

Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ Законодательство

№ 2 (18), 2015
апрель – июнь

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.
Маҷалла дар Индекси илмӣ иқтибосоварии Русия ворид карда шудааст.

ISSN 2410-2903.

Наشريи мазкур дар ҳамкорию муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдорӣ ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкорию байналмилалӣ) нашр мешавад.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкорию байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар нашрию мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменаоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад.

* * *

Журнал «Законодательство» зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан.
Журнал включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

ISSN 2410-2903.

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Сармухаррир
Главный редактор

Раҳимзода Маҳмад Забир – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон
доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Таджикистана

Хайати таҳририя
Редакционная коллегия

Алимов С.Ю.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Баҳриддинзода С.Э.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармухаррир)
кандидат юридических наук, доцент
(заместитель главного редактора)
Зоиров Ч.М.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Менглиев Ш.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Муртазокулов Ч.С.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Саидвализода Б.С.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
кандидат юридических наук

Мухаррирон: Шодиев Ҳ.
Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ
Редакционный совет

Худоёрзода Б.Т.,
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҶТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ,
кандидат юридических наук, доцент
Юсуф Раҳмон Аҳмадзод,
Прокурори генералии ҶТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудзода М.А.,
Раиси Суди конституционии ҶТ
профессор, академики АИ ҶТ
Председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Шермухаммад Шохӣён,
Раиси Суди Олии ҶТ
Председатель Верховного суда РТ
Мансурзода Н.М.,
Раиси Суди Олии иқтисодии ҶТ
Председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.,
Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҶТ
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Уполномоченный по правам человека в РТ
доктор юридических наук, доцент

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маъноӣ ҳамакидаи муаллифон будани хай-
ати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интихоб ва дақиқии фактҳо, далелҳо ва иқтибосҳо
бар дӯши муаллифон аст.

Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад ва баргардонида
намешаванд.

Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор,
точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

Назарияи ҳуқуқ	Теория права
Сативалдыев Р.Ш. Прикладные и теоретические аспекты развития юридической техники	4
Ҳуқуқи конституционӣ	Конституционное право
Каримзода К.М. Конституционализм, ҷаҳонишавӣ ва ҳамгирии низомҳои ҳуқуқи замони муосир: таъсири онҳо ба мақомоти назорати конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон	11
Ҳуқуқи маъмурӣ. Ҳуқуқи ҷиноятӣ	Административное право. Уголовное право
Иброҳимов С.И. Рушди адлияи маъмурӣ дар Тоҷикистон ҳамчун падидаи давлати ҳуқуқбунёди демократӣ	16
Баҳриддинзода С.Э., Баҳриддинова Д.С. Оила ва мавқеи он дар пешгирии ҷинояткорӣ	20
Ҳуқуқи муҳофизати граждани	Гражданско-процессуальное право
Тагаева С.Н. Проблемы оснований признания и исполнения иностранных судебных решений в Республике Таджикистан	23
Ҳуқуқи граждани. Ҳуқуқи соҳибкорӣ. Ҳуқуқи оилавӣ	Гражданское право. Предпринимательское право. Семейное право
Маҳмудзода М.А. Таҳкими қонунгузори оилавӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ	27
Табаров Н.А. Товарный знак (знак обслуживания) в договоре коммерческой концессии	33
Химатов Х.Н. Брак как основание возникновения супружеских правоотношений	38
Минбари олимони ҷавон	Трибуна молодых ученых
Абдурахимов С.Қ. Ҳуқуқи идораи оперативии муассисаи таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	42
Носиров Д.Қ. Ёдгориҳои фарҳангӣ аз нигоҳи ҳуқуқи байналмилалӣ	48
Таҳлили қонунгузорӣ	Анализ законодательства
Маҳмадшоев Ф.А. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқи дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустакил	52
Ҳуқуқи байналхалқӣ	Международное право
Пулатов А.С. Доир ба баъзе масъалаҳои ҳуқуқи субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ба қитъаи замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	62
Таҷрибаи хориҷа	Зарубежный опыт
Соловей Ю.П. Судебный контроль за административным усмотрением	66
Худойбахш А. Место и полномочие директора общества в праве Ирана	72
Таҷрибаи судӣ	Судебная практика
Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аз ҷониби судҳо татбиқи намудани қонунгузорӣ оид ба ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қонуншиносони шаҳрвандон ва шахсонӣ ҳуқуқӣ»	78
Тафсир	Комментарии
Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»	84
Истилоҳоти ҳуқуқӣ	Юридическая терминология
Раҳимзода М.З. Фарҳанги русӣ ба тоҷикии истилоҳоти ҳуқуқ (русско-таджикский словарь юридических терминов)	106
Навигариҳо дар қонунгузорӣ	Новое в законодательстве
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи граждани, соҳибкорӣ ва оилавӣ	130
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи меҳнат, муҳочират ва иҷтимоӣ	132
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ	134
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ	137
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ	142
Иттилоот	Сообщения
Конференсия доир ба мавзӯи «Оила дар меҳвари анъанаҳои миллӣ, ахлоқ ва қонун».....	144
Конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Ҷои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми ҳуқуқии ҷаҳони муосир	146
Тоҷикистон соли 2014 яке аз беҳтарин давлатҳои дар самти иттилооти озод доништа шуд	148

Сативалдыев Р.Ш.,
*заведующий кафедрой теории и истории
 государства и права юридического факультета
 Таджикского национального университета,
 доктор юридических наук, профессор*
www-rustam-tj@mail.ru

ПРИКЛАДНЫЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ

Калидвожаҳо: ҳуқуқ; техникаи ҳуқуқӣ; дошиҳои ҳуқуқӣ-техникӣ; назария; фаъолияти ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: право; юридическая техника; юридико-технические знания; доктрина; юридическая деятельность.

Keywords: right; legal technology; legal-technical knowledge's; doctrine; legal activity.

Юридическая техника как система правил, приемов, средств содержательного и внешнего оформления юридических документов имеет давнюю историю. Разумеется, юридико-технические знания формируются на этапе развития научного знания, в процессе отделения юриспруденции от иных сфер научного знания, оформления системы научных юридических знаний. Однако еще на этапе возникновения права, юридической фиксации религиозных, нравственных, обычных норм, а позднее, правотворческой деятельности стали широко применяться технико-юридические правила оформления нормативных и иных юридических документов. Поэтому изучение истории развития юридической техники представляет актуальность. Как писал Ф. Бэкон: «В истории мы черпаем мудрость»¹.

В то же время возникает вопрос о том, каким образом, в рамках какого подхода предстоит изучить данную проблему. Данный вопрос – не случайный. Дело в том, что история юридической техники предстает двояко: а) как история накопления и приумножения (совершенствования) технико-юридических правил, приемов, средств оформления юридических документов; б) как история формирования и развития юридико-технических знаний об указанных правилах, приемах, средствах юридической техники. Разумеется, указанные аспекты и проявления генезиса и развития юридической техники неразрывно связаны между собою. Иными словами, история юридической техники предстает

как процесс развития юридико-технического инструментария и человеческого знания².

Преимущество указанного подхода заключается в том, что он позволяет проследить развитие одновременно прикладных (практических) и теоретических (доктринальных) аспектов юридической техники. Это оправдано также с точки зрения того, что юридическая техника выступает как одновременно научное и прикладное направление научного знания. В то же время именно данное обстоятельство служит основанием научной дискуссии о трактовке юридической техники как исключительно прикладной (оторванной от общей теории права) науки³, или автономном направлении в рамках общей теории права⁴. Заслуживает внимания позиция тех авторов, которые характеризуют юридическую технику в качестве теоретико-прикладной юридической науки⁵. В данной статье предпринимается попытка именно комплексного (прикладного и доктринального) подхода к исследованию истории юридической техники.

² Такого же подхода придерживается, например, Е.А. Юртаева. См.: Юртаева Е.А. Исторический метод в исследовании юридической техники и историческое исследование юридической техники // Доктринальные основы юридической техники / отв. ред. Н.А. Власенко. – М.: ИД «Юриспруденция», 2010. – С. 18.

³ См.: Сырых В.М. Предмет и система законодательной техники как прикладной науки и учебной дисциплины // Законодательная техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: сб. ст. в 2-х т. – Т. 1. / под ред. В.М. Баранова. – Н.-Новгород, 2001. – С. 9 – 24.

⁴ См.: Кашанина Т.В. Юридическая техника: учебник для вузов. – 2-е изд., пересмотренное. – М.: Норма: ИНФРА. – М., 2013. – С. 25 – 26.

⁵ Юридическая техника: курс лекций / под ред. В.М. Баранова, В.А. Толстика. – М., 2012. – С. 20.

¹ Фрэнсис Бэкон. Сочинения в 2-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1972. – С. 468.

Первоначально, на этапе возникновения права использовались архаичные, несистемные, не обоснованные с научной точки зрения правила оформления различных юридических документов, посредством которых фиксировали действовавшие к тому моменту религиозные, нравственные, обычные нормы. Уже на этапе фиксации мононорм и в процессе последующего правотворчества применялись определенные технические правила по содержанию и внешнему оформлению юридических документов. К примеру, исторические памятники права (Авеста, Сасанидский судебник, Законы Хаммурапи, Законы Ману и др.) оформлялись с применением технических правил их структуризации, разбивки норм по разделам или главам, в логической последовательности, с целью их внятного изложения и т. д. Разумеется, на данном этапе технико-юридические правила были в большей мере архаичными. Отсутствовали также научные знания об использовании указанных правил. Тем не менее, древние, архаичные технико-юридические правила оформления юридических документов были результатом рационального мышления, применения определенных логических операций.

Поэтому с точки зрения логики исторического процесса параллельно с возникновением права одновременно зарождаются правила его содержательного и внешнего оформления. Такая точка зрения преобладает в научной литературе. Например, по мнению Г.И. Муромцева, «право и юридическая техника должны возникать одновременно», поскольку процесс возникновения права предполагает ее внутреннюю самоорганизацию, «итогом которой становится известная «конструкция» права, т. е. его внутренняя структура и форма внешнего выражения (от макро- до микроуровня)»¹.

Однако юридико-технические знания формируются гораздо позднее. Это и имеет в виду Р. Иеринг, когда констатирует, что «техника права предшествует в истории возникновению юриспруденции, поскольку искусство сопряжено с юридическим инстинктом, а наука предполагает познание». Этим он объясняет тот факт, что «римские юристы, бывшие виртуозами в практическом применении юридического метода (те есть юридической техники) не создали, однако, и зародыша теории этого метода»². Многие авторы возникновение юридической техники как науч-

ного направления связывают с активизацией научного познания в XVIII – XIX вв.³.

История юридической техники с точки зрения закономерностей ее развития выглядит таким образом, что первоначально по объективным потребностям, связанным с необходимостью технического оформления древнего права, возникают определенные (тогда еще архаичные) технико-юридические правила. Параллельно они становятся объектом научного познания нескольких поколений мыслителей и философов, что тоже вполне закономерно. Позднее, формируется система научных знаний о юридической технике, что укладывается в логику исторического познания.

Причем в рамках анализа прикладных и доктринальных компонентов юридической техники можно обнаружить особенности возникновения права в различных регионах мира. Так, по мнению Дж. Шахта, доктрина и техника мусульманского права возникли и развивались одновременно и параллельно, в связи с чем, проявляется тесная взаимосвязь теории мусульманского права, позитивной правовой доктрины и технического правового мышления⁴. А право в странах Европы, по мнению Д. Бермана, возникло с появлением профессиональной юридической деятельности и правовой сферы жизни общества⁵. Как утверждает Г.И. Муромцев, в исламе, где религия генетически предшествует праву, последнее изначально возникает из доктрины. Позже в странах Европы преобладает обратный процесс⁶.

В подтверждение обозначенных выше тезисов можно привести следующие примеры развития прикладных аспектов юридической техники. При этом следует констатировать, что рамки данной научной статьи не позволяют всесторонне исследовать технико-юридические аспекты и стороны многих исторических памятников различных стран и регионов. Поэтому в качестве примера сошлемся на некоторые правовые памятники, действовавшие на территории стран Ирана и Средней Азии.

Так, первый опыт систематизации древнего права на примере Авесты был проведен еще в рамках древнейшей зороастрийской правовой

¹ Муромцев Г.И. Юридическая техника: Некоторые теоретические аспекты // Правоведение. – 2000. - № 1. – С. 2 – 3.

² Иеринг Р. Юридическая техника / сост. А.В. Поляков. – М., 2008. – С. 17.

³ См.: Зингель Ф.Ф. Право и прогресс // Варшавские университетские известия. – 1913. - № 6. – С. 170 – 171; Калина В.Ф. Юридическая техника: учебник для прикладного бакалавриата. – М.: Изд-во Юрайт, 2014. – С. 25 и др.

⁴ См.: Schacht J. The Origins of Muhammadan Jurisprudence. - Oxford, 1950. - P. 269.

⁵ См.: Берман Д. Европейская традиция права. – М., 1994.

⁶ См.: Муромцев Г.И. Указ.соч. – С. 2 – 3.

системы¹, причем при соблюдении технико-юридических правил. Авеста, к примеру, содержала особую, в том числе юридическую терминологию, имела четкую структуру, логически последовательное изложение правовых и религиозных норм и институтов, была составлена на основе широкого применения приемов классификации норм и институтов².

Другой исторический памятник - Сасанидский судебник, именуемый «Книгой тысячи судебных решений», был компиляцией судебных казусов и решений³. Весь материал Судебника изложен в форме «статей», содержащих правовые казусы и их решения. «Статьи» сгруппированы в тексте по главам. Названия глав отражают основное содержание включенных в главу казусов или статей. Около названия главы проставлено обозначение по абджаду - порядкового номера главы в соответствии с последовательностью глав в полном списке текста Судебника. Текст Судебника характеризуется строгостью, четкостью и логической последовательностью изложения материала, в частности, приемов классификации, четких правил судебной процедуры, комментирования, отсылки к иным источникам, содержит среднеперсидскую правовую лексику и фразеологию, дефинитивные нормы.

В качестве наглядного примера следует сослаться также на технику оформления норм,

¹ О времени и особенностях систематизации Авесты см.: Антология мировой правовой мысли. Античность, восточные цивилизации. – Т. 1. – М., 1999. – С. 63 – 64; Брагинский И.С. Древнеиранская литература // История всемирной литературы. – Т. 1. – М., 1983. – С. 263; Халиков А.Г. Правовая система зороастризма (древнее право): монография. - Душанбе: «Маориф ва фарханг», 2005. - С. 31 – 37.

² О структурном строении Авесты см.: Тахиров Ф.Т., Халиков А.Г. Гражданско-правовые нормы и институты Авесты и зороастризма // Зороастризм и его значение в развитии цивилизации народов Ближнего и Среднего Востока. – Душанбе, 2003. – С. 153 – 171; Халиков А.Г. Договорное право зороастризма // Вклад таджиков и персоязычных народов в мировую цивилизацию: история и современность. – Душанбе, 2002. – С. 95 – 99; Халиков А.Г. Семейное право зороастризма (древнее право). – Душанбе, 2003 – 115 С.; Шокиров Т.С. Формирование и развитие юридических терминов таджикского языка: автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Душанбе, 2011. – 46 С.

³ О трактовках Судебника см.: Диноршоев А.М., Сафаров Б.А. Формирование идей прав человека в Таджикистане: история и современность: монография. – Волгоград, 2014. – С. 45; Насурдинов Э.С., Сафаров Д.С. История государства и права Таджикистана. – Ч. 1. – Душанбе, 2013. – С. 169 – 173; Периханян А.Г. Сасанидский судебник («Книга тысячи судебных решений») / отв. ред. М.А. Дьяконов. – Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1974; Мухтасари Қонунномаи Сосониён. Мотеконе ҳазор дoston – ҳазор амсоли додгоҳӣ / сост. и пер. с фарси Абдурахим Холиқзода совместно с М. Бекназаровой. – Душанбе: «Эр-граф», 2015. – 156 С.

положений и принципов мусульманского права. При этом необходимо обратить внимание на следующие обстоятельства: 1) для мусульманского права характерен высокий уровень технико-юридического оформления его норм и положений, о чем пишут многие исследователи; 2) процесс совершенствования юридической техники в исламском мире протекал одновременно в прикладном и доктринальном аспектах. Это вызвано тем, что в составе мусульманского права различаются две группы норм: а) юридические предписания Корана и Сунны; б) нормы, сформулированные мусульманско-правовой доктриной на основе рациональных источников, прежде всего единогласного мнения (иджма) наиболее авторитетных правоведов – муджтахидов и факихов, а также умозаключения по аналогии (кияс)⁴.

В раках мусульманских правовых школ разрабатываются специальные технико-юридические правила по формулированию норм мусульманского права в процессе преодоления возникших пробелов при молчании Корана и Сунны, приспособления традиционных религиозных норм к требованиям времени. Заметную роль в этом сыграли основатели мусульманских правовых школ (Великий Имам Абуханифа, Имам ибн Малик, Имам Ханбал и др.) и их авторитетные последователи. По словам Г.М. Керимова, «каждый мазхаб имеет свой судебник»⁵. Причем каждый «из мусульманско-правовых толков создал свой набор методов юридической техники, позволяющих вводить в оборот новые нормы в случае молчания основополагающих источников»⁶. Как подчеркивает И. Шахт, «мусульманское право представляет собой замечательный пример «права юристов». Оно было создано и развивалось частными социалистами. Правовая наука, а не государство играет роль законодателя; учебники имеют силу закона»⁷. Невзирая на активизировавшийся после XIX в. процесс законодательной деятельности и кодификации норм мусульманского права сохраняется роль мусульманско-правовой доктрины⁸.

⁴ См.: Исламский энциклопедический словарь / А. Али-заде. – М.: Издательский дом «Ансар», 2007; Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики: монография / отв. ред. В.А. Туманов. – М.: Наука, 1986. – С. 65.

⁵ Керимов Г.М. Шариат: Закон жизни мусульман. Ответы Шариата на проблемы современности. – СПб.: Изд-во «ДИЛЯ», 2008. – С. 16.

⁶ Сюкияйнен Л.Р. Указ.соч. – С. 68.

⁷ Schacht J. An introduction to Islamic Law.Ox., 1966. – P. 5.

⁸ См.: Сюкияйнен Л.Р. Указ.соч. – С. 79. Следует отметить, что в иуданстве и индуизме также применялись свойственные им технико-юридические правила оформления норм и положений.

Разработка теоретических основ юридической техники также протекала активно в Древнем Китае. Так, древнекитайские легисты (Хань Фэй-цзы и др.) высоко цтили значение законов для укрепления основ государства¹. В 46 главе древнекитайского трактата «Гаунь-цзы» (IV в до н.э.) под названием «Ясные законы» повествуется о необходимости принятия ясных законов². Сюнь-цзы (ок. 313 – ок. 238 до н.э.) обозначил идею взаимосвязи закона и знаний³. В Древнем Китае были обоснованы идеи о том, что законы составляют неотъемлемый элемент искусства управления государством⁴, что только мудрый, просвещенный, воспитанный правитель способен издавать совершенные законы⁵.

Технико-юридические проблемы находились также в поле зрения древнегреческих философов. Так, Платон в своем трактате «Законы», особо выделяя науку о законах, писал: «Ведь из всех наук более всего совершенствует человека, ими занимающегося, наука о законах»⁶. Им были сформулированы рекомендации, адресуемые законодателю⁷.

По словам Аристотеля, «... невозможно, чтобы государство, не имеющее хороших законов, управлялось наилучшими людьми»⁸. Он различал «плохо и хорошо составленные законы»⁹. Мыслитель считал Солона, Ликурга, Харонда наилучшими законодателями¹⁰. Законосовещательную власть он называл «главной властью в государстве»¹¹.

Римские юристы широко апеллировали такими технико-юридическими приемами и средствами, как юридическая систематизация и классификация (системы институций и дигест), формулирование юридических понятий (цивильная собственность, сервитуты и др.), юридическое обобщение, формулирование определений – дефиниции (брак, узуфрукт и др.), логи-

ческое и грамматическое обоснование, толкование, обоснование посредством принципов права и правосудия, аргументаций древних юристов, юридическая аналогия¹². Римская юриспруденция обладала высокой юридической культурой, которая выражается в таких ее достоинствах, как «обстоятельность и аргументированность правового анализа, четкость формулировок, обширность разработанных проблем общетеоретического и юридико-технического профиля и т.д.»¹³. Римский оратор и государственный деятель Марк Туллий Цицерон придавал большое значение записи и хранению действующих законов, специально разрабатывает проекты законов о религии и магистратах¹⁴.

Не обошли технико-юридические проблемы также персидско-таджикские мыслители. Так, в сочинениях Абунастра аль-Фараби, Абуали ибн Сина, Насуриддина Гуси, Низам аль-Мулька и др. законодательство оценивается в рамках царского искусства, как атрибут «добродетельного государства» (ал-мадина ал-фазила), как ремесло (сочетание науки, познания и практики), обоснованы идеи о соотношении религиозных и позитивных законов, справедливых и несправедливых законов, разума и позитивного закона, о значении законов в воспитании человека¹⁵. В них много внимания уделяется порядку составления царских приказов, их содержательному оформлению. Низам аль-Мульк, к примеру, обосновывает идеи о том, что царский приказ должен приниматься лишь в случае необходимости, в рамках полномочий царя, содержать реально выполнимые и одинаковые требования¹⁶. Центральной идеей всех сочинений персидско-таджикских мыслителей является, разумеется, верховенство шариата. В рамках данной идеи обозначаются требования к содержанию позитивных нормативных актов

¹ См.: Свободное толкование. Хань Фэй-цзы. – Собрание классических текстов. – Т. V. – С. 22.

² См.: Гуань-цзы // Древнекитайская философия: собр. текстов в 2-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1973. – С. 49.

³ См.: Сюнь-цзы. Правление вана // Древнекитайская философия: собр. текстов в 2-х т. – Т. 2. – С. 151.

⁴ См.: Древнекитайская философия: собр. текстов в 2-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1972. – С. 58.

⁵ См.: Сюнь-цзы. Пять паразитов // Древнекитайская философия: собр. текстов в 2-х т. – Т. 2. – С. 267.

⁶ Платон. О законах // История политических и правовых учений. Древний мир // В.Г. Графский, П.С. Грацианский, В.Д. Зорькин и др.: отв. ред. В.С. Нерсесянц. – М.: Наука, 1985. – С. 246.

⁷ См.: там же.

⁸ Аристотель. Политика // Соч. в 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 502.

⁹ Там же. – С. 502.

¹⁰ См.: Там же. – С. 509.

¹¹ Там же. – С. 518.

¹² См.: Перетерский И.С. Дигесты Юстиниана. – М., 1956; Савельев В.А. Юридическая техника римской юриспруденции классического периода // Доктринальные основы юридической техники / отв. ред. Н.А. Власенко. – С. 18 – 29;

¹³ Нерсесянц В.С. Политические и правовые учения Древнего Рима // История политических и правовых учений. Древний мир / Отв. ред. В.С. Нерсесянц. – С. 310.

¹⁴ См.: Цицерон. О законах // История политических и правовых учений. Древний мир / отв. ред. В.С. Нерсесянц. – С. 287.

¹⁵ См.: Сативалдыев Р.Ш. История политических и правовых учений: учебник для вузов (на тадж. яз.). – Душанбе: «Эр-граф», 2011 – 460 С.; Он же. Политические и правовые идеи «Кабуснамэ»: монография. – Душанбе: «Дониш», 1997. – 126 С.; Он же. Политические и правовые идеи «Синдбаднаме»: монография. – Душанбе: «Дониш», 1998. – 214 С.; Он же. Политическая и правовая мысль раннесредневекового мусульманского Востока: монография. – Душанбе: «Дониш», 1999. – 358 С.

¹⁶ См.: Сативалдыев Р.Ш. Политические и правовые идеи «Сиасет-намэ»: монография. – Душанбе, 1999. – С. 217 – 221.

(царские приказы, нормативные акты визирей, иных чиновников и др.) – их строгое соответствие Корану и иным источникам мусульманского права, аргументированность и обоснованность религиозными нормами и принципами, их целенаправленность по обеспечению реализации исламских норм и ценностей. Много внимания уделяется также правоприменительной технике – соблюдению правил по составлению судебных приговоров, даче заключения со стороны муфтиев, строгому следованию определенным правовым школам, мнению авторитетных муджтахидов, соблюдению принципов праведности, набожности и справедливости.

Юридикто-технические проблемы права стали активно разрабатываться в XVII – XVIII вв. Так, английский философ Ф. Бэкон в своей работе «Новый органон» (1620 г.) среди правил написания законов аксиомой считал точность и краткость юридического языка в целях преодоления неоднозначного понимания законов¹. Принципы создания и применения (толкования) уголовных законов излагаются в работе Ч. Беккариа «О преступлениях и наказаниях» (1764 г.)². В сочинении Ш.Л. Монтескье «О духе законов» (1778 г.) обращается внимание на такие технико-юридические приемы, как сжатость, определенность, простота закона³. Языковые и структурированные правила техники законодательства, приемы формулирования, толкования и применения правовых понятий исследованы в сочинениях И. Бентама⁴. Савиньи стал трактовать юридическую технику как научную обработку создаваемого народом права со стороны юристов посредством технико-юридических средств⁵. Ж.-Ж. Руссо «Мудрого законодателя» сравнивает с архитектором⁶.

Доктринальная разработка юридической техники связана с именем немецкого правоведа Рудольфа фон Иеринга (1818 – 1892). Составной частью его сочинения «Дух римского права на

различных ступенях его развития» является «Юридическая техника» (параграфы 37-41). Его также считают автором термина «юридическая техника». Он характеризует юридическую технику как одновременно систему юридических знаний, юридическое ремесло и стиль юридического мышления. По его словам: «Техническое несовершенство представляет собой несовершенство всего права, недостаток, тормозящий право и вредящий ему во всех его целях и задачах»⁷. Р. Иеринг юридическую технику называл «химией права, юридическим искусством разложения, умеющим отыскивать простые элементы права»⁸.

Интерес к технико-юридическим проблемам права актуализировался в XIX - XX вв. На этом этапе юридическая догматика, которая «нередко трактовалась как «юридическое ремесло» (в смысле юридического умения, мастерства, искусства)»⁹, придавала прикладное направление юридической технике. Позднее в Европе складываются широкий и узкий подходы к юридической технике. Соответственно юридическая техника отождествляется с правом в целом либо с законодательством. Европейские авторы (И. Коллер, В. Штаммлер, Ф. Жени и др.) трактуют юридическую технику как абстрактные принципы, искусство адаптации этих принципов к жизни, интеллектуальную разновидность правотворчества, систематизацию правовых норм, совокупность средств и процедур реализации целей права, средство юридикто-языкового оформления формальных источников права¹⁰.

В советской юридической литературе активно разрабатываются проблемы законодательной техники¹¹. Советские авторы подчеркивали прикладную и научную направленность законодательной техники¹². Позднее С.С. Алексеевым было поведено четкое разграничение

¹ См.: Бэкон Ф. Сочинения в 2-х томах. – 2-е изд., исп. и доп. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2.

² См.: Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – М., 2004.

³ См.: Монтескье Ш. О духе законов, или об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления, к нравам, климату, религии, торговле и т.д. – СПб.: Л.Ф. Пантелеев, 1900.

⁴ См.: Бентам И. Избранные сочинения. – Т. 1. Введение в основание нравственности и законодательства. Основные начала гражданского кодекса. Основные начала уголовного кодекса. – М.: Изд-во К.Т. Солдатенкова, 1896; Его же. Принципы законодательства. О влиянии условий времени и места на законодательство. Руководство по политической экономии. – М.: Изд-во К.Т. Солдатенкова, 1896.

⁵ См.: Лукич Р. Методология права.–М.: Прогресс, 1981.–С. 209.

⁶ См.: Руссо Ж.-Ж. Трактаты. – М. 1969. – С. 337.

⁷ Рудольф фон Иеринг. Юридическая техника / пер. с немецкого Ф.С. Шендорфа. – С.-Петербург, 1905. – С. 24.

⁸ Рудольф фон Иеринг. Указ.соч. – С. 35.

⁹ Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учебник для вузов. – М.: издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – С. 425.

¹⁰ См.: Муромцев Г.И. Указ.соч. – С. 6 - 7.

¹¹ См.: Законодательная техника / под ред. Д.А. Керимова. – Л., 1965; Кодификация и законодательная техника / под ред. Д.А. Керимова. – М., 1962; Марксистско-ленинская общая теория государства и права: в 4-х томах. – М., 1971 – 1973; Пиголкин А.С. Подготовка проектов нормативно-правовых актов в СССР. – М., 1968; Правотворчество в СССР / под ред. А.В. Мицкевича. – М., 1973.

¹² См.: Пиголкин А.С. Теоретические проблемы правотворческой деятельности в СССР: автореф. ... дисс. док. юрид. наук. – М., 1972. – С. 17; Ушаков А.А. О понятии юридической техники и ее основных проблемах. – М.-Свердловск. 1970. – С. 82.

понятий «юридическая техника» и «законодательная техника»¹.

Постсоветские авторы стали широко трактовать юридическую технику. Например, Г.И. Муромцев юридическую технику трактует как прикладной аспект профессиональной юридической деятельности; формально-структурный аспект теории права; структуру и языка права². Т.В. Кашанина различает следующие виды юридической техники: правотворческая техника; техника опубликования нормативных актов; техника систематизации нормативных актов; интерпретационная техника; правореализационная техника; правоприменительная техника³. Различаются также правотворческая, правоприменительная (правореализационная), интерпретационная, правосистемообразующая, судебная, следственная, прокурорская и др. техники⁴.

В последние годы юридическая техника исследуется через призму категорий «юридическая деятельность» и «юридическая технология»⁵. По мнению Н.А. Власенко, «если «юридическая технология отвечает на вопрос; как делать, в какой последовательности осуществлять те или иные юридические операции, то юридическая техника отвечает на вопрос: с помощью каких приемов, каких средств должны осуществляться те или иные технологические операции, действия»⁶. При этом им выделяются следующие виды юридической технологии: нормотворческая, правоприменительная, договорная, праворазъяснительная, систематизационная, научно-прикладная (доктринальная)⁷. Т.Я. Хабриева выделяет следующие виды юридической технологии: юридическая техника; правовой мониторинг; научное проектирование развития законодательства; целевой анализ системы законодательства,

отдельных правовых актов и практики их применения; экспериментальное применение новых правовых решений; информационно-правовые технологии систематизации законодательства; нейролингвистическая юридическая технология⁸.

Таким образом, юридическая техника развивалась в контексте совершенствования ее прикладных и доктринальных составляющих. Она развивалась и продолжает совершенствоваться как система доктринальных знаний о понятии и практики применения юридико-технических правил, приемов, средств. Комплексный подход к истории и теории юридической техники позволяет выявить как общие закономерности ее развития, так и особые формы их преломления в различных странах и регионах.

Современный этап развития юридической техники характеризуется, с одной стороны, совершенствованием юридико-технических правил, приемов, средств юридической техники, с другой – качественной новизной их научного исследования. В последние годы утвердился широкий подход к юридической технике и на этом фоне активизировались исследования различных ее видов. Вместе с тем комплекс проблем, связанных с активизацией правотворческой деятельности, и возникшие в связи с коллизиями и противоречиями в системе нормативных правовых актов, требуют усиления научного исследования юридической техники.

На данном этапе ощущается потребность в исследовании правоприменительной, систематизационной, интерпретационной техники, а также юридической техники в сферах имплементации международных норм и принципов, заключения международных договоров, мониторинга законодательства и т. д. Не менее актуальными являются также следующие проблемы технико-юридического оформления юридических документов: язык и стиль закона; перевод нормативных правовых актов; развитие юрислингвистики как перспективного научного направления; развитие юридической терминологии на фоне взаимодействия правовых систем; правила использование дефиниций; соблюдение процедурных, логических, структурированных правил юридической техники и др. Решение указанных и иных проблем, несомненно, послужит основой расширения горизонтов юридической техники. В то же время проблемы содержательного и внешнего оформления нормативных и иных юридических

¹ См.: Алексеев С.С. Общая теория права. – Ч. 1. – М., 1982. – С. 272.

² См.: Муромцев Г.И. Указ.соч. – С. 20.

³ См.: Кашанина Т.В. Юридическая техника: учебник для вузов. – М.: Норма, 2013. – С. 95.

⁴ См.: Карташов В.Н. Юридическая техника, тактика, стратегия, технология (к вопросу о соотношении) // Проблемы юридической техники. – Н. Новгород, 2000. – Т. 1. – С. 18.

⁵ См.: Хабриева Т.Я. Современные юридические технологии в теории и практике правотворчества и правоприменения // Эффективность законодательства и современные юридические технологии (Материалы заседания Международной школы-практикума молодых ученых-юристов, 29 – 31 мая 2008 г.). – С. 4; Юридическая техника: учебное пособие по подготовке законопроектов и иных нормативных правовых актов органами исполнительной власти / под ред. Т.Я. Хабриевой, Н.А. Власенко. – М., 2009.

⁶ Власенко Н.А. Юридическая техника как комплексная система знаний // Доктринальные основы юридической техники / отв. ред. Н.А. Власенко. – С. 163.

⁷ См.: Власенко Н.А. Законодательная технология: Теория. Опыт. Правила. – Иркутск, 2001. – С. 9.

⁸ См.: Кичигин Н.В., Егорова Н.Е., Иванюк О.А. Третья Международная школа-практикум молодых ученых и специалистов по юриспруденции на тему: «Эффективность законодательства и современные юридические технологии» // Журнал российского права. – 2008 - № 7. – С. 147, 148.

документов касаятсә как прикладных юридико-технических правил, так и научных знаний. Это служит подтверждением обоснованности обозна-

ченного в данной научной статье комплексного практико-доктринального подхода к юридической технике.

Аннотатсия

Паҳлӯҳои амалӣ ва назариявии инкишофи техникаи ҳуқуқӣ

Дар мақола инкишофи техникаи ҳуқуқӣ ба ҳайси маҷмӯи қоидаҳои амалии техникӣ-ҳуқуқӣ ва низоми донишҳои илмӣ таҳқиқ мешавад. Усули таҳлили комплекси таърихӣ-ҳуқуқӣ ва назариявии техникаи ҳуқуқӣ, ки таҳқиқи системавии ин падидаи ҳуқуқӣ-техникиро таъмин менамояд, асоснок карда мешавад.

Аннотация

Прикладные и теоретические аспекты развития юридической техники

В статье исследуется развитие юридической техники как совокупности прикладных технико-юридических правил и системы научных знаний на различных исторических этапах. Обосновывается комплексный подход к историко-правовому и теоретическому изучению юридической техники, позволяющий системный анализ данного юридико-технического явления.

Annotation

Applied and theoretical aspects of the development of the legal technology

Study of the legal technology is researched as applied technician-legal of the rules and systems knowledges on different stages. The complex approach is motivated to historian-legal and theoretical study of the legal technology, allowing system analysis legal-technical.

Каримзода К.М.,
 муовини раиси Суди конституционии
 Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои сиёсӣ
 E-mail: k-karimov@constcourt.tj

КОНСТИТУТСИОНАЛИЗМ, ҶАҲОНИШАВӢ ВА ҶАМГИРОИИ НИЗОМҲОИ ҲУҚУҚИИ ЗАМОНИ МУОСИР: ТАЪСИРИ ОНҲО БА МАҚОМОТИ НАЗОРАТИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: назорати конституционӣ; низоми ҳуқуқи миллий; ҷамғироии низоми ҳуқуқ; ҷамғироии сиёсӣ; конституционализм; Суди конституционӣ.

Ключевые слова: конституционный надзор; национальная правовая система; интеграция правовой системы; политическая интеграция; конституционализм; Конституционный суд.

Keywords: constitutional supervision; national legal system; integration of legal system; political integration; constitutionalism; Constitutional court.

Хусусияти муносибатҳои байналмилалии ҷомеаи муосир ҳамчун даврони ҷамғироии сиёсӣ ва иқтисодии давлатҳои минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ва ҳамчунин, ҷаҳонишавии ҳаёти сиёсӣ-ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ҷаҳони имрӯза арзёбӣ мегардад.

Ин равандҳо ба низомҳои ҳуқуқии замони муосир бетаъсир намонда, ба ҳолат ва рушду такмили онҳо, аз ҷумла, низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки асоси онро назария ва концепсияи конституционализм бо назарияҳо, муносибат ва принципҳои зиёде ташкил медиҳанд, таъсири назарраси ҳудро мерасонад.

Ба масъалаи таъсири ҷаҳонишавии ҳуқуқ ба конституционализм дахл карда, профессор Бондар Н.С. қайд менамояд, ки «Охири асри XX ва ибтидои асри XXI бо дигаргунҳои бузурги конституционӣ, ки онҳо сатҳ, зиддият ва ҳатто фочиаи миллий-таърихӣ дигаргунҳои геополитикии ҷаҳони муосир ва давлатҳои алоҳидаи онҳоро ифода ва инъикос мекунанд, хос аст. Аз ҷумла, ин раванд инъикоси ҳудро дар ба вучуд омадани фалсафаи нави сиёсии замони муосир, идеологияи нави конституционии мувофиқ ба муносибатҳои ба таври принципиалӣ нави фаҳмиш ва асосноккунии арзишҳои конституционализми муосир дар шароити дунёи ҷаҳонишуда меёбад».¹

Ин ва ба ин монанд андешаҳо нишон медиҳанд, ки дар ин раванд дарк кардани омил-

ҳои арзишӣ ва нишонаҳо, ки асоси ҷаҳонишавии ҳуқуқ ва мувофиқан пешрафти давлати демократиро ташкил медиҳанд, аҳамияти махсус касб мекунанд. Он чиз дар назар аст, ки ҷаҳонишавии ҳуқуқи муосир бояд дар қаринаи рушд ва таҳкими конституционализм (дар давлатҳое, ки конституция доранд), амал намояд ва муносибати он ба ҳуқуқкунони озодӣ, ҳокимият, моликият ҳамчун омилҳои асосии низоми сиёсӣ-ҷамъиятӣ ва иқтисодӣ қабул ва инкишоф ёбад.

Барои воқеияти ҳуқуқӣ-давлатии замони муосир, ки он дар аксар давлатҳои ҷаҳон, аз ҷумла, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба конституционализм асос ёфтааст, аз нуқтаи назари равандҳои ҷаҳонишавии рушди он масъалаи алоқамандии иерархии арзишҳои дахлдори конституционӣ аҳамияти принципиалӣ пайдо мекунад.

Чунин муносибат ба конституционализм дар шароити ҷаҳонишавӣ ва ҷамғироии низомҳои ҳуқуқӣ, моҳиятан, асосноккунии асли чунин категорияи бисёрҷабҳа бо ҳама табиат ва қонуниятҳои ташаккул ва рушди он ба шумор меравад.

Зеро, мафҳуми конституционализм бо сатҳи ҷамъбасти маҷмӯӣ яке аз мафҳумҳои аҳамиятнок ва васеъро касб карда, нақши категорияи ташкилкунандаи низомро иҷро мекунад.

Имрӯзҳо низ, яке аз шартҳои муҳими рушди давлатҳои демократӣ ва ҷомеаи конституционализм маҳсуб меёбад. Он аз ҷониби ҷомеа ҳамчун асоси зербиноии бунёди давлати демократӣ, рушди низоми сиёсӣ, таҳкими

¹ Бондар Н.С. Конституция, конституционный контроль и социальное противоречие современного общества // Журнал российского права. – М. 2003, №11. – С. 55-64.

ҳокимияти давлатӣ ва бунёди сохтори конституционии ҷомеаи шаҳрвандӣ эътироф ва қабул карда мешавад.

Мо ба ҳама мафҳумҳои конституционализм истода наметавонем ва он мавқеъро дастрас мекунем, ки хусусияти зербиноии конституционализм аз нуқтаи назари пайдоиш (генезис) ва рушди таърихӣ чунин зухурот ва ҷӣ нақши ғнесологӣ бо мафҳуми Конститутсия ҳамчун қоидаи асосии ҷомеа ва давлат алоқамандии ноғусастанӣ дорад.

Яъне, конституционализм - ин мавҷудияти шакли идоракунии конституционист. Идоракунии давлатиест, ки бо Конститутсия маҳдуд карда мешавад.

Вобаста ба ин, раванди ҷаҳонишавии ҳуқуқ объективан ба баҳои конституционӣ дар сатҳи низоми миллии давлатӣ-ҳуқуқӣ зарурат дорад.

Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки равандҳои ҷаҳонишавии ҳуқуқ табиатан натавонанд зерини таъсири оқибатҳои глобалӣ, инчунин бо табиати худ метавонанд аз доираи низомҳои миллии ҳуқуқи конституционӣ берун бароянд.

Раванди бебозғашти ҷаҳонишавии ҳуқуқ ва ҳамгирии низомҳои ҳуқуқӣ солҳои охир дар қарорҳои қонфронс ва симпозиумҳои мақомоти назорати конституционӣ зиёд ба назар мерасад.

Чунончи, дар Эълумияи хотимавии конференсияи якуми мақомоти назорати адолати судии конституционӣ, ки моҳи январӣ соли 2009 дар шаҳри Кейптауни Ҷумҳурии Африқои Ҷанубӣ баргузор гардид, қайд карда шуд, ки дар сатҳи минтақаҳои алоҳида ва дар сатҳи ҷаҳон юрисдиксияи умумӣ оид ба ҳуқуқи инсон ба вучуд омадааст ва он рӯз то рӯз хусусияти ҳамаро фарогиранда қасб кардааст. Судҳои конституционӣ дар вақти баровардани қарорҳо аз ҳарвақта дида, бештар таҷрибаи судҳои ҳамшабеҳи дигар давлатҳои ҳоро дастрас ва қабул мекунанд.

Симпозиуми байналмилалӣ, ки моҳи мартӣ соли 2009 дар шаҳри Қоҳира (Миср) баргузор гардид, ҳамчунин, ба ҳамгирии минбаъдаи низомҳои ҳуқуқӣ, таҳия ва қорқарди тавсияҳои дахлдор оид ба ҳуқуқу озодиҳои сиёсӣ шаҳрвандон тавачҷуҳи маҳсус зоҳир қард.

Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мақоми назорати конституционӣ дар шароити ҳамгирии низомҳои ҳуқуқӣ: таҷрибаи байналмилалӣ ва амалияи Тоҷикистон», ки 4-5 ноябри соли 2010 дар шаҳри Душанбе баҳшида ба 15-солагии Судии конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид, идомаи масъалаҳои ҷаҳони-

шавии ҳуқуқ ва ҳамгирии низомҳои ҳуқуқ ба шумор меравад.

Мутахассисони соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ дар ин ақида ҳамфикранд, ки асоси ҳуқуқикунони глобалии муносибатҳои ҳуқуқиро дар давлатҳои демократӣ пеш аз ҳама, раванди навкунии ҳуқуқӣ (правовое модернизация) ташкил медиҳад, ки онҳо дар ҷанбаҳои зерин ифодаи ҳудро меёбанд:

а) ҷанбаи (аспекти) институционалӣ, ҳуқуққочодқунӣ, ки дар ҳамгирии низомҳои ҳуқуқӣ ифода меёбанд;

б) ҳуқуқатбиққунӣ, ки дар ин ҷо манфиатдории маҳсус ба ташаккули мақомоти ҳуқуқии болоии милли дода мешавад;

в) муқаррар қардани мафқураи нави ҳуқуқӣ, ҷанбаи нави шуур ва маърифати ҳуқуқӣ.¹

Вобаста ба ин, ба мақомоти назорати конституционӣ нақши муҳим ҷудо карда мешавад.

Бинобар ин, таҳлили раванди ташкил ва рушди Судии конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, муайян қардани вазифаҳои онро дар қаринаи равандҳои глобалӣ ва интегратсияи низомҳои ҳуқуқи муосир мувофиқи мақсад мешуморам.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Судии конституционӣ ҳамчун мақоми маҳсусгардонидашудаи назорати конституционӣ, ки мақоми муस्ताқили ҳокимияти судӣ мебошад ва фаъолияти ҳудро бо мақсади ҳифз ва таъмини волоият ва амали бевоқоити Конститутсия, инчунин, ҳифзи ҳуқуқ ва озодии инсон ва шаҳрванд амалӣ мекунад, таъсис дода шудааст.

Аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми ҳуқуқии ҳуд ҷой додани адолати судии конституционӣ шаҳодати он аст, ки давлат вақолати қабул қардани қарорро оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-конституционӣ ба зиммаи мақомоти маҳсусгардонидашуда вогузор менамояд. Зеро, маҳсусияти мақомоти назорати конституционӣ, ҷун ҳамаи ҳокимияти судӣ дар нисбатан беғараз ва муस्ताқилияти онҳо ифода меёбад.

Аз ин рӯ, ҳуди ташкили ҷунин мақом дар низоми ҳокимияти давлатӣ мисоли равшани ҳамгирии низоми ҳуқуқии Тоҷикистон бо низомҳои ҳуқуқии муосир арзёбӣ мегардад.

Таҷрибаи инқишофи давлатҳои Аврупо нишон медиҳад, ки мақомоти назорати конституционии баъд аз ҷанг дар Аврупо таъсисёфта ба сифати яке аз вазифаҳои асосии ҳуд ҳифзи Конститутсия ва таъмини волоияти

¹ Исмоилов Б. Становление системы конституционного контроля в правоприменительной практике зарубежных государств 2008. Всероссийская цифровая энциклопедия «ПОРТАЛУС» <http://www.portalus.ru>

меъёрҳои он, инчунин самаранок татбиқи намунаҳои принсипи таҷзияи ҳокимияти давлатии дар конститутсияҳои онҳо пешбинишудааро арзёбии намунадаанд.

Ҳамин тариқ, ба амал баровардани ғояи конституционализм дар шакли таъмини бонизом, муназзам ва мувофиқашудаи қорҳои ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ вазифаи муҳими назорати конститусиониро ба вучуд овард.

Ба нақш ва ҷойи Суди конститусионӣ дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва судӣ аҳамияти махсус дода, салоҳияти он дар моддаи алоҳидаи Конститутсия (м.89) мустаҳкам карда шудааст, то ин ки он имконияти самаранок ба амал баровардани ҳокимиятро дошта бошад. Ҳокимиятеро, ки имконият ва самараи худро танҳо дар доираи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ дида, дар дасти як шохҳои ҳокимият муттаҳид намудани ҳокимиятро истисно карда, ба шаҳрвандон кафолати озодии қомилро медиҳад. Ҳокимияте, ки натиҷаи худмаҳдудкунии давлат аст ва давлат аз болои худ назоратро аз тарафи ҳокимияти муайяни судӣ роҳ медиҳад.

Чунин субъектҳо дар низоми назорати конститусионӣ дар баробари дигар субъектҳои мавҷудаи ҳуқуқ, функцияҳои худро оид ба ҳифзи конститутсия ва таъмини волоияти он бомувафакат амалӣ карда истодаанд.

Натиҷаи ҳамин ҳамгирии низомҳои ҳуқуқии замони муосир аст, ки Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо хусусияти худ, бо табиат ва таъиноти мақомоти муосири назорати конститусионии ҷаҳон пурра мувофиқат мекунад.

Чунончи, Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти худ шаклҳои назорати пешакӣ ва баъдӣ, яъне баъд аз қабули санади меъёрии ҳуқуқиро мегузаронад.

Шакли назорати пешакӣ барои ҳамаи моделҳои назорати конститусионӣ хусусиятнок аст. Чунончи, Шӯрои конститусионии Фаронса дар Аврупо, Шӯрои конститусионии Ҷумҳурии Қазоқистон дар ИДМ ва дигар судҳои назорати пешакии ҳатмии қонунхоро мегузаронанд.

Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз соли 2008 инҷониб назорати пешакии санадҳои меъёрий-ҳуқуқиро ба амал мебарорад. Яъне, нисбати он лоиҳаи тағйири иловаҳое, ки ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда мешаванд, ва ба лоиҳаи қонунҳо ва дигар маводҳое, ки ба раъйпурсии умумихалқӣ пешниҳод карда мешаванд, пеш аз қабули онҳо назорати пешакӣ мебарад.

Аз соли 1995 то инҷониб, яъне, аз лаҳзаи қабули Қонуни конститусионии Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Суди конститусионӣ назорати пешакиро танҳо нисбати шартномаҳои байналмилалӣ эътибори қонунӣ пайдо накардаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал мебаровард.

Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин, намудҳои назорати мушаххас ва абстрактиро низ амалӣ мекунад. Мазмуни асосии низоми амрикоии назорати конститусиониро назорати мушаххас (конкретӣ) ташкил медиҳад. Ин навъ назорати конститусионӣ пешбинӣ менамояд, ки дар масъалаи муайян кардани мувофиқати қонун ё дигар санади меъёрий-ҳуқуқӣ танҳо парвандаи мушаххас баромад карда метавонад, ки предмети баррасии судӣ мебошад.

Барои низоми назорати конститусионии аврупоӣ назорати абстрактӣ хусусиятнок аст. Ин навъи назорат дар он ифода меёбад, ки масъала оид ба конститусионӣ будани санади ҳуқуқӣ ё меъёр новобаста аз парвандаи мушаххас мавриди ҳаллу фасл қарор негирад.

Дар фаъолияти Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин навъи назорати конститусионӣ ба таври васеъ танзими ҳуқуқии худро ёфтааст ва роиҷ мебошад.

Дар моддаи 40-уми Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми субъектҳои ҳуқуқӣ ба мавҷудияти парвандаи мушаххас ба Суди конститусионӣ муроҷиат кардан доранд, пешбинӣ шудаанд. Ин субъектҳо дар сурати шубҳа кардан ба номувофиқатии ягон меъёри қонун ва дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ, метавонанд бо пешниҳод ба Суди конститусионӣ муроҷиат кунанд.

Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин, намудҳои ҳатмӣ ва иловагии назорати конститусиониро ба амал мебарорад, яъне, баъзе аз қонунҳо ва санадҳои меъёрий-ҳуқуқӣ ҳатман назорат карда шуда, назорат аз болои дигар санадҳо бо ташаббуси субъектҳои муроҷиат ба Суди конститусионӣ амалӣ карда мешавад.

Суди конститусионӣ навъи назорати конститусионии ҳалқунандаро ба амал мебарорад, яъне, санадҳои он барои ҳамаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва шахсони мансабдори онҳо ҳатмӣ мебошанд.

Бо тартиби эътибори қонунӣ пайдо кардан, санадҳои Суди конститусионӣ баъди қабули онҳо амал мекунанд.

Суди конститусионӣ назорати конститусионии берунӣ, яъне, назорат аз болои ҳамаи санадҳои меъёрий ҳуқуқӣ қабулкардаи мақомоти давлатиро ба амал мебарорад.

Чи хеле ки аз хусусиятҳои пешниҳодшудаи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар меояд, дар он хусусиятҳои мусбӣ ва лаҳзаҳои асосии ҳамаи моделҳои назорати конститусионии муосир ҳам ва муттаҳидгардидааст, ки онҳо ба низомҳои гуногуни ҳуқуқӣ дохил мебошанд.

Ба равандҳои ҳамгироӣ дар рушди низоми ҳуқуқҳои миллий, инчунин рушди институтҳои назорати конститусионӣ дахл карда, қайд кардан зарур аст, ки ҳамгироии байни давлатҳо ба баланд бардоштани низоми ҳуқуқӣ, ҳамзамон, ба баланд бардоштани фаъолияти мақомоти назорати конститусионӣ равона гардидааст.

Равандҳои ҳамгироӣ миёни давлатҳои яххелаи низомҳои гуногуни ҳуқуқӣ ба чашм мерасанд, ки бо махсусияти худ метавонанд бо элементҳои яххелаи дигар низомҳои ҳуқуқӣ ҳамгироӣ намоянд ва онҳо аз ҳадду ҳудуди ҳамгироӣ вобаста мебошанд.

Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба таъсиси он имсол 20 сол пур мешавад, ҳамаи андешаҳо ва масъалаҳоро оид ба ҳамгироӣ ва ҷаҳонишавӣ пайваستا пайгирӣ менамояд ва роҳҳои нисбатан ба низоми ҳуқуқии мо, ки ба фаъолияти Суди конститусионӣ дахлдоранд, мувофиқро интихоб ва ба роҳбарӣ мегирад.

Ин натавонҳо ба ташаккули конституционализм, қонунгузорию конститусионӣ, балки ба тамоми низоми ҳуқуқии Тоҷикистони муосир дахл дорад.

Ба вазъи ҳуқуқии мақомоти назорати конститусионӣ дахл карда, зикр кардан бамаврид аст, ки мафҳуми «назорати конститусионӣ» бевосита ба конституционализм, яъне мавҷудияти конститутсияи навишташуда, ҳифзи меъёр ва принципҳои мустақамшудаи конституционализм, ки ба таъмини мувозинаи муқарраршудаи вақолати мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ равона шудаанд, алоқамандии ногусастанӣ дорад. Таъмини қафолати конститусионии ҳифзи ҳуқуқ ва озодии инсон ва шаҳрванд низ аҳамияти муҳимро касб менамояд.

Вазъи ҳуқуқии он аз махсусияти салоҳият ва мавқеи он дар низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ бармеояд. Он дар як радиф бо дигар шохаҳои ҳокимият меистад ва тавассути татбиқи салоҳияти конститусионии худ ба раванди меъёрҷодкунӣ дар мамлакат таъсири бевосита мерасонад.

Вазифаи асосии назорати конститусионӣ дар таъмини волоият ва суботи Конститутсия ва ҳифзи таъмини мувозинаи таҷзияи ҳокимият зоҳир мегардад. Он ҳамчун меха-

низми боздориву мувозина баромад мекунад ва вазифаи асосии он ошкор кардан, баҳо додан ва барқарор кардани мувозинаи вайроншуда мебошад.

Ҳамчунин, хусусияти вазъи суди конститусионӣ дар ба судҳои конститусионӣ воғузур намудани функцияи қонунгузорӣ зоҳир мегардад. Ин ҳолат дар ду самт зоҳир мегардад.

Якум, судҳои конститусионӣ қонунгузори манфӣ ҳисобида мешаванд, ки қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ё муқаррароти алоҳидаи онҳоро бинобар ба Конститутсия номувофиқ буданашон бекор менамоянд.

Дуюм, судҳои конститусионӣ, инчунин ба сифати қонунгузори мусбӣ баромад мекунанд. Онҳо ба парламент дар ба амал баровардани вақолатҳои қонунгузорию он мусоидат мекунанд.

Ин пеш аз ҳама, дар тавсияҳо ба қонунгузор оид ба эътиноии (реагирование) меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар асоси мавқеи ҳуқуқии судҳои конститусионӣ зоҳир мегардад, ки дар санадҳои судӣ пешбинӣ шудаанд.

Дар ин ҳолат мавқеи ҳуқуқии он ба сифати омили моддии танзими нави ҳуқуқӣ ва ҳамчун заминаи модели меъёрии ҳуқуқии оянда баромад мекунанд.

Бояд зикр кард, ки хусусияти меъёрии қарорҳои судҳои конституционӣ ҳамчун ҳамагуна дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ дар он ифода меёбад, ки:

Якум, онҳо хусусияти ҳатмӣ дошта, ба доираи номуайяни шахсон дахлдоранд;

Дуюм, онҳо ногузир татбиқи бисёрқаратро тақозо дорад.

Ба андешаи аксари олимони соҳаи муқофиаи конститусионӣ, мавқеи ҳуқуқии судҳои конститусионӣ бисёртар ба ҳамсол (президент) наздикӣ дорад. Ба ин назардошт мавқеи ҳуқуқии онҳоро метавон сарчашмаи ҳуқуқи конститусионӣ номид.

Ҳамчунин, таъкид кардан бамаврид аст, ки эътибори ҳуқуқии қарори ниҳии судҳои конститусионӣ аз эътибори олии ҳуқуқии ҳама гуна қонун баланд мебошад. Он, амалан, ба эътибори ҳуқуқии худ Конститутсия баробар мебошад, ки онро бе қарори судҳои конститусионӣ дар амалия татбиқ намудан мумкин нест. Чунин баҳодиҳӣ бебаҳс ва пурра ба қарорҳои Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дахл дорад.

Мавриди таъкид аст, ки мувофиқати меъёрҳои қонунгузорӣ аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда бо ҳуқуқи хориҷӣ, тақозо дорад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз як тараф, уҳдадорҳои байналмилалӣ ба зиммаи худ гирифтагари иҷро ва риоя кунад, аз тарафи

дигар, бояд ба низоми ҳуқуқи худ то дараҷае мувозинатӣ, субот ва самаранокӣ бахшад.

Дар навбати худ, самаранокии низоми ҳуқуқи миллӣ сифати амалкунии элементҳои он (қонунгузорӣ, ҳуқуқҷодкунӣ, татбиқи ҳуқуқ, маърифати ҳуқуқӣ)-ро дар алоқамандии байниҳамдигарӣ, инчунин, алоқамандии миёни ҳуқуқ ва дигар низомҳои иҷтимоӣ иқтисодиро тақозо дорад.

Талаботи объективи хамгирии Тоҷикистон ба фазои ҷаҳонии ҳуқуқ, ин муайян намудани ҳадди имконияти қабули (адаптатсия) таҷрибаи хориҷӣ ва дар шароити Тоҷикистон татбиқи он мебошад. Зеро, ба эътибор гирифтани фарҳанги ҳуқуқи хориҷӣ метавонад ба рушди қонунгузори Тоҷикистон ва муайян намудани сиёсати ҳуқуқи давлатӣ мафкураҳо ва самтҳои навро пешниҳод намояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2010 дар Паёми табрикии худ ба вакилони навинтихобшудаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон иброз карданд, ки:

«Дар шароите, ки ҷаҳони имрӯза ба сӯи тамаддуни фарогири иттилоотӣ, таҳаввулотӣ

бесобиқаи илму техника ва рақобатҳои шадиди иқтисодӣ босуръат пеш меравад, низоми ҳуқуқи мо низ бояд замонавӣ, мутобиқ бо шароити ҳаёти ҷомеа ва ҷавобгӯи муносибатҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсату фарҳангии ҷаҳони муосир бошад...».

Аз ин рӯ, сиёсати қонунгузорӣ баробари манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ бояд ба талаботи меъёри ҳуқуқи байналмилалӣ ва танзими ҳуқуқи муносибатҳои иқтисодӣ, махсусан, фаъолияти бозаргонӣ ва соҳибкорӣ мутобиқ гардад.¹

Бояд ба инобат гирифт, ки мантиқи муносибати имрӯзаи илмӣ аз омӯзиши низомҳои ҳуқуқи ҷаҳон дар ботадриҷи кушодани хусусиятҳои умумии онҳо, таснифи онҳо аз рӯи омилҳои миллӣ, ҷуғрофӣ ва дохилию хориҷӣ иборат мебошад.

Дар ҳама гуна хамгирии низомҳои ҳуқуқи бояд принципҳои асосии Конститутсия ва арзишҳои он ҳифз карда шаванд.

¹ Паёми табрикоӣ дар Иҷлосияи якуми Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати чорум 16.03.2010 (www.president.tj)

Аннотатсия

Конституционализм, ҷаҳонишавӣ ва хамгирии низомҳои ҳуқуқи замони муосир: таъсири онҳо ба мақомоти назорати конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муаллиф дар мақолаи мазкур масоили рушди босуръати ҷомеаи ҷаҳонӣ ва бо ҳам омезишҳои низоми ҳуқуқиро дар татбиқи ҳаёти сиёсии Тоҷикистон таҳлил намудааст. Муаллиф мавқеъ ва нақши суди конститусиониро дар низоми ҳуқуқи миллӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дар таъсиррасонии низоми ҳуқуқи байналмилалӣ баррасӣ намудааст.

Аннотация

Конституционализм, глобализация и интеграция современных правовых систем: их влияние на надзорные конституционные органы Республики Таджикистан

В данной статье автор анализирует ускоренное развития международного сообщества и смешивание правовых систем, а также их применение в политической жизни Таджикистана. Автор рассматривает место и роль Конституционного суда в системе национального права, гражданского общества и его влияние на международной правовой системы.

Annotation

Constitutionalism, globalization and integration of the modern legal systems: their influence in supervisory constitutional organs of Republic of Tajikistan

In this article author analyses the fast growth of International association and mixing of the legal systems in application of political life of Tajikistan. Author examines a place and role of the Constitutional court in the system of national right, civil society and influence of the international legal system.

Иброҳимов С.И.,

мудирӣ шуъбаи ҳуқуқи давлатии Институти
фалсафа, сиёсатишӯноӣ ва ҳуқуқи АИ
Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, профессор

РУШДИ АДЛИЯИ МАЪМУРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН ПАДИДАИ ДАВЛАТИ ҲУҚУҚБУЊЕДИ ДЕМОКРАТӢ

Калидвожаҳо: адлияи маъмурӣ; хатогиҳои маъмурӣ; баҳс; исботкунӣ; падидаи маъмурӣ; иттилоъ.

Ключевые слова: административная юстиция; административная ошибка; спор; доказывания; административное явление; информация.

Keywords: administrative justice; administrative error; dispute; proving; administrative phenomenon; information.

Адлияи маъмурӣ дар замони муосир барои ҳаллу фасл намудани се вазифаи асосӣ, ки ҳар як давлати ҳуқуқбунёди демократӣ вазифаи муқаддаси худ мешуморад, равона карда шудааст:

1. Бунёди механизми самаранок, объективона, роӣгон, ва фавран Ҳимоянамоии ҳуқуқ ва манфиатҳои инсон, шаҳрванд, ва ташкилотҳои ғайридавлатӣ бо кам кардани хароҷоти давлатӣ (вақт, маблағ, саломатӣ);

2. Афзун гардонии нуфузи мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо роҳи паст бурдани сатҳи бюрократия ва коррупсия;

3. Сабук намудани сарбории судҳо ва озод кардани онҳо аз вазифаҳои ғайрифункционали маъмурӣ-юрисдиксионӣ.

Аз ин хотир, дар низоми ҳуқуқи давлатӣ чой доштани падидаи назорати судиро дар соҳаи ҳокимияти иҷроия ҳамчун яке аз нишонаҳои асосии давлати ҳуқуқбунёди демократӣ маҳсуб дониста, эътироф, риоя ва Ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро, баҳусус, дар чараёни фаъолияти мақомоти идоракунии давлатӣ, дар чойи аввал мегузоранд¹.

Воқеан, дар моддаи 5 Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он арзишҳои олии мебошанд. Ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд». Дар қ. 2 моддаи 14 қайд карда шудааст, ки «Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд бевосита амалӣ мешаванд. Онҳо мақсад, мазмун ва татбиқи қонунҳо, фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия, маҳаллӣ ва мақомоти худидоракунии маҳал-

лиро муайян мекунад ва ба воситаи ҳокимияти судӣ таъмин мегарданд»².

Инро ба назар гирифта, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 январи соли 2015 қайд намудаанд, ки тақвияти фаъолияти ҳокимияти судӣ яке аз самтҳои асосии сиёсати давлатӣ мебошад, зеро фаъолияти суд бо инсон ва ҳуқуқи озодиҳои ӯ пайванди ногусастанӣ дорад. Аз ин лиҳоз, бо мақсади таҳкими минбаъдаи ҳокимияти судӣ 5-уми январи соли 2015 бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи нави ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2017 тасдиқ шудааст, ки он барои боз ҳам устувортар намудани сохтори мақомоти судӣ ва пешрафту пурсамар гардидани фаъолияти онҳо, таҳкими ҳамкории мақомоти судӣ бо дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳамчунин, чихати иҷрои санадҳои судӣ тақони ҷиддӣ хоҳад бахшид³.

Ҳақ бар чониби эшон аст, зеро аз чихати илмӣ исбот шудааст, ки низоми давлати ҳуқуқбунёд фаъолияти самаранокӣ мақомоти худро аз тариқи ҳокимияти судии муташаккил, ки он дорои манбаъҳои моддиву мувофиқии ҳуқуқӣ аст, таъмин месозад. Ҳастии адолати судии маҳсусгардонидашуда, аз қабилӣ конституционӣ, граждонӣ, иқтисодӣ, ҷиноӣ, маъмурӣ ва оилавӣ, ки дар моддаи 2-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи

² Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 // <http://mmk.tj> (санаи мурочиат 19.02.2015).

³ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23 январи соли 2015 // <http://mmk.tj> (санаи мурочиат 19.02.2015).

¹ Ниг. Административное право зарубежных стран. М.: СПАРК. 2003. 464 С.

судҳои ҚТ» пешбинӣ шудааст, аз нишонаҳои демократӣ будани низоми давлати ҳуқуқбунёд мебошад, ки маҳз ба воситаи онҳо ҳокимияти судӣ амалӣ гардонида мешавад.¹

Қобили зикр аст, ки масоили мавриди муҳокима дорои аҳамияти назариявӣ амалӣ мебошанд, зеро дар илми ҳуқуқшиносии тоҷик масоили марбут ба ҳуқуқи маъмури хеле кам ва масоили адолати судии маъмури умуман мавриди омӯзишу пажӯҳиши мутахассисини соҳа қарор нагирифтаанд. Гузашта аз ин, ҳуқуқи маъмури ва ҳуқуқи судӣ дар амалияи истифодаи ҳуқуқ дар замони муосир ба омӯзиши амиқ ва дар ёфти шакли усулҳои нав назорати фаъолияти мақомоти идоракунӣ ва шахсони мансабдори онҳоро тақозо дорад². Дар байни чунин шакли усулҳо мақоми аввалиндараҷаро метавонад адлияи маъмури ба дӯш дошта бошад, ки он воситаи самараноки Ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ буда, ҳамзамон метавонад нақши пайвандгари мутақобиларо ба хоҳири таъмини иттилои идоравӣ иҷро кунад, ки ба туфайли он фаъолияти сохторҳои давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ ва шахсони мансабдори инниҳодҳо зеро назорат қарор дода мешаванд.

Ташаққули падидаи ҳуқуқии назорати судӣ аз фаъолияти ҳокимияти иҷроия, аз рӯйи мазмуну муҳтавои худ, дар маҷмӯъ таҳкими адлияи маъмуриро дар назар дорад, ки шаклҳои гуногуни муносибатҳои ҳуқуқии ду шохай мустақили ҳокимият, яъне иҷроия ва судиро муайян месозад. Адлияи маъмури ду ҳадафи асосӣ дорад: аввалан, он шахсони ҳуқуқӣ ва воқеиро аз хатоҳои маъмури Ҳимоя менамояд, сониян, чихати назорати судӣ фаъолияти сохторҳои идориро дар таҳкими қонуният ба манфиати ҷомеа пурсамар мегардонад. Бо дарназардошти ин хусусиятҳо Ҳимояи судии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз ҳокимияти иҷроия ҳамчун падидаи ҳуқуқии мустақил бо номи адлияи маъмури, дар пояи низоми ҳуқуқии ҳамаи давлатҳои демократии ҷаҳон гузошта шудааст³.

Адлияи маъмури дар фаҳмиши васеъ тартиби аз ҷониби суд ҳал намудани бахсҳои байни шаҳрвандон ва мақомоти идоракунӣ

давлатӣ маҳсуб мегардад, ки чунин муноқишаҳои ҳуқуқӣ дар ҷараёни фаъолияти мақомоти идоракунӣ давлатӣ ба миён меоянд⁴. Инро ба назар гирифта, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мурочиати шаҳрвандон» муқаррар намудааст, ки аз амал (ба-амалӣ) ва қарорҳои мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳо, корхонаю муассисаҳо, ташкилотҳо, шахсони мансабдор, ки тибқи онҳо: а) шаҳрванд аз имконияти пурра ё қисман амалӣ намудани ҳуқуқе, ки қонун ё дигар санади қонунгузорӣ додааст, ғайриқонунӣ маҳрум карда шудааст; б) ба зиммаи шаҳрванд ғайриқонунӣ вазифае гузошта шудааст ё вай ғайриқонунӣ ба ҷавобгарӣ кашида шудааст, новобаста аз он ки санад, амал (беамалӣ) коллегиялӣ ва ё бо тариқи инфиродӣ қабул гаштааст, бо тартиби тобеият ба мақом, шахси мансабдор ё суд шикоят кардан мумкин аст (м.8)⁵.

Қонунгузорию граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон предмети шикояткуниро васеътар намуда, муқаррар кардааст, ки ҳатто санадҳои меъёрии мақомоти давлатӣ метавонанд мавзӯи шикояти шаҳрвандон қарор гиранд. Масалан, м. 13 КГ ҚТ муқаррар менамояд, ки суд метавонад санади ғайримеъёрии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ё мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун, инчунин санади меъёриеро, ки хилофи қонун ё санади дигари ҳуқуқӣ буда, ҳуқуқи граждани ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандаи шаҳрванд ё шахси ҳуқуқиро ҳалалдор месозанд, безътибор эътироф намояд. Дар сураати санадро безътибор донишмандони суд, ҳуқуқи вайронгардида бояд барқарор шавад, ё ба тариқи дигари қонунӣ ҳифз гардад⁶.

Ҳамин тариқ, қонунгузорию ҷорӣ ватани тартиби судии ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандонро аз амал (беамалӣ) ва санадҳои мақомоти давлатӣ кафолат додааст, ки тарзи мурофиавии судии баррасии шикояти шаҳрвандон ва аз тарафи онҳо мавриди баҳс қарор додани кирдорҳои ҳуқуқ ҳалалдоркунандаи мақомоти давлатиро падидаи адлияи маъмури меноманд.

Бояд таъкид кард, ки қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои заминаи мукаммали тартиби ҳифзи идорӣ ва судии ҳуқуқу озоди-

¹ Ахбори МО ҚТ, 2001, №7 мод. 490.

² Дар ин бора муфассал ниг. Иброҳимов С.И. Адлияи маъмури дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: падидаи ҳифзи судии ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон. Душанбе, «Ирфон» 2010, 264 саҳ. Иброҳимов С.И. Основные направления формирования и развития института административной юстиции в государствах Центральной Азии: сравнительно-правовое исследование. Душанбе, «Дониш» 2011, 360 С.

³ Ниг. Административное право зарубежных стран. М.: СПАРК. 2003. 464 С.

⁴ Ниг. Зеленцов А.Б., Радченко В.И. Административная юстиция в России. (История и современность). Учебное пособие для судей. М.: Российская академия правосудия, 2002. Зеленцов А.Б. Административная юстиция как судебное административное право: концептуальные проблемы. М.: 2014, 174 С. Николаева Л.А., Соловьева А.К. Административная юстиция и административное судопроизводство. СПб 2004, и др.

⁵ АМО ҚТ, 1996 №24, мод 368.

⁶ АМО ҚТ 1999, №6, мод.153/<http://mmk.tj> (санаи мурочиат 19.02.2015).

ҳои шаҳрвандон аз рафтори ғайриқонунии мақомоти ҳокимияти идорӣ бошад ҳам, шаҳрвандон, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва дигар субъектҳои ҳуқуқи маъмури аз онҳо хеле кам истифода мебаранд. Омӯзиши таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, ки ин қабил парвандаҳо хеле каманд ё тамоман нестанд. Сабаби чунин ҳолат аз нигоҳи илмӣ шояд дар он бошад, ки мо ба ташвиқоту тағриботи қонунҳо эътибори зарурӣ наметанзимем, аз ин лиҳоз, шаҳрвандон аз он иттилои кофӣ надоранд. Воқеан, қонунҳо баъди қабул шуданашон танҳо аз лаҳзаи дар рӯзномаҳои расмӣ ба ҷоп расидан қувваи қонунӣ пайдо менамоянд ва дар амал қорӣ карда мешаванд. Натиҷаи амалишавии қонунҳо, тартиби самаранок истифода шудани онҳо, ба хусус аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатӣ то мавриди муроҷиат ё шикоят қарордодани санад, амал (беамалӣ)-и мақомот, шахси мансабдор ё хизматчиҳои давлатӣ аз иттилои зарурӣ дур мемонад.

Масалан, кодексҳои мурофиавии гражданин ва судии иқтисодӣ соли 2008 аз тарафи парламенти мамлакат қабул шудааст, аммо кам касоне бархурдор ҳастанд, ки дар бобҳои 23, 24, 25 КМГ ва боби 22 КМСИ¹ тартиби мурофиавии баррасии парвандаҳое, ки аз муносибатҳои ҳуқуқии омма ва аз муносибатҳои ҳуқуқи маъмури бармеоянд, мавриди танзим қарор дода шудааст ва он хусусиятҳои хеле муҳими мурофиавии махсуси маъмуриро доро мебошад. Аз ҷумла, ҳуқуқи судья дар талаб карда гирифтани мавод аз мақомоти давлатӣ, масъулияти далеловарӣ ва исботкуниро ба зимаи мақомот гузоштан ва ғайра тартиботи мурофиавии маъмури буда, аз мурофиаи даъвогии гражданин куллан фарқ дорад. Чунин фарқиятҳо маҳз барои ҳифзи судии ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон қорӣ карда шудааст, ки мавқеи нобаробар доштани худро дар рӯ ба рӯи мақомоти давлатӣ ҳис накунад.

Қобили зикр аст, ки қонун баробарҳуқуқии мурофиавии тарафҳоро дар баррасии бахшҳои гражданину маъмури қафолат дода бошад ҳам, аз баски дар бахшҳои маъмури як тараф мақомоти давлатӣ буда, дорои ваколатҳои ҳокимиятӣ, шаҳрванд хоҳу ноҳу худро дар нобаробарии ҳокимиятдорӣ ва иҷтимоӣ норухат ҳис менамояд. Бо мақсади аз байн бурдани чунин фаҳмишҳои нодуруст қонунгузор салоҳияти судьяро дар пешбурди парвандаҳои маъмури-ҳуқуқӣ васеътар намудааст, ки дар илми мурофиаи маъмури онро хусусияти «инквизиционӣ» ё «тағтишоти исудӣ» меноманд.

¹ АМО ҚТ, 2008, №1, қ.1, мод.6.; АМО ҚТ, №1, қ.1. мод.4 //http: mmk.tj (санаи муроҷиат 19.02.2015).

Қолиби қайд аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миқёси давлатҳои мустақили Осиёи Марказӣ аввалин шуда, падидаи адлияи маъмуриро дар Кодекси расмиёти маъмури ҚТ (КРМ ҚТ) ханӯз соли 2007 ба танзим даровард ва ба пойдории мурофиаи маъмури судӣ асос гузошт. Боби 6-и ин Кодекс махсус ба пешбурди расмиёти маъмури дар суд бахшида шудааст. Масалан, дарқ. 2 м. 115 КРМ ҚТ қайд шудааст, ки дар мурофиаи маъмури дар суд бахшҳои зерин метавонанд баррасӣ гарданд: а) мутобиқати санади ҳуқуқии маъмури ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон; б) уҳдадорӣ мақомоти маъмури оид ба ҷаброни зарар; в) уҳдадорӣ мақомоти маъмури оид ба қабули санади маъмури ё анҷомдиҳии ягон амали дигар тибқи расмиёти маъмури².

Дар шарҳи банди «б» ҳаминро бояд қайд намоем, ки дар қ.2 м. 32 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, ки товони зарари моддӣ ва маънавӣ, ки шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ё шахсони алоҳида мебинад, мувофиқи қонун аз ҳисоби онҳо рӯёнида мешавад³. Бинобарин, чунин парвандаҳо на ба тариқи гражданин, балки бо тариқи мурофиавии маъмури бояд баррасӣ карда шаванд.

Умуман, дар пойдории адлияи маъмури дар Тоҷикистон нақши Кодекси расмиёти маъмури ҚТ хеле зиёд аст. Ин Кодекс моҳиятан аз КМГ ҚТ дар танзими мурофиаи судии маъмури пешрафта, дар таҳким ва шарҳи принсипи муҳими ҳуқуқи мурофиавӣ принсипи диспозитивиро эълон намудааст, ки мақоми маъмури дар мурофиаи маъмури дар суд иштироккунанда метавонад парвандаро бо созиши оштии тарафҳо ба анҷом расонад, аз даъво даст кашад ё даъворо танҳо дар сурате эътироф намояд, ки он хилофи қонун набошад (қ.2 м. 125). Аммо қ. 3-и м. 250 КМГ ҚТ қайд менамояд, ки хангоми баррасӣ ва ҳалли парвандаҳое, ки аз муносибатҳои ҳуқуқии омма бармеоянд, меъёрҳои мурофиаи даъвоӣ оид ба эътирофи даъво, даъвои муқобили даъво, тадбирҳои таъмини даъво, созиши оштии тарафҳо татбиқ намегарданд. Албатта, ин меъёр барои қайд намудани фарқият ва хусусияти мурофиаи маъмури дар КМГ ҚТ қорӣ дода шудааст ва ин муҳолифат бояд аз байн бурда шавад, ба ан-

² АМО ҚТ, 2007, №2, мод .74. // http: mmk.tj (санаи муроҷиат 19.02.2015).

³ Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон. с.1994 //http: mmk.tj (санаи муроҷиат 19.02.2015).

дешаи мо, меъёри дар КРМ ҚТ мавҷудбуда бештар ҷавобгӯи стандартҳои ҷаҳонии пешбурди муҳофизатӣ маҳсуб меёбад¹.

Баргаришти дигари КРМ ҚТ дар он аст, ки дар он аввалин бор даъвои маъмури ҳамаҷун механизми пешбурди муҳофизатӣ маъмури, дар мазмуни талаби барқароргардонии ҳуқуқу озодиҳои вайронгаштаи шахрвандон қабул гашта, ҷор намуди даъвои маъмури ба гардиши ибораҳои қонунӣ ворид карда шудааст, ки аз инҳо иборат мебошанд: а) даъво оид ба беэтибор доништан ё аз эътибор соқит доништани санади ҳуқуқии маъмури; б) даъво оид ба қабули санади ҳуқуқии маъмури; в) даъво оид ба анҷомдиҳии амалҳо; г) даъво оид ба эътироф намудан².

¹ Ниг. Иброҳимов С.И. Асари номбурда, - С.186.

² Ахбори МО ҚТ, 2007, №2, мод .74. // <http://mmk.tj> (санаи мурочиат 19.02.2015).

Тибқи муқаррароти Кодекс даъвои маъмури дар сурате пешниҳод карда мешавад, ки санади ҳуқуқии маъмури ё қисми он ба ҳуқуқ ё манфиатҳои қонунии даъвогар зарари мустақим ва бевосита (инфироде) мерасонад ё ғайриқонунӣ ҳуқуқҳои ӯро маҳдуд месозад. Чунин муҳтаво доштани даъвои маъмури бо мазмун ва мақсади қонунгузори Қумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шахрвандон мувофиқ буда, дар маҷмӯъ яке аз механизмҳои воқеии амалигардонии гузоришҳои Паёми Президенти Қумҳурии Тоҷикистон Ба Маҷлиси Олии Қумҳурии Тоҷикистон 23 январи соли 2015 ва Нақшаи амалигардонии Барномаи ислоҳоти судӣ - ҳуқуқии Қумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2017 ба ҳисоб меравад.

Аннотатсия

Рушди адлияи маъмури дар Тоҷикистон ҳамчун падидаи давлати ҳуқуқбунёди демократӣ

Муаллиф дар мақолаи илмӣ худ асосан масъалаи таҳлил, баррасӣ ва омӯзиши падидаи адлияи маъмуриро дар ҷомеаи демократӣ мавриди назар қарор додааст. Қайд карда мешавад, ки бояд адлияи маъмури ҳангоми баррасии парвандаҳои гуногуни баҳснок дар суд ғаёбгардоида шавад ва шахрвандон аз тамоми ҳуқуқҳои худ истифода намуда, манфиатҳои худро ҳимоя намоянд. Муаллиф дар таҳқиқи мавзӯи адлияи маъмури дар Қумҳурии Тоҷикистон як қатор таҳлилҳо гузаронидааст.

Аннотация

Развитие административной юстиции в Таджикистане как явление (феномен) правового и демократического государства

Автор в своей научной статье в основном изучает вопрос об анализе, обсуждении и изучении феномена административной юстиции в демократическом обществе. Автор отмечает, что административная юстиция при рассмотрении различных споров в судебных делах должна активироваться и при этом граждане могли использовать свои права и защитить свои интересы. Автор проанализировал ряд вопросов административной юстиции в Республике Таджикистан.

Annotation

Development of administrative justice in Tajikistan as the phenomenon of the legal and democratic state

Author in the scientific article mainly studies a question about analysis, discussion and study of the phenomenon of administrative justice in the democratic society. He marks that an administrative justice in consideration of different disputes in the proceeding actions must be activated and in this connection citizens would apply rights and protect their interests. Author conducted a number of analyses through issues of administrative justice in the Republic of Tajikistan.

Баҳридинзода С.Э.,

муовини якуми директори Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент.

Баҳридинова Д.С.,

корманди дастгоҳи Суди шаҳри Душанбе.

ОИЛА ВА МАВҚЕИ ОН ДАР ПЕШГИРИИ ЧИНОЯТКОРӢ

Калидвожаҳо: оила; никоҳ; талоқ; паём; чинояткорӣ; пешгирии чинояткорӣ.

Ключевые слова: семья; брак; развод; послание; преступность; предотвращение преступности.

Keywords: family; marriage; divorce; message; criminality; prevention of criminality.

Омузиши пешгирии чинояткорӣ бо таърихи пайдоиш ва инкишофи чинояткорӣ дар ҷамъият вобаста аст. Аз давраҳои гузашта, новобаста аз сохти ҷамъиятӣ-иқтисодии таърихангузаро, маълум аст, ки пешгирии чинояткорӣ дар он ҷамъбасти кори ҳар як давлат дар мубориза бар зидди чинояткорӣ ва намудҳои алоҳидаи ин чиноят маҳсуб меёбад.

Ҷояи пешгирии чиноят дар ҷамъият аз давраҳои инкишофи инсоният ба мо маълум аст ва то замони муосир он яке аз масъалаҳои мубрами замон гаштааст. То замони мо назарияи пешгирии чинояткорӣ ба таври том ва мукамал ба вучуд омад.

Назарияи пешгирии чинояткорӣ - ин маҷмӯи донишҳо оид ба фаъолияти инкишоф додани муносибатҳои ҷамъиятӣ бо мақсади муқаррар ва пешгирӣ намудани сабабу шароитҳои чинояткорӣ, ки ба пайдоишу инкишофи чинояткорӣ, тайёр намудани замина барои дар амал татбиқ гардидани он ёрӣ мерасонанд ва дар натиҷа чинояткориро чун ҳолати манфӣ дар ҷамъият ҳувайдо мегардонанд, инчунин, инкишоф ва паҳн гардидани шаклу намудҳои алоҳидаи чиноят, ҳолатҳои хусусияти зидди ҷамъиятиро пайдокунанда дар шахсони алоҳида ва муайян намудани шакл ва роҳҳои назорат аз болои чинояткорӣ мебошад. Аз нуқтаи назари амалия бошад,

пешгирии чинояткорӣ, пеш аз ҳама, фаъолият аст. Аз ин хотир, дар ба амал татбиқ намудани пешгирии чинояткорӣ фаъолияти ҳосе мавҷуд аст, ки мақсади худро дорад.

Олимон пешгирии чинояткориро ҳамчун низоми чораҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ки барои пешгирӣ намудан ё аз байн бурдан ва ё миқдоран кам кардани чинояткорӣ, сабаб ва шароитҳои он дар ҷамъият, боздоштани ҳуқуқвайронкунӣ ва ба танзимдарории рафтори шахсон равона карда шудаанд, эътироф кардаанд.

Пешгирии чинояткорӣ аз тарафи давлат ва аъзоёни ҷамъият ба амал бароварда мешавад. Он самти фаъолияти иҷтимоии давлат буда, бо инкишофи иқтисодиёт, таъминоти ҳуқуқу озодиҳо ва талаботи шаҳрвандон, дастгирии фарҳанг ва маънавият, мустаҳкам намудани қонуният, ҳифзи иҷтимоии аҳоли алоқаманд мебошад.

Пешгирии чинояткорӣ дар ҷамъият бо яд ба нақша гирифта шавад. Барои амалӣ гардонидани ин иқдом ҳар як давлат, аз ҷумла, Тоҷикистон, кӯшиш менамояд, зеро пешгирии чинояткорӣ, ин фаъолиятест, ки барои амалӣ гардонидани он мақомоти гуногун, танҳо дар ҳамроҳии кори худ ба мақсади ягона – мубориза бо чинояткорӣ расида метавонанд.

Аз курси назарияи давлат ва ҳуқуқ маълум аст, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла, ҳуқуқӣ, дорои субъект мебошанд. Ин субъектҳо дорои ҳуқуқу уҳдадорихо мебошанд. Ин ҳуқуқу уҳдадорихо дар навбати худ, аз Конститутсияи давлат бармеоянд¹.

Субъектҳои пешгирии ҷинояткорӣ мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, иттиҳодияҳои шахрвандон, коллективҳо, ташкилоту идораҳои гуногун, новобаста аз шакли молиякӣ ва шахрвандон мебошанд, ки фаъолияти пешгириро дар сатҳу ҳудудҳои гуногун ба амал мебароранд. Доираи амал ва вазифаҳои субъектҳои пешгирии ҷинояткорӣ аз мавқеи субъект дар ҷамъият, нақши он дар механизми муносибатҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, объекти фаъолияти пешгирӣ, хусусияти сабаб ва шароитҳои ҷинояткорӣ ва ҷиноятҳои алоҳида дар марзҳо, соҳаҳои ҳаёти иҷтимоии аҳоли ва ғайра, вобастагӣ доранд.

Яке аз субъектҳои фаъолияти пешгирӣ оила мебошад. Давлат оиларо ҳамчун асоси ҷамъият ҳимоя мекунад (моддаи 33 Конститутсияи ҚТ). Оила унсурҳои муҳими ҷамъиятиест, ки дар он шахс тавлид ва инкишоф меёбад. Оила дар ҷамъият вазифаҳои давом додани насл, таъмини саломатию ҳаёти кӯдак, инкишофи маънавия, ҷисмонӣ ва ахлоқии вайро иҷро мекунад. Оила – ҳамчун асоси ҷамъият насли наврасро ба меҳнати муфиди ҷамъиятӣ тайёр мекунад, онро ҳамчун аъзои сазовори ҷамъият дар рӯҳияи ватандӯстию инсонпарварӣ ба камол мерасонад.

Оила дар давраи аввали инкишофи шахсият мавқеи хоса дорад. Аз тарбияи насли наврас ояндаи ҷамъият вобастагӣ дорад. Ҷамъият ба тарбияи он тавачҷуҳи махсус медиҳад.

Аз ин рӯ, давлат оиларо зерин ҳимояи худ гирифтааст. Оила метавонад содир намудани ҷиноятро пешгирӣ кунад, нисбати намуҳои гуногуни вайронкунии талаботи меъёрҳои иҷтимоӣ чораҳо андешад.

Ҳамин тариқ, яке аз унсурҳои ҷамъият – оила, дар пешгирии ҷинояткорӣ фаъолона иштирок намуда, барои беҳбудии вазъи ҳозира ва ояндаи ҷамъият ҳиссаи худро мегузорад.

Аз беҳбудии оила беҳбудии ҳуди ҷамъият вобастагии калон дорад.

Чӣ тавре ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд карданд, «Мусаллам аст, ки

¹ Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 дар райпурсии умумихалқӣ қабул карда шуда, ба он 26 сентябри соли 1999 ва 22 июни соли 2003 бо тариқи райпурсии умумихалқӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд, минбаъд «Конститутсия».

ҷомеаи солим аз оилаи солим ва насли солим ташаккул меёбад. Вобаста ба ин пешниҳод менамоем, ки соли 2015 дар кишвар «Соли оила» эълон карда шавад»².

Нишондодҳои омории солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои сипаришуда гувоҳӣ медиҳанд, ки ба оила ва мустаҳкамгардонии он дар кишвар ба як қатор камбудихо роҳ дода шудааст. Аз ҷумла, чораҳо оид ба мустаҳкамгардонии оила дар кишвар аз афзоиши аҳоли ақиб мемонданд, шумораи бекор кардани никоҳ ҳар сол рӯ ба афзоиш дорад. Чунончи, дар ҷумҳурӣ дар соли 2003 6640000 аҳоли ба қайд гирифта шуда буд, ки дар он коэффицентҳои никоҳ нисбати 1000 нафар аҳоли адади 6 ва афзоиши аҳоли бошад, 22 –ро ташкил медоданд³, пас дар соли 2013 аҳолии кишвар ба 7987400, афзоиши солонаи аҳоли 2,3 фоизро ташкил додааст⁴. Миқдори никоҳ дар соли 2012 ба 97653 адад расидааст, вале бекор кардани он бошад, 7417 адад аст, ки 7,6 фоизи онро ташкил медиҳад⁵.

Ба оила бояд тавачҷуҳи махсус дода шавад. Агар дар соли 1991 дар Тоҷикистон миқдори никоҳ 56505 адад ба қайд гирифта шуда бошад, пас дар соли 1998 -21872, дар соли 1999 – 22736, дар соли 2000 - 26257, дар соли 2001 – 28827, дар соли 2002 – 32262 ва дар соли 2003 – 39143 ададро ташкил додааст⁶. Ин нишондодҳо дар солҳои оянда чунинанд: соли 2004 – 47320 адад, соли 2005 – 52352 адад, соли 2006 – 57278 адад, соли 2007 – 97713 адад, соли 2008 – 106 388 адад, соли 2009 – 100678 адад, соли 2010 - 100759 адад; соли 2011 – 94730 адад ва дар соли 2012 – 97653 ададро ташкил додааст⁷.

Аз ин нишондодҳо ба хулоса омадан мумкин аст, ки миқдори бастании никоҳ сол аз сол зиёд шуда истодааст. Дар давраҳои солҳои 1991-2003 миқдори талоқ низ нишондоди мувозинатиро доро буд (ба ҳисоби миёна ҳар сол 2300 -2500 талоқ), вале дар давраҳои 2004-2014 ин нишондод ба 5500 - 7500 расидааст, ки ин ташвишовар ва ҳамзамон диққатҷалбкунанда аст. Аз ин хотир, ба

² Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ, аз 23 январи соли 2015 /<http://www.president.tj/node/8136>.

³ Ниг.: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2004. – С.20.

⁴ Ниг.: Демографияи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/ http://stat.tj/img/b432af73128930ca6c84c6310b2b4b73_1390634052.pdf

⁵ Дар ҳамон ҷо, – С. 188-192.

⁶ Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2004. – С.28.

⁷ Ниг.: Демографияи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/ http://stat.tj/img/b432af73128930ca6c84c6310b2b4b73_1390634052.pdf. – С.188.

беҳбудии оила ва мустаҳкамшавии он бояд таваҷҷуҳи махсус дода шавад.

Пешгирии ҳодисаҳои номатлаб дар оила, пешгирии пошхӯрии оилаҳо, омода намудани ҷавонон ба ҳаёти мустақилона, баланд бардоштани маърифати оиладорӣ, баланд бардоштани масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд, тарбияи зеҳнию маънавии оилаҳо дар кишвар самтҳои сиёсати давлатро ташкил медиҳанд.

Аз ин ҷо, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2015 эълон шудани «Соли оила» маҳз ба мустаҳкам намудани оилаҳо равона карда шудааст.

Ҳамаи ин гувоҳи он аст, ки сиёсати пешгирифтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт мувофиқи мақсад мебошад. Беҳбудии оила, ин ояндаи давлату ҷамъият буда, пойдорӣ ва шуқуфоиву инкишофи давлат аз оилаҳои солим вобаста аст.

Аннотатсия

Оила ва мавқеи оила дар пешгирии ҷинояткорӣ

Дар мақолаи мазкур мавқеи яке аз унсурҳои ҷамъиятӣ – оила дар пешгирии ҷинояткорӣ зери таҳлил қарор дода шудааст. Муаллифон таҷриба ва ақидаҳои олимону таҳлил намуда, ба хулоса омадаанд, ки сиёсати давлат дар ин самт вобаста ба пурзӯр намудани мавқеи оила дар ҷамъият дар Соли оила дар Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ буда, дар оянда давом додани он ноғузир аст.

Аннотация

Семья и ее место в системе предотвращения преступности

В настоящей статье исследуется место одного из элементов общества - семьи в системе предотвращения преступности. Авторы, анализируя мнения ученых и существующую практику, пришли к выводу о целесообразности и своевременности принятия государственных мер по укреплению семьи в Год семьи в Таджикистане и предлагают продолжить положительный курс государственной политики в данной сфере.

Annotation

Family and its place in system of prevention the criminality

In the present article is investigated the place of one elements of a society - family in the system of prevention the criminality. The authors, analyzing opinions of the scientists and existing practice, came to the conclusion about expediency and timeliness acceptance the state measures on strengthening family in the Year of family in Tajikistan and offer a positive rate of state policy in the given sphere to be continued.

Тагаева С.Н.,

*заведующая кафедрой международного права и сравнительного правоведения Российско-Таджикского (славянского) университета, кандидат юридических наук, доцент.
E-mail: s.tagaeva@mail.ru*

ПРОБЛЕМЫ ОСНОВАНИЙ ПРИЗНАНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: эътироф кардан; иҷро кардан; қарори суд; мутақобилӣ; боадаби байналхалқӣ.

Ключевые слова: признание; исполнение; судебное решение; взаимность; международная вежливость.

Keywords: confession; execution; court decision; reciprocity; international politeness.

Признание и исполнение иностранных судебных решений является одним из сложных вопросов современного международного частного права.

Известно, что под признанием понимают полное приравнивание решения иностранного суда к вступившему в законную силу решению таджикского суда, то есть придание ему свойства обязательности, исключительности на территории страны. В свою очередь, исполнение иностранного судебного решения представляет собой реализацию исковых требований на территории республики. Иностранному судебному решению придается экстерриториальное действие. «Признание иностранного судебного решения является необходимой предпосылкой для его исполнения»¹.

В международных отношениях важно, чтобы решение по спору, вынесенное компетентным органом одного государства, имело юридические последствия в другом государстве. Однако акты юрисдикционных органов, по общему правилу, имеют территориальный принцип действия. «Юридическую силу в другом государстве они приобретают, если другое государство в какой-либо форме выразит на это свое согласие»². Возможность признания и исполнения решений иностранных судов в Республике Таджикистан (РТ) предусмотрена Гражданским

процессуальным кодексом РТ 2010 года (ст.15) (далее ГПК РТ) и Экономическим процессуальным кодексом РТ 2011 года (ст.16) (далее ЭПК РТ). Согласно данным кодифицированным законам, решения судов иностранного государства имеют трансграничное действие, при наличии признанного РТ международного правового акта, а также закона РТ, предусматривающего такое признание.

В свою очередь Семейный кодекс Республики Таджикистан (СК РТ) предусматривает возможность признания решений иностранных судов, не требующих дальнейшего исполнения. Так, расторжение брака между гражданами РТ и иностранными гражданами или лицами без гражданства, совершенное за пределами территории РТ с соблюдением законодательства соответствующего иностранного государства о компетенции органов, принимавших решения о расторжении брака, и подлежащем применению при расторжении брака законодательстве, признается действительными в РТ (ч. 3 ст. 171 СК РТ). В данном случае, условием для признания иностранного судебного решения является достаточная компетентность иностранных органов, вынесших решение о прекращении супружеских отношений и соответствие вынесенного решения суда закону.

Правовой основой признания и исполнения иностранного судебного решения согласно ГПК РТ, является международный договор или закон РТ- согласно ЭПК РТ.

Среди международных договоров РТ, возможность признания и исполнения решений су-

¹ Лунц Л.А., Марышева Н.И. Международный гражданский процесс. М.: Юрид. лит. 1976. С.213.

² Шишкин С.А. Гражданские процессуальные права иностранных граждан и лиц без гражданства. Международные договоры / Гражданский процесс / Под ред. Треушниковой М.К. М.:Спарк, 1998. С.432.

дов иностранных государств, предусмотрена в Конвенции стран СНГ о правовой помощи и правовым отношениям по гражданским, семейным и уголовным делам 2002 года (Кишиневская конвенция).

Республика Таджикистан имеет товарооборот не только со странами Содружества Независимых Государств, но и со странами дальнего зарубежья, в частности, с Турцией, Афганистаном, Китаем, Швейцарией, Германией и другими. Несмотря на определенную гарантию в признании и исполнении иностранных судебных решений на территории стран-участниц СНГ, остается большое количество стран, с которыми граждане и юридические лица РТ, имея различные вариации частноправовых отношений, не имеют возможности на трансграничное действие решения суда по спору. Расширение международных хозяйственных связей, усиление миграционных потоков требует более гибкого подхода для развития сотрудничества между государствами. В связи с этим актуализируется вопрос о возможности признания и принудительного исполнения решения суда иностранного государства на основании адекватных правовых принципов. Вопрос о допустимости признания и исполнения иностранных судебных решений в РТ на основе иных, кроме международного договора, правовых механизмов, в частности, концепции вежливости и принципа взаимности не решен. При этом прямого запрета на принудительное исполнение решения иностранного суда, на основе других принципов, правовая система РТ не предусматривает.

Известно, что концепция вежливости, известная как *comitas gentium*, в качестве основания для признания и исполнения иностранного судебного решения признает уважительные взаимоотношения равных суверенов. Отказ в признании и исполнении решения иностранного суда расценивается как пренебрежительное отношение к другому государству. Доктрина международной вежливости расценивает признание и исполнение иностранных судебных решений необходимостью проявления уважения к иностранному государству. В свою очередь, отказ в признании и исполнении иностранных судебных решений может быть воспринят как выражение пренебрежения иностранной публичной властью¹.

¹ Зайцев В.Ю., Зайцев Р.В. Рассмотрение судами общей юрисдикции дел о признании и приведении в исполнение решений иностранных судов. Режим доступа: www.notiss.ru/usrimg/Zaytsev_Zaytsev.pdf - (дата обращения: 12.04.15).

Справедливой критике данная концепция была подвергнута в трудах Дж.Чешира, М.Вольфа, Л.П.Ануфриевой, Р.В. Зайцева за свою неопределенность, расплывчатость и отсутствие четких ориентиров для регулирования отношений для экстерриториального действия иностранного права².

Д.В. Кайсин, являясь сторонником доктрины международной вежливости, считает, что вежливость является не нормой права, а правилом, основанным на практике, удобстве и рациональности...это что-то большее, чем простая любезность, из которой следует уважение к мнению других, поскольку она имеет существенную особенность в обеспечении единообразия решений и не поощряет повторного судебного рассмотрения одного и того же вопроса³. По его мнению, отсутствует риск обструкции правопорядка, в случае признания иностранных судебных решений на основе международной вежливости, т.е. без предварительных условий⁴.

Зачастую возникновение доктрины вежливости связывают с суверенитетом государств. Так, Т.Н. Нешатаевой отмечается, что принцип взаимного сотрудничества прошел долгий путь развития от мягкой формы - международной вежливости до обязанности государств сотрудничать друг с другом во благо своих граждан⁵... «наряду с провозглашенным принципом суверенитета государств стал неотъемлемой частью мирового сообщества»⁶.

Несостоятельность доктрины международной вежливости для признания и исполнения иностранных судебных решений выражается в том, что практика государств по взаимному сотрудничеству в данной области не имеет обязательного характера, вследствие чего потерпевшая сторона не может прибегнуть даже к риторике как способу самозащиты. Государство, игнорируя принципы международной вежливости, реализует свой суверенитет. Такое поведение

² Международное частное право/ Пер. с англ. Норт П., Чешир Д.; Пер.: Андрианов С.Н. / Под ред. М.М. Богуславский. М.: Прогресс, 1982. С.364.; Вольф М. Международное частное право. М.: 1948. С. 30, 276; Ануфриева Л.П. Международное частное право. Т.1. М.: Бек, 2002. С.103.

³ Кайсин Д.В. Доктрина международной вежливости и приведение в исполнение иностранных судебных решений в России. Режим доступа: http://arbitr.ru/upimg/E5138D2AA5C6A6856A12A45502CBF6DB_152-153.pdf - (дата обращения: 12.04.15).

⁴ См.: Там же.

⁵ Нешатаева Т.Н. Суд и общепризнанные принципы и нормы международного права// Вестник ВАС РФ. 2004. № 3. С. 128.

⁶ Гражданин предприниматель в российском и зарубежном суде: правовая помощь / Под ред. Т.Н. Нешатаевой. М., 2002. С. 18.

государства может быть признано невежливым и нецивилизованным, но не может повлечь применение в отношении него никаких негативных мер. В связи с этим, считаем справедливой позицию Д.Л. Давыденко и А.И. Муранова, которые считают, что международная вежливость не является общепризнанным принципом международного права, а относится к односторонним действиям государства, желающим характеризоваться цивилизованным¹. Согласно ст.1199 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (ГК РТ), реторсии представляют собой ответные ограничения прав граждан и юридических лиц вообще, включая имущественные и личные неимущественные права аналогичных субъектов тех государств, в которых имеются специальные ограничения прав граждан и юридических лиц. Наличие ответных действий со стороны одного государства по отношению к другому, свидетельствует о нарушении принципа взаимности, существующей между государствами, но не международной вежливости.

Международная вежливость как международное обыкновение, вряд ли может сыграть роль правовой основы для признания и исполнения иностранных судебных решений в РТ.

Принцип взаимности, как один из важнейших принципов международного частного права, направлен на формирование устойчивых взаимоотношений между государствами, которые проявляются в возможности реализации прав гражданами и юридическими лицами на территории иностранного государства. Реализация прав предполагается также в процессуальной сфере. Взаимность в процессуальных правоотношениях выражается в предоставлении государством иностранным физическим и юридическим лицам определенного объема прав при условии, что физические и юридические лица предоставляющего эти права государства, будут пользоваться аналогичными правами в иностранном государстве. Иностранец и юридическое лицо, зарегистрированное в иностранном государстве, при наличии взаимности, имеет право на трансграничное действие решения суда, то есть его признание и исполнение на территории иностранного государства.

Взаимность, как основание признания и исполнения иностранных судебных решений, может быть зафиксирована в международном договоре и отечественных законах.

В качестве примера взаимности, зафиксированной в международных договорах, можно предоставить возможность по признанию и исполнению иностранных судебных решений по гражданским и семейным делам в странах-участницах Содружества Независимых Государств, в соответствии с Минской либо Кишиневской конвенциями. В качестве примера взаимности закрепленной в национальном законе, можно привести положения Гражданского процессуального кодекса Азербайджана, согласно которым суды признают и исполняют решения иностранных судов на основании взаимности (ст.465.1.6).

В большинстве случаев иностранцам предоставляется формальная взаимность. Иностранцам и иностранным юридическим лицам предоставляется тот объем прав, который предоставляется своим гражданам и юридическим лицам. Чаще всего взаимность предполагает предоставление национального режима субъектам частноправовых отношений иностранного государства. Взаимность, как один из основополагающих принципов, охватывает все стороны взаимосвязи между государствами, и ее наличие предполагается². Наличие взаимности предполагается, пока не доказано иное. Оспорить признание и исполнение иностранного судебного решения на основании взаимности возлагается на заинтересованную сторону. Сторона, не согласная с решением о признании и исполнении иностранного судебного акта, должна доказать отсутствие взаимности. Получается, предоставленный национальный режим должен получить аналогичное воплощение также касательно отечественных субъектов частноправовых отношений режима в иностранном государстве. Поэтому следует дополнить позицию М.К. Сулейменова считающего, что взаимность – это не общее правило, а напротив, исключение из общего правила, в какой-то степени изъятие из национального режима и режима наибольшего благоприятствования... и применяется только в случаях, установленных законодательными актами³. Взаимность предполагает предоставление иностранцам и иностранным юридическим лицам национального режима, либо режима наибольшего благоприятствования в тех сферах, в которых обычно эти режимы не распространяются. Отчасти это можно признать изъятием из общего правила, но никак не изъятием из националь-

¹ Давыдов Д.Л., Муранов А.И. Вопросы признания и (или) приведения в исполнение иностранных решений в России. Режим доступа: www.mgimo.ru/files/15234/muranov_18.pdf (дата обращения: 20.04.15).

² Менглиев Ш.М. Международное частное право. – Душанбе, 2013. С.222.

³ Сулейменов М.Н. Актуальные проблемы международного частного права. – Алматы, 2011. С.45.

ного режима либо режима наибольшего благоприятствования.

Практические сложности может вызвать допущение применения простой взаимности в сфере признания и исполнения иностранных судебных решений, поскольку трансграничное действие акта органа иностранного государства связано с проникновением в сферы суверенитета иностранного государства.

Целесообразнее закрепление принципа взаимности в национальном законодательстве. Национальное процессуальное законодатель-

ство, в частности, КЭС РТ такую возможность предоставляет.

Решения иностранных судов, разрешивших споры, направленные на защиту частных интересов (гражданские и семейные) должны получать защиту, независимо от наличия взаимности, закрепленной в международных договорах. Причем включение взаимности должно быть подкреплено презумпцией о ее наличии, пока не доказано обратное. Взаимность должна быть регламентирована национальным законодательством.

Аннотатсия

Проблемаҳои асосҳои эътироф кардан ва иҷро намудани қарорҳои судҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур асосҳои эътироф кардан ва иҷро намудани қарорҳои судҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф масъалаи татбиқнопазирии истифодаи принсипи боадабии байналхалқиро дар эътироф кардан ва иҷро намудани қарорҳои судҳои хориҷӣ асоснок кардааст.

Муаллиф ба хулосае омадааст, ки зарурати васеъкунии доираи таъсиррасонии принсипи мутақобилӣ барои эътироф ва иҷро кардани қарорҳои судҳои хориҷӣ, ки барои ҳимояи манфиатҳои хусусӣ равона карда шудааст, пеш омадааст.

Аннотация

Проблемы оснований признания и исполнения иностранных судебных решений в Республике Таджикистан

В статье проводится анализ оснований признания и исполнения иностранных судебных решений в Республике Таджикистан. Автором обосновывается неприемлемость принципа международной вежливости для признания и исполнения иностранных судебных решений.

Сделан вывод о необходимости расширения сферы действия принципа взаимности для признания и исполнения иностранных судебных решений, направленных на защиту частных интересов.

Annotation

Problems of the bases of recognition and execution of foreign judgments in the Republic of Tajikistan

In the article the analysis of the bases of recognition and execution of foreign judgments is carried out. The author locates unacceptability of the principle of the international politeness for recognition and execution of foreign judgments.

The conclusion on necessity of expansion of a coverage of the principle of reciprocity for recognition and execution of the foreign judgments directed on protection of private interests is drawn.

Маҳмудзода М.А.,
раиси Суди конституционии
Ҷумҳурии Тоҷикистон, академики АИ ҶТ,
доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор

ТАҲКИМИ ҚОНУНГУЗОРИИ ОИЛАВӢ ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ

Калидвожаҳо: оила; муносибатҳои оилавӣ; ҷаҳонишавӣ; ҳуқуқҳои кӯдак; аҳдномаи никоҳ; алимент; фарзандхонӣ.

Ключевые слова: семья; семейные отношения; глобализация; права ребенка; брачный договор; алимент; усыновление.

Keywords: family; domestic relations; globalization; rights for a child; marriage agreement; alimony; adoption.

Бо ташаббуси неки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон Соли оила эълон гардидани соли 2015 шаҳодати он аст, ки нақши оилаи устувор дар рушди давлатдорӣ миллӣ, пешрафти ҷомеаи муосир, тарбия ва ба воя расонидани насли ҷавон дар руҳияи ватандӯстӣ ва эҳтиром ба арзишҳои ахлоқиву маънавӣ, ки аз умқи таърих сарчашма гирифта, то ба имрӯз меҳвари асоси ташаккули муносибатҳои оилавиرو ташкил мекунад, бе ҳамто мебошад.

Побарҷойии оила ва муносибатҳои оилавӣ ҳамчун маҳаки асосии ҷамъият дар ҳар даври замон ба анъанаҳои миллӣ, ахлоқ ва қонун таъя намуда, дар шароити муосир низ, ки равандҳои ҷаҳонишавӣ ва ғояҳои ба фарҳанги миллии мо бегона ба арзишҳои асили одоби оиладорӣ, ки қарнҳои зиёд муаррифӣ-қунандаи маданияти волои оиладорӣ миллӣ буда, ҷавҳари онро эҳтиромӣ баробарӣ аъзои оила ташкил мекунанд, таъсири худро мегузорад.

Воқеият аст, ки рушди давлати муосир ва пешрафти ҷомеа бидуни ворид шудан ба равандҳои ҷаҳонишавӣ, ки бо таъсири он имрӯз муносибатҳои байни шахсият ва давлат, шахсият ва ҷамъият ва байни аъзои оила мазмун ва шакли навро пайдо намуда, барои мувофиқ шудан ба онҳо моҳияти арзишҳо, ғояҳои демократии нав ва тарзи зиндагию андешаронӣ озмоишҳои зиёдро мегузаранд, ғайримкон аст.

Равандҳои ҷаҳонишавӣ аз як тараф агар ба пешрафти давлату ҷомеа таъсири мусбӣ

расонида, омили муҳими ташаккули кишвар дар марҳалаи навини таърихӣ махсуб ё бад, аз ҷониби дигар метавонад ба асосҳои низоми ҳуқуқи миллӣ, фарҳангу ахлоқ, маърифати оиладорӣ ва дигар арзишҳои миллӣ таъсири манфӣ дошта, ба пояҳои меҳвари падидаи муқаддаси одоби оиладорӣ миллӣ зарба расонад.

Дар замони ҷаҳонишавӣ ва омешиши арзишҳои масъалаи эҳтиром ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ, хусусан фарҳанги оиладорӣ қадимаи мо мақоми махсус пайдо намудааст ва ин дастоварди ниёгон бояд эмин нигоҳ дошта шавад.

Бо дарки он ки таъсири равандҳои манфии ҷаҳонишавӣ метавонанд арзишҳои миллиро ба нестӣ оранд, баъд аз ба даст овардани соҳибистиклолӣ роҳбарияти олии сиёсии кишвар асолату хувияти миллиро дар тавозун бо воқеияти ҷаҳони муосир дар радифи вазифаҳои меҳвари фаъолияти сиёсии худ қарор дода, дар ин замина ба хоҳири арҷгузорӣ ба арзишҳои милливу фарҳангӣ ба эҳёи дубораи арзишҳои миллӣ шароити мусоид фароҳам овард ва дар фазои маънавии кишвар як зумра падидаҳои тоза рӯи қор омаданд, ки дар шинохти ин ганҷи бебаҳои миллӣ саҳми назаррасдоранд.

Ғояҳои одоби оиладорӣ миллӣ, ки ба принсипҳои эҳтиромӣ ҳар як аъзои оила, дӯстиву рафоқати байнихамдигарӣ, садоқату вафодорӣ, ғамхорӣ нисбат ба якдигар, масъулияти тарафайн дар ҳалли масъалаҳои оилавӣ, тарбияву ба воя расонидани фарзандон дар руҳияи инсондӯстӣ ва дигар арзишҳо

асос меёбанд, ҳамеша, як чузъи муҳими фарҳанги тоҷикона маҳсуб ёфта, талқингари ғояҳои инсондӯстона ба шумор мераванд.

Оила асоси ҷамъият ба шумор меравад, ки андӯхтаҳо ва рӯҳи миллатро дар низоми иҷтимоӣ поянда медорад. Аз ин лиҳоз, муҳайё намудани шароити зарурӣ барои ташаккули оилаи солим ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ҳамеша дар мадди назари роҳбарияти олии кишвари мо қарор дорад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанронии худ ба муносибати Рӯзи модар 6 март соли 2015 дар хусуси арзишҳои оиладорӣ миллий изҳори андеша намуда, иброз дошт, ки «Таҷрибаи таърихи гузашта ва воқеияти имрӯзаи кишварҳое, ки ба масъалаи таҳкими оила тавачҷуҳи ҷиддӣ надодаанд, нишон медиҳад, ки чунин безътиноӣ боиси ба бухронҳои шадиди маънавӣ ва демографӣ дучор шудани онҳо мегардад.

Аз ин рӯ, ба мо лозим аст, ки ба хоҳири ҳифзи оила ҳамчун арзиши муҳимтарини иҷтимоӣ талош намуда, симои аслӣ, чеҳраи воқеӣ ва моҳияти ҳақиқии оилаи суннатии тоҷикро ҳамчун рукни муқаддасу арзишманди халқамон устуворона ҳифз ва нигоҳдорӣ намоем».

Бояд зикр кард, ки барои таҳкими заминаҳои оиладорӣ дар асоси таҳлили амиқ ва мувофиқ намудани арзишҳои ҳуқуқӣ ба манфиати имрӯзу ояндаи миллат, тақмили минбаъдаи қонунгузорию оилавӣ бо дарназардошти пешрафти ҷомеаи муосир ва таъсири равандаҳои ҷаҳонишавӣ ба фарҳанги оиладорӣ зарур аст.

Вале дар ин роҳ бояд эҳтиёткорона муносибат намуда, ба қонунгузорию миллий ворид гардидани арзишҳои ба фарҳанги оиладорӣ мо бегона роҳ надихем, зеро ин амал оқибат ва пайомадҳои манфӣ дорад.

Зимни тақмили қонунгузорӣ бояд таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ бо дарназардошти таҳлили ҳамаҷонибаи мувофиқати он ба манфиати халқи тоҷик, давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, иҷтимоӣ ва дунявии Тоҷикистон ба инобат гирифта шавад.

Бо соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон дар заминаи ислоҳоти ҳуқуқӣ ва қабули аввалин Конститутсияи давлати демократӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиёде қабул гардиданд, ки онҳо ба танзими муносибатҳои оилавӣ равона гардида, кафолати давлатии ҳифзи оиларо асоси ҳуқуқӣ бахшидаанд.

Аз рӯзҳои аввали бунёди давлати демократию ҳуқуқбунёд эҳтироми арзишҳои волои

оиладорӣ дар мадди аввал гузошта шуда, инкишофи озодонаи падидаи оила дар сатҳи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақам гардида, ҳуқуқи ҳар як шахс барои ташкили оила мақоми конститусионӣ касб намуд.

Дар ин ҷода бояд зикр кард, ки новобаста аз он ки таърихи ташаккули қонунгузорию оилавӣ давраи тӯлониро фаро мегирад, вале рушди муосири он боъзмори давладорӣ навин ва қабули Конститутсияи кишвар алоқамандии ногустастанӣ дорад.

Дар сатҳи Конститутсия баробарҳуқуқии мардону занон пешбинӣ гардида, дар як вақт меъёрҳои заминавии ташаккули муносибатҳои оилавӣ инъикос гардидаанд, аз қабили: ҳамчун асоси ҷамъият аз ҷониби давлат ҳимоя шудани оила, ҳуқуқи ҳар кас дар ташкили оила, озодона бекор намудани ақди никоҳ, дар оиладорӣ ва бекор кардани ақди никоҳ баробарҳуқуқ будани зану шавҳар, манъ будани бисёрникоҳӣ, таҳти ғамхорӣ ва ҳимояи маҳсули давлат қарор доштани модару кӯдак, уҳдадорӣ падару модар дар тарбияи фарзанд, масъулияти фарзандони болиғ ва қобили меҳнат дар нигоҳубин ва таъмини падару модар.

Бобати амалишавии ин меъёрҳои конститусионӣ аз ҷониби давлату Ҳукумати кишвар мунтазам чораҳои муассир андешида шуда, дар баробари ин заминаи ҳуқуқии соҳа тақмил дода мешавад.

Вобаста ба ин, дар заминаи Конститутсияи кишвар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо», «Дар бораи ҳимояи ғизодихии табиӣи кӯдакон», «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ», «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила», «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардида, то ба имрӯз тавассути ворид намудани тағйиру иловаҳо ба замони муосир мутобиқ гардонида шудаанд.

Ҳамчунин, аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон як силсила санадҳои байналмилалӣ дар самти ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои аъзои оила, хусусан занону кӯдакон эътироф карда шудаанд.

Бояд зикр кард, ки санадҳои байналмилалӣ ки аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф шудаанд, тибқи Конститутсия қисми таркибии низоми ҳуқуқи кишварро ташкил

медиханд ва дар танзими муносибатҳои оилавӣ, таъмини баробарии мардону занон ва ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои қонунии модару кӯдак низ нақши калидӣ доранд.

Ба зумраи онҳо метавон Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, Конвенсия дар бораи рафъи ҳамагуна шаклҳои таъбиз нисбат ба занон, Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак ва ғайраро шомил намуд.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда меъёру падидаҳои навро, ки қаблан ба қонунгузорӣ маълум набуданд, дарбар гирифта, ба рушди низоми ҳуқуқи оилавӣ дар кишвар заминаи мусоиди ҳуқуқӣ гузоштанд ва дар ташаккули оилаи солим, ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои ҳар як узви оила, хусусан қонуни кӯдакон мусоидат намуданд.

Ба зумраи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки барои танзими муносибатҳои оилавӣ равона гардидаанд, инчунин Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа», қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини ҳифзи ҳуқуқи кӯдак», «Дар бораи Комиссияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқи кӯдак», «Дар бораи тасдиқи номгуӣ бемориҳои, ки хангоми ба онҳо мубтало будан шахс наметавонад кӯдакро ба фарзандҳои қабул кунад, таҳти васоят (парасторӣ) гирад», «Оид ба тасдиқи навъҳои музди меҳнат ва дигар даромадҳои, ки аз онҳо барои таъминоти кӯдакони ноболиғ алимент рӯёнида мешавад», Низомнома дар бораи Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдак, Низомномаи мақомоти васоят парасторӣ, Консепсияи миллии таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015, Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи рушди саломатии кӯдакон ва наврасон дар давраи то соли 2015 ва дигар санадҳои зиёди ҳуқуқӣ дохил мешаванд.

Зикр бояд кард, ки Кодекси оила, ки 13 ноябри соли 1998 бо тақозои воқеияти нави иҷтимоӣ ва ташаккули муносибатҳои оилавӣ дар замони нав қабул гардид, меъёрҳои муҳимро, ки қаблан ба қонунгузории оилавӣ маълум набуданд, дар худ инъикос карда, дигаргуниҳои куллиро дар ташаккули муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ ба вуҷуд овард.

Ин санади меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади танзими муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ ва устувории он пешбинӣ намуд, ки муносибати байниҳамдигарии ҳамсарон ва дигар аъзои оила ба эҳтиром муҳаббат, ёрии байниҳамдигарӣ ва масъулияти тамоми аъзои оила дар ҳаёти яқҷоя, озод будани оила аз даҳлати шахсони

сеюм, иҷрои ҳатмии ҳуқуқи уҳдадорҳои ҳар яке аз аъзои оила дар назди ҳамдигар, инчунин имконияти ҳимояи судии онҳо асос меёбанд.

Хусусияти муҳими ташаккули ҳуқуқи оилавӣ дар замони нав дар он зоҳир гардид, ки вай аз танзими императивии муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ даст кашада, мавқеи меъёрҳои хусусияти ҳатмидоштаро дар танзими муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ маҳдуд намуд ва дар ин замина нақши меъёрҳои диспозитивӣ дар танзими муносибатҳои ҳуқуқи оилавӣ назаррас гардида, аксари масъалаҳо бо ризоияти издивочкунандагон ва аъзои дигари оила баррасӣ мегарданд.

Падидаи муҳиме, ки қонунгузори оилавӣ муқаррар намуд, муоинаи тиббии издивочкунандагон ба шумор меравад. Вобаста ба ин, муоинаи тиббӣ, инчунин додани машварат оид ба масъалаҳои тиббӣ генетикӣ ва масъалаҳои солимгардонии оила аз ҷониби муассисаҳои давлатии тандурустии маҳалли зист ба таври ройгон ва танҳо бо ризоияти шахсони издивочкунанда анҷом дода мешавад. Натиҷаҳои муоинаи сирри тиббии эйтирофгардидаро ба тарафи дигар танҳо бо ризоияти нафари муоинашуда ошкор гардондан мумкин аст.

Бинобар дар шароити муосир муҳим будани масъалаи мазкур Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузори кишвар аз 23 январи соли 2015 ба ин масъала аҳамияти махсус зоҳир намуда, зикр карданд, ки «яке аз сабаби пош хӯрдани оилаҳо дар он аст, ки бисёре аз падару модарон фарзандро бе муоинаи тиббӣ ҳонадор карда, вазъи саломатии онҳоро ба эйтибор намегиранд».

Бинобар ин, аз ҷониби Сардори давлат вазорату идораҳои далхдор вазифадор гардиданд, ки масъалаи муоинаи ҳатмии пешакии тиббии издивочкунандагонро яқҷо бо мардум ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳаматарафа омӯхта, ба Ҳукумат пешниҳод манзур намоянд.

Итминон аст ки ин иқдом барои ҳалли мушкилии ҷойдошта дар ин самт мусоидат мекунад.

Дар асоси муқаррароти Кодекси оила издивочкунандагон метавонанд хангоми бастанӣ ақди никоҳ насаби яке аз тарафҳоро бо хоҳиш ва иродаи худ, бе даҳлати шахсони дигар ба сифати насаби умумӣ қабул намоянд. Дар баробари ин, издивочкунандагон метавонанд ҳар яке насаби таникоҳии худро нигоҳдоранд. Бояд гуфт ки ҳамсарон дар мавриди ҳалли ин масъала қомилан соҳибхитӣ буда, бо хоҳиш ва иродаи худ амал менамоянд.

Ҳамчунин, Кодекси оила меъёрҳои муҳимро дар самти амалишавии ҳуқуқи кӯдак, аз қабилӣ ҳуқуқи кӯдак барои озодона изҳор намудани фикри худ пешбинӣ намуда, муқаррар кардааст, ки кӯдак ба доштани насаб, ном ва номи падар ҳуқуқ дорад.

Зикр кардан бамаврид аст, ки дар шароити муосир номгузории миллӣ, яке аз асосҳои муҳими эҳёи анъана ва дигар арзишҳои миллӣ маҳсуб меёбад.

Номгузории миллӣ ҳамчун ҷузъи таърих ва мероси ғании фарҳанги миллӣ мақому манзалати бузург дорад ва ба эътирофу инкишофи фарҳанги муосир ва беҳдошти симои маънавии инсон таъсири амиқ гузошта, тафаккур, заковати фитрӣ, шуури маънавӣ ва анъанаҳои бузурги фарҳангсолории миллиро сайқал дода, дарҳои маънавии ҷомеаро боз менамояд.

Бинобар ин, дар шароити муосир падару модарон бояд аз қолабҳои барои фарҳанги мо бегона даст кашанд ва фарзандони хешро тавре номгузорӣ намоянд, ки дар тарғиб ва шинохти миллат пешбаранда ва идомадиҳандаи фарҳанги қадима бошанд.

Дар масъалаи номгузории фарзанд бояд тамоми ҷабҳаҳои ахлоқиву маънавии ояндаи фарзанд ба инобат гирифта шуда, номгузории ӯ бештар бо таъя ба воситаҳои илмӣ, мулоҳизаи мантиқӣ ва анъанаҳои миллӣ амалӣ карда шавад ва дар ин ҷода муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» риоя гардад.

Ҳар як шаҳрванд, хусусан падару модарон бояд дар номгузорӣ ба фарзандони хеш тавачҷуҳи махсус зоҳир намуда, бо мақсади тарғибу ташвиқи бештари номгузории миллӣ бетараф набошанд ва доираи илму адаб, олимону мутахассисони соҳаи фарҳангу забон ва таъриху ҳуқуқ китобу маҷаллаҳо ва дастур-амалҳоеро, ки фарогири тартиби номгузорӣ ва мазмуну маънои онро шарҳ медиҳанд, таҳия ва нашр намоянд, ки ин иқдом дар баланд гардидани сатҳи маърифату фарҳанги маънавӣ ва ахлоқии аҳолии кишвар заминаи мусоид фароҳам меорад.

Дигар меъёри муҳим, ки дар қонунгузории оилавӣ пешбинӣ шудааст, ин имконияти бастанӣ аҳдномаи никоҳ аз тарафи издивоҷкунандагон ва ҳамсарон ба шумор меравад, ки ҳадафи асосии онро ҳимояи ҳуқуқҳои молумулкии ҳамсарон дар давраи ҳамзистии яқҷоя ва дар давраи бекор намудани ақди никоҳ ташкил медиҳад.

Ҷиҳати муҳими муқаррароти қонунгузории оилавӣ дар самти танзими шартномавии

муносибатҳои оилавӣ, аз ҷумла аҳдномаи никоҳ он аст, ки онҳо қобилияти ҳуқуқдорӣ ё амалкунӣ ҳамсаронро маҳдуд намеkunанд ва ба танзими муносибатҳои шахсии ғайримолумулкии онҳо ва муносибатҳои ҳуқуқии ҳамсарон нисбат ба фарзандон ҳалал намерасонанд.

Вале дар таҷриба кам дар қадом ҳолатҳои ба ҷашм мерасанд, ки ҳамсарон аз ин муқаррароти қонунгузории оилавӣ оид ба бастанӣ аҳдномаи никоҳ истифода намуда, дар доираи он муносибатҳои молу мулкиро танзим намоянд.

Амалҳои мушоҳида мегарданд, ки яке аз ҳамсарон, хусусан мардон бо ҳар роҳ кӯшиш мекунанд, ки ҳамсари худро аз ҳуқуқҳои соҳибмулкӣ ба моликияти муштарақ маҳрум намуда, ҳатто ба хоҳири ба миён наомадани ҳуқуқ ба моликияти муштарақ, принципҳои муҳими ҳуқуқи оилавӣ ва меъёрҳои ахлоқиро, ки муносибатҳои оилавӣ дар асоси онҳо ташаккул меёбанд, сарфи назар карда, аз барасмиятдарории давлатии ақди никоҳ саркашӣ мекунанд.

Дар натиҷа ҳамсаре, ки манбаи даромад ва моликияти мустақилона надорад, аз ҳифзи меъёрҳои қонунӣ нисбат ба ҳуқуқ ба моликияти муштарақ бархӯрдор нагардида, ҳуқуқу манфиатҳои халалдор мешавад. Имрӯз Кодекси оила бо мақсади ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандони кишвар зимни бастанӣ ақди никоҳ бо шаҳрвандони хориҷӣ ба таври ҳатмӣ бастанӣ аҳдномаи никоҳро пешбинӣ кардааст, ки ин меъёр то андозае барои ҳимояи манфиатҳои иҷтимоии шаҳрвандони кишвар заминаи ҳуқуқӣ гардид.

Кодекси оила созишномаи пардохти алиментро низ муқаррар намудааст, ки ин созишнома дар байни шахсе, ки алимент месупорад ва шахсе, ки онро мегирад, баста мешавад. Инчунин, ҳуқуқи фарзандони болиғи таҳсилкунанда ба алимент муқаррар карда шудааст, ки тибқи он суд метавонад барои фарзандони болиғ, ки донишҷӯи таҳсилӣ рӯзонаи муассисаҳои таълимӣ таҳсилоти миёна ва олии мебошанд, мутаносибан то ба синни 20 ва 24 - солагӣ расиданашон аз падару модар алимент ситонад.

Дар баробари ин, Кодекси оила индексатсияи пардохти алиментро пешбинӣ менамояд, ки аз рӯи он маблағи алимент бо ҳалномаи суд дар шакли пули устувор аз ҷониби маъмурияти ҷои қори алиментсупоранда мутаносибан бо зиёдшавии андозаи ҳадди ақалли музди меҳнат, тибқи тартиби муқарраргардида индексатсия карда мешавад.

Масъалаи фарзандҳои низ дар Кодекси оила танзими қонунӣ худро пайдо намуда, ҳалли он ба вақолати суд вогузор шудааст.

Вобаста ба падидаи фарзандхондӣ кайд кардан зарур аст, ки ханӯз соли 2006 бо мақсади ба ғамхорӣ оилавӣ фаро гирифтани кӯдакони ятимӯ бепарастор ва ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии онҳо, инчунин амалишавии меъёри конституционӣ дар хусуси он, ки модару кӯдак таҳти ҳимоя ва ғамхорӣ махсуси давлатанд, ба қонунгузорӣ оилавӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, тибқи он тартиби барасмиятдорӣ фарзандхонӣ барои шаҳрвандони Тоҷикистон соддатар гардида, фарзандхондӣ шаҳрвандони мамлакат аз ҷониби шаҳрвандони хориҷӣ ва ашхоси бешаҳрванд манъ карда шуд.

Амали мазкур ба он мусоидат намуд, ки кӯдакони бепарастор худро танҳою бекас эҳсос накарда, имкони васеи дар оилаҳои солими шаҳрвандони кишвар ба воя расиданро пайдо намуданд.

Бо дарназардошти муҳим будани масъалаи мазкур ва ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии кӯдакони бепарастормонда Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ аз 23 апрели соли 2014 зикр карданд, ки «... ба Кодекси оила дар хусуси фарзандхонӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, ҳамзамон бо ин ниЗОМИ қонунгузорӣ оилавӣ такмил дода шавад».

Иқдоми мазкур низ барои боз ҳам содда гардонидани ниЗОМИ фарзандхонӣ ва ҳарчи бештар ба тарбияи оила фаро гирифтани кӯдакони бепарастор мусоидат мекунад.

Дар маҷмӯ муқаррар гардидани доираи васеи муносибатҳои ҳислати диспозитивидошта дар қонунгузорӣ оилавӣ имкон медиҳад, ки муносибатҳои оилавӣ бештар ташаккул ёфта, арзишҳои оиладорӣ нигоҳ дошта шаванд.

Дар ҳар даври замон яке аз вазифаҳои муҳими оила ва қонунгузорӣ оилавӣ ин муҳайё кардани заминаи мусоид барои тарбия ва ба камол расидани кӯдак, ҳамчунин ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии онҳо махсуб меёбад.

Мутаассифона, вақтҳои охир ба тарбияи дурусти фарзанд дар оила аҳамияти ҷиддӣ зоҳир накардани падару модарон, паст гардидани сатҳи тарбияи фарзандон, бепарвоӣ ва беаҳмиятӣ намудани падару модарон дар таълиму тарбияи фарзандон ба назар расида, дар натиҷа онҳо ба қорҳои ношоиста даст зада, дар кӯчаву хиёбонҳо, бозору мағозаҳои савдо аз субҳ то шом ба беҳудагардӣ машғул мешаванд.

Ба мақсади баланд бардоштани масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд, ба

роҳи рост ва меҳнати созанда, ватандӯстиву ватанпарастӣ ва риояи меъёрҳои одобу ахлоқ ҳидоят намудани онҳо, ки метавонад ба тарбияи дурусти фарзанд дар оила таъсири мусбӣ расонад, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» қабул гардид.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» тамоми меъёрҳои, ки метавонанд ба тарбияи дурусти фарзанд мусоидат намоянд, зикр шуда, дар он вазифаи падар ва модар, давлат ва ҷомеа дар тарбияи фарзанд муайян гардидааст.

Аммо новобаста ба ҷораҳои андешидашуда, ҳоло низ дар ин самт камбудӣҳо ба ҷашм расида, муқаррароти санади меъёрии ҳуқуқии зикршуда ба таври зарурӣ иҷро карда намешавад.

Бинобар ин, дар Паёми Сардори давлат ба Маҷлиси Олӣ аз 23 январи соли 2015 ба масъалаи мазкур низ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шуда, пешниҳод гардид, ки «... ҷиҳати ба роҳ мондани назорати иҷроӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти дахлдор дар Дастгоҳи иҷроӣ Президенти кишвар воҳиди нави сохторӣ таъсис дода шавад».

Ҳамчунин, дар ин Паём аз ҷониби Президенти кишвар пешниҳод гардид, ки «бо мақсади таъмини ҳифзи ҳуқуқу кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, институти Ваколатдор оид ба ҳуқуқу кӯдак таъсис дода шавад».

Ин иқдомҳо бори дигар падару модаронро воқиф месозанд, ки уҳдадорӣ асосии онҳо ин тарбияи фарзанд аст ва барои амалишавии ин вазифаи муҳим кӯшиш намуда, барои ба воя расонидани насли наврас дар руҳияи инсондӯстиву ватанпарастӣ уҳдадорӣҳои ахлоқию маънавии ҳешро дар ин ҷода иҷро намоянд.

Инчунин, бо таъсис ёфтани падидаи нави демократӣ - Ваколатдор оид ба ҳуқуқу кӯдак, барои ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии кӯдак тақони ҷиддӣ бахшида, дар як вақт барои амалишавии уҳдадорӣҳои байналмилалӣ Тоҷикистон, ки хусусан аз Конвенсия оид ба ҳуқуқу кӯдак бармеоянд, мусоидат мекунад.

Ғамхорӣ дар ҳаққи оила, боло бурдани сатҳи иқтисодӣ онҳо, таъмини ҳаёти осудаву саодатмандонаи ҳар як узви оила ва баробарии воқеии онҳо дар ҳалли ҳамагуна масъалаҳои оилавӣ мақсаду маром ва ҳадафи ҳамашағии давлату Ҳукумати кишвар мебошад.

Ҳамин аст, ки дар суҳанронии Президенти кишвар ба муносибати Рӯзи модар 6 март соли 2015 пешниҳод гардид, ки бо дарназардошти мафкура ва дастовардҳои замони нав ва дар асоси хусусиятҳои оиладории миллии тоҷикон, фарҳанги миллии ва арзишҳои умумиинсонӣ «Консепсияи оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия карда шавад ва итминон аст, ки дар заминаи ин ҳуҷҷати муҳим Кодекси оила низ такмил дода мешавад. Имрӯз мо бояд тамоми чораву тадбирҳоро роҳандозӣ

намоем, ки ҳар як оила, ки дар масири таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ба маҷарои куллан нави одоби оилаву оиладорӣ ворид гардидааст, аз таъсири омилҳои бегона нигоҳ дошта шуда, аз кафолату дастгириҳои пайвастаи давлат баҳравар гардад.

Дар тафаккури ҷавонони кишвар маърифати солими оиладорӣ инкишоф дода шуда, барои побарҷойии оилаҳо, ки аз он инчунин суботи оромии ҷомеа вобастагии амиқ дорад, тадбирҳои иловагӣ роҳандозӣ карда шаванд.

Аннотатсия

Таҳкими қонунгузории оилавӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ

Дар мақолаи мазкур масоили таҳкимбахшии оила ва муносибатҳои оиладорӣ тибқи меъёрҳои қонунгузории кишвар ва анъанаҳои миллии ҷамаҷониба омӯхта шудааст. Муаллиф ҳамзамон таъсири манфии фарҳанги бегона ва ғайримиллиро мавриди таҳлил қарор дода, роҳҳои устувории оиларо ҳамчун асоси ҷамъият ва давлат дар амалисозии фарҳанги миллии ва талаботи меъёрҳои ҳуқуқӣ ифода намудааст.

Аннотация

Укрепление семейного законодательства в условиях глобализации

В этой статье вопросы укрепления семьи и семейных отношений было всесторонне изучено в соответствии с нормами законодательства страны и национальных традиций. Автор также проанализировал негативные воздействия внешней и ненациональной культуры и предусматривает способов и укрепления семьи как основы общества и государства в реализации национальной культуры и требований правовых норм.

Annotation

Strengthening of domestic legislation is in the condition of globalization

In this article is comprehensively investigated the issues of strengthening of family and family relations in concordance with norms of legislation of the country and the national traditions. Author, simultaneously analyzing negative influences of external and non-national culture, provides strengthening ways of family as the bases of a society and state in the realization of national culture and requirements of the law rules.

Табаров Н.А.,

*начальник отдела законодательства по государственному устройству, судебным и правоохранительным органам
Национального центра законодательства при
Президенте Республики Таджикистан*

ТОВАРНЫЙ ЗНАК (ЗНАК ОБСЛУЖИВАНИЯ) В ДОГОВОРЕ КОММЕРЧЕСКОЙ КОНЦЕССИИ

Калидвожаҳо: иқтисоди бозорӣ; тамгаи молӣ; тамгаи хизматрасонӣ; шартномаи концессияи тиҷоратӣ; натиҷаҳои фаъолияти зехнӣ; воситаҳои фардиқунонӣ.

Ключевые слова: рыночная экономика; товарный знак; знак обслуживания; договор коммерческой концессии; результаты интеллектуальной деятельности; средства индивидуализации.

Keywords: market economy; trademark; service mark; contracts of commercial concession; results of intellectual activity; means of individualization.

Переход к рыночной экономике привел к развитию рынка, основанного на конкурентной борьбе между монополистическими организациями за рынки сбыта. Значение товарного знака, как средства конкурентной борьбы и рекламы товаров предприятий, зависит от условий рынка и задач политики сбыта коммерческих организаций. Именно при помощи товарного знака покупатель делает свой выбор в пользу того или иного товара, того или иного производителя товара. Покупатель предпочтет тот продукт, то изделие, товарный знак которых ему знаком, а среди незнакомых – выберет товар, имеющий не только наиболее привлекательный вид, но и наиболее интересный товарный знак.

В Гражданском кодексе Республики Таджикистан (ГК РТ), товарным знакам и знакам обслуживания уделено внимание в главе 6 (Объекты гражданских прав). В соответствии с ч. 2 ст. 140 ГК РТ, к имущественным благам и правам (имуществу) относятся: вещи, деньги, в том числе иностранная валюта, ценные бумаги, работы, услуги, информация, действия, результаты творческой интеллектуальной деятельности, фирменные наименования, товарные знаки и иные средства индивидуализации изделия, имущественные права и другое имущество. Как имущественный комплекс в состав предприятия входят все виды имущества, предназначенные для его деятельности, включая право пользования земельным участком, здания, сооружения, оборудования, инвентарь, сырье, продукция, право требования, долги, а также право на обозначения, индивидуализирующие предприятие, его продукцию, рабо-

ты и услуги (фирменное наименование, товарные знаки, знаки обслуживания), и другие исключительные права, если иное не предусмотрено законом или договором (ч. 2 ст. 144 ГК РТ). Использование результатов интеллектуальной деятельности и средств индивидуализации, которые являются объектом исключительных прав, может осуществляться третьими лицами только с согласия правообладателя (ст. 152 ГК РТ).

В ст. 1 Закона РТ «О товарных знаках и знаках обслуживания»¹ дается толкование понятия товарного знака и знака обслуживания (далее – товарный знак) согласно которого - это обозначения, служащие для индивидуализации товаров, выполняемых работ или оказываемых услуг (далее – товары) физических или юридических лиц.

В юридической литературе некоторыми учеными даны свои определения товарного знака.

Так, Г.Ф. Шершеневич отмечает, что «под именем товарного знака понимается тот знак, которым торговец отличает свои товары, в отличие от товаров других лиц»². «Товарный знак, – пишет Г. Боденхаузен, – определяется как знак, служащий для того, чтобы отличить продукцию одного предприятия от продукции других»³. «Товарным знаком, – отмечает И.Э. Мамиофа, – является отражение в общественном сознании объ-

¹Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2007. – №3. – Ст.167; 2012. – №7. – С.708.

²Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. Тула, 2001. С.345.

³ Боденхаузен Г. Парижская конвенция по охране промышленной собственности: Комментарий / пер. Н.П. Тумановой; под ред. М.М. Богуславского. М.: Прогресс, 1977. С.32.

активно существующей установленной связи между специфическимипотребительскими свойствами товара определенного рода и характерной внешней чертой этого товара или его упаковки»¹. По определению В.М. Сергеева, товарный знак – это обозначение, используемое в установленном порядке для маркировки определенных видов товаров с целью их рекламы и отличия от однородных товаров других предприятий². По мнению И.А. Петрова, товарный знак (знак обслуживания) – это обозначение, представляющее собой словесное, изобразительное, объемное и другое обозначение или его комбинации, способное отличить соответственно товары и услуги одних хозяйствующих субъектов от однородных товаров и услуг других хозяйствующих субъектов, и дающее его владельцу исключительное право использовать такое обозначение или его варианты для одних и тех же товаров и услуг, а также сходных с ним товаров и услуг³. Н.М. Добрыдин отмечает, что «на ранних стадиях развития производства главной функцией применявшихся знаков была функция информации. Зачастую на знаках первоначально помещалось имя лица – производителя, а в дальнейшем название предприятия-производителя. Это функция в значительной мере сохраняет свое значение и сейчас. Во многих случаях товарные знаки являются основным средством, позволяющим покупателю обнаружить различие между аналогичными товарами, изготовленными разными производителями. Проявлением информативной функции товарных знаков является их способность давать прямую или косвенную информацию об изделии и изготовителе. Кроме того, товарные знаки выступают в роли связующего звена между предприятиями, выпустившими товар, и покупателями»⁴.

Существует мнение, что товарный знак – это обозначение, удовлетворяющее предъявляемым законодательством требованиям новизны и различительного характера и зарегистрированное в установленном порядке с целью рекламы и индивидуализации товаров (услуг) конкретного юридического лица или физического лица – предпринимателя среди однородных товаров

(услуг) других юридических лиц или физических лиц – предпринимателей⁵. Е.С. Рогачев считает, что «товарный знак – это условное обозначение, пользующееся правовой охраной в качестве средства индивидуализации товаров и услуг юридических или физических лиц»⁶. Е.С. Шпак под товарным знаком понимает «умозрительный образ, материализованный (воспроизведенный) и способный быть неоднократно воспроизведенным в форме определенного оригинального обозначения, служащего для индивидуализации определенных товаров и зарегистрированного (за исключением законодательно предусмотренных случаев) в качестве товарного знака»⁷. И.В. Быструшкина определяет товарный знак, как обозначение, представляющее собой словесное, изобразительное, объемное и другое обозначение или его комбинации, способное отличить соответственно товары и услуги одних хозяйствующих субъектов от однородных товаров и услуг других хозяйствующих субъектов, и дающее его владельцу исключительное право использовать такое обозначение или его варианты для одних и тех же товаров и услуг, а также сходных с ним товаров и услуг⁸.

По определению высказанным С.П. Гришаевым, «товарный знак – это условное символическое обозначение, размещаемое на самих товарах или продукции, на упаковке или сопроводительной документации»⁹.

По мнению Р.В. Мирбабаевой, товарный знак – это любые не запрещенные законом к регистрации обозначения или их комбинации, приобретенные на основании государственной регистрации или в силу международных договоров РТ правовую охрану, и позволяющие отличать товары одного хозяйствующего субъекта от однородных товаров другого хозяйствующего субъекта, а также товары одного и того же хозяйствующего субъекта друг от друга¹⁰.

¹Мамиофа И.Э. Понятие и определение товарного знака//Практика изобретательской и патентно-лицензионной работы. Л., 1981. С.9.

² См.: Сергеев В.М. Экспертиза товарных знаков. Л., 1984. С.10.

³ См.: Петров И.А. Правовое регулирование охраны товарных знаков в предпринимательской деятельности: дис...канд. юрид. наук. М., 2000. С.22.

⁴ Добрыдин Н.М. Содержание права на товарный знак в соответствии с российским законодательством: дис...канд. юрид. наук. М., 2000. С.11-12.

⁵Рабец А.П. Правовая охрана товарных знаков в России: Современное состояние и перспективы. СПб.: Центр-Пресс, 2003. С.49; Городов О.А. Указ.раб. URL:<http://site64.narod.ru/grazhdan/gr6.doc> (дата обращения: 07.07.2011).

⁶Рогачев Е.С. Право на товарный знак по законодательству России и Франции: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004. С.39.

⁷ Шпак Е.С. Осуществление и защита прав на товарный знак, возникающих из сделок с правами на товарный знак: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С.23.

⁸ См.: Быструшкина И.В. Гражданско-правовая охрана товарного знака и фирменного наименования: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007. С.20.

⁹ Гришаев С.П. Интеллектуальная собственность: учебное пособие. М.: Юрист, 2003. С.174.

¹⁰ См.: Мирбабаева Р.В. Товарный знак как объект правовой охраны в Республике Таджикистан: Современное состояние и перспективы. Душанбе, 2012. С.10-16.

В Законе РТ «О товарных знаках и знаках обслуживания» установлено, что в качестве товарных знаков в Таджикистане могут быть зарегистрированы словесные, изобразительные, объемные и другие обозначения или их комбинации (ст. 7).

В этой связи, по нашему мнению товарный знак – это любые не запрещенные законом к регистрации словесные, изобразительные, объемные и другие обозначения или их комбинации, приобретенные на основании государственной регистрации или в силу международных договоров РТ правовую охрану, и позволяющие отличать товары одного хозяйствующего субъекта от однородных товаров другого хозяйствующего субъекта, а также товары одного и того же хозяйствующего субъекта друг от друга.

Ни физические, ни юридические лица не могут использовать охраняемые в РТ товарные знаки без разрешения правообладателя. Чтобы товарные знаки были охраняемые, они должны быть зарегистрированы в Патентном ведомстве и правообладателю было вручено свидетельство на товарный знак. Только после этого, без разрешения правообладателя, использование товарного знака в отношении товаров, для индивидуализации которых товарный знак зарегистрирован (или в отношении однородных с ними товаров) в гражданском обороте на территории РТ, является незаконным использованием товарного знака и признается нарушением исключительного права правообладателя.

Согласно действующему законодательству РТ не всякие обозначения могут стать товарными знаками.

Во-первых, обозначение должно быть новым. Обозначение считается новым в том случае, если обозначение, выбранное хозяйствующим субъектом для регистрации в качестве товарного знака, ранее не заявлено на регистрацию в пользу другого лица в качестве товарного знака.

Во-вторых, обозначение должно иметь различительную способность, т.е. такой способностью, при которой потребитель смог бы индивидуализировать товар и производителя данного товара.

В-третьих, регистрация обозначена в установленном порядке. Обозначение в том случае признается товарным знаком, если оно зарегистрировано в установленном законом порядке. Следует иметь в виду, что до момента регистрации обозначение в качестве товарного знака не признается, вследствие чего не охраняется в РТ.

В ст. 8 и 9 Закона РТ «О товарных знаках и знаках обслуживания» используется терминология

«обозначения, сходные с товарным знаком до степени смешения обозначения», однако в законе понятие данной терминологии не раскрыто. Э.П. Гаврилов отмечает, что «сходство до степени смешения двух объектов (обозначений, товарных знаков и т.п., при этом один из объектов – обозначение, заявленное в качестве товарного знака или зарегистрированное как товарный знак) – это явление, при котором, несмотря на отдельные различия обозначения, воспринимаются потребителем как одинаковое, тождественные. Такое восприятие – результат того, что любое обозначение порождает в сознании потребителей определенные образы, ассоциации. Если эти образы или ассоциации одинаковы, то объекты сходны до степени смешения»¹.

По нашему мнению, обозначение считается сходным до степени смешения с другим обозначением, если оно воспринимается правообладателем обозначения, потребителем или другими лицами как одинаковые, тождественные, несмотря на их отдельные отличия. Например, словесное обозначение «Рыбок» и «Рыбак». Также следует отметить, что сходство обозначения должна устанавливать экспертиза, осуществляемая в Патентном ведомстве РТ.

В Парижской конвенции по охране промышленной собственности наряду с термином «товарный знак» также используются такие понятия, как «торговая марка» и «фабричная марка»².

Применительно к товарным знакам, также встречаются и такие термины, как брэнд и логотип. Под термином «брэнд» обычно понимается товарный знак, получивший широкую известность. Логотип – это оригинальное изобразительное исполнение словесного обозначения с использованием специальных шрифтов³.

Закон РТ «О товарных знаках и знаках обслуживания» также всесторонне регулирует другие вопросы, связанные с товарным знаком.

Так, глава 9 Закона РТ «О товарных знаках и знаках обслуживания» посвящена вопросу использования исключительного права на товарный знак.

Ст. 30 данной главы предусматривает передачу исключительного права на товарный знак (уступка товарного знака) правообладателем на основании договора о таковом, т.е. на

¹ Гаврилов Э.П. Обозначения, не охраняемые как товарные знаки: комментарий к статье 1483 ГК РФ. URL:<http://www.center-bereg.ru/b11453.html> (дата обращения: 04.03.2014).

² Конвенция по охране промышленной собственности: [Париж, 20 марта 1883 г.] //URL:<http://base.garant.ru/10106592/> (дата обращения: 04.03.2013).

³ См.: Гришаев С.П. Указ.раб. С.177.

основании договора о передаче исключительно права на товарный знак (договора об уступке товарного знака). А из ч. 2 ст. 31 Закона усматривается, что данная статья регулирует вопросы, связанные с предоставлением права на использование товарного знака, только на основании лицензионного договора. То есть законодателем пропущено, что права на использование товарного знака также предоставляются по договору коммерческой концессии.

В связи с этим, предлагаем в ст. 31 данного закона внести части 3 и 4 следующего содержания:

«Право на использование товарного знака в отношении всех или части товаров, для которых он зарегистрирован, также на основании договора коммерческой концессии (франчайзинга) может быть предоставлено правообладателем другому юридическому лицу или осуществляющему предпринимательскую деятельность физическому лицу (пользователю).

Указанный договор должен содержать условие о том, что качество товаров пользователя будет не ниже качества товаров правообладателя, и что правообладатель будет осуществлять контроль за выполнением этого условия».

Первое предложение ч. 1 ст. 32 вышеуказанного Закона изложить в следующей редакции:

«Договор о передаче исключительного права на товарный знак (договор об уступке товарного знака), договор о предоставлении права на использование товарного знака и договор коммерческой концессии регистрируются в Патентном ведомстве».

Также предлагается Патентному ведомству разработать предложения о применении коммерческой концессии (франчайзинга) при предоставлении комплекса исключительных прав на использование товарного знака, как объекта интеллектуальной собственности, в соответствии с главой 49 ГК РТ («Коммерческая концессия»).

О знаках обслуживания следует отметить, что хотя название Закона «О товарных знаках и знаках обслуживания» охватывает данную область исключительных прав, в тексте закона только в статьях 1 и 2 упоминается об этом. Далее в данном Законе о нем не упоминается.

По нашему мнению, законодательство РТ отождествляет товарные знаки и знаки обслуживания, и вследствие чего, не дает толкование понятию «знак обслуживания».

А.П. Сергеев отмечает, что «знаком обслуживания признается обозначение, способное отличать услуги одних юридических или физиче-

ских лиц от однородных услуг других юридических или физических лиц»¹. По нашему мнению, знаки обслуживания – это любые не запрещенные законом к регистрации словесные, изобразительные, объемные и другие обозначения или их комбинации, приобретенные на основании государственной регистрации или в силу международных договоров РТ правовую охрану и позволяющие отличать услуги одного хозяйствующего субъекта от однородных услуг другого хозяйствующего субъекта, а также услуги одного и того же хозяйствующего субъекта - друг от друга.

Таким образом, по нашему мнению, товарный знак используется в отношении товаров, а знак обслуживания используется в отношении услуг.

Согласно ч. 1 ст. 958 ГК РТ, в которой прямо упоминается о знаке обслуживания и ст. 31 Закона РТ «О товарных знаках и знаках обслуживания», в которой отдельно не упоминается о знаке обслуживания, знак обслуживания может быть отдельно от товарного знака, объектом комплекса исключительных прав, предоставляемых по договору коммерческой концессии.

¹Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2003. С.606.

Аннотатсия

Тамғаи молӣ (тамғаи хизматрасонӣ) дар шартномаи концессияи тиҷоратӣ

Дар мақола сухан оид ба тамғаи молӣ (тамғаи хизматрасонӣ) дар шартномаи концессияи тиҷоратӣ меравад. Муаллиф қайд менамояд, ки гарчанде бо шартномаи концессияи тиҷоратӣ ҳуқуқҳои мустасноӣ оид ба тамғаи молӣ барои истифодабарӣ пешниҳод карда шавад ҳам, вале дар ин бора дар моддаи 31 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тамғаҳои молӣ ва тамғаҳои хизматрасонӣ», ки ба додани ҳуқуқ барои истифодабарии тамғаи молӣ бахшида шудааст, чизе гуфта нашудааст. Бинобар ин муаллиф таклиф менамояд, ки ба меъёри мазкур иловаҳои дахлдор ворид карда шаванд.

Аннотация

Товарный знак (знак обслуживания) в договоре коммерческой концессии

В статье речь идет о товарных знаках (знаках обслуживания) в договоре коммерческой концессии. Автор отмечает, что хотя исключительные права на товарные знаки также могут быть предоставлены для использования по договору коммерческой концессии, однако в статье 31 Закона Республики Таджикистан «О товарных знаках и знаках обслуживания» посвященной предоставлению права на использование товарного знака об этом ничего не говорится. В связи с этим, автор предлагает внести соответствующие дополнения в данную норму.

Annotation

A trademark (service mark) in the contract of commercial concession

The article is about trademark (service mark) in the contract of commercial concession. The author notes that, although the exclusive rights to the trademark also be provided for under the contract of commercial concession, however, article 31 the Law of the Republic of Tajikistan «On Trade Marks and Service Marks» dedicated to granting the right to use the trademark of this says nothing. In this regard, the author proposes to make appropriate additions to this norm.

Химатов Х.Н.,

докторант Таджикского национального университета

к.ю.н. Код УДК: 347; Шифр ВАК: 12.00.03

E-mail: habib.himmatov@yandex.ru

БРАК КАК ОСНОВАНИЕ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СУПРУЖЕСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Калидвожаҳо: ақди никоҳ; якканикоҳӣ; созишнома оид ба издивоҷ; шартнома; таркиби ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: брак; моногамия; соглашение о заключении брака; договор; юридический состав.

Keywords: marriage; monogamy; agreement on conclusion of the marriage; contract; composition.

Как социальное явление, брак в историческом плане подвергался непрерывной трансформации. Эволюция брака, начиная от первых форм сожителства мужчин и женщин до моногамии, происходила и происходит под воздействием различных социально-экономических факторов. Постоянная эволюция брака, связанная с экономическим строем общества, правом, религией, нравственностью осложняет выработку единой дефиниции брака, которая охватывала бы все его существенные аспекты.

В течение многих веков лучшие умы человечества занимались изучением брака и основанной на браке – семьи. Брак всегда был привлекательным и интересным объектом исследования для различных отраслей науки, таких как социология, психология, юриспруденция, экономические науки и другие отрасли знаний. Как отмечено, процесс эволюции брака как сложного общественного феномена всегда зависел от социально-экономических отношений, сложившихся в обществе. Поэтому как явление многогранное брак исследуется учеными комплексно, во взаимосвязи, как религиозно-нравственное, социально-психологическое, экономическое, юридическое явление.

Относительно правовой сущности брака в юридической литературе существует три основных концепции: а) брак-тайнство; б) брак-институт особого рода и в) брак-договор.

Концепция брак как тайнство, имеет многовековую историю и его корни уходят к временам, когда вопросы брака относились к церковной юрисдикции. Согласно этой концепции брак является не только частным союзом, он по своей духовной стороне есть тайнство, как некий мистический союз. С позиции указанной теории брак определяется как самое полное (физиче-

ское, нравственное, экономическое и религиозное) общение в жизни между мужем и женой, охватывающее собою, кроме юридической, и другие стороны брака¹.

Стремление регулировать не только подпадающие правовой регламентации стороны брака, но и сугубо личное, внутреннее пространство брака не чуждо и современному законодателю, что нельзя назвать правильным, ибо излишнее вмешательство государства во внутренние дела семьи может дать обратный эффект, нежели чем тот, который был желаем. На это в свое время указывал И.А. Покровский, подчеркивая, что брак «не может выносить никакого внешнего принуждения и вмешательства»². Право регламентирует различные аспекты брака, однако в этом плане возможности норм права не такие большие, которыми обладают другие социальные нормы. При регулировании брачно-семейных отношений, говоря словами Г.Ф. Шершеневича, «если юридические нормы совпадают с этическими, они представляются излишними; если они находятся в противоречии, то борьба их неравна ввиду замкнутости и психологической неуловимости семейных отношений»³.

Именно осознание того, что по своей сущности брак не терпит излишнего внешнего вмешательства, породило необходимость регулирования только наиболее значимых с точки зрения права аспектов брака. В историческом плане примером допустимого юридического вмеша-

¹ Загорский А.И. Фрагмент книги «Курс семейного права» // Справочно-правовая система Консультант Плюс.

² Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. М.: Статут, 1998. С.178.

³ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.): Учебник. М.: СПАРК, 1995. С. 407.

тельства в брачной сфере можно назвать подход римского права к регламентации брачных отношений. Государство в Риме рассматривало брак как совершенно свободный союз между мужчиной и женщиной, а с появлением брака *sine manu*, этот свободный союз создавался уже на принципе равноправия мужа и жены. Римский юрист Модестин в Дигестах определял брак как «союз мужа и жены, соединение всей жизни, общность божественного и человеческого права»¹.

Вступление в такой союз в римском праве зависело от воли будущих супругов и являлось юридической сделкой². По отношению к возникающим последствиям брак выступал здесь в качестве юридического факта - сделки.

Теория договорного происхождения брака, разработанная римскими юристами, была принята в концепциях брака как договор и как институт особого рода. Обе концепции считают определяющим моментом наличие договорных элементов в происхождении брачных отношений.

Однако на этом заканчивается единство позиций представителей этих двух концепций относительно сущности брака, и по вопросу возникающих последствий из юридического факта – брака и сущности этих последствий их мнения имеют принципиальное расхождение. Так, А.И. Загоровский, являясь приверженцем признания брака как института особого рода, подчеркивал, что хотя брак в происхождении своем заключает элементы договорного соглашения, но в содержании своем и прекращении, далек от природы договора; как содержание брака, так и расторжение его не зависит от произвола супругов. Поэтому брачный институт следует причислить не к области договорного права, а к разряду институтов особого рода (*sui generis*)³. Г.Ф. Шершеневич также считал, что основанием возникновения брака является договор, но брачное правоотношение, по его мнению, гражданским обязательством не является, поскольку предполагает не совершение определенных действий, а общее на всю жизнь, и имеет больше нравственное, а не экономическое содержание⁴.

В современном учебнике гражданского права отмечается, что необходимо различать соглашение о заключении брака и возникающие из него отношения, которые имеют иную право-

вую природу, нежели породившая их сделка. Указанные отношения - отношения супружества представляют собой институт особого рода (*sui generis*)⁵.

Указание сторонниками этой теории на сущность брака как на институт особого рода, имеет цель подчеркнуть самостоятельность института брака от других правовых явлений.

Своеобразную позицию по этому вопросу занимает К.И. Забоев. Признавая брак как договор, называя его «договором брачного союза», автор указывает на неимущественный характер этого договора. Автор предлагает законодательно признать тот факт, что данным договором регулируются личные неимущественные отношения супругов. По утверждению автора, брачный договор по смыслу нормы закона признается законодателем как необязательное дополнение к собственно договору брачного союза, используемое гражданами по собственной инициативе и исключительно в отведенной им сфере регулирования имущественных отношений. Далее автор пишет, что договор брачного союза обладает всеми признаками гражданско-правового договора, и прежде всего - свободой договора, состоящей как в свободе в заключении договора и выборе партнера по договору, так и в законодательном запрещении понуждения к вступлению в договорные отношения⁶.

Концепция брака как договора, в отличие от теории брака как института особого рода, не только в происхождении брака усматривает элементы договорного соглашения, но сами отношения, которые возникают из такого соглашения, рассматривает как отношения договорного характера. Так, М.В. Антокольская, называя в качестве юридического факта - основания возникновения супружеских правоотношений - соглашение о заключении брака, отмечает, что в той части, в какой оно регулируется правом и порождает правовые последствия, оно является договором⁷. А.Д. Корецкий отмечает, что хотя законодательство по-прежнему формально не признает брак договором, точка зрения о признании брака сделкой (договором) является правильной⁸.

⁵ Гражданское право. Том 3. Учебник. М.: ПБОЮЛ Л.В. Рожников, 2000. С. 318.

⁶ Забоев К.И. Правовые и философские аспекты гражданско-правового договора. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. С.72,74.

⁷ Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. М.: Юристъ, 2000. С.108.

⁸ Корецкий А.Д. Теоретико-правовые основы учения о договоре. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. С.122-123.

¹ Новицкий И.Б. Основы римского гражданского права. Учебник. М.: Изд-во ЗЕРЦАЛО, 2000. С.62.

² Дождев Д.В. Римское частное право: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2005. С.316.

³ Загоровский А.И. Фрагмент книги «Курс семейного права» // Справочно-правовая система Консультант Плюс.

⁴ Шершеневич Г.Ф. Указ.соч. С.73.

Если признать брак в своем происхождении как договор-сделку (юридический факт), то непременно возникает вопрос о том, каков характер тех отношений, которые порождаются из этого юридического факта? Как известно, в доктрине договор общепринято понимать в трех значениях: как сделку (юридический факт), как правоотношение и как форму (документ). Между этими тремя явлениями договора существует тесная связь, которая обладает такой схемой: договор-сделка, выраженный в определенной текстуальной форме (документ), приводит к установлению, изменению или прекращению договорного правоотношения (прав и обязанностей сторон). Как причинно-следственная связь, договор-сделка выступает основанием возникновения договора-правоотношения. Таким образом, соглашение о заключении брака как договор-сделка, порождает только отношения, имеющие договорной характер.

Как было отмечено, брак представляет собой многогранное явление и охватывает физиологический, духовный, религиозный, экономический, правовой аспекты. В юридической литературе верно отмечено, что для юриспруденции значение имеют экономический и правовой аспекты брака¹. Эти аспекты воплощаются в имущественные отношения между супругами, другими членами семьи.

Отношения, принадлежащие духовной, этической стороне брака - не из области права, поэтому они не подлежат регулированию. Регламентации подлежит только та сфера брачных отношений, которая поддается правовому регулированию и с точки зрения права считается наиболее значимой.

Наличие элемента соглашения, прежде всего взаимного добровольного согласия мужчины и женщины, в происхождении супружеских прав и обязанностей, признании брака недействительным в результате порока воли, допустимости расторжения брака по взаимному согласию супругов, позволяет говорить о договорной природе брака. Взаимное согласие на вступление в брак представляет собой согласованное встречное волеизъявление будущих супругов, направленное на приобретение статуса супружества. Однако для признания этого статуса официальным в силу непосредственного указания закона, будущим супругам необходимо зарегистрировать свое соглашение о заключении брака в компетентном органе. Только с момента регистрации соглашения о заключении брака в органах записи актов

гражданского состояния, отношения супружества приобретают правовой статус.

В семейном праве важное юридическое значение имеют юридические факты - состояния. Состояния выражают юридически значимое свойство уже существующих связей². Состояния в одних случаях могут быть отнесены к событиям, в других - к действиям³. К состоянию - действию относится брак. Следует отметить, что состояния сами возникают, изменяются и прекращаются в результате юридических фактов. Следовательно, для возникновения состояния в браке необходим юридический факт, и в качестве такого порождающего юридического факта выступает заключение брака.

Состояние в браке означает приобретение прав и обязанностей супругов, - и личных, и имущественных. Большинство этих прав и обязанностей определено законом, однако это не означает, что супружеские правоотношения возникают в силу закона, помимо воли супругов. «Суть супружеского отношения в том, что супруги при вступлении в брак выражают намерение его зарегистрировать и тем самым принять на себя те права и обязанности, которые вытекают из правового режима состояния в браке»⁴.

В связи с тем, что большинство условий соглашения о заключении брака императивно определено законом, некоторые авторы его относят к договорам, поименованным в законе, несмотря на то, что в последнем не имеется его определения⁵.

Юридическое значение состояния приобретают лишь в качестве элементов фактических составов⁶, которые приводят к возникновению, изменению и прекращению правоотношений. Как было отмечено, супруги, регистрируя соглашение о заключении брака, тем самым вступают в правоотношения, содержание которых ранее было императивно определено законом. В имущественной сфере это означает, что в отношении супругов, не заключивших брачный договор, действие норм, устанавливающих законный режим имущества, распространяется сразу после приобретения ими правового статуса супружества. Изменение же этого режима происходит с помощью брачного

² Данилин В.И., Реутов С.И. Юридические факты в советском семейном праве. Свердловск: Изд-во Урал.ун-та, 1989. С.15.

³ Антокольская М.В. Указ.соч. С.88.

⁴ Гражданское право. Учебник. С. 333.

⁵ Забоев К.И. Указ.соч. С.74.

⁶ Шахматов В.П. К вопросу об основных понятиях науки семейного права // Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье в правоприменительной практике. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1978. С. 25.

¹ Семейное право: Учебник. М.: Статут, 2008. С. 34.

договора¹. Однако для того, чтобы в отношении супругов начинал действовать договорный режим имущества, необходим юридический состав, обязательным элементом которого является факт состояния в браке. Факт состояния в браке также является необходимым элементом других юриди-

ческих составов, лежащих в основе возникновения остальных супружеских правоотношений.

Таким образом, супружеские правоотношения имеют своим основанием волевой целенаправленный акт - соглашение о заключении брака. Супруги не только по согласованному встречному волеизъявлению вступают в правоотношения, но и могут по своей воле изменить их содержание.

¹ Антокольская М.В. Указ.соч. С. 107.

Аннотатсия

Ақди никоҳ ҳамчун асоси бавучудони муносибатҳои ҳуқуқии ҳамсарон

Дар мақолаи мазкур назарияҳои ҳуқуқии моҳияти ақди никоҳ баррасӣ гардиданд: ақди никоҳ-фарз, ақди никоҳ-институти навъи махсус, ақди никоҳ-шартнома. Дар асоси таҳлили қонунгузорӣ ва адабиёти махсус муаллиф натиҷагирӣ намудааст, ки ақди никоҳ хусусияти шартномавӣ дорад.

Аннотация

Брак как основание возникновения супружеских правоотношений

В данной статье рассмотрены основные концепции правовой сущности брака: брак-тайнство, брак-институт особого рода, брак-договор. На основании анализа законодательства и специальной литературы автором сделан вывод о договорном характере брака.

Annotation

Marriage as the basis of origin marital relations

In the given article main concepts of legal essence of the marriage are considered: marriage-mystery, marriage-institute person sort, marriage-contract. On the results of analysis of legislation and special literature the author comes to conclusion that marriage on its essence has a contractual nature.

Абдурахимов С.К.,
устоди кафедраи таърих ва ҳуқуқи
Донишгоҳи давлатии Қўрғонтеппа
ба номи Носири Хусрав

ҲУҚУҚИ ИДОРАИ ОПЕРАТИВИИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: ҳуқуқи идораи оперативӣ; муассиса; муассисаи таълимӣ; муассис (муассисон); молик; ваколат; ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ.

Ключевые слова: право оперативного управления; учреждение; образовательное учреждение; учредитель (учредители); собственник; правомочие; ограниченное вещное право.

Keywords: the right of operative governing; institution; educational establishment; founder (founders); owner; authority; limited law of property.

Муассисаи таълимӣ ҳамчун субъекти мустақили муносибатҳои ҳуқуқи граждани бидуни молумулки муайян, ки заминаи таъсису фаъолият, асоси ҳастию пойдорӣ ва бардавомии фаъолияти онро ташкил менамояд, дар муомилоти граждани иштироки зарурию дилхоҳ дошта наметавонад. Бинобар ин, ба муассис (муассисон) новобаста аз шакли моликият, зарурат пеш меояд, ки чихати дар муомилоти граждани иштироки зарурию дилхоҳ доштани муассисаи таълимӣ молумулки муайяно ба он бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста намояд. Бояд дар назар дошт, ки қонунгузорию муосири граждани ҳуқуқи идораи оперативиро ба шакли мушаххаси моликият муқаррар накардааст. Тибқи талаботи мазмуни моддаи 132 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон¹ (минбаъд – КГ ҶТ) молике, ки муассисаро ташкил менамояд, моликияти хешро бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста менамояд. Муассиса дар дилхоҳ шакли моликияте, ки асос наёфта бошад, дар мазмуни субъекти ҳуқуқи будани хеш ҳамеша ҳуқуқи идораи оперативӣ дорад².

Хотиррасон менамоем, ки ҳуқуқи идораи оперативӣ яке аз намудҳои ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ буда, ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ бошад, дар баробари ҳуқуқи моликият яке аз намудҳои ҳуқуқи ашъӣ аст. Дар баробари он ки ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ бо ҳуқуқи моликият ҳарду якҷо ба сифати намудҳои алоҳидаи ҳуқуқи ашъианд, бо вучуди ин дар асоси як

зумра адабиёт бояд қайд кард, ки ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ худ аз ҳуқуқи моликият сарчашма мегирад, ки инро метавон тавассути пешниҳоди як зумра далелҳо ба исбот расонд. Пас, метавон ба чунин хулоса омад, ки ҳуқуқи моликият дар ҷои аввал ва ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ бошад, дар ҷои дуум ба сифати намудҳои ҳуқуқи ашъӣ баромад менамоянд. Чи тавре ки зикр гардид, ҳуқуқи идораи оперативӣ худ яке аз намудҳои ҳуқуқи маҳдуди ашъист. Пас, савол ба миён меояд, ки чаро онҳоро ҳуқуқи маҳдуд меноманд? Аз рӯи таҳлилу мушоҳидаҳо ҳуқуқи идораи оперативӣ ҳуқуқи ашъиест, ки аз ҳуқуқи моликият ҳосил шуда, ба қонун ва иродаи молик асос ёфтааст, бинобар ин, онро ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ меноманд. Ҳуқуқи номаҳдуд бо маънои баррасишаванда ҳуқуқи моликият аст, ки тибқи он молик дорои тамоми ваколатҳост. Вале, субъекти ҳуқуқи маҳдуди ашъӣ дорои тамоми ваколатҳо намебошад, агар доро ҳам бошад, онро пурра бо салоҳдиди хеш амалӣ карда наметавонад.

Ҳуқуқи идораи оперативӣ маҳсули давлати шӯравӣ буда, баҳри назорати фаъолияти шахсони ҳуқуқие, ки давлат онҳоро таъсис меод, маҳдуд намудани мустақилияти моликияти онҳо ва бо ин роҳ роҳ надодан ба пайдо шудани моликияти хусусӣ пешниҳод карда шуда буд³. Категорияи мазкурро ханӯз дар Ит-

¹ www.mmk.tj

² Твердова Т.В. Право субъектность образовательного учреждения по гражданскому праву Российской Федерации. Дисс. канд. юрид. наук. М. 2003. – С.68.

³ Ҳуқуқи граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Қисми якум/Мухаррирони масъул: д.и.х., профессор, мудири кафедраи ҳуқуқи граждани факултети ҳуқуқшиносии ДМТ Ғаюров Ш.К. ва н.и.х., дотсент Сулаймонов Ф.С. Душанбе, “ЭР-граф”, 2013, сах. 243. Боби 19. Мирзоев П. (бо ҳаммуаллифӣ) бо Сулаймонов Ф.С.

тиходи Шӯравӣ, солҳои 1940 академик А.В. Венедиктов бо мақсади ташкили самараноки идоракунии моликияти давлати сотсиалистӣ коркард карда буд¹. Ҳуқуқи идораи оперативӣ пеш аз ҳама, ин доираест, ки муассисаи таълимӣ маҳз тибқи талаботи он муносибати ҳешро нисбат ба молумулки аз ҷониби муассис (муассисон) ба он вобасташуда роҳандозӣ менамояд.

Ҳуқуқи идораи оперативӣ ҳамчун муносибати ҳуқуқӣ, дорои субъект, мазмун ва объекти ба худ хос аст. Яке аз субъектҳои он муассисаи таълимист, мазмуни онро бошад, ҳуқуқи уҳдадорихои муассисаи таълимӣ ҳамчун субъект ташкил дода, ба сифати объекти он молумулки дахлдор, ки аз ҷониби муассис (муассисон) ба муассисаи таълимӣ бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста мегардад, баромад менамояд. Ҳамчун муносибати ҳуқуқӣ масъалаҳои субъект, мазмун ва объекти он дар қонунгузорию граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, КГ ҚТ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»² (минбаъд – қонун дар бораи маориф) аз 22.07.2013, №1004 ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдори соҳа мавриди танзими алоҳида қарор гирифтааст.

Нахуст зарур медонем, ки оид ба лаҳзаи пайдоиши ҳуқуқи идораи оперативӣ нисбат ба молумулке, ки молик ба муассиса мегузаронад, дахл намоем. Асоси пайдоиши ҳуқуқи идораи оперативӣ қарори соҳибмулк оид ба ташкили муассиса ва бақайдгирии ҳуҷҷати таъсисии он аст. Ҳуқуқи идораи оперативӣ ба молумулки молик аз лаҳзае, ки молик ба субъектҳои ҳуқуқи идораи оперативӣ молумулки худро мегузаронад, пайдо мешавад, агар тартиби дигареро қонунҳо дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ё қарори молик муқаррар накарда бошанд³. Зарурати ин лаҳза ба он алоқаманд аст, ки оғоз аз ҳамин лаҳза дар муассиса уҳдадорихо оид ба ҳифзи молумулки дахлдоре, ки молик вобаста кардааст, пайдо мешавад⁴. Зигеда аз ин, ӯ ҳуқуқи уҳдадорихоро ба ин молумулк ҷиҳати ҳисоббаробаркунӣ дар назди кредиторони хеш ба даст меорад, ки он барои муассиса муҳим мебошад.

¹ Юридический энциклопедический словарь. Под. общ. ред. В.Е. Крутских. – 3 - е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА – М, 2004. – 6, С. 307. Вобаста ба масъалаи мазкур ба таври муфассал ниг: Сябарева И.Ф. Правовой режим имущества образовательных учреждений России. Дисс. канд.юр.наук.- М. 2010. – С.65.

² www.mmk.tj.

³ Популярный юридический энциклопедический словарь/ Редкол. О.Е. Кутафин, В.А. Туманов, И.В. Шмаров. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. 553 С.

⁴ Попов А.А. Учреждения как субъект гражданского права. дисс. канд. юрид. наук. Краснодар: 2006. – С.77.

Бояд гуфт ки бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста шудани молумулки молик ба муассиса нахуст дар КГ ҚТ моддаҳои 48, 50, 132 ва ғайраҳо ишора гардидааст. Тибқи талаботи қисми 1 моддаи 57 қонун дар бораи маориф «Молумулки муассисаҳои таълимиро воситаҳои асосӣ ва гардон, инчунин молумулки дигаре, ки муассис (муассисон) бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста намудаанд, ташкил медиҳанд. Муассисаҳои таълимӣ молумулки мазкурро бо тартиб ва шарту шароитҳои муайянкардаи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ менамоянд». Маълум аст, ки қонунгузор аз ҷониби муассис (муассисон) бо ҳуқуқи идораи оперативӣ ба муассисаи таълимӣ вобаста кардани номгуӣ молумулкро мушаххас зикр накардааст. Бинобар ин, бо мақсади содда ва фаҳмо гардидани муқаррароти мазкур дар қисми 1 моддаи 57 пешниҳод мегардад, ки пас аз ибораи «бо ҳуқуқи идораи оперативӣ» дар қавсайн чунин илова гардад: (замин, бино, иншоот, таҷҳизот, коммуникатсия, воситаҳои нақлиёт ва дигар молумулке, ки ба фаъолияти муассисаи таълимӣ дахл доранд), ки боварӣ дорам, маҳз дар чунин сурат ба хонанда маълум мегардад, ки муассис (муассисон) ба муассисаи таълимӣ чи гуна молумулкро бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста менамояд. Бояд гуфт ки объектҳои ҳуқуқи идораи оперативии зикршуда ба муассис бо ҳуқуқи моликият тааллуқ доранд. Муассисаи таълимӣ ҳуқуқи ихтиёрдории пурраи ин объектҳоро надорад. Онҳо чи тавре ки зикр гашт, дар идоракунии оперативии муассисаи таълимӣ қарор доранд. Профессор Суханов Е.А. қайд кардааст, ки «имконияти истифодаи молумулки молик дар муассисаи таълимӣ маҳдудтар аст – онҳо дар доираи ҳуқуқи идоракунии оперативӣ, ки барои тартиботи ҳуқуқии мо анъанавӣ мебошад, муайян карда мешаванд»⁵. Ҳуқуқи идоракунии оперативӣ ба молумулки молик дар муассиса аз лаҳзаи амалан гузаронидани ин молумулк пайдо мешавад, агар тартиби дигареро қонун, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ё қарори худи молик пешбинӣ накарда бошад (қисми 1 мод. 316 КГ ҚТ). Чунин лаҳзаро метавон санаи воридшавии молумулк аз рӯи харҷнома ҳисобид. Аҳамияти чунин лаҳза дар он зоҳир меёбад, ки шурӯъ аз он муассиса метавонад молумулкero, ки молик ба он вобаста кардааст, соҳибӣ ва истифода намояд инчунин, ба муассиса уҳдадорихо оид ба нигоҳдории ин молумулк низ мегузарад⁶.

⁵ Суханов Е.А. Российский закон о собственности: Научно-практический комментарий. –М.: Изд-во. БЕК, 1993. – С.43.

⁶ Сябарева И.Ф. Рисолаи зикршуда.– С.81.

Хукуки идоракунии оперативии молумулк аз рӯи асосҳо ва бо тартиби пешбини-кардаи КГ ҚТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба қатъи ҳуқуқи моликият, инчунин дар ҳолатҳои бо қарори молик ба таври қонунӣ пас гирифтани молумулк аз муассиса қатъ мегардад (қисми 3 мод. 316 КГ ҚТ). Чунин лаҳза аз рӯи санади молик лаҳзаи супоридани молумулк ҳисобида мешавад. Ҳангоми ивазшавии молик муассиса ҳуқуқи идоракунии оперативиро ба молумулке, ки ба он тааллуқ дошт, нигоҳ медорад (қисми 2 мод. 319 КГ ҚТ).

Ҳаҷми ваколатҳои муассисаро ба молумулке, ки молик ба он бо ҳуқуқи идоракунии оперативӣ вобаста менамояд, моддаҳои 313 ва 315 КГ ҚТ муайян кардааст. Тибқи талаботи мазмуни қисми 1 моддаи 313 КГ ҚТ ваколатҳои муассисаро ҳамчун субъекти ҳуқуқи идораи оперативӣ нисбати молумулки дар ихтиёраш гузошташуда соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ дар доираи муайяннамудаи қонун, мутобиқи мақсади фаъолияти хеш, супоришҳои молик ва таъиноти молумулк ташкил медиҳанд. Ҳарчанд, муассиса дар доираи ҳуқуқи идораи оперативӣ дорои ҳар се ваколати соҳибмулк - соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намудани молумулкро пайдо намоянд ҳам, зимнан, пиёда сохтани ваколатҳои мазкур танҳо дар доираи муқаррароти қонун, тибқи мақсади фаъолияти хеш, супоришҳои молик ва таъиноти молумулк маҳдуд карда мешавад. Бинобар ин, муассиса нисбати молумулки вобастакардаи молики хеш ҳуқуқи маҳдуди ашёй – ҳуқуқи идораи оперативӣ дорад.

Дар таҳқиқоти илмӣ ишора карда мешавад, ки «ҳуқуқҳои соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ дар ин ҷо ба маънои ваколатҳое, ки таркиби сегонаи классикиро ташкил медиҳанд, муайянкунандаи мазмуни ҳуқуқи ашёй оварда шудааст...»¹. Бешубҳа, ин ваколатҳо «дар фарқият аз ваколатҳои монанд, ки таркиби ҳуқуқи моликиятро ташкил медиҳанд, хусусияти мақсадноки вобаста ба вазифаҳои иҷрокунандаи муассиса... инчунин супоришҳои молик, ки дар асоси қонун аст, дорад. Ҳамин тариқ, ин ваколатҳо дар муқоиса бо ҳуқуқи моликият хусусияти маҳдуд доранд. Молик молумулкро бо манфиати хеш соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намуда, ваколатҳои ӯ танҳо дар доираи қонун маҳдуд гардонида

шудааст»². Дар ҳолати баръакс, агар муассисаи таълимӣ молумулке, ки аз ҷониби молик ба он бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста шудааст, бархилофи талаботи қисми 1 моддаи 313 КГ ҚТ истифода намояд, пас, тибқи талаботи қисми 2 моддаи 313 КГ ҚТ молики молумулке, ки ба ихтиёри муассиса дода шудааст, ҳақ дорад молумулки зиёдатӣ, тахти истифода қарор нашоства ва ё мутобиқи мақсад истифоданашударо пас гирад ва мутобиқи салоҳдиди худ истифода барад. Дар сарчашмаҳо омадааст, ки ҳуқуқи зикршуда ба тамоми молумулки муассиса ба истиснои маблағҳои пулӣ, паҳн мегардад.

Ҳамин тариқ, муассисаи таълимӣ дар доираи ҳуқуқи идораи оперативӣ нисбат ба молумулки молик дорои ҳар се ваколати соҳибмулк мегардад, ки ваколати соҳибӣ ва истифодаро ӯ ба таври пурра мувофиқи мақсади фаъолияти хеш ва таъиноти молумулк амалӣ менамояд. Дар ваколати истифодабарии молумулк ду хусусият мавҷуд аст, ки яке аз рӯи таъинот истифода бурдани молумулки мазкур ва дигаре аз он фоида ба даст овардан аст. Вале, бояд дар назар дошт, ки муассисаи таълимӣ, ин ваколати хешро наметавонад берун аз доираи мазмун ва мақсади фаъолияти хеш, ки дар оинномаи он пешбинӣ шудааст, амалӣ намояд.

Умуман, нақши ваколати истифодабарӣ дар ташаккул ва инкишофи молумулки муассисаи таълимӣ, ки ба фаъолияти муътадили минбаъдаи он дар муомилоти граждани мусоидат менамояд, ниҳоят калон аст. Муассисаи таълимӣ ба воситаи молумулки молик имкон пайдо менамояд, ки ба мақсади ба даст овардани фоида ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шуда, молумулки хешро ташаккул диҳад. Вале, чунин истифодабарӣ набояд ба молумулки молик боиси расонидани зарар шавад. Дар ҳолати баръакс ҳарчанд зарар аз ҷониби шахси сеюм ба миён омадааст, бо вучуди ин муассисаи таълимӣ дар назди молики хеш ҷавобгӯ аст. Ҳамин тариқ, шартӣ чуброн намудани молумулки молик бояд дар шартнома танзим ва мустаҳкам гардонида шавад³.

Ваколати ихтиёрдорӣ асосан ба субъект муайян намудани тақдирӣ ҳуқуқи молумулкро пешниҳод менамояд. Маҳз, ҳаҷми ваколати ихтиёрдории молумулки муассисаи таълимӣ нисбат ба ваколатҳои соҳибӣ ва истифодабарии он ниҳоят маҳдуд мебошад. Зеро, муас-

¹ Тихомиров А.В. Режим имущества государственных и муниципальных учреждений. Общая часть. Научно-практическое пособие. – М.: РИГО, ЦНИИОИЗ, 2002/ – С.24.

² Королева Т.В. Гражданско-правовой статус государственного образовательного учреждения высшего профессионального образования (государственного вуза) и его структурных подразделений. Дисс. канд. юрид. наук. – М.: 2007. – С.85.

³ Сябарева И.Ф. Рисолаи зикршуда. – С.97.

сисаи таълимӣ нисбат ба молумулке, ки аз қониби молик ба ӯ вобаста шудааст, ҳуқуқи моликият надорад. Бинобар ин, он дар илм ва қонунгузорӣ ба таври алоҳида баррасӣ ва таҳлил гардидааст. Тибқи талаботи моддаи 315 КГ ҚТ муассиса ҳақ надорад молу мулки ба ихтиёраш гузошташуда ё аз ҳисоби маблағи мутобиқи харҷномаи (сметаи) барои хариданаш ҷудокардашударо, фурушад ё онро бо усули дигар соҳибӣ намояд. Агар мутобиқи санади таъсисотӣ ба муассиса иҷозат дода шуда бошад, ки ба фаъолияти даромаднок машғул шавад, дар он сурат даромад ва молумулки аз ин даромад бадастовардашуда пурра ба ихтиёри муассиса гузашта, дар тавозуни алоҳида ба ҳисоб гирифта мешавад.

Аслан дар моддаи мазкур ду низоми ихтиёрдорӣ молумулки муассиса пешбинӣ гардидааст, ки яке оид ба манъи бегона қардан ё бо усули дигар ихтиёрдорӣ намудани молумулки вобастақардаи молик ва дигаре ба муассиса додани ҳуқуқи ихтиёрдорӣ мустақилонаи молумулк, ки вобаста ба фаъолияти даромаднок харида шудаанд ва даромад меоранд. Аз мазмуни моддаи 315 КГ ҚТ бармеояд, ки муассиса аз вақолати ихтиёрдорӣ молумулк танҳо нисбати молумулке, ки молик ба ихтиёраш гузоштааст ва ё молумулке, ки аз ҳисоби маблағи мутобиқи харҷномаи ҷудонамудаи молики хеш ба даст овардааст, маҳрум асту ҳалос. Муассиса аз ҳуқуқи ихтиёрдорӣ молумулки мазкур пурра маҳрум аст, ба истиснои ҳароҷоти маблағҳои пулие, ки тибқи харҷнома ба он ҷудо гардидааст, чунки бе ин амалигардонии фаъолият ғайриимкон аст. Дигар ягон молумулке, ки дар идорақунии оперативии он қарор дорад, муассиса ҳуқуқи ихтиёрдорӣ надорад¹. Ҳангоми пайдоиши чунин зарурат ӯ ҳуқуқ дорад, ки аз молик оид ба он, ӯ худ (аз номи худ) бегона намудани молумулки ба ӯ вобасташударо пурсон гардад². Муассиса ҳуқуқ надорад молумулкро ҳатто ҳангоми мавҷуд будани розигии молик ихтиёрдорӣ намояд³. Вале, агар муассиса тибқи ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ба фаъолияти даромаднок машғул шавад, дар он сурат даромад ва молумулки аз ин даромад ба дастовардашуда пурра ба ихтиёри муассиса мегузарад ва он дар тавозуни алоҳида ба

ҳисоб гирифта шуда, нисбати он муассиса ҳуқуқи ихтиёрдорӣ махсусро пайдо менамояд.

Бояд гуфт ки молумулки муассиса аз сарчашмаҳои гуногун ба миён меоянд. Тамоми молумулки муассиса ба ду намуд: молумулке, ки муассис ба муассиса бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста қардаст, ва молумулке, ки муассиса аз ҳисоби фаъолияти иловагии иҷозатдодаи молик тибқи ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ба даст овардааст, ҷудо мешаванд. Вале, саволи матраҳ он аст, ки тамоми молумулки муассиса ба ӯ бо қадом ҳуқуқи ашёӣ тааллуқ дорад. Миёни олимони махсусан нисбати молумулке, ки муассиса аз ҳисоби фаъолияти иловагии иҷозатдодаи молик тибқи ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ба даст овардааст, баҳсҳо ба назар мерасанд. Як гурӯҳи олимони чунин ақида доранд, ки танҳо молумулки вобастақардаи молик ба муассиса бо ҳуқуқи идораи оперативӣ ва молумулки аз фаъолияти иловагии иҷозатдодаи молик тибқи ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ба даст овардаи муассиса бошад, бо ҳуқуқи махсуси ашёӣ тааллуқ дорад. Гурӯҳи дигар чунин ақида доранд, ки тамоми молумулк новобаста аз тарзҳои ба даст овардани он (музднок ё бемузд, бевосита аз ҳуди молик ё аз дигар шахс) ба муассиса танҳо бо ҳуқуқи идораи оперативӣ тааллуқ дорад. Тамоми молумулки муассиса бо ҳуқуқи идораи оперативӣ тааллуқ доштанро қисми 2 моддаи 316 КГ ҚТ низ пешбинӣ қардаст, ки тибқи талаботи мазмуни он самара, маҳсулот ва даромад аз истифодаи молумулки таҳти идораи оперативӣ қарордошта, инчунин молумулке, ки муассиса мувофиқи шартнома ё дигар асосҳо ба даст овардааст, дар идорақунии оперативии муассиса дохил мешавад. Молики чунин молумулк шахсе ҳисоб меёбад, ки молики молумулки муассиса аст⁴.

А.В. Тихомиров менависад, ки молумулке, ки молик ҳангоми ташкили муассиса вобаста гардидааст, “метавонад аз ҳисоби маблағи мутобиқи харҷномаи барои хариданаш ҷудонамудаи молики муассиса афзоиш ёбад. Чунин молумулк дар соҳибии муассиса қарор дорад. Муассиса ин молумулкро бо мақсадҳои зарурии хеш истифода менамояд ва аз он хусусиятҳои фоиданокро ба даст меорад. Бо вучуди ин, муассиса аз озодии муайян қардани тақдир ҳуқуқии ин молумулк бо роҳи тағйирӣ мансубият, ҳолат ва таъиноти он (бегона намудан ё ихтиёрдорӣ он бо тарзи дигар) маҳрум аст... Тақдир ҳуқуқии ин молумулкро – то пурра ҳароҷот қардани муассиса - (истеъмол ё нобуд қардан) молик муайян менамояд”⁵. А.В. Тихомиров “мустақилияти муассисаро оид ба

¹ Максимец, Леонид Григорьевич. Образовательное учреждение как субъект гражданского права. Дисс. канд. юрид. наук. Москва. 2001. – С.99.

² Овчинникова О.В. «Право собственности и иные вещные права. Способы их защиты» // Правовые нормы о предпринимательстве. М., 1996. Вып. 3. – С.76.

³ Махмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобоҷонов И.Х., Бадалов Ш.К. Тафсири Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). - Душанбе, “ЭР-граф”, 2010, – саҳ.683.

⁴ Сябарева И.Ф. Рисолаи зикршуда. – С.87.

⁵ Тихомиров А.В. Рисолаи зикршуда. – С.20.

ихтиёрдорӣ” молумулке, ки аз молик ворид гардидаанд, истисно менамояд. Ҷ барҳақ қайд менамояд, ки “ихтиёрдорӣ чунин молумулк пурра ва комилан ба иродаи молик - тобеият дошта – муассиса танҳо ихтиёрдорӣ ҳақиқии ўро таҷассум месозад”¹.

Барои инкишофи муътадили муомилоти граждани ба иштирокчиёни он лозим аст, ки уҳдадорихо ба зимма гирифтаи худро ба таври дахлдор иҷро намоянд². Муассисаи таълимӣ ҳамчун шахси ҳуқуқӣ барои иҷро накардан ё ба таври дахлдор иҷро накардани уҳдадорихои граждани–ҳуқуқӣ масъулият дорад. масъулияти он аз уҳдадорихои он ба миён меоянд. Оид ба ин профессор Богданов Е.В. барҳақ қайд мекунад, ки «масъулияти мустақили молумулкӣ – ин аломати асосӣ ва муайянкунандаи шахси ҳуқуқӣ аст. Моҳияти шахси ҳуқуқӣ пеш аз ҳама, дар масъулияти он зоҳир меёбад»³. Тихомиров А.В. ишора месозад, ки «масъулияти мустақили молумулкӣ шахси ҳуқуқӣ аз рӯи уҳдадорихои худ ва дигар уҳдадорихо дар он зоҳир меёбад, ки маҳз шахси ҳуқуқӣ субъекти масъулият ҳисоб меёбад»⁴.

Тибқи талаботи қисми 2 моддаи 132 КГ ҚТ муассиса аз рӯи уҳдадорихои худ бо маблағи пулии дар ихтиёраш буда, масъулият дорад. Дар сурати нокифоя будани ин маблағ молики молумулки дахлдор аз рӯи уҳдадорихои он масъулияти иловагӣ дорад. Аз таҳлилу мушоҳидаҳо бармеояд, ки предмети ситонидани даъвои кредиторон аз муассисаи таълимӣ танҳо маблағҳои пулӣ буда метавонад. Бинобар ин, қонунгузор муассисаро танҳо бо маблағҳои пулии дар ихтиёраш қарордошта масъул меҳисобад. Бояд дар назар дошт, ки тамоми маблағҳои пулии муассиса асосан аз ҳисоби ду сарчашма, яъне, аз рӯи харҷнома ҷудошуда ва аз фаъолияти даромадоваранда қарқардаи он ташаккул меёбанд. Дар қисми 2 моддаи 132 КГ ҚТ бевосита наомадааст, ки муассиса бо қадом маблағҳои пулӣ аз рӯи уҳдадорихои хеш мустақилона ҷавобгӯ аст. Аз ин рӯ, метавон ба чунин ҳулоса омад, ки муассиса дар навбати аввал бо маблағи аз рӯи харҷнома ҷудошуда ва баъдан бо маблағи аз фаъолияти даромадоваранда ба даст овардаш масъулият дорад. Дар маҷмӯъ муассисаи таълимӣ барои ҳифз ва истифодаи самараноки молумулки молик, ки ба он бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста гар-

дидааст, аз рӯи уҳдадорихои хеш дар назди молик масъул аст.

Саволе ба миён меояд, ки руёниш ба молумулки муассисаи таълимӣ нисбат ба уҳдадорихои он чи гуна сурат мегирад? Тибқи талаботи мазмуни қисми 1 моддаи 318 КГ ҚТ руёниш аз молумулке, ки таҳти идораи оперативӣ муассиса қарор дорад, дар асоси тартиби умумӣ мутобиқи қонунҳо анҷом дода мешавад. Тибқи талаботи қисми 2 моддаи 318 КГ агар муассиса аз фаъолияти хоҷагӣ даромад ба даст оварда бошад, руёниш аз молу мулки вобастақардаи молик, ки таҳти идораи оперативӣ қарор дорад, пас аз ситонидани пардохт аз даромаде, ки аз фаъолияти хоҷагӣ гирифтааст ва молу мулке, ки аз ҳисоби даромад ба даст овардааст, анҷом дода мешавад. Маълум мегардад, ки дар навбати аввал руёниш аз ҳисоби даромаде, ки муассисаи таълимӣ аз фаъолияти соҳибқорӣ гирифтааст ва молумулке, ки аз ин даромад ба даст овардааст, нигаронида мешавад. Дар навбати дуюм бошад, чунин ҳулоса бармеояд, ки танҳо дар ҳолати нокифоя будани ин даромад ва молумулки аз ин даромад ба дастовардашуда руёниш аз ҳисоби молумулке, ки молик ба муассиса бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста қардааст, нигаронида мешавад. Ба назари мо, ин молумулки таҳти идораи оперативӣ қарордоштаи муассиса пеш аз ҳама, танҳо маблағҳои пулӣ аст, ки он чихати қонеъ гардонидани талаботи кредиторон равона мегардад. Маҳз бо дарназардошти ин нуқта, КГ (қисми 3 моддаи 318 КГ ва қисми 2 моддаи 132 КГ) муассисаро аз рӯи уҳдадорихояш танҳо бо маблағи пулии дар ихтиёраш мавҷудбуда, ки аз қониби муассиси он бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста гардидааст, масъул донистааст. Зеро, тибқи даъвои кредиторон предмети ситонидани қарз метавонад танҳо маблағи пулие бошад, ки дар ихтиёри муассиса қарор дорад. Ин гуна воситаҳо маблағи пулии аз рӯи харҷнома ҷудонамудаи муассис, инчунин даромадҳои аз ҳисоби мустақилона ба фаъолияти даромаднок машғул шудани муассиса ба дастовардашуда, мебошад. Кредиторони муассиса наметавонанд аз молумулке, ки муассис ба он бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобаста қардааст, инчунин молумулке, ки муассиса аз ҳисоби воситаҳои мувофиқи харҷнома ҷудонамуда ба даст овардааст, ситониданро анҷом диҳанд. Ҳангоми норасоии маблағҳои пулии дар ихтиёри муассисаи таълимӣ мавҷудбуда чихати пурра қонеъ гардонидани талаботи кредиторони хеш маҳз аз рӯи чунин уҳдадорихои он масъулияти иловагӣ бар зиммаи молики молумулки муассиса мегузарад. Бинобар ин, муассиса наметавонад, ки муфлис эътироф гардад. Ба молу мулки му-

¹ Тихомиров А.В. Рисолаи зикршуда. – С.20.

² Раҳимов М.З. Дар бораи баъзе масъалаҳои ҷавобгарии субъектҳои фаъолияти соҳибқорӣ. “Давлат ва ҳуқуқ”, №3, 2001, июл – сентябри соли 2001, – сах.56.

³ Богданов Е.В. Сущность и ответственность юридического лица // Государство и право. 1997.№10. –С.98.

⁴ Тихомиров А.В. Рисолаи зикршуда. – С.8.

ассиса бошад, аз рӯи уҳдадориҳои он танҳо дар чунин ҳолат рӯёниш нигаронидан мумкин аст, ки агар дар ихтиёри молики он на маблағҳои пулӣ ва на молу мулки дигар боқӣ монда бошад¹. Талаботи кредиторони муассисаи таълимиро аз рӯи уҳдадориҳои он молики молумулки он қонеъ гардонидан, ба ин восита муассисаи таълими ташкилдодашро аз ҳолати ногувори иқтисодӣ берун карда, баҳри фаъолияти минбаъдаи муътадили он шароит муҳайё месозад.

Хулоса, ҳуқуқи идораи оперативӣ – яке аз намудҳои ҳуқуқи маҳдуди ашёӣ мебошад, ки молик маҳз дар заминаи он молумулки хешро ба муассисаи таълимӣ вобаста менамояд. Моҳияти он пеш аз ҳама, дар амалигардонии фаъолияти мустақили молиявӣ хоҷагидорӣ муассисаи таълимӣ, ки ҳам бо манфиати молик ва ҳам худи шахси ҳуқуқӣ мебошад, ифода меёбад. Муассиса дар доираи ҳуқуқи идораи оперативӣ нисбати молумулки вобастакардаи молики хеш ваколатҳои

¹ www.vuzlib.su. Комментарий к гражданскому кодексу РФ (часть первая – под ред. профессора Т.Е. Абовой и профессора А.Ю.Кабалкина) – Издательство Юрайт, 2009. 880 С.

соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдориро пайдо менамояд, ки хусусияти маҳдуд доранд. Маҳдудияти ваколатҳои муассиса дар он зоҳир меёбад, ки муассиса ваколатҳои хешро нисбати молумулк танҳо дар доираи муқарраркардаи қонун, мувофиқи мақсади фаъолияти худ, супоришҳои молики молумулк ва таъиноти ин молумулк амалӣ менамояд (қисми 1 моддаи 313 КГ ҚТ). Бинобар он ки молик нисбати молумулки ба муассиса бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобастакардаи хеш ҳуқуқи моликӣ дорад, аз ин рӯ, молик нисбати молумулки муассиса тамоми ваколатҳо, аз ҷумла, соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдориро дар ҳаҷми пурра бо салоҳдиди хеш амалӣ менамояд. Вале, муассисаи таълимӣ бошад, нисбати молумулки бо ҳуқуқи идораи оперативӣ вобастакардаи молики хеш ваколати соҳибӣ ва истифодаро дар ҳаҷми пурра танҳо мувофиқи мақсади фаъолияти хеш ва таъиноти молумулк амалӣ мегардонад, ҳаҷми ваколати ихтиёрдорӣ бошад, ниҳоят маҳдуд буда, онро танҳо нисбати молумулке, ки тибқи ҳуҷҷати таъсисӣ аз фаъолияти даромаднок ба даст овардааст, амалӣ менамояд.

Аннотатсия

Ҳуқуқи идораи оперативии муассисаи таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур муаллиф оид ба моҳият, мазмун ва таъиноти ҳуқуқи идораи оперативӣ ҳамчун яке аз намудҳои ҳуқуқи маҳдуди ашёӣ ва дигар масоили муҳими дахлдори он дар асоси як зумра адабиёти илмӣ ва қонунгузори амалкунандаи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қадри имкон изҳори ақида кардааст.

Аннотация

Право оперативного управления образовательного учреждения в Республике Таджикистан

В данной статье автор рассматривает сущность, содержание и назначение права оперативного управления, как одного из видов ограниченного вещного права и другие важные проблемы, связанные с ним, на основе ряда научных исследований и действующего гражданского законодательства Республики Таджикистан.

Annotation

The right of operative governing of the educational institution in the Republic of Tajikistan

In this article the author considers essence, context and appointment the right of operative governing as one of the kinds of limited law of property and the other important problems, connecting with it on the base of a number of scientific research and acting civil legislature of the Republic of Tajikistan.

Носиров Д.Қ.,

*мутахассиси пешбари шӯъбаи ҳуқуқи байналмилалии
Маркази миллии қонунгузори назди Президенти*

Ҷумҳурии Тоҷикистон

E-mail: dilshod.nosirov.1991@mail.ru

ЁДГОРИҲОИ ФАРҲАНГӢ АЗ НИГОҲИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

***Калидвожаҳо:** ёдгориҳои фарҳангӣ; қонунгузориҳои дохилӣ; конвенсия; ҳуқуқи байналмилалӣ.*

***Ключевые слова:** культурные ценности; внутреннее законодательство; конвенция; международное право.*

***Keywords:** cultural values; internal legislation; convention; international law.*

Ҳифзи ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ натавонанд дар қонунгузориҳои дохилӣ, балки дар қонунгузориҳои байналмилалӣ низ нақши муайяне дорад. Проблемаҳои, ки таи солҳои охири нисбат ба ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ҷомеаи башарию водор месозад, ки дар сатҳи дохилӣ ва низ дар сатҳи байналмилалӣ нисбат ба ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ набояд бетараф бошанд. Дар назарияи байналмилалӣ масъалаи ҳифзи ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ то андозае роҳи ҳалли худро ёфтааст. Башариат дар бисёр давраҳои сарчашмаҳои фарҳангиро ба мисли сарчашмаи маънавият, сарчашмаи аслии арзишҳои башарӣ ва равиҳои аслии башардӯстии онҳоро ҳифзу нигоҳдорӣ кардааст. Мо дар марҳилаи бо ҳам омезишҳои оммавии фарҳангҳо ва ба ҳам таъсиррасониҳои Фарб ва Шарқ дар муносибатҳои мутақобила қарор дорем. Аслан ёдгориҳоро ба динӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва моддӣ ҷудо мекунам.

Конвенсия оид ба ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ дар шароити низоъҳои ҷарбӣ, ки дар Конференсияи байналмилалии Гаага аз 14 майи соли 1954 қабул гардидааст, тадбирҳои зеринро пешбинӣ мекунад:

а) манъи истифодаи ин ёдгориҳо, биноҳо ва ҳамчунин маҳалҳои, ки бевосита ба он алоқаманд мебошанд, ба хотири он ки мумкин аст боиси харобии ин ёдгориҳо зимни низоъҳои ҷарбӣ шаванд;

б) роҳ надодан, огоҳ кардан ва пешгирӣ кардани ҳама гуна амали дуздӣ, ғорат ва ё ғайриқонунӣ аз худ кардани ёдгориҳои фарҳангӣ, дар дилхоҳ шароит, инчунин ҳар гуна амали вандализм нисбати ин ёдгориҳо;

в) роҳ надодан ба мусодира ва қабули ҳар гуна тадбирҳои зидди ёдгориҳои фарҳангӣ нигаронидашуда¹.

Аввалин Протоколи иловагии соли 1977 ҳар гуна амали душманонаро ба муқобили он осори санъат ё ҷойҳои муқаддас, ки ҷузъе аз мероси фарҳангии динии мардумон аст, манъ мекунад. Протокол илова ба системаи замонатҳои ҳифзи ёдгориҳои фарҳангист, ки Конвенсияи Гаага соли 1954 қабул карда буд.

Ёдгориҳои нисбатан муҳими фарҳангӣ таҳти ҳимояи махсус гирифта мешаванд ва ба рӯйхати ёдгориҳои фарҳангии байналмилалӣ аз ҷониби директори генералии ЮНЕСКО ворид гардида, нусхаи рӯйхат дар Котиби Генералии СММ мавҷуд буда ва ба ҳар қадом тарафҳои даргир дода мешавад. Аз лаҳзаи ба рӯйхати (Реестр) байналмилалӣ ворид гардидани онҳо масунияти низоми эълон ва тарафҳои даргир вазифадоранд, ки аз тамоми амалҳои хусуматомез ба муқобили арзишҳои фарҳангӣ сарфи назар кунанд.

Ёдгориҳои фарҳангӣ, ки таҳти ҳимояи махсус қарор доранд, зимни низоъҳои ҷарбӣ бояд бо аломатҳои махсуси фарқкунанда ишора карда шаванд. Конвенсияи Гаага, ки дар боло ишора кардем, ду навъ ҳимояи ёдгориҳои фарҳангиро пешбинӣ кардааст. Дар речаи умумии ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ, ки рӯйхати махсус тартиб дода нашудааст, ҳимояи махсус танҳо барои ёдгориҳои фарҳангии Версал, Тоҷмаҳал ва Эрмитаж ва он ҳам ба истисноии вазъи маҷбурӣ, амалӣ карда мешавад.

Таи муддати 60 соли мавҷудияти Конвенсияи Гаага (1954) дар рӯйхати байналмила-

¹ АДЛИЯ: Централизованная база правовой информации Республики Таджикистан. Версия 6.0 / Министерство юстиции РТ. – Душанбе, 2011. – электрон. опт. диск (CD-ROM).

лии ёдгориҳои фарҳангӣ танҳо 6 объект – Ватикан ва панҷ маркази муҳофизатии ёдгориҳои фарҳангӣ дар Австрия, Голландия ва Германия ворид гардидаасту халос.¹ Лозим ба таъкид аст, ки Аҳдномаи Рерих ёдгориҳои фарҳангии манқул ва ғайриманқулро ҳифз мекунад. Баъзе муаллифон чунин ақида доранд, ки Аҳдномаи Рерих танҳо ёдгориҳои фарҳангии ғайриманқулро ҳифз мекунад. Барои мисол, ҳифзи осорхона, ки дар моддаи аввали Аҳднома омадааст, ҳифзи осорхона ва экспонатҳои онро дар назар дорад. Ҳамин далел ба ёдгориҳои фарҳангии манқули муассисаҳои илмӣ, таҳсилоти, фарҳангӣ ва бадеие, ки Аҳдномаи Рерих ҳифз мекунад, низ тааллуқ дорад.

Аҳдномаи мазкур муассисаҳои фарҳангӣ, илмӣ ва таҳсилотиро ҳифз мекунад ва он аввалин маротиба дар ҳуқуқи байналмилалӣ принсипҳо ва қоидаҳои зеринро пешниҳод ва барқарор намуд:

- ёдгориҳои фарҳангӣ новобаста аз мансубияташон, мероси фарҳангии умумибашарӣ мебошанд;

- онҳо зимни низоъҳои ҷарбӣ бе гуфтугӯ мавриди ҳимоя ва эҳтиром қарор мегиранд;

- ёдгориҳои фарҳангӣ танҳо дар ҳолате масунятташонро аз даст медиҳанд, ки агар ба мақсадҳои низоми истифода шуда бошанд;

- ёдгориҳои фарҳангӣ таҳти ҳимояи баробар ҳам дар низоъҳои байналмилалӣ ва ҳам дар низоъҳои характери байналмилалӣ надошта таҳти ҳимоя қарор мегиранд;

- арзишҳои фарҳангӣ дар замони осоишта таҳти ҳимоя қарор мегиранд;

- ёдгориҳои фарҳангӣ сабт ва ба рӯйхат, ба хотири ҳифзи онҳо дар замони осоишта ва ҳам дар мавриди низоъҳо ворид карда мешаванд;

- аломати аз ҷониби умум эътирофшуда барои ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ, ҳам дар мавриди низоъҳои ҷарбӣ ва ҳам дар замони осоишта муқаррар шудааст;

- дар робита ба ёдгориҳои фарҳангии хоричӣ режими ҳифзи миллӣ амалӣ мешавад.

Аҳдномаи Гаагаи соли 1954 меросбари бисёре аз принсипҳо ва муқаррароти Аҳдномаи Рерих буда, вале дар бисёр мавридҳо ҷонибдори ҳарфу ҳиҷои Конвенсияи Гаагаи аввали асри XIX аст ва тарафдори ҳимояи ёдгориҳои фарҳангӣбидуни дахлнопазирии эҳтимолии низомист².

Соли 1972 дар Париж Конвенсия дар мавриди ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиӣ қабул карда шуд. Ҳарчанд Конвенсия дар ҳақ қучо ба Аҳдномаи Рерих таваҷҷуҳ накардааст, вале принсипҳои ҳифзи ёдгориҳои фарҳангии Рерихро дар замони осоишта такмил додааст.

Дар муддати даҳ соли охир, одатан мавзӯи ҳифзи мероси фарҳангӣ зуд-зуд муҳокима карда мешавад. Таваҷҷуҳ бештар ба ин мавзӯ ба рушди фаъолияти осорхонаҳо, сайёҳӣ, инчунин ба андозаи зиёд васеъ шудани шабакаи муассисаҳои таълимӣ, афзудани доираи хонандагони китобхонаҳо вобастагӣ дорад. Таъминоти фароғии мардум ба ёдгориҳои ҳазинаи осорхонаҳою фонди китобхонаҳо ва ҳифзи безарарии нигораҳо, захираҳои китобхонаҳо яке аз муҳимтарин вазифаҳо ва проблемаҳои замони имрӯз аст.

Дар ин маврид Аҳдномаи Рерих асоси аз ҷиҳати ҳуқуқи байналмилалӣ ҳифз намудани ёдгориҳои фарҳангӣ ва дар ниҳояти қор ояндаи ин соҳа маҳсуб мешавад. Ин ягона шартномаи байналмилалӣ аст, ки масъалаи ҳифзи ёдгориҳои фарҳангиро ба таври кулӣ ҳаллу фасл мекунад. Аҳднома асоси системаи ҳуқуқи байналмилалӣ ҳифзу ниғаҳдории ёдгориҳои фарҳангии замони муосир аст. Ин санад имкониятҳои фаровонро барои ниғаҳдории фарҳангҳо ба вучуд овард ва заминаи мусоидеро барои оянда фароҳам сохт. Баъзе аз ин имкониятҳо дар гузашта истифода шудаанд, баъзеҳо аз байн рафтаанд. Акнун аз мо вобаста аст, ки то кадом андоза мо метавонем бо номи Фарҳанг чизи навро амалӣ созем, ки дар Аҳдномаи мазкур дарҷ гардидааст.

Барои асосноксозии андешаи овардаамон ба муқаррароти ҳуқуқи Шартнома оид ба ҳифзи муассисаҳои илмӣ, бадеӣ ва муҷассамаҳои таърихӣ муроҷиат мекунем. Низомномаи Аҳдномаи Рерих ва Конвенсияи соли 1954 – и Гаага оид ба ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ дар ҳолати низоъҳои ҷарбӣ, аз ҷумла хусусияти ҳифзи онҳо, ки дар он шартномаҳо пешбинӣ шудааст, ҳамчунин ниҳоди ҳифзшаванда, шартҳои бақайдгирии чунин объектҳо ва аломати ҳифозатии ёдгориҳои фарҳангӣ муқоиса мекунем. Дар маврид баррасии дигар асноди ҳуқуқи байналмилалӣ низ дида баромада мешаванд: Протоколи I соли 1977 – и илова ба Конвенсияи Женеваи Салиби Сурх, Протоколи иловагии дуюми соли 1999 ба Конвенсияи Гаагаи соли 1954 қабулшуда ва ғайра.

Мувофиқи банди 1 моддаи 4 Конвенсияи Гаага аз соли 1954 оид ба ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ дар мавриди низоъҳои ҷарбӣ, ёдгориҳои фарҳангӣ набояд объекти амалиёти душманона қарор гиранд ва набояд онҳо ба мақсадҳои осоишта

¹ Ниг.: Комплексные региональные программы сохранения и использования культурного и природного наследия. М., 1994.

² Ниг.: Каулен М.Е. Роль музея в сохранении и актуализации нематериальных форм наследия // Культура памяти: Сб. науч. статей – М.: Древлехранилище, 2007. – С. 124–125.

тифода бурда шаванд, ки дар натиҷа боиси ҳаробию вайрон шуданашон гардад. Вале дарҳол дар банди дуоми ҳамон модда омадааст: «Уҳдадории дар банди яки моддаи мазкур омада метавонад, вайрон шавад, фақат дар ҳолате, ки агар зарурати низомӣ бо исрор тақозои вайрон шудани муқарраротро кунад».

Ин тавзеҳ ба объектҳои фарҳангии дахлдоранд, ки тибқи Конвенсияи Гаагаи соли 1954 ба объектҳои ҷимояи умумӣ тааллуқдоранд. Конвенсия бошад, ба ҷуз ҷимояи умумӣ, ҳамчунин низоми махсуси ҷимояи он ёдгориҳои манкулу ғайриманкулро, ки ба онҳо авлабият қоил аст, низ пешбинӣ кардааст. Вале Конвенсияи Гаага барои ин ёдгориҳои ҷимояро бо тавзеҳе пешниҳод кардааст, ки масуният метавонад бекор шавад, ба ибораи дигар аз ҷимоя маҳрум шаванд «дар мавридҳои истисноии ногузирии зарурияти низомӣ». Ҳамин тавр, ҳифзи ёдгориҳои фарҳангии Конвенсияи соли 1954 – ум пешбининамудаи Гаага ҳифозатест бо шарҳу тавзеҳ ва ҳифзи шартист. Конвенсияи соли 1954 бошад, ин маҳдудиятро аз Конвенсияи соли 1907 дар мавриди шарҳи қонун ва анъанаи ҷангҳои сард иқтибос овардааст, ки номафҳум боқӣ мондааст ва бояд бознигарӣ шавад.¹

Конференсияи дипломатӣ, ки Протоколи I – ро соли 1977 қабул намуд, мафҳуми объектҳои ҳарбиро муайян сохт, ки яке аз муваффақиятҳои он конференсия махсуб мешавад. Мувофиқи моддаи 52 параграфи 2, объектҳои ҳарбӣ аз рӯи ду меъёре, ки бояд ҳамзамон риоя карда шаванд, муайян карда шудааст, яъне аввалан, барои он ки объект ҳарбӣ эътироф шавад, табиатан ҷои ҷойгиршавии он, табиноти он, истифодабарии он, ки ба фаъолиятҳои ҳарбӣ самара меоварда бошад, дигар он ки бартарии низомӣ дар ҳолати ҳароб кардани объект, ишғоли он ё бесамаргардонии он боиси бартарии низомӣ ва муайян кардани он дар мавриди ҳол таъйин мешавад.

Соли 1992 ҳукумати Ҳолландия якҷо бо ЮНЕСКО ба профессор Патрик Бойлан дастур дод, ки Конвенсияи Гаагаи соли 1954 –ро (инчунин Протоколи Аввалин, ки он ҳам соли 1954 ба имзо расидааст) таҳлили муфассал кунад ва сабабҳои "нокомии ошкорои" онро дар мавриди муваффақиятҳои ошкоро ва мақсадҳои муҳим, ки дар наздаш гузошта шуда буданд, шарҳ диҳад.²

Дар натиҷаи тавсияҳои дар маърузаи профессор Бойлан ва тадбирҳои муқаддамотии ҳукумати Ҳолландия ва ЮНЕСКО Конферен-

сияи дипломатӣ даъват карда шуда, дар доираи он 17 майи соли 1999 Протоколи Дуом дар ҳошияи Конвенсияи Гаагаи соли 1954 оид ба ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ дар мавриди низомҳои ҳарбӣ ба имзо расид. Дар ҳоли ҳозир он Протоколро 33 давлат тасдиқ карда, соли 2004 мавриди амал қарор гирифтааст.³

Протоколи мазкур он муқарраротро ба инобат мегирад, ки тибқи Протоколи аввали соли 1977 муқобили ёдгориҳои фарҳангӣ набояд ягон муносибати душманона амалӣ карда шавад, ба истиснои он ҳолатҳое, ки агар онҳо объектҳои низомӣ шуда бошанд.

Протоколи II – юм бо фарқ аз Протоколи I – и соли 1977, ҳолатҳоеро истисно мекунад, ки барои объектҳои фарҳангӣ асос шуда бошад, ки ҳарбӣ шудааст. Ин маҳдудсозӣ бо мушкилоти зиёде дар Конференсияи дипломатии дар Гаагаи соли 1999 доиргардида ба даст омад. Ҳеч шакку шубҳае нест, ки бо фарқ аз дигар объектҳои граждани табиатан ба табиноти ёдгориҳои фарҳангӣ, онҳо ба объектҳои ҳарбӣ мубаддал шаванд ва шояд ба мақсадҳои низомӣ истифода шаванд. Вале масъалаи маҳали воқеъгардидаи ин объектҳои боиси баҳсу мунозираҳои зиёд гардидааст. Намояндагони Юнон ва Миср, ҳамчунин Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх қотёна зидди он буданд, ки набояд маҳали ёдгориҳои фарҳангӣ боиси ба объектҳои низомӣ будани он далолат кунанд, агар чунин бошад, пас дар ин ҳолат ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ, усулан маҳдуд карда мешавад. Ҳарчанд ки меъёри маҳали арзишҳои фарҳангӣ яқинан муайян накарда шуд, чанде аз намояндагон, бештар аз кишварҳои аъзои НАТО, ҷиддӣ ба он пофитшорӣ карданд. Дар натиҷа, созиш карда шуд ва қарори зайл қабул гардид: «Амали душманона алайҳи ёдгориҳои фарҳангӣ, бояд дар ҳолате сурат гирад, ки агар дар доираи вази-фаи худ ба объектҳои низомӣ гаравида бошанд».

¹ Ниг.: Защита и сохранность культурных ценностей. СПб, 1994 г.

² Ниг.: Беда А.М. Охрана культурного наследия. М., 1999 г.

³ Ниг.: Веденин Ю.А. Культурное и природное наследие России. М., 1995 г.

Аннотатсия**Ёдгориҳои фарҳангӣ аз нигоҳи ҳуқуқи байналмилалӣ**

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаҳои танзими ҳифзи ёдгориҳои фарҳангиро дар ҳуқуқи байналмилалӣ матраҳ намудааст. Ҳамчунин, ба масоили танзим ва татбиқи санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи ёдгориҳои фарҳангӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир намудааст.

Аннотация**Культурные ценности с точки зрения международного права**

В данной статье автор рассматривает вопросы регулирования защиты культурных ценностей в международном праве. Автор выделяет особое внимание вопросам регулирования и внедрения международных документов в области культурного наследия.

Annotation**Cultural values from the standpoint of international law**

In this article author examines the regulation problems of protection the cultural value in the international law. In particular, author highlights the special attention to the regulation and implementation of international documents in the area of cultural heritage.

Маҳмадшоев Ф.А.,

*сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ
Маркази миллии қонунгузориш назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқ*

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ ҲУҚУҚИ ДИПЛОМАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ДАВЛАТҲО-АЪЗОИ ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ

Пешгуфтор

Ҷумҳурии Тоҷикистон чун узви комил-ҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқии байналмилалӣ ворид гардида, робитаҳои худро бо кишварҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ дар сатҳи гуногун вусъат додааст, ки ташаккул ва рушди онро бе дипломатияи дучониба ва бисёрҷониба дар партави сиёсати хориҷии кишвар тасаввур намудан мушкул аст.

То имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистонро 151 кишвари ҷаҳон ба расмият шинохта, бо 126-тои он муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуда, аъзои 51 созмонҳои байналмилалӣ, минтақавӣ ва ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ гардидааст.¹

Сиёсати хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи меъёрҳои Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (меъёрҳои моддаи 10, қисми ёздаҳуми моддаи 57, қисмҳои 1,18,19 моддаи 69), ки мақоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон, салоҳияти мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ин самт муайян менамояд, амалӣ мегардад.

Бо таваҷҷуҳ ба сиёсати хориҷӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суҳанрониҳои худ мақсад, ҳадафҳо ва вазифаҳои дипломатияи тоҷикро вобаста ба татбиқи амалии стратегияи умумии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба амал баровардани иқдоми мушаххас дар ин самт ва таъмини ҳуқуқии фаъолияти сиёсати хориҷӣ, ҳамоҳанг сохтани робитаҳои байналмилалӣ кишвар бо мақсади пӣёда кардани сиёсати ягонаву яқсон дар муносибатҳо бо давлатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ, муҳим арзёбӣ намудаанд.²

Алҳол, муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ дар заминаи қонунгузориҳои дохилӣ, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ»³ аз 31 декабри соли 2014, №1173, санадҳои сершумори меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ, шартномаҳои дучонибаи байналмилалӣ ва санадҳои ҳуқуқии ягонаи байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз 18 апрели соли 1961,⁴ Конвенсияи пешгирӣ ва ҷазо додани ҷиноятҳои зидди шахсон аз муҳофизати байналмилалӣ бархурдор буда, аз ҷумла, агентҳои дипломатӣ аз 14 декабри соли 1973,⁵ амалӣ мешаванд.

1. Истилоҳоти асосӣ дар ҳуқуқи дипломатӣ

Яке аз унсурҳои таркибии низоми ҳуқуқӣ, аз ҷумла, ҳуқуқи дипломатӣ истилоҳоти ҳуқуқӣ ба шумор мераванд, ки одатан дар назарияи ҳуқуқи дипломатӣ ва қонунгузориҳои дохилӣ ифода меёбанд. Аз ҷумла, дар ҷараёни ташаккули қонунгузориҳои Тоҷикистони соҳибистиклол дар соҳаи хизмати дипломатӣ ҳамагӣ ду қонуни мукамал қабул гардидааст. Аввалин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 2 декабри соли 2002, №61 дар заминаи Қонуни намунавии ИДМ «Дар бораи хизмати дипломатӣ», ки дар ҷаласаи умумии 15-уми Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳо-аъзои ИДМ қабул гардида буд, таҳия гардида, бештар ба мазмуни он мувофиқ ва истилоҳоти ҳуқуқии соҳаро ба ҷуз аз истилоҳи «хизмати дипломатӣ» дарбар

Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар расми кушодашавии бинои нави Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, моҳи марти соли 2013 <http://mfa.tj/tj/sukhanronii-prezidenti-jumhurii-tojikiston/sukhanronii-prezidenti-jumhurii-tojikiston-emosali-rahmon.html>.

³ Минбаъд Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ».

⁴ Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 майи соли 1996 амал менамояд.

⁵ Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 марти соли 2001, №529 тасдиқ гардидааст.

¹ <http://mfa.tj/tj/dastovardhoi-siyosati-khorijii-tojikiston/dastovardhoi-siyosati-khorijii-jumhurii-tojikiston.html>.

² Аз суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

намегирифт.¹ Бо тафовут аз санади меъёрии мазкур дар қонунгузории як қатор кишварҳои ИДМ, аз ҷумла, Федератсияи Россия, Қазоқистон ва Қирғизистон истилоҳоти соҳавӣ ҳангоми қабули қонунҳои соҳавӣ пешбинӣ гардида буданд. Яъне, то қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 31 декабри соли 2014 истилоҳоти ҳуқуқии соҳавӣ дар қонунгузории дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври пароканда пешбинӣ гардида, дар як низоми устувори санади меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод нагардида буданд.

Албатта, дар муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ чун соҳаҳои дигари ҳуқуқ ва қонунгузорӣ мафҳумҳои истифода мегарданд, ки на танҳо барои истифодаи умум ва татбиқи қонун заруранд, балки ба соҳаи фаъолияти дипломатӣ махсус мансубанд. Мафҳумҳои ҳуқуқӣ, ки дар муносибатҳои дипломатии ҷомеаи муосир мавҷуданд, ҷанбаҳои назариявӣ ва амалӣ дошта, дар як қатор санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ мустақиман дарч гаштаанд.

Мувофиқи талаботи меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 26 мартӣ соли 2009 ҳангоми таҳияи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» масъалаи ифодаи мафҳумҳои соҳавӣ ҳалли худро ёфта, дар маҷмӯъ 7 мафҳуми асосӣ пешбинӣ гардид. Аз ҷумлаи мафҳумҳои асосӣ, ки дар моддаи 1 Қонуни мазкур муқаррар гардидаанд, мафҳумҳои «хизмати дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «қормандони хизмати дипломатӣ», «қорқунони техникаи хизмати дипломатӣ», «ҳайати хизмати дипломатӣ», «аъзои оилаи ҳайати хизмати дипломатӣ», «муассисаҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «хизмати консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро номбар намудан зарур аст. Вале ба ҳар ҳол, қонунгузор дар санади меъёрии мазкур танҳо мафҳумҳои пешбинӣ менамояд, ки ба хизмати дипломатӣ ҳамчун фаъолияти касбии хизматчиёни давлатӣ алоқамандӣ доранд.

Боиси зикр аст, ки дар ҳуқуқи дипломатӣ инчунин мафҳумҳои «фаъолияти дипломатии давлат», «дипломат», «қорпуси дипломатӣ», «қорпуси консулӣ», «агенти дипломатӣ», «сардори намояндагӣ», «аъзои ҳайати дипломатии намояндагӣ», «қормандони намояндагӣ», «аъзои ҳайати намояндагӣ», «аъзои ҳайати дипломатӣ», «қорманди хусусии хонагӣ», «бинои намояндагӣ», «ҳайати маъмурӣ-техникии намояндагии дипломатӣ», «рутбаи дипломатӣ», «ҷойивазкунии (ротатсияи) қормандони хиз-

мати дипломатӣ» ва «муассисаҳои хизматрасони дипломатӣ»-ро вохӯрдан мумкин аст, ки дар қонунгузории дипломатии як қатор кишварҳои ИДМ дарч гардидаанд.

Мафҳумҳои зикргардида ба мазмуни зерин пешбинӣ мегарданд:

Фаъолияти дипломатии давлат - фаъолияти расмӣ давлат, мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои давлат, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқии он вобаста ба нигоҳ доштани режими тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонуният.

Дипломат - шахси мансабдори мақомоти робитаи хориҷӣ, ки вобаста ба мансабаш вазифаи мақомоти мазкурро дар робитаҳои расмӣ бо давлатҳои хориҷӣ ба амал мебарорад.²

Қорпуси дипломатӣ - дар адабиёт, луғатҳои соҳавӣ ба мазмунҳои маҳдуд ва васеъ фаҳмида шуда, маҷмӯи шахсон (сарони намояндагии дипломатии хориҷии давлати мавқеъгирифта, аз ҷумла, сафирон, фиристодагон, вакилони доимӣ ва муваққатӣ, нунсий ва интернунсӣҳои шаҳр-давлати Ватикан, ҳайати қорпуси дипломатӣ ва аъзои оилаи онҳо)-ро, дарбар мегирад.

Қорпуси консулӣ - ҳайати амалқунандаи муассисаи консулӣ, ки дар маҳалли муайяни (бандар, шаҳр) мавқеъгирифта ҷойгир шудааст.

Агенти дипломатӣ - сардори намояндагӣ, ё ин ки аъзои ҳайати дипломатии намояндагӣ.³

Қормандони намояндагӣ - сардори намояндагӣ ва аъзои ҳайати намояндагӣ.

Аъзои ҳайати намояндагӣ - аъзои ҳайати дипломатӣ, ҳайати маъмурӣ-техникӣ ва хизматрасони намояндагӣ.

Аъзои ҳайати дипломатӣ - аъзои ҳайати намояндагӣ, ки рутбаи дипломатӣ доранд.

Қорманди хусусии хонагӣ - шахсе, ки вазифаи қорманди хонаро дар назди қорманди намояндагӣ иҷро намуда, хизматчиӣ давлатии аккредитатсияшуда намебошад.

Бинои намояндагӣ - бинова ё қисми биноҳо, ки барои мақсадҳои намояндагӣ истифода мегарданд; қароргоҳи сардори намояндагӣ навобаста аз он, ки ҳуқуқи моликият ба он ба кӣ тааллуқ дорад, аз ҷумла, қитъаи замин, ки барои хизмати ҳамин бино ё қисми он равона гардидааст.

Ҳайати маъмурӣ-техникии намояндагии дипломатӣ - ҳайати намояндагии дипломатӣ,

² Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқи байналмилалӣ. Душанбе, 2011-саҳ.74.

³ Мафҳумҳои сатрҳои 7-12 аз моддаи 1 Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз 18 апрели соли 1961 гирифта шудаанд, минбаъд Конвенсияи Вена, соли 1961.

¹ Қарори Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳо-аъзои ИДМ, №15-9 аз 13 июни соли 2000.

ки чун қоида аз ҳисоби давлати равонкунанда, ё ин ки аз ҳисоби шаҳрвандони давлати мавқеъғирифтаи сафир таъин гардида, хизматрасонии маъмури-техникӣ (котибони техникӣ, коргузoron ва ғайраи) намояндагиро амалӣ менамояд.¹

Рутбаи дипломатӣ-унвони махсуси давлатӣ, ки ба ходимон ва кормандони хизмати дипломатӣ ва дигар хизматчиёни давлатӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешавад.

Ҷойивазкунии (ротатсия) кормандони хизмати дипломатӣ - ҷобачогузории мансабии ҳайати хизмати дипломатӣ байни Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муассисаҳои муқими Тоҷикистон дар хориҷа, инчунин сохторҳои ва ҷузъҳои таркибии Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Муассисаҳои хизматрасонии дипломатӣ-намояндагҳои дипломатӣ, муассисаҳои консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа ва намояндагҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди ташкилотҳои байналмилалӣ.

2. Заминаҳои ҳуқуқии муносибатҳои дипломатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ дар заминаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавии дохилӣ (қонунҳо ва санадҳои меъёрии зерқонунӣ) ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ба танзим дароварда мешаванд. Мутобиқи сарҳати сеюми моддаи 10 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил дода, муносибатҳои ҳуқуқии дипломатиро низ фаро мегиранд.

Дар низоми ҳуқуқии Тоҷикистон нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ дар танзими муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ муҳим аст. Боиси зикр аст, ки байни санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқие мавқеъи барҷаста доранд, ки мустақиман муносибатҳои ҳуқуқии дипломатии Тоҷикистонро ба танзим мебароранд. Аз ҷумла:

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (меъёрҳои моддаҳои 9,10 ва қисмҳои 19, 20, 28 моддаи 69);

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 31 декабри соли 2014, №1173;

¹ Дар Конвенсияи Венагии соли 1961 истилоҳоти алоҳидаи «аъзои ҳайати кормандони маъмури намояндагӣ» ва «аъзои ҳайати хизматрасонии намояндагӣ» истифода гардидааст.

Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқаррар намудани рутбаҳои дипломатии кормандони хизмати дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 30 июни соли 2006, №344;

Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби додани рутбаҳои дипломатӣ, пардохти изофапулиҳо барои он ва додани предметҳои экипировкаи намояндагӣ ба кормандони хизмати дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 6 августи соли 1993, №377;

Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи масъалаҳои намояндагии доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди СММ аз 19 марти соли 1994, №122;

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъалаҳои вакили муваққатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Австрия намояндагҳои доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар САҲА/Вена/ ва Комиссияи Иттиҳоди Аврупо /Брюссель/» аз 2 октябри соли 1996, №427;

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Консепсияи таҷдиди сохтори Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 31 августи соли 2007, №449;

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пардохти изофапулиҳо ба кормандони хизмати дипломатии идораҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа» аз 6 июни соли 2005, №206;

Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба чораҳои хизматрасонӣ ва таъмини шароити муносиб барои фаъолияти намояндагҳои дипломатӣ, дигар намояндагҳои созмонҳои байналмилалӣ ба онҳо баробаркардашуда ва муассисаҳои консулии давлатҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 15 сентябри соли 2008, №539;

Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои тақвият бахшидани сатҳи ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва зиёд намудани маоши амалкунандаи вазифавии хизматчиёни давлатӣ, кормандони муассисаю ташкилотҳои бучетӣ, андозаи нафақа ва стипендия» аз 14 августи соли 2013, №1493;

Низомномаи муваққатӣ дар бораи тартиби додани рутбаҳои дипломатӣ, пардохти изофапулиҳо барои он ва додани предметҳои экипировкаи намояндагӣ барои пушидан ба кормандони хизмати дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 августи соли 1993, №377 тасдиқ шудааст;

Низомномаи Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006, №593;

Низомномаи тартиби додани рутбаҳои дипломатӣ, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 апрели соли 2007, №235 тасдиқ шудааст;

Оинномаи консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1998, №275 тасдиқ гардидааст;

Дастурамал оид ба тартиби пешниҳоди ҳуҷжатҳои зарурӣ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, чиҳати ҷойгиркунии намояндагиҳои дипломатӣ, дигар намояндагиҳои созмонҳои байналмилалӣ ба онҳо баробаркардашуда ва муассисаҳои консулии давлатҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин таъмини кормандони онҳо бо манзили истиқоматӣ аз 28 августи соли 2009, № 309.

Қоидаҳои пешниҳод намудани амволи ғайриманкул бо мақсади ҷойгиркунии намояндагиҳои дипломатӣ, дигар намояндагиҳои созмонҳои байналмилалӣ ба онҳо баробаркардашуда ва муассисаҳои консулии давлатҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин таъмини кормандони онҳо бо манзили истиқоматӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 феввали соли 2009, №121 тасдиқ гардидааст.

Бинобар қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аксари санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки бармаҳал амал намуда, асосан танзими ҳуқуқии таъминоти моддӣ, ташкили хизмати дипломатиро дарбар гирифтаанд, бояд бекор карда шаванд. Зеро, дар модаҳои 23, 26 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» меъёрҳо оид ба кафолат ва ҷубронпулиҳо ба ҳайати хизмати дипломатӣ ҳангоми кор дар хориҷа, тартиби нави пардохти музди меҳнати хайати дипломатӣ пешбинӣ гардидаанд. Барои мисол, Низомномаи муваққатӣ дар бораи тартиби додани рутбаҳои дипломатӣ, пардохти изофапулиҳо барои он ва додани предметҳои экипировкаи намояндагӣ барои пушидан ба кормандони хизмати дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бинобар қорӣ гардидани тартиби нави харидани либосу анҷом аз ҳисоби маблағи махсуси мақомоти хизмати дипломатӣ (ба андозаи 50 нишондиҳанда барои ҳисобҳо як маротиба дар ду сол), ки дар қисми чоруми модаи 26 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» пешбинӣ гардидааст, моҳияташро аз даст медиҳад. Ба ҳамин монанд меъёрҳо дар қонунгузори дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон назаррасанд.

Дар байни санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ мақоми Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи рӯйхатҳои (ҷадвалҳои) штатӣ ва сметаи хароҷоти ниғаҳдории сафоратҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлатҳои хориҷӣ (Афғонистон, Беларус, Конфедератсияи Швейтсария, Озарбойҷон, Қазоқистон, Қирғизистон, Туркменистон, Ўзбекистон, Ҷумҳурии Халқии Хитой, Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, Шоҳигарии Муттаҳидаи Британияи Кабир ва Ирландияи Шимолӣ) ва намояндагиҳои Тоҷикистон дар назди мақомоти ташкилотҳои байналмилалӣ (СММ, СУС, ИДМ, Иттиҳоди Аврупо) зарурӣ аст, зеро қабули ин санадҳо ба ташкили кор ва фаъолияти кормандони соҳаи дипломатӣ равона гардидааст.

Нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ бисёрҷонибае, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст, дар танзими муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ муҳим аст, аз ҷумла, муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ универсалии зерин:

*Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз 18 апрели соли 1961;*¹

*Конвенсияи пешгирӣ ва ҷазо додани ҷиноятҳои зидди шахсони аз муҳофизати байналмилалӣ бархурдорбуда, аз ҷумла, агентҳои дипломатӣ аз 14 декабри соли 1973.*²

Дар қараёни истиқрори равобити дипломатӣ бо кишварҳои хориҷӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати иҷрои самарабахши вазифаҳои шахсоне, ки дар муносибатҳои дипломатӣ иштирок менамоянд ва ҳуқуқи тавасути шиносномаҳои дипломатӣ (хизматӣ, расмӣ, махсус) бераводид рафтуомад намудан ба давлатҳои хориҷиро доранд, яқчанд созишномаҳо бо кишварҳои Афғонистон, Ветнам, Корея, Қувайт, Покистон, Туркия, Шоҳигарии Тайланд ва Ҳиндустон бастааст.³

Дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ дучониба дар хусуси шартҳои мутақобилаи ҷойгиркунии ва хизматрасонии намояндагиҳои дипломатӣ ва муассисаҳои консулӣ (Федератсияи Россия) ба таври мутақобила ҷудо намудани қитъаҳои замин барои намояндагиҳои дипломатии давлатҳои хориҷӣ (Аморати Муттаҳидаи Араб, Туркменистон, Эрон), муҳаёсозии шароит чиҳати ба амалбарории фаъолияти музднокӣ меҳнатии шахсони ҳамроҳикунандаи аъзои намояндагиҳои дипломатӣ, муассисаҳои консулӣ ва намояндагиҳои доимӣ, бо қор таъмин намудани онҳо (Швейтсария, ИМА) мебошанд, ки

¹ Минбаъд Конвенсияи Венагии соли 1961.

² Минбаъд Конвенсияи Венагии соли 1973.

³ Созишномаҳои мазкур бо Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидаанд (замима мегардад).

чиҳати густариш ва мустаҳкам намудани муносибатҳои дарозмуддат байни тарафҳои муносибатҳои дипломатӣ равона гардидаанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки навобаста аз эътирофи як қатор санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, аз ҷумла, санадҳои байналмилалӣ универсалӣ аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳои мухталифи онҳо ба пуррагӣ то ҳол ба қонунгузори дохилӣ ворид нагардидаанд.

3. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии вазъи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳо-аъзои ИДМ дар соҳаи хизмати дипломатӣ

Қонунгузори як зумра давлатҳо-аъзои ИДМ дар соҳаи хизмати дипломатӣ, аз ҷумла, Арманистон, Озарбойҷон, Молдова, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркменистон дар заминаи Қонуни намунавӣ ИДМ «Дар бораи хизмати дипломатӣ» ташаккул ёфта, кишварҳои мазкур қонунҳои ҳаммонанд қабул намудаанд. Вале бо тафовут аз ин кишварҳо дар ҷумҳуриҳои Беларус, Федератсияи Россия, Ўзбекистон қонун ва санадҳои меъёрии хоси низоми ҳуқуқии дохилие қабул гардидаанд, ки ҷанбаҳои алоҳидаи соҳаро фаро гирифтаанд.

Умумияти муҳиме, ки дар қонунгузори кишварҳои ИДМ вобаста ба муносибатҳои дипломатӣ мавҷуд аст, муайян гардидани меъёри конституционӣ оид ба амалисозии сиёсати хориҷӣ аз ҷониби мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, тартиби додани рутбаҳои дипломатӣ ва дигар масъалаҳои алоқаманд ба хизмати дипломатӣ дар Конститутсияҳои ин кишварҳо мебошад.

Кишварҳои ИДМ мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ-вазирати корҳои хориҷиро дошта, ба уҳдаи мақомоти мазкур амалӣ гардонидани сиёсати хориҷӣ вогузор гардида, танҳо дар Молдова аз лиҳози услубӣ вазифаи он ба интегратсияи аврупоӣ равонагардида доништа шудааст.

Аз ин хотир, зарур аст, ки қонунгузори ҳар яке аз давлатҳои зикргардидаро тарикӣ муқоисавӣ таҳлили баррасӣ намоем.

Арманистон. Дар Арманистон ба масъалаи муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ дар сатҳи конституционӣ тавачҷуҳ дода шуда, сиёсати хориҷӣ дар асоси санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ вобаста ба мақсадҳои муқаррар намудани муносибатҳои дӯстона ва неки ҳамсоғӣ ва манфиатбахш муайян мегардад. Мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ дар ин кишвар, ки дар муносибатҳои дипломатӣ чун дар Тоҷикистон салоҳияти калидӣ дорад, Президентии Ҷумҳурии Арманистон аст.

Ҳанӯз 21 ноябри соли 2001 Арманистон дар заминаи Қонуни намунавӣ ИДМ «Дар бораи хизмати дипломатӣ» қонуни муқаммали худро қабул намудааст, ки аз 11 боб ва 56 модда иборат аст. Ба Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» зиёда аз шаш маротиба тағйироту иловаҳо ворид гардид.¹

Муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» нисбат ба қонунҳои дигар давлатҳо-аъзои ИДМ қабулгардида, мушаххас ва оммафаҳм аст. Зеро дар мазмуни санади меъёрии ҳуқуқии мазкур муҳимтарин чиҳатҳои фаъолияти дипломатӣ баён шудааст.

Алҳол дар Арманистон мафҳумҳои «фаъолияти дипломатӣ» ва «хизмати дипломатӣ» маънои баробар доранд, вале дар заминаи касбӣ амалигардонии он муайян нашудааст. Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи қонунгузори дипломатии ин кишвар дар робита ба фаъолияти дипломатӣ муайян гардидани мақомоти давлатие, ки фаъолияти дипломатиро амалӣ менамоянд, ҳатмӣ будани донистани забони арманӣ ва на кам аз ду забони хориҷӣ барои шахсоне, ки ба вазифаи дипломатӣ таъин мегарданд, расмиёти савганд ёд намудани кормандони соҳаи дипломатӣ аст, ки дар қонунгузори дигар давлатҳо-аъзои ИДМ, аз ҷумла, Тоҷикистон ба назар намерасад.

Белорус. Фаъолияти дипломатӣ дар Ҷумҳурии Беларус тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи баъзе масъалаҳои хизмати дипломатӣ дар Ҷумҳурии Беларус» аз 15 майи соли 2008, №276 ба танзим дароварда мешавад. Мутобиқи санади меъёрии ҳуқуқии мазкур «Низомнома дар бораи хизмати дипломатии Ҷумҳурии Беларус» тасдиқ шудааст, ки аз 10 боб ва 66 қисми таркибӣ иборат аст.

Санади меъёрии номбурда низоми мақомоти хизмати дипломатӣ, тартиби қабул ба хизмати дипломатӣ, ҷойивазкунии (ротатсияи) кормандони хизмати дипломатӣ, гузариши кормандони хизмати дипломатӣ ба дигар мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ, бозхонди корманди хизмати дипломатӣ ва қатъ гардидани фаъолияти ӯ, мансабҳо ва рутбаҳои дипломатӣ, аттестатсия ва ҳуқуқи уҳдадорихои кормандони хизмати дипломатиро дарбар мегирад.

Хизмати дипломатӣ дар Беларус ҳамчун намуди хизмати давлатӣ, ки бо мақсади таъмини фаъолияти сиёсӣ ва иқтисодии хори-

¹Ба ҳолати 12 декабри соли 2013.

чи Чумхурии Беларус, намояндагӣ ва ҳифзи манфиатҳои давлати мазкур, шахрвандони он ва шахсони ҳукукии он анҷом дода мешавад, фаҳмида мешавад.

Ҳангоми таҳлили қонунгузори дипломатии Беларус мушоҳида мегардад, ки мақомоте, ки сиёсати хоричиро амалӣ менамояд, дорои ваколатҳои ниҳоят васеъ буда, дар сиёсати хоричии иқтисодӣ нақши ҳамоҳангсоз дорад. Бо дарназардошти муҳимияти масъалаи сиёсати хоричии иқтисодӣ дар сохтори идоракунии Вазорати корҳои хоричии Чумхурии Беларус департаменти алоҳида оид ба фаъолияти иқтисодии хоричӣ амал менамояд. Дар сохтори Вазорати корҳои хоричии Чумхурии Тоҷикистон бо фарқият аз Беларус ин вазифа танҳо ба дӯши як шӯба вогузор гардидааст.

Талаботи қонунгузори Беларус ва Тоҷикистон оид ба кормандоне, ки хизмати дипломатиро ба уҳда доранд, яқсон намебошанд. Дар муқоиса бо қонунгузори дипломатии Чумхурии Тоҷикистон дар Беларус масъалаи мазкур дар доираи талаботи қатъӣ, аз ҷумла, талабот оид ба ташхиси ҳатмии тиббии шахсоне, ки бо ҳуҷҷатҳои махфӣ дар сатҳи давлатӣ кор менамоянд, роҳандозӣ гардидаанд. Ҳамзамон, ҳолатҳои суғуртаи ҳатмии иҷтимоии кормандони хизмати дипломатӣ бинобар вафот, маъҷубӣ (контузия), маслукшавӣ, ки ҳангоми анҷоми уҳдадорӣ дар кишвари хоричӣ ба вучуд омадааст, ба таври мушаххас муайян гардидаанд.

Қазоқистон. Қонуни Чумхурии Қазоқистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 7 март соли 2002, №299, ки аз 7 боб ва 33 модда иборат аст, асосҳои ҳуқуқӣ ва инчунин тартиби ташкили фаъолияти хизмати дипломатиро дар Қазоқистон муайян менамояд.

Хизмати дипломатӣ дар Қазоқистон ба ҳайси фаъолияти касбии шахрвандони Чумхурии Қазоқистон дар мақомоти хизмати дипломатӣ эътироф карда мешавад (моддаи 1 Қонуни Чумхурии Қазоқистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 7 март соли 2002, №299).

Дар Қонуни Чумхурии Қазоқистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 7 март соли 2002, №299 яқчанд мафҳуми асосӣ (хизмати дипломатӣ, хизмати консулӣ, кормандони хизмати дипломатӣ, ҳайати хизмати дипломатӣ, ротатсия ва муассисаҳои хоричӣ) пешбинӣ гардидаанд.

Бо таваҷҷуҳ ба масъалаи коррупсия дар ҷомеаи муосир қонунгузорӣ дар Қазоқистон дар фарқият аз Тоҷикистон меъёрҳои ҳаволақунандаеро пешбинӣ менамояд, ки тибқи он

нисбати ҳайати дипломатӣ маҳдудиятҳои дар қонунгузори мубориза бар зидди коррупсия муқарраргардида паҳн мегарданд.

Ҷиҳати мазкур дар қисми 2 моддаи 13 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» сарех пешбинӣ гардидааст. Мувофиқи таркиби моддӣ ҳамин меъёр ба кори шахсоне, ки бо ҳамдигар ҳешовандони наздик ҳисоб меёбанд (падари модар, зану шавҳар, бародарон, хоҳарон, писарон, духтарон, фарзандхондаҳо, инчунин бародарон, хоҳарон, падари модар ва фарзандони зан ва ё шавҳар, кудоҳо, келинҳо, домодҳо) агар онҳо тобеи бевосита ва ё таҳти назорати яқдигар дар сохтори мақомоти хизмати дипломатӣ қарор дошта бошанд, иҷозат дода намешавад.

Қафолатҳо, ҷубронҳои моддӣ ва иҷтимоӣ нисбати кормандони хизмати дипломатӣ, аз ҷумла, ҷуброни хароҷоти дафнии аз ҷониби аъзои оилаи корманди дипломатӣ масрафгардида дар қонунгузори дипломатии Қазоқистон ва Тоҷикистон пардохтшаванда мебошанд. Меъёри охири дар қонун бевосита пешбинӣ гардидааст.

Қирғизистон. Қонуни Чумхурии Қирғизистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 15 июли соли 2013, №140 аз 6 боб ва 35 модда иборат аст, ки фаъолияти хизмати дипломатӣ, асосҳои ҳуқуқии он, вазифаҳо, функсияҳо, танзими муносибатҳои меҳнатӣ ва дигар муносибатҳои кормандони соҳа ва хизматчиёни давлатии мақомоти хизмати дипломатиро ба танзим мебарорад. Санади мазкур мафҳумҳои татбиқшаванда (дар маҷмӯъ 13 мафҳум)-ро дарбар гирифтааст.

Пешбинӣ гардидааст, ки хизмати дипломатии Қирғизистон ҳамчун намуди хизмати давлатӣ фаъолияти касбии шахрвандони Қирғизистон аст, ки ба ҳайси кормандони мақомоти хизмати дипломатӣ баромад менамоянд.

Дар қонунгузори дипломатии Қирғизистон ва Тоҷикистон тафовутҳо ба назар мерасанд. Аз ҷумла, омодакунии кадрҳои дипломатӣ дар Қирғизистон дар заминаи Академияи дипломатии Вазорати корҳои хоричии Чумхурии Қирғизистон, ки дар асоси Оиннома аз 13 сентябри соли 2013 ҳамчун ташкилоти ғайриҳуқуқӣ фаъолият менамояд, амалӣ гардонда мешавад. Умумияти дигаре, ки дар қонунгузори дипломатии ҳар ду кишвар ба назар мерасад, мавҷудияти падидаи захираҳои кадрӣ соҳаи хизмати дипломатӣ аст, ки дар мазмуни меъёрҳои қонуни соҳавӣ матраҳ гардидааст.

Инчунин, дар моддаи 16 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати ди-

пломатӣ» оид ба тайёрии касбӣ ва такмили ихтисоси кормандони хизмати дипломатӣ меъёри возеҳу равшан пешбинӣ гардида, тамоми имтиёзҳои онҳо дар ҳамин давра нигоҳ дошта, ҳифз мешавад. Масъалаи дар сатҳи сифатан нав омода намудани кадрҳои соҳаи байналмилалӣ дар Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дошта, аз ҷумла, таъсиси Академияи миллии дипломатӣ тибқи барномаи давлатӣ пешбинӣ гардидааст.¹

Озарбойҷон. Дар Ҷумҳурии Озарбойҷон муносибатҳои дипломатиро Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 8 июни соли 2001, №137 ба танзим мебарорад. Қонуни мазкур аз ҷаҳор фасл ва 26 модда иборат аст. Аз моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» бармеояд, ки хизмати дипломатӣ фаъолияти касбии шахрвандонест, ки дар мақомоти давлатие, ки сиёсати хориҷии Озарбойҷонро амалӣ менамоянд, фаъолият менамоянд. Хизмати консулӣ дар Озарбойҷон ҳамчун як намуди хизмати дипломатӣ эътироф ва дарҷ гардидааст.

Таҳлили санади меъёрии мазкур нишон дод, ки дар Озарбойҷон субъектҳои ҳуқуқие, ки фаъолияти дипломатиро амалӣ менамоянд, ба мақомоти давлатӣ ва ҳуди кормандони хизмати дипломатӣ ҷудо гардида, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои онҳо вобаста ба вазифаҳо мутаносибан пешбинӣ шудаанд. Бояд қайд намуд, ки аксари меъёрҳо, аз ҷумла, оид ба имтиёз ва масуниятҳои дипломатии кормандони хизмати дипломатӣ, ҷавобгарии онҳо, аттестатсияи хизматӣ ва ғайра дар Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» дар шакли ҳаволақунанда ба қонунгузориҳои ин ҷумҳурӣ пешниҳод гардидаанд.

Масъалае, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» ба назар мерасад, бозхонди кормандони хизмати дипломатӣ пеш аз муҳлат мебошад. Зикр намудан зарур аст, ки дар моддаи 15 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ», бозхонди ҳайати кормандони хизмати дипломатӣ танҳо дар ҳолати содир намудани кирдорҳои барои онҳо ҷавобгарӣ пешбинишаванда тибқи қонунгузориҳои Тоҷикистон ва кишвари иқомат, ҳамчунин дар ҳолатҳои аз ҷониби онҳо ва ё аъзои оилаи онҳо содир гардидани кирдорҳои ношоам ё

амалҳое, ки ҳангоми иҷрои минбаъдаи ваколатҳои хизматӣ мумкин аст ба оқибатҳои вазнин оварда расонад, пешбинӣ шудааст.

Асосҳои ҳуқуқии бозхонди кормандони хизмати дипломатӣ ҳам дар Озарбойҷон ва ҳам дар Тоҷикистон монандӣ доранд. Вале дар ин маврид бозхонди пеш аз муҳлат бинобар сабаби таъини кормандони хизмати дипломатӣ ба вазифаи дигар, аз ҷумла, вазифаҳои давлатии ба фаъолияти дипломатӣ мансубнабуда, мушаххас ва аниқ нагардидааст.

Дигар ҳолат суғуртаи тиббии кормандони хизмати дипломатӣ ва ҳам ҳайати маъмурии техникаи он аст, ки аз ҳисоби давлат амалӣ мешавад ва дар Қонуни Ҷумҳурии Озарбойҷон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» бевоқифа пешбинӣ гардида, дар қонунгузориҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон он дар асоси қор дар хориҷа дар шакли кафолати хизматрасонии тиббӣ муқаррар гардидааст, мебошад.

Молдова. Хизмати дипломатӣ дар Ҷумҳурии Молдова дар асоси Қонуни Молдова «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 27 декабри соли 2001, ки аз 7 боб, 31 модда иборат аст, ба низом дароварда мешавад. Бо тафовут аз дигар давлатҳои аъзои ИДМ, аз ҷумла, Тоҷикистон, дар санади меъёрии мазкур тамоюли интегратсияи ин кишвар ба яке аз ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ минтақавӣ яъне Иттиҳоди Аврупо махсус қайд гардидааст.

Ҳангоми таҳлили муқоисавӣ якҷанд ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки дар қонунгузориҳои дипломатии Молдова ба таври мусбӣ ҳал гардидаанд. Аз ҷумла, масъалаи ҳисобу китоби собиқаи кории кормандони хизмати дипломатӣ, ки дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ ба фаъолияти дипломатӣ машғул буданд. Тибқи моддаи 28 Қонуни Молдова «Дар бораи хизмати дипломатӣ» ба собиқаи кории ҳайати хизматрасони дипломатӣ давраи қор дар Вазорати қорҳои хориҷии ИҶШС ва муассисаҳои дипломатӣ ва консулии ИҶШС то соли 1991 ба инобат гирифта шудааст. Ин ҷиҳат дар қонунгузориҳои дипломатӣ, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» дарҷ нагардидааст.

Дар Молдова инчунин қонуни алоҳида дар масъалаи хизмати дипломатии намоёндагӣҳои давлатҳои хориҷӣ дар ҳудуди он амал менамояд. Ҳанӯз 4 августи соли 1992 дар Молдова Қонуни Ҷумҳурии Молдова «Дар бораи хизмати дипломатии давлатҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Молдова» қабул гардидааст, ки аз 15 модда иборат аст. Таҳлили санади меъёрии ҳуқуқии зикргардида нишон медиҳад, ки дар он вазъи ҳуқуқии сарони на-

¹ Банди 14 Нақшаи чорабиниҳои Барномаи давлатии татбиқи Консепсияи пешгуи инкишофи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таъминоти ҳуқуқии муносибатҳои байналмилалӣ барои солҳои 2012-2015, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2012, №95 тасдиқ гардидааст.

мояндагиҳои дипломатӣ, сафирон, нунсӣҳо, фиристодагон ва интернунсӣҳо, ки барои фаъолият дар Ҷумҳурии Молдова розигӣ (агреман) гирифтаанд, мушаххас шудааст.

Ҷихатҳои фарқкунанда дар танзими ҳуқуқи муносибатҳои дипломатӣ дар Молдова таъин гардидани шахрвандони Молдова ва ё шахрвандони кишвари сеюм ба ҳайси сарони намояндагиҳои дипломатӣ бо розигии ҳокимияти иҷроия, муқаррар гардидани масуниятҳои молумулқӣ, шахсӣ ва андозбандии намояндагиҳои дипломатӣ ва шахсони масъули соҳа, иштирок дар робитаҳои дипломатӣ, танҳо тавассути мақомоти давлатии ваколатдор (вазирати корҳои хориҷӣ) ба истиснои муассисаҳои нақлиётӣ, алоқа ва тандурустӣ мебошад.

Туркменистон. Дар Туркменистон бо фарқият аз дигар давлатҳо-аъзои ИДМ муносибатҳои дипломатӣ дар заминаи якчанд қонуни соҳавӣ ба танзим дароварда мешаванд, аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи намояндагиҳои дипломатии давлатҳои хориҷӣ дар Туркменистон» аз 20 декабри соли 1996, № 183-1, иборат аз 4 боб ва 28 модда;

2. Қонуни Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи рутбаҳои дипломатӣ» аз 29 августи соли 2013, иборат аз 9 модда;

3. Қонуни Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи статуси намояндагиҳои дипломатии Туркменистон дар давлатҳои хориҷӣ»;

4. Қонуни Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи Сафири фавқуллода ва мухтор» аз 5 июли соли 2002, № 125- II, иборат аз 16 модда;

5. Қонуни Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 29 августи соли 2013, ки иборат аз 5 боб ва 25 модда аст.

Боиси зикр аст, ки ҳар яке аз ин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар маҷмӯъ ҳуқуқ ва уҳдадорихои қормандони хизмати дипломатиро дарбар гирифта, хусусиятҳои алоҳидаи хизмати дипломатиро дар Туркменистон таҷассум менамоянд. Аз ҷумла, дар Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи Сафири фавқуллода ва мухтор» аз 5 июли соли 2002, № 125-II асосҳои ҳуқуқи фаъолияти Сафири фавқуллода ва мухтор, рутбаи ӯ, тартиби пешниҳоди ҳуҷҷат ба сарвари кишваре, ки ӯро қабул намудааст, аккредитатсия дар як ё якчанд кишвар ва ташкилоти байналмилалӣ, иҷрои муваққатии функсияҳои сафир, ҳуқуқ ва уҳдадорихои сафир, маҳдудиятҳо дар хизмат, қафолатҳои асосӣ ба сафир ва аъзои оилаи ӯ, масъалаи таъминоти моддӣ ва иҷтимоӣ, бозхонд ва озодкунӣ аз вазифа мушаххас гардидааст. Дар Туркменистон манзил ба шахрвандон аз қони-

би давлат дода мешавад ва бо дарназардошти ҷойи зисти доимии сафир ва аъзои оилааш ба ӯ, барои мисол ҳангоми ба кишвари хориҷӣ барои иҷрои вазифаҳои дипломатӣ сафарбар гардидан, ҳуқуқ ба манзили давлатӣ нигоҳ дошта мешавад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи рутбаҳои дипломатӣ» аз 29 августи соли 2013 8 номгӯи рутбаҳои дипломатӣ, ки вобаста ба мансаби ишғолнамуда ба қормандони хизмати дипломатӣ дода мешаванд, инчунин тартиби маҳрум намудан аз онҳо муқаррар гардидааст.

Ҳолати маҳрум намудан аз рутбаҳои дипломатӣ дар қонунгузори дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» ва Низомномаи тартиби додани рутбаҳои дипломатӣ, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 апрели соли 2007, № 235 тасдиқ шудааст, пешбинӣ нагардидааст.

Таҳлили Қонуни Ҷумҳурии Туркменистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» аз 29 августи соли 2013, нишон медиҳад, ки муқаррароти он ба мисли қонунҳои хизмати дипломатии давлатҳо-аъзои ИДМ монандиҳо ва тафовут дорад. Бар замми вазифаҳо ва низоми хизмати дипломатӣ дар санади меъёрии мазкур мақоми референтура ҳамчун падидаи маҷмӯъӣ, ки бо мақсади омода намудани кадрҳои хизмати дипломатӣ созон дода мешавад, муайян гардидааст. Тартиби қатъи хизмати дипломатӣ дар санади меъёрии мазкур хусусияти диспозитивӣ дошта, бо тафовут аз меъёрҳои моддаи 28 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» ба ҳайси яке аз асосҳои қатъшавии фаъолияти дипломатӣ, фавти қорманди хизмати дипломатӣ, пешбинӣ гардидааст. Дигар масъалае, ки дар ҳамин робита пайдо шуданаш мумкин аст, мавҷудияти душарвандӣ ҳамчун асоси қатъ гардидани хизмати дипломатӣ аст, ки он ҳам бошад баҳсбарангез аст.

Бар замми ин, намудҳои ҷавобгарии интизомии қормандони хизмати дипломатӣ ҳангоми иҷро накардан ва ё ба таври дахлдор иҷро накардани уҳдадорихояшон дар Туркменистон ба маротиб фарқ мекунад. Номгӯи ҷавобгарии интизомии қормандони хизмати дипломатӣ танҳо бо танбех ва ё огоҳӣ маҳдуд нагардида, тартиби татбиқи он ба таври алоҳида дар асоси низомномаи дахлдор пешбинӣ гардидааст.

Ўзбекистон. Дар Ўзбекистон аз 3 июли соли 1992 инҷониб Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи муқаррар намудани дараҷа

ва рутбаҳои дипломатӣ барои кормандони дипломатии Ҷумҳурии Ўзбекистон» амал менамояд, ки аз 6 модда иборат аст.

Санади меъёри мазкур, ки бо таъя ба муқаррароти Конвенсияи Вена дар бораи муносибатҳои дипломатӣ аз 18 апрели соли 1961 қабул гардидааст, асосан дараҷаи сарони намоёндагҳои дипломатӣ, номгӯи рутбаҳои дипломатӣ, ки унвони махсуси хизмати аъзои ҳайати дипломатии намоёндагҳои ин ҷумҳурӣ эътироф мегарданд, инчунин тартиб, муҳлати додан ва асосҳои ҳуқуқи маҳрум кардан аз рутбаҳои дипломатиро пешбинӣ намудааст.

Бояд зикр намуд, ки дар қонунгузори дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, Низомномаи тартиби додани рутбаҳои дипломатӣ, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 апрели соли 2007, №235 тасдиқ шудааст, шахсони соҳиби рутбаҳои дипломатӣ сарғоз аз рутбаи Сафири Фавқулодда ва Мухтор то рутбаи атташе онро умрбод нигоҳ медоранд.

Федератсияи Россия. Қонуни Федералии Федератсияи Россия «Дар бораи хусусиятҳои иҷрои хизмати давлатии федералии шаҳрвандӣ дар низоми Вазорати қорҳои хориҷии Федератсияи Россия» аз 27 июли соли 2010, №205 ФЗ,¹ ки аз 18 модда иборат аст, яке аз санадҳои меъёри соҳавии танзимкунандаи муносибатҳои дипломатӣ дар давлати федералии мазкур аст.

Санади меъёри зикргардида ҳамагӣ чор мафҳуми истифодашаванда (хизмати дипломатӣ, корманди дипломатӣ, кормандони хизмати дипломатӣ, аъзои оилаи корманди хизмати дипломатӣ)-ро пешбинӣ намуда, ҳолати ҳуқуқи (статуси) корманди хизмати дипломатиро ҳамчун хизматчи давлатӣ муайян менамояд, ки ба меъёрҳои Конвенсияи Венагии соли 1961 мувофиқанд.

Дар Қонуни Федералии Россия №205 ФЗ оид ба ҳолати ҳуқуқи корманди хизмати дипломатӣ натавонанд маҳдудиятҳои ба қор даромадан, инчунин манъкуниҳо дар робита ба гузаштани хизмати дипломатӣ муқаррар гардидааст. Масалан, тибқи моддаи 5 Қонуни Федералии Россия, №205 ФЗ бе ғоҳ намудани намоёндаи қироядиҳанда бо қорҳои шахсӣ берун аз ҳудуди Федератсияи Россия рафта ва ё ба даст овардани ҳисса дар сармояи оинномавии шахсони ҳуқуқи хориҷӣ манъ аст.

Бештари меъёрҳои Қонуни Федералии Россия, №205 ФЗ ба ташкили фаъолияти корманди хизмати дипломатӣ, муносибати он бо мақомоти қорҳои хориҷӣ дар заминаи қарор-

доди хизматӣ, таъминоти иҷтимоӣ, шароити мусоиди меҳнати корманди дипломатӣ, кафолатҳои давлатӣ ва иловагӣ ҳангоми фаъолият дар кишвари дорой ваъи мураккаби сиёсӣ, ҳолати фавқулодда ё дар ҳоли низоми қарбӣ қароргирифтаро дарбар мегирад.

Қонуни Федералии Россия, №205 ФЗ қойивазкунии (ротатсия) ҳатмии кормандони хизмати дипломатиро пешбинӣ намудааст, ки бо дарназардошти дараҷаи таҳассус, омодагии касбӣ ва ихтисос гузаронида шуда, ҳамзамон, муҳлати он мушаххас пешбинӣ нагардидааст. Дар тафовут аз Федератсияи Россия ин ҷиҳат дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалли мусбӣ ҳудро ёфтааст.

Қонунгузори дар Федератсияи Россия ба масъалаи оморасозии қарҳои дипломатӣ низ таваҷҷуҳ намудааст. Бо мақсади тақмили соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ, омӯзиши муносибатҳои байналмилалӣ ҳуқуқи ва иқтисодӣ-ти қаронӣ дар назди Вазорати қорҳои хориҷии Федератсияи Россия аз соли 1934 инҷониб Академияи дипломатӣ амал менамояд.

Як қатор тафовутҳои дигар дар қонунгузори хизмати дипломатии Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуданд. Масалан, қонунгузори дар Федератсияи Россия бо фарқ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон номгӯи асосҳои ҳуқуқи қаръ гардидани фаъолияти меҳнати корманди хизмати дипломатиро ба таври императивӣ муқаррар намудааст.

4. Тақмили қонунгузори: ҳулоса ва пешниҳодот

Бои зикр аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маротибаи дуҷум Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» таҳия ва қабул гардида, масъалаҳое, ки дар қонуни қаблӣ ҳал нагардида буданд, ба таври мусбӣ матраҳ гардидаанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ», ки 31 декабри соли 2014 қабул гардидааст, аз 7 боб ва 31 модда иборат буда, хизмати дипломатиро дар сатҳи фаъолияти касбӣ муайян менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бо сипарӣ шудани 12 сол аз қабули аввалин қонуни соҳа муқаррароти қонунгузори қарӣ тағйир ёфта, санади меъёри мазкур, санадҳои зериконунӣ қиҳати татбиқи он қабулгардида ба талаботи техникаи қонунгузори амалкунанда, талаботи забони қонун ба қуррагӣ қавобгӯ буда наметавонанд. Албатта, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати дипломатӣ» бисёр ихтилофоти қонунгузори дар ин самт аз байн мебарад, вале ҳамзамон анлешидани як қатор қорабиниҳо метавонанд маҷмӯан сатҳ ва

¹ Минбаъд Қонуни Федералии Россия, №205 ФЗ

сифати хизмати дипломатиро ҳамчун фаъолияти касбӣ таҳким бахшанд.

Чараҳои такмили қонунгузорӣ, аз ҷумла, қонунгузори дипломатӣ низ мунтазам идома дорад. Бо мақсади рафъи муҳолифати қонунҳо дар ҷумҳурӣ бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 феввали соли 2011, №1021 Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия, тасдиқ ва қабул карда шудааст, ки дар банди 24 он қонунгузорӣ дар бораи хизмати дипломатӣ ҳамчун унсур алоҳида пешбинӣ гардидааст. Қиҳати татбиқи Консепсия бошад, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2012, №95 «Барномаи давлатии татбиқи Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таъминоти ҳуқуқии муносибатҳои байналмилалӣ барои солҳои 2012-2015»¹ таҳия ва тасдиқ гардид.

Мувофиқи нақшаи чорабиниҳои Барномаи давлатии мазкур солҳои 2012-2015 ташкил ва амалӣ намудани чорабиниҳо дар вобастагӣ ба самти рушди муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ барои давраи миёнамуҳлат пешбинӣ гардидааст, аз ҷумла:

- ташаққул ва рушди саривақтии бахшҳои махсуси хизматрасониҳои дипломатӣ ва консулӣ ба шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз кишвар;
- таҳияи «Дурнамои фаъолияти намоёндагиҳои корпуси дипломатӣ ва намоёндагиҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2015»;
- фароҳам овардани шароити мусоиди ҳуқуқӣ қиҳати амалисозии шаклҳои муосири хизмати дипломатӣ, аз ҷумла, хизмати алтернативӣ ва фосилавӣ тавассути шабакаи Интернет, муқаррар кардани асосҳои ҳуқуқии таъминоти он ва муайян кардани имтиёзҳо дар фаъолияти ин ҳадамот;
- рушди инфрасохтори захираҳои кадрӣ, бозомӯзӣ ва ба таҳсилот фаро гирифтани онҳо дар вобастагӣ бо талаботи байналмилалӣ,

¹ Минбаъд Барномаи давлатӣ.

таъсиси Академияи миллии хизмати дипломатӣ;

Алҳол, аксари муқаррароти Барномаи давлатӣ иҷро гардидаанд. Ҳамзамон, бо мақсади такмили минбаъдаи қонунгузори дипломатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор пешниҳодот манзур мегарданд:

1. Қиҳати такмили қонунгузори дипломатӣ зарур аст, ки низоми муносибатҳои ҳуқуқии дипломатӣ дар ҳамоҳангӣ бо принсипҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, аз ҷумла, дастрасии баробари шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хизмати дипломатӣ вобаста ба қобилият, омодагии касбӣ, бенефити маънавӣ, тариқи маҷмӯавӣ ва объективӣ баҳогузорӣ намудани ваколатҳои тахассусӣ, сифатҳои шахсӣ, ахлоқӣ ва қорӣ қормандони хизмати дипломатӣ, риояи қатъии талаботи меъёрии ҳуқуқӣ ва расмиёти муқарраршуда дар ҳалли масъалаҳои кадрӣ, ҳалли демократӣ ва афзалиятноки масоили кадрӣ бо риояи талаботи махфияти хизматӣ, мунтазам нав намудани кадрҳо бо дарназардошти нигоҳ доштани пайравӣ ва сифатан такмил додани дастгоҳи хизмати дипломатӣ аз ҳисоби кадрҳои ҷавон ва босаводу лаёқатманд.

2. Тафриқабандии ҳуқуқ ва уҳдадорӣ қормандони хизмати дипломатӣ мушаххас гардида, вазъи ҳуқуқии онҳо дар нисбати хизмати давлатӣ, аз ҷумла, синну соли ниҳоеи оғоз ва анҷоми фаъолияти дипломатӣ муайян карда шавад.

3. Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи масъулиятшиносии шахсии қормандони хизмати дипломатӣ ва татбиқи бечунучарою саривақтии вазифаҳои онҳо нисбати қормандони хизмати дипломатӣ (ба истиснои қорқунони техникаи хизмати дипломатӣ), ба мисли қонунгузори дипломатии Арманистон, меъёр оид ба қорӣ намудани савганди дипломатӣ қорӣ карда шавад.

4. Махдудият, манъқуниҳо ва асосҳои қатъи хизмати дипломатӣ, аз ҷумла, ҳангоми мавҷудияти падидаи душаҳрвандӣ, мушаххас карда шавад.

Пулатов А.С.,

сардори шуъбаи қонунгузориши кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зисти Маркази миллии қонунгузориши назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
 УДК 349.4 Шифр ВАК: 12.00.06
 E-mail: azamat_pulatov@mmk.tj

ДОИР БА БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ХУҚУҚИ СУБЪЕКТҲОИ ХОЧАГИДОРИИ ХОРИҶӢ БА ҚИТЪАИ ЗАМИН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: *субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ; ҳуқуқ ба истифодаи замин; қитъаи замин; заминистифодабарандагон; заминистифодабарандагони якумдараҷа; заминистифодабарандагони дуюмдараҷа.*

Ключевые слова: *иностранный хозяйствующий субъект; право на землепользование; земельный участок; землепользователи; первичные землепользователи; вторичные землепользователи.*

Keywords: *foreign economic entity; land use rights; land plot; land users; primary land users; secondary land users.*

Баъди гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - ҚТ) ба муносибатҳои нави иқтисодӣ, ташкили шаклу усулҳои нави хоҷагидорӣ, ғайридавлатӣ гардонидани моликият ва тақмили механизмҳои нави бозорӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон дигаргуниҳои кулӣ ба вуҷуд омаданд. Минбаъд яке аз вазифаҳои муҳимтарини сиёсати давлатӣ – ин ҷалб намудан ва ҳавасманд гардонидани субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ барои баланд бардоштани иқтисодиёти кишвар буд. Ҳамзамон сиёсати давлатии ҷалби сармоягузори ҚТ ба рушди иқтимоию иқтисодии давлат ва ноил гардидан ба самарайи манфиати умум дар соҳаи сармоягузорӣ нигаронида шуда, иштироки бевоситаи давлатро дар фаъолияти сармоягузори дорой аҳамияти ҷамъиятӣ, инчунин ҳавасманд гардони фаъолияти сармоягузори аз тарафи баҳши хусусӣ анҷомдодашударо, дарбар гирифт¹.

Бояд гуфт, ки маҳз сармоягузори хориҷӣ ба як қатор кишварҳои ҷаҳон (Ҷопон, Сингапур) имкон дод, ки дар як муддати кӯтоҳ ба давлатҳои мутараққӣ мубаддал гарданд. Дар шароити имрӯза Тоҷикистон низ ниёз ба сармоягузори хориҷӣ дорад. Президенти ҚТ Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Парламенти кишвар 20 апрели соли 2012 пешниҳод намуда буданд, ки «ҷиҳати устувор

гардонидани пешрафти иқтисодӣ дар шароити таҷдиду ҳавфҳои глобалии торафт афзоянда ба иқтисодиёти кишвар таъсиррасонанда ҷалби ҳарчи бештари сармоя ба соҳаҳои гуногун нақши муҳим мебозад»².

Бояд тазаққур дод, ки соҳаи кишоварзӣ баҳши пешбарандаи иқтисодиёти ҚТ ба шумор меравад. Яке аз шартҳои зарурии рушди бомуваффақияти иқтисодиёти кишварамон рушди соҳаи заминистифодабарӣ мебошад ва дар навбати худ рушди соҳаи заминистифодабарӣ яке аз омилҳои баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии иқтимоии аҳолии кишварамон ба ҳисоб меравад.

Бояд қайд намуд, ки субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ҳангоми қабули қарор оид ба машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ дар давлати хориҷӣ, дар навбати аввал, қонунгузори кишварро меомӯзанд, то ин ки то кадом андоза мусоид будани шароити пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ хориҷиро маълум намоянд. Бинобар ин, дар мақолаи мазкур мо мақсад гузоштем, ки ҳуқуқи субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷиро ба қитъаи замин тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намоем.

Аввалан мехоҳем ду чизро аниқ намоем. Якум, ба ҳайси субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ – соҳибкори инфиродии хориҷӣ ва ё шахси ҳуқуқии хориҷӣ баромад менамоянд. Дуввум, дар матни Кодекси замини ҚТ аз 13 декабри

¹ Концепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҷимояи сармоягузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2012, № 755 тасдиқ шудааст // Маҳзани марказонидашудаи иттилооти ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Адлия. Версияи 6.00.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2012. сах. 4.

соли 1996¹ (минбаъд - КЗ ҚТ) аз ин ду категорияҳои ҳукуки номбаршуда, яъне соҳибкори инфиродии хориҷӣ ва шахси ҳукуки хориҷӣ, қонунгузор танҳо категорияи «шахси ҳукуки хориҷӣ»-ро истифода намудааст. Лекин ҳолати мазкур маънои онро надорад, ки дар қонунгузори замин масъалаи «ҳукуки соҳибкори инфиродии хориҷӣ ба қитъаи замин» ба танзим дароварда нашудааст. Қонунгузор дар КЗ ҚТ категорияи «шахси воқеии хориҷӣ»-ро истифода менамояд, ки дарбаргирандаи категорияи «соҳибкори инфиродии хориҷӣ» мебошад, зеро чи тавре ки медонем, ҳар як соҳибкори инфиродӣ пеш аз ҳама шахси воқеӣ мебошад.

Пас саволе ба миён меояд, ки *оё субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ дар қаламрави ҚТ ҳуқуқ ба истифодаи заминро дорад ё не?* Дар қ. 1 м. 10 КЗ ҚТ омадааст, ки дар ҚТ заминистифодабарандагон шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ мебошанд. Яъне, аз ибораи «шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ» баръало бармеояд, ки дар Тоҷикистон ҳуқуқ ба истифодаи замин ҳам ба субъекти хоҷагидорӣ ҚТ ва ҳам ба субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ тааллуқ дорад. Баъдан м. 10 КЗ ҚТ субъектҳои ҳуқуқи истифодаи замин ҳастанд, яъне заминистифодабарандагонро ба *якумдараҷа* ва *дуумдараҷа* ҷудо менамояд. Заминистифодабарандагони якумдараҷа - заминистифодабарандагоне мебошанд, ки қитъаи замин ба онҳо бо яке аз ин ҳуқуқҳои барои истифода дода мешавад: 1) ҳуқуқи истифодаи бемуҳлати қитъаи замин; 2) ҳуқуқи истифодаи муҳлатноки қитъаи замин; 3) ҳуқуқи истифодаи якумраи меросии қитъаи замин.

Мансуб будан ё набудани ҳар яке аз ин ҳуқуқҳои номбаргардидаро ба субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ дар алоҳидагӣ дида мебароем.

Якум, оё субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ ҳуқуқи истифодаи бемуҳлати қитъаи заминро дорад ё не? Дар м. 11 КЗ ҚТ аниқ ва ба таври мушаххас мустақкам карда шудааст, ки истифодаи бемуҳлати қитъаи замин ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқи ҚТ дода мешавад. Ҳамин тариқ, субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ дар ҚТ ҳуқуқи истифодабарии бемуҳлати қитъаи заминро надорад.

Дуввум, оё субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ ҳуқуқи истифодабарии муҳлатноки қитъаи заминро дорад ё не? Мутобиқи муқаррароти м. 13 КЗ ҚТ ба истифодаи муҳлатнок қитъаҳои замин ба шахсони воқеию ҳуқуқӣ, яъне шахсони воқеию ҳуқуқи ҚТ ва шахсони воқеию

ҳуқуқи хориҷӣ, ба муҳлати муайян дода мешаванд. Аз ин ҷо бармеояд, ки субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ҳуқуқи истифодабарии муҳлатноки қитъаи заминро доранд.

Вобаста ба муҳлати истифодаи қитъаи замин бояд қайд намуд, ки қонунгузор дар қ. 2 моддаи 13 КЗ ҚТ муқаррар менамояд, ки муҳлати истифодаи қитъаи замин метавонад қутоҳмуддат - то 3 сол ва дарозмуддат - аз 3 то 20 сол бошад, ба истиснои ҳолатҳои пешбиниамудаи КЗ ҚТ. Дар ин замина бояд ёдовар шуд, ки дар ҳақиқат ҳолати истисноӣ вобаста ба муҳлати истифодаи қитъаи замин дар КЗ ҚТ муқаррар шудааст. Хусусан дар қ. 1 м. 25 КЗ ҚТ омадааст, ки қитъаҳои заминро ба истифодаи муҳлатнок ба муддати то 50 сол додан мумкин аст ва ин ҳам бошад, танҳо ба шахрвандони хориҷӣ ва шахсони ҳуқуқи хориҷӣ. Яъне, бо фарқият аз субъекти хоҷагидорӣ ҚТ, ки муддати ниҳии истифодаи муҳлатноки замин барои онҳо то 20 сол пешбинӣ шудааст, субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ ҳуқуқ дорад, ки қитъаи заминро ба муҳлати то 50 сол истифода намояд.

Сеюм, оё субъекти хоҷагидорӣ хориҷӣ ҳуқуқи истифодабарии якумраи меросии қитъаи заминро дорад ё не? Тибқи қ. 1 м. 12 КЗ ҚТ ҳуқуқи истифодабарии якумраи меросии қитъаи замин ба шахсони зерин дода мешавад: 1) ба шахсони воқеӣ ва коллективҳои шахрвандон барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ). Дар инҷо бо дарназардошти аз ҷониби қонунгузор истифода шудани категорияҳои «шахсони воқеӣ» ва «шахрвандон» дар мадди аввал ба назар ҷунин мерасад, ки соҳибкори инфиродии хориҷӣ метавонад бо мақсади ташкили хоҷагии деҳқонӣ ҳуқуқ ба истифодаи якумраи меросии қитъаи заминро пайдо намояд. Лекин бо дарназардошти он ки ҳуқуқи таъсис додани хоҷагии деҳқонӣ танҳо ба шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ дорад², пас ҳулоса қардан мумкин аст, ки ҳуқуқи истифодабарии якумраи меросии қитъаи замин барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ танҳо ба шахрвандони ҚТ тааллуқ дорад; 2) ба шахрвандон ҳамчун қитъаи замини наздиҳавлигӣ. Дар инҷо низ қонунгузор категорияи умумии «шахрвандонро» истифода менамояд, ки дарбаргирандаи мафҳумҳои «шахрвандони ҚТ» ва «шахрвандони хориҷӣ» мебошад. Лекин бинобар он, ки қитъаи замини назди-

¹ Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон. 13.11.1996 // Маҳзани марказонидашудаи иттилооти ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Адлия. Версияи 6.00.

² Ниг.: қ. 1 м. 3 Қонуни ҚТ «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» аз 19 майи соли 2009 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2009. №5. М. 333; Раҳимов М.З. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» - Душанбе, 2010, сах. 7.

ҳавлигӣ ба заминҳои таъиноти кишоварзӣ мансуб доништа мешаванд¹ ва дар навбати худ тибқи қ. 2 м. 25 КЗ ҚТ заминҳои таъиноти кишоварзӣ ба субъектони хоҷагидорӣ хориҷӣ (шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони ҳуқуқии хориҷӣ) дода намешаванд, пас аз ин ҷо бармеояд, ки ҳуқуқи истифодабарии якумраи меросии қитъаи замин ҳамчун қитъаи замини наздиҳавлигӣ танҳо ба шаҳрвандони ҚТ тааллуқ дорад. Ба ғайр аз ин ҳангоми гузаштани қитъаи замини наздиҳавлигии шаҳрвандон ҚТ ба шахсони ҳуқуқӣ (аз он ҷумла ба шахсони ҳуқуқии хориҷӣ) речаи ҳуқуқии истифодабарии қитъаи замини мазкур бояд ба ҳуқуқи истифодабарии бемуҳлат иваз карда шавад. Ҳамин тариқ, субъектони хоҷагидорӣ хориҷӣ ҳуқуқи истифодабарии якумраи меросии қитъаи заминро надоранд.

Ин ҳама ба заминистифодабарандагони якумдараҷа тааллуқ дошт. Тибқи м. 10 КЗ ҚТ заминистифодабарандагони дуюмдараҷа шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие мебошанд (яъне шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии ҚТ ва шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии хориҷӣ), ки қитъаҳои заминро *дар асоси шартномаи иҷора* истифода мебаранд. Ҳамзамон м. 14 КЗ ҚТ муҳлати ба иҷора додани қитъаи заминро ба муддати то 20 сол муқаррар менамояд.

Дар ин замина бояд қайд намуд, ки бо дарназардошти муқаррароти м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи консессияҳо» аз 26 декабри соли 2011² дар асоси шартномаи консессионӣ конседент (Ҳуқумати ҚТ) метавонад объектҳои моликияти давлатиро, хусусан замин (қитъаҳои замин)-ро, ба консессиядор (шахсони воқеию ҳуқуқии ҚТ ва шахсони воқеию ҳуқуқии хориҷӣ) ба муҳлати муайян барои истифода диҳад. Ва дар асоси қ. 1 м. 13 қонуни зикргардида шартномаи консессионӣ вобаста ба хусусиятҳои техникую иқтисодии объектҳои консессионӣ ба муҳлати то 49 сол имзо карда мешавад. Муҳлати шартномаи консессионӣ метавонад аз 49 сол низ зиёд нишон дода шавад, ва ин ҳам нисбат ба объектҳои алоҳида мумкин аст вале муҳлати мазкур наметавонад аз 99 сол зиёд бошад. Дар Қонуни ҚТ «Дар бораи консессияҳо» аз 26 декабри соли 2011 муайян карда нашудааст, ки нисбати кадом объектҳои алоҳидаи моликияти давлатӣ мум-

кин аст, шартномаи консессионӣ ба муҳлати аз 49 сол зиёд баста шавад. Аз ин ҷо бармеояд, ки субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ метавонанд танҳо дар асоси шартномаи консессионӣ объектҳои моликияти давлатӣ - заминро ба муҳлати то 99 сол истифода намоянд.

Ба заминистифодабарандагон қитъаи замин *бо* ҳуқуқи бегона намудани ҳуқуқи истифодабарӣ ё *бе* ҳуқуқи бегона намудани ҳуқуқи истифодабарӣ дода мешавад. Дар ин замина бояд қайд намуд, ки мутобиқи қ. 4 м. 2 КЗ ҚТ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии хориҷӣ, яъне субъектони хоҷагидорӣ хориҷӣ, қитъаҳои замин *бе* ҳуқуқи бегона намудани ҳуқуқи истифодабарии он дода намешаванд.

Тибқи м. 17¹ КЗ ҚТ шахсе, ки дорои ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он мебошад, дар ҳолати баромадан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон, уҳдадор аст, ки ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани онро ба шаҳрвандони ҚТ ё шахсони ҳуқуқии ҚТ бегона намояд. Дар ҳолате, ки бо ин ё он сабаб бегона намудани ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин ғайриимкон аст ва ё бо хоҳиши шахсе, ки шаҳрвандиаш қатъ мегардад, ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бамузд баргардонида мешавад. Ҳангоми баргардонидани ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он ба соҳибҳуқуқ арзиши бозорӣ ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин бо ҳуқуқи бегона намудани он пардохт карда мешавад.

Ва ниҳоят, дар асоси моддаи 25 КЗ ҚТ қонунгузор муқаррар менамояд, ки ҳангоми ба шахси воқеӣ ё ҳуқуқии хориҷӣ, яъне субъекти хоҷагидори хориҷӣ, гузаштани ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замини таъиноти кишоварзӣ бо ҳуқуқи бегона намудани он ин ҳуқуқ бояд дар давоми як соли баъди пайдо кардани ҳуқуқ ба қитъаи замин ба ғайриимконӣ ба ҳуқуқии ҚТ бегона карда шавад. Агар бо ягон сабаб бегона намудани ҳуқуқи истифодабарии ҷунин қитъаи замин ба ғайриимконӣ ба ҳуқуқии ҚТ ғайриимкон бошад, пас ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба таври музднок, бо арзиши бозорӣ ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замин дода намешаванд. Дар сурати иҷро нагардидани талаботи мазкур гирифтани қитъаи замин, ки ҳуқуқи истифодабарии он ба субъекти хоҷагидори хориҷӣ гузаштааст, бо тариқи судӣ амалӣ карда мешавад.

¹ Ниг.: қ. 7 м. 5 Қонуни ҚТ «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 8 декабри соли 2003 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2003. №12. М. 675; 2006. №7. М. 349; 2011. №6. М. 449.

² Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2011. №12. М. 847.

Аннотатсия

Доир ба баъзе масъалаҳои ҳуқуқи субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ба қитъаи замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур суҳан дар бораи ҳуқуқи субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ба қитъаи замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Бо ин мақсад муаллиф қонунгузорию замини Тоҷикистонро мавриди таҳлил қарор додааст. Дар натиҷаи таҳлили гузаронидашуда, муайян гардид, ки субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ба кадом дараҷаи заминистифодабарандагон шомиланд, дорои ҳуқуқ ба истифодаи кадом гурӯҳҳои замин мебошанд ва то кадом муҳлат ҳуқуқ доранд онҳоро истифода намоянд.

Аннотация

О некоторых вопросах права иностранных хозяйствующих субъектов на земельный участок в Республике Таджикистан

В настоящей статье речь идет о праве иностранных хозяйствующих субъектов на земельный участок в Республике Таджикистан. С этой целью автором был проведен анализ земельного законодательства Таджикистана. В результате проведенного анализа, выявлено, к какой категории землепользователей относятся иностранные хозяйствующие субъекты, какими категориями земель имеют право пользоваться, и на какой срок они правомочны ими пользоваться.

Annotation

About some matters of law of foreign managing subjects on lot land in Republic of Tajikistan

This article deals with the right of foreign business entities on land plot in the Republic of Tajikistan. According to this aims, author analyzed the land legislature of Tajikistan. In the results of analyses were revealed that what category of land users are foreign economic entities, what categories of land are entitled to, and for how long they are entitled to use them.

Соловей Ю.П.,

ректор частного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Омская юридическая академия», доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Российской Федерации

СУДЕБНЫЙ КОНТРОЛЬ ЗА АДМИНИСТРАТИВНЫМ УСМОТРЕНИЕМ

Калидвожаҳо: ихтиёр; мақомоти маъмурӣ; ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ; ҷавобгарии маъмурӣ; муқаррарот.

Ключевые слова: дискреция; административные органы; административное правонарушение; административная ответственность; предписание.

Keywords: discretion; administrative bodies; administrative offence; administrative responsibility; prescription.

Под административным усмотрением (дискрецией) следует, на мой взгляд, понимать оценку фактических обстоятельств (ситуации), основания (критерии) которой не закреплены в правовых нормах достаточно полно или конкретно, производимую органами и должностными лицами исполнительной власти (далее – административные органы) при выборе в пределах, установленных нормативными правовыми актами, оптимального варианта решения конкретного управленческого вопроса¹. Как представляется, именно такое понимание административного усмотрения в полной мере согласуется с тем смыслом, в котором слово «усмотрение» употребляется в русском языке².

Нормативно-правовую основу административного усмотрения составляют относительно определенные юридические нормы, среди которых выделяются: а) управомочивающие нормы (формулировки «имеет право», «может», «вправе» и т.п.); б) альтернативные нормы (предлагают несколько вариантов решения, как, например, нормы об административной ответственности, предусматривающие определенный набор мер административного наказания); в) нормы, содержащие оценочные правовые понятия (например, «в случаях, не терпящих отлагательства»). Аномальными видами нормативно-правовой основы административного усмотрения можно считать правовые нормы, содержащие противоречия,

очевидные юридико-технические ошибки, а также пробелы в праве³.

Отечественное административное законодательство нельзя назвать, если можно так выразиться, насквозь усмотренческим, хотя именно такое впечатление складывается у некоторых специалистов⁴. Оно содержит немало абсолютно определенных правовых предписаний, сводящих административное усмотрение к нулю, т.е. уполномочивающих административные органы поступать в четко обозначенных случаях именно так, а не иначе. Например, оценивая законность действий инспектора дорожно-патрульной службы, подвергнувшего задержанию транспортное средство в связи с наличием «сомнений в подлинности документов» на перевозимый груз, суд признал, что в данном случае имело место «не основанное на законе использование инспектором ДПС *дискреционных полномочий* (курсив мой. – Ю.С.)»⁵. Между тем ст. 27.13 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях (далее – КоАП), на которую содержалась ссылка в протоколе о задержании транспортного средства, какого-либо пространства для административного усмотрения не оставляет: она

¹ Подробнее см.: Соловей Ю.П. Усмотрение в административной деятельности советской милиции: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1982. С. 12–43.

² См.: Ожегов С.И. Словарь русского языка. 13-е изд., испр. М., 1981. С. 429, 746.

³ Подробнее см.: Соловей Ю.П. Указ.соч. С. 44–86. Отдельные авторы ведут речь не о видах нормативно-правовой основы усмотрения, а о его «основных источниках». См.: Старых Ю.В. Усмотрение в налоговом правоприменении /Под ред. М.В. Карасевой. М.: Юриспруденция, 2007. С. 25 // Доступ из СПС «Консультант Плюс».

⁴ См.: Цыганков Э.М. Злоупотребление правом в рамках административного усмотрения // Ваш налоговый адвокат. 2005. № 1. Доступ из СПС «Гарант».

⁵ Постановление Президиума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 30 июля 2012 г. № 1468/12 по делу № А20-540/2010 // Доступ из СПС «Консультант Плюс».

предусматривает исчерпывающий перечень административных правонарушений, только при наличии которых применяется (именно «применяется», а не «может быть применено») указанное задержание, и такого основания задержания транспортных средств, как «сомнения в подлинности документов», не устанавливает. Нетрудно видеть, что в рассматриваемом случае речь на самом деле идет не о дискреционных полномочиях должностного лица, не об административном усмотрении, реализованном в рамках закона (такие рамки попросту отсутствовали), а о явном административном произволе.

Вместе с тем нельзя не признать, что российское законодательство наделяет административные органы весьма широкими, порой избыточными дискреционными полномочиями. Поэтому Европейский Суд по правам человека во многих своих решениях настаивает на необходимости соблюдения государствами (это касается не только России) принципа правовой определенности (или требования «качества закона»): закон, во всяком случае, должен отвечать установленному Конвенцией о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. стандарту, требующему, чтобы законодательные нормы были сформулированы с достаточной четкостью и давали гражданам «надлежащее представление об обстоятельствах и условиях, при которых органы государственной власти имеют право прибегать к оспариваемым мерам... В вопросах, затрагивающих основополагающие права человека, было бы нарушением принципа верховенства права – одним из основных принципов демократического общества, гарантированных Конвенцией, – формулировать дискреционные полномочия органа исполнительной власти в терминах, свидетельствующих о неограниченных возможностях. Следовательно, закон должен устанавливать пределы такой свободы усмотрения компетентных властей и способ ее осуществления с достаточной ясностью, учитывая законную цель рассматриваемой меры, чтобы предоставить лицу надлежащую защиту от произвольного вмешательства в его права»¹.

Несмотря на то, что проблема административного усмотрения и пределов его судебной проверки начала активно разрабатываться российскими учеными-юристами задолго до

1917 г., и ей посвящена обширная литература, надо признать, что ни законодательство, ни правовая теория, ни практика деятельности судов общей юрисдикции и арбитражных судов по-прежнему не позволяют считать данную проблему решенной.

Обратимся к действующему отечественному законодательству.

Согласно ст. 2, 7 Закона Российской Федерации от 27 апреля 1993 г. № 4866-1 «Об обжаловании в суд действий и решений, нарушающих права и свободы граждан» обжалуемое действие (решение) признается незаконным, если в результате его совершения (принятия): нарушены права и свободы гражданина; созданы препятствия к осуществлению гражданином его прав и свобод; на гражданина незаконно возложена какая-либо обязанность или он незаконно привлечен к какой-либо ответственности. При неустановлении указанных обстоятельств обжалуемое решение (действие) «суд признает законным, не нарушающим права и свободы гражданина»².

Аналогичные в целом предписания содержатся в Гражданском процессуальном кодексе Российской Федерации (ст. 255).

С моей точки зрения, в приведенных положениях двух упомянутых законодательных актов отсутствуют ориентиры для надлежащего судебного контроля за административным усмотрением. В какой-то мере ситуацию исправляет Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 февраля 2009 г. № 2 «О практике рассмотрения судами дел об оспаривании решений, действий (бездействия) органов государственной власти, органов местного самоуправления, должностных лиц, государственных и муниципальных служащих», п. 22 которого требует от судов проверять наряду с законностью «*обоснованность* (курсив мой. – Ю.С.) принятого решения, совершенного действия (бездействия)»³.

Несколько лучше, в сравнении с гражданским процессуальным законодательством, дело обстоит с законодательным регулированием обжалования дискреционных административных актов в арбитражных судах. Арбитражный суд, проверяя законность административного акта, обязательно подвергает оценке обоснованность

¹ Постановление Европейского Суда по правам человека от 6 декабря 2007 г. по делу «Лю и Лю (Liu and Liu) против Российской Федерации» // Доступ из СПС «Консультант Плюс». См. также: Постановление Европейского Суда по правам человека от 10 марта 2009 г. по делу «Быков (Вуков) против Российской Федерации» // Доступ из СПС «Консультант Плюс»; и др.

² См.: Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. 1993. № 19. Ст. 685; Собрание законодательства Российской Федерации. 1995. № 51. Ст. 4970; 2009. № 7. С. 772.

³ Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 2009. № 4 С. 14.

такого акта, причем на необходимость этого в ряде случаев законодатель указывает прямо.

Наряду с законностью требование обоснованности в законодательном порядке предъявляется не только к имеющим, несомненно, дискреционный характер постановлениям по делу об административном правонарушении, но и ко всем другим административным актам, издаваемым некоторыми административными органами. Например, согласно ч. 2 ст. 9 Федерального закона от 7 февраля 2011 г. № 3-ФЗ «О полиции», «действия сотрудников полиции должны быть обоснованными и понятными для граждан». Подобный подход законодателя, конечно, заслуживает положительной оценки, в особенности, если речь идет о полиции – одной из самых мощных «силовых» структур исполнительной власти, располагающей, пожалуй, наиболее широким объемом административного усмотрения.

Наконец, проект Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации (далее – КАС РФ), принятый в первом чтении 21 мая 2013 г., прямо относит (наряду с законностью) к предмету судебного контроля обоснованность осуществления государственных и иных публичных полномочий (ст. 1). С учетом сказанного нельзя, на мой взгляд, соглашаться с Ю.Н. Стариковым и К.В. Давыдовым в том, что невозможность судебной проверки обоснованности административных актов является классическим постулатом, «священной коровой» теории и практики российской системы публичного управления и судебного контроля за ним¹.

Введение требования обоснованности ко всем и, конечно, в первую очередь, имеющим дискреционный характер административным актам объяснимо тем, что факта соблюдения одних лишь формальных требований (пределы компетенции, установленные форма, сроки, порядок издания акта и т.п.) для суждения о правильности подобных актов недостаточно.

Многие представители советской юридической науки еще в середине прошлого века указывали, что обоснованность административного акта есть его соответствие цели, предусмотренной законом², и соответствие указанной цели, а также интересам государства и граждан

¹ См.: Стариков Ю.Н., Давыдов К.В. Проект Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации: основные концептуальные проблемы и пути их разрешения // Административное судопроизводство в Российской Федерации: развитие теории и формирование административно-процессуального законодательства. Воронеж, 2013. Вып. 7. С. 1054.

² См.: Пахомов И.Н. О правомерности актов советского государственного управления // Ученые записки Львовского гос. университета, сер.юрид. Львов, 1954. Т. XXVII. Вып. 2. С. 36.

служит важнейшим материально-правовым условием признания акта законным³.

С этим трудно спорить, но само по себе включение в закон «голового» требования обоснованности административного акта, также не снимает в полной мере вопрос о формировании надлежащих законодательных предпосылок действенного судебного контроля за административным усмотрением. Подтверждением служит отраженная в п. 25 Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10 февраля 2009 г. № 2 «О практике рассмотрения судами дел об оспаривании решений, действий (бездействия) органов государственной власти, органов местного самоуправления, должностных лиц, государственных и муниципальных служащих» позиция, согласно которой «в случае, когда принятие или непринятие решения, совершение или несвершение действия в силу закона или иного нормативного правового акта отнесено к усмотрению органа или лица, решение, действие (бездействие) которых оспариваются, суд не вправе оценивать целесообразность такого решения, действия (бездействия), например, при оспаривании бездействия, выразившегося в непринятии акта о награждении конкретного лица»⁴. Подобная позиция, как минимум, внутренне противоречива, поскольку без оценки целесообразности дискреционного акта не может быть установлена его обоснованность, отнесенная п. 22 названного Постановления к обстоятельствам, имеющим значение для правильного разрешения данной категории дел. Самое же главное – безоговорочное следование указанному правилу в отсутствие соответствующих законодательных норм и дополнительных разъяснений высшей судебной инстанции по поводу того, какие вопросы суд должен выяс-

³ См.: Студеникин С.С. Основные принципы советского административного права: Дис. канд. юрид. наук. М., 1940. С. 297, 299; Пахомов И.Н. Указ.соч. С. 35; Попович С. Административное право: Общая часть /Пер. с сербск.-хорват. М.: Прогресс, 1968. С. 326, 327; Корнев А.П. Нормы административного права и их применение. М.: Юрид. лит., 1978. С. 78, 79; Дубовицкий В.Н. Законность и усмотрение в советском государственном управлении: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1981. С. 87, 89; Купреев С.С. Об административном усмотрении в современном праве // Административное право и процесс. 2012. № 1. С. 10, и др.

⁴ Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 2009. № 4. С. 15. Некоторые авторы полагают, что запрет оценки арбитражными судами целесообразности административных актов следует также из положений ч. 1 ст. 198, ч. 5 ст. 200 и ч.ч. 4 и 5 ст. 201 Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации. См.: Михайлова О.Р. Методы ограничения усмотрения налоговых органов при осуществлении налогового контроля // Государство и право. 2005. № 7. С. 93. Внимательное прочтение и анализ указанных положений закона не дает, на мой взгляд, оснований для такого вывода.

нять при проверке именно дискреционных административных актов, приведет к тому, что административное усмотрение вообще окажется вне судебного контроля.

Следует подчеркнуть, что в отличие от России, другие постсоветские государства заметно продвинулись на пути законодательного обеспечения эффективного судебного контроля за административным усмотрением. Так, например, согласно ст. 2 Кодекса административного судопроизводства Украины, административные суды по делам относительно обжалования решений, действий или бездействия субъектов властных полномочий, проверяют, приняты ли (совершены ли) они: «с использованием полномочия с целью, с которой это полномочие предоставлено»; «обоснованно, т.е. с учетом всех обстоятельств, имеющих значение для принятия решения (совершения действия)»; «непредвзято (беспристрастно)»; «добросовестно»; «обстоятельно»; «пропорционально, в частности, с соблюдением необходимого баланса между какими-либо неблагоприятными последствиями для прав, свобод и интересов лица и целями, на достижение которых направлено это решение (действие)»; «своевременно, т.е. в течение разумного срока».

Проверке административных актов, принятых в рамках дискреционных полномочий, либо возможности осуществления контроля над данными актами посвящена отдельная статья 74 Административно-процессуального кодекса Азербайджанской Республики (2009 г.). Она гласит, что «в случае если административный орган действовал на основании дискреционных полномочий, суд также проверяет, были ли административный акт или отказ от принятия административного акта, либо непринятие административного акта по причине бездействия административного органа незаконными, с точки зрения несоблюдения установленных законом пределов дискреционных полномочий, либо осуществления дискреционного права не в соответствии с целями данных полномочий».

Кодекс административного судопроизводства Республики Армения (2007 г.) устанавливает, что «в случае, когда административный орган был правомочен действовать по своему усмотрению, суд проверяет также, действительно ли принятие акта или отказ в его принятии, совершение действия или бездействие осуществлены в соответствии с законодательством. Когда административный орган был правомочен действовать по своему усмотрению и административный суд приходит к заключению, что административный орган осуществил дискреционные полномочия не в соответствии с законодательством, то заключи-

тельная часть решения устанавливает обязанность по принятию правомочным административным органом административного акта или совершению действия, принимая за основу правовую позицию суда» (ч. 3 ст. 114).

Интересные положения содержатся и в официальном проекте Административного процессуального кодекса Республики Казахстан. Его статья 7 определяет понятие административного усмотрения как «полномочие, предоставляющее государственному органу или должностному лицу право, на основании соблюдения публичных и частных интересов, выбрать из нескольких соответствующих законодательству решений наиболее приемлемое, обеспечивающее достижение предусмотренной законом цели». Как следует из статьи 24 законопроекта, имеющей наименование «Административное усмотрение», «государственный орган наделен предусмотренным законом правом по своему выбору принять одно из возможных правомерных решений. При принятии таких решений государственный орган обязан руководствоваться защитой прав физических лиц и законных интересов юридических лиц, соразмерностью, а также преследовать иные предусмотренные законом цели». Кроме того, в ст. 23 «Соразмерность» определено, что «меры, предпринимаемые государственным органом при вмешательстве в правовое положение (свободу действий) физических и юридических лиц, должны быть соразмерны (соответствовать) законной цели, преследуемой государственным органом, а также необходимы и полезны для достижения этой цели по своему содержанию, месту, времени и кругу охватываемых этими мерами лиц».

Приведенные положения во многом созвучны и сформулированы с учетом правовых норм развитых демократий. Так, согласно §114 Закона ФРГ «Положение об административных судах» «если административный орган уполномочен действовать по собственному усмотрению, то суд также проверяет, являются ли административный акт, либо отказ издать административный акт или воздержание от его издания противоправными постольку, поскольку были превышены установленные законом пределы усмотрения или поскольку право на собственное усмотрение было осуществлено в форме, не соответствующей цели предоставленных прав на усмотрение»¹. Данное предписание содержится и в ст. 41 модельного Административно- процессуального кодекса, подготовленного рабочей группой Гер-

¹ Сборник законодательных актов отдельных государств по административной юстиции. Алматы, 2012. С. 282.

манского общества по международному сотрудничеству, – документа, имеющего несомненную теоретическую и практическую значимость для развития административного судопроизводства в государствах бывшего СССР¹.

Исходя из упомянутых выше законодательных норм, в процессе рассмотрения дел об оспаривании дискреционных актов административных органов немецкие административные суды традиционно выясняют следующее:

– имеются ли фактические предпосылки для реализации административного усмотрения;

– было ли известно административному органу о том, что существует возможность принятия разных решений, или он ошибочно посчитал, что обязан принять определенное решение (так называемое неиспользование административного усмотрения);

– держался ли орган в установленных законом пределах усмотрения, выбрал ли то решение (правовое последствие), которое предусмотрено законом, или вышел за указанные пределы (так называемое превышение пределов усмотрения);

– учитывал ли административный орган все точки зрения и интересы при проведении анализа (принятии решения);

– была ли в достаточной мере учтена цель, с которой предоставлены полномочия на усмотрение, и не руководствовался ли орган соображениями (мотивами), не имеющими отношения к делу (так называемое ошибочное применение усмотрения);

– придерживался ли орган принципа соразмерности, означающего, что избранное правовое средство (последствие) должно быть подходящим для достижения правовой цели; указанное средство должно быть необходимым, т.е. отсутствует в той же мере подходящее, но более умеренное, мягкое средство; средство и вызванные им обременения должны находиться в разумном, соразмерном соотношении с правовой целью (здесь действует так называемый запрет излишества).

При этом немецким судам запрещено проверять, было ли выбранное административным органом решение самым лучшим и наиболее целесообразным². Данный запрет ничуть не про-

тиворечит отстаиваемому мной тезису о необходимости установления действенного судебного контроля за административным усмотрением, поскольку, отвечая на перечисленные выше вопросы, суд неизбежно проверит правильность реализации административного усмотрения, в том числе обоснованность, а значит, и целесообразность дискреционного административного акта в ее правовой, так сказать, части

Думается, учет зарубежного опыта законодательного обеспечения судебного контроля за административным усмотрением, в ходе дальнейшей работы над проектом Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации, не только заметно усилит правовую защищенность граждан от административного произвола, но и будет способствовать приобретению российской публичной администрацией большего доверия со стороны гражданского общества.

¹ Административно-процессуальный кодекс: концепция, модельный закон и комментирование. Берлин, 2014. С. 41, 42.

² См.: Реннерт К. Общая система юрисдикций в Германии и место, система и значение административной юстиции // Материалы международной конференции «Административное судопроизводство» 7-8 июня 2012 г. М., 2012. С. 12–13; Он же. Административно-правовая защита административными судами: особенности немецкого административно-процес-

суального права, контроль административных действий в Германии. Краткий сравнительно-правовой обзор // Там же. С. 57–59; Хунд М. Административная юрисдикция в Германии (обзор) // Там же. С. 17; Райтемайер К. Структура административной юрисдикции – специализация или самостоятельные структуры? // Там же. С. 29; Гюнтер К. Контроль за решениями, принимаемыми в рамках административного усмотрения: германский опыт // Налоговое право в решениях Конституционного Суда Российской Федерации 2004 года: по материалам 2-й Междунар. науч.-практ. конф. 15–16 апр. 2005 г., Москва /Под ред. С.Г. Пепеляева. М.: Волтерс Клувер, 2006. С. 183–185.

Аннотатсия**Назорати судӣ аз болои салоҳдиди (ихтиёри) маъмурӣ**

Дар мақола мафҳуми салоҳдиди (ихтиёри) маъмурӣ бо ҷузъҳои он ҷушода дода мешавад. Инчунин таҳлили мухтасари масъалаҳои ҳалталаби мавҷуда дар қонунгузори маъмурии Федератсияи Русия пешниҳод карда мешавад. Намунаҳои комёби кишварҳои собиқ Шӯравӣ дар самти таъмини назорати судии таъсирбахши салоҳдиди маъмурӣ оварда мешаванд. Ҳамчунин масоили ба таври анъанавӣ ҳалнамудаи судҳои маъмурии олмонӣ дар рафти баррасии ҳолатҳои баҳсноки санадҳои ихтиёрии мақомоти маъмурӣ инъикос ёфтаанд.

Аннотация**Судебный контроль за административным усмотрением**

В статье раскрывается понятие административного усмотрения (дискреции) с подробным описанием его составляющих частей. Также представляется краткий анализ имеющихся не решенных проблем в административном законодательстве Российской Федерации. Приводятся примеры бывших союзных стран, сумевших добиться больших успехов на пути законодательного обеспечения эффективного судебного контроля за административным усмотрением. Также представлена информация о вопросах, традиционно выясняемых немецкими административными судами в процессе рассмотрения дел об оспаривании дискреционных актов административных органов.

Annotation**Judicial review of administrative discretion**

In the Article meaning of administrative discretion with a detailed description of its consisting parts is depicted. Also short analyses of the numerous unsolved problems in the Russian Federation of administrative legislation is provided. Examples of former Soviet countries, which have achieved great success on the way of legislative implementation of effective judicial control over administrative discretion, are provided. Also information about the questions that usually arise in German administrative courts within process of lawsuit, regarding disputed acts of administrative bodies made within discretionary powers, is provided.

Аббос Худойбахш,
соискатель Института философии,
политологии и права АН РТ
(Исламская Республика Иран)

МЕСТО И ПОЛНОМОЧИЕ ДИРЕКТОРА ОБЩЕСТВА В ПРАВЕ ИРАНА

*Калидвожаҳо: мудир; мудирӣ омил; ширкати тиҷорӣ; ширкати маданӣ; самти фаъолият; са-
лоҳият; ваколат; аҳлият.*

*Ключевые слова: директор; исполнительный директор; торговое общество; гражданское об-
щество; направление деятельности; полномочие; представительство; соответствие.*

*Keywords: director; executive director; commercial association; a nonprofit organization; activity;
power; representation; correspondence.*

Вначале статьи нам хотелось бы привести определения и понятия, используемые в данном исследовании.

Подразумевается что под определением «коммерческое общество» понимается юридическое лицо, учредителями которого являются юридические или физические лица, зарегистрированные в установленном порядке в министерстве юстиции и основным видом деятельности которых является коммерческая деятельность.

Директор является основным руководителем общества, избираемый акционерами на определенный период, при этом директор обязательно должен быть акционером объединения, т.е. акционеры вправе избирать на должность директора любое физическое лицо. Директор несет ответственность за деятельность общества в соответствии с его уставом и осуществляет руководство в соответствии с уставом или решением учредителей самостоятельно или посредством исполнительного директора общества.

Исполнительный директор является исполнительным органом, назначается на должность посредством конкурсного отбора и несет ответственность за исполнение обязательств общества, в соответствии с его уставом.

При этом в Иране существуют «гражданские общества», которые являются договорными обществами, создаваемые учредителями для выполнения определенных работ, в регистрационном органе они не регистрируются, т.е. гражданские общества не являются юридическими лицами.

В качестве признания общества юридическим лицом основной инициативой является развитие и расширение его деятельности, так как в современном мире юридические лица наряду с физическими лицами и даже в некоторых случаях превосходя их, берут в свои руки управление экономикой общества.

После образования юридического лица общества, в противоположность прежним временам, когда экономические и коммерческие планы партнеров и их деятельность являлась основой работы, статус директора как рычага исполнения и мозгового центра этих обществ, имел особое значение, и в случае, когда одно общество имело преимущество относительно другого общества, в возможности управления ими их директорами, директора становились стержнем деятельности коммерческих обществ.

В коммерческих обществах директора обладают большими полномочиями и все средства и возможности общества находятся в их распоряжении, в частности в инвестиционных обществах, в которых вкладчики и их партнеры в управлении обществом не имеют большого влияния, вся деятельность общества зависит от его директора. С целью изучения полномочий директора необходимо в первую очередь определить сущность отношений и место вопроса, т.е. целью является обсуждение этого явления в трех дискуссиях. В первой дискуссии будет рассмотрена правовая сущность отношений директора, во второй дискуссии будут рассмотрены вопросы полномочий директора и в третьей дискуссии будут определены место директора в обществе и в системе права Ирана.

Первая дискуссия: Правовая сущность отношений директора

Перед вступлением в обсуждение пределов компетентности директоров необходимо отметить, что полномочия директоров в обществе основывается на тесной связи директоров с обществом и акционерами. Деятельность общества осуществляется посредством этих людей (директоров), т.е. директора являются изъывите-

лями воли общества. Из вышеприведенного возникает вопрос, каковы место и отношения директоров с обществом?

Относительно правовых основ отношений директоров и обществ в правовой системе Ирана высказаны различного рода мнения, некоторые из которых приводятся ниже:

1. Директора являются представителями общества

Эта точка зрения основывается на статье 51 Коммерческого закона от 1311 года, в которой говорится:

«Ответственность директора перед партнерами является такой ответственностью, которую имеет депутат перед избирателями».

В соответствии с этой статьей директора общества являются представителями партнеров, и в этом случае возникает вопрос, действительно ли директора являются представителями акционеров и партнеров?

Ответ на этот вопрос относительно коммерческих обществ отрицательный. В гражданских обществах директор является лицом, которому вверены вклады, и представителем имущественной собственности партнеров, так как он избирается партнерами и это представительство имеет особые свойства представительства, т.е. полномочия и ответственность директора гражданского общества сходно с доверенным лицом. При выборах директора гражданского общества все партнеры должны выразить свою позицию и директор должен быть избран всеми партнерами. В случае смерти или признании недееспособным одного из партнеров единогласное разрешение партнеров, которым был избран директор гражданского общества, аннулируется.

Однако такое положение дел в коммерческом обществе не наблюдается. По истечении определенного времени и лучшего понимания юридического лица, коммерческие общества эту связь обозначают как отношение директора с обществом, т.к. директор общества в основном действует от имени общества и представляет от этого общества. В коммерческом обществе директор избирается не единогласным голосованием, а избирается большинством голосов членов (акционеров), и при смерти или признании недееспособным одного из партнеров, полномочия директора не отменяются и никто из членов общества не имеет права отменить директорство и директор получает такие полномочия, которые не имеют другие члены¹. В связи с таки-

ми существенными и сложными затруднениями, некоторые авторы коммерческого права в прежних правилах старались представить директоров как представителями общества².

Один из авторов гражданского права комментирует статью 51 Коммерческого закона следующим образом: законодатель не имея цели объяснения связи директора с обществом или партнерами, имел цель изложить, что предложения договоренности включить эти связи, и с директором должны быть отношения как к доверенному лицу, в связи с этим исходит, что директор общества не является представителем партнеров³. В связи с этим цель законодателя в статье 51 Коммерческого закона изложить ответственность директора перед партнерами, но никак не отношения директора и партнеров⁴.

В связи с этим следующие замечания:

а) Предоставление полномочий возможно в случае когда физическое лицо сможет исполнить эти полно-

я (ст. 662 Гражданского закона). В случае, когда директор совершает действия для общества, это не является задачами исполняемые при помощи самого общества⁵.

б) Это мнение не созвучно с современной необходимостью и коммерческими задачами, так как в соответствии с ним любой, кто намерен иметь отношения с обществами может обратиться к уставу общества и ознакомится с пределами полномочий директора или директоров, при их рассмотрении возможен выход из определенного круга директорами своих полномочий, в случае если в уставе об этом ничего не сказано и в пределах не входящих в отношения, очерченных уставом для свободы действия директоров⁶.

Если полномочия директоров определены в уставе как неограниченные, опять же эти директора по сравнению с уполномоченным в таких делах как продажа, дача в долг, дача или получение залога, оплата доверительной сделки, назначения доверенных лиц и их оплата не имеют полномочий, и для получения доли директорами от полномочий указанных выше, поэтому все вышеприведенное должно быть отражено и предусмотрено в уставе.

² Ситуда Техронӣ, (Техрон, нашри «Додгустар», 1382, чопи 5, иборат аз 4 чилд, чилди 2), сах.166.

³ Котузиён, манбаи пешина, сах. 57-58.

⁴ Муҳаммад Исо Тафрашӣ, Бахсҳои таҳлили аз ҳукуки ширкатҳои тичорӣ, чопи 1, (Донишгоҳи тарбияти мударрис, чилди 1, 1387), сах.88.

⁵ Котузиён, манбаи пешина, сах. 58.

⁶ Ситуда Техронӣ, манбаи пешина, сах.166.

¹ Котузиён. Қоидаҳои умумии қарордодҳо, (Техрон, нашркунанда-Ширкати саҳомии «Интишор» бо ҳамкори Баҳман-Барно, 1382, чопи 6, чилди 2), сах.57.

Сегодня, по истечении времени и внесения изменений и дополнений в Коммерческий закон, теория полномочий на основе акционерных обществ и даже обществ с ограниченной ответственностью стала уязвимой.

2. Директора – законные представители

Высказанные замечания на теорию полномочий явились причиной возникновения новой теории о том, что директора являются законными представителями юридического лица.

В основе этой теории такие директора как опекун малолетнего, является представителем избираемый общим собранием и владельцами имущества общества. В приводимой теории в представительстве, как сказано, подопечный не имеет возможности (неволен) передать другому полномочия, самоустраняется, так как законное представительство при этом назначается потому, что подопечный не является дееспособным (не имеет здравой воли и несамостоятелен)¹. В соответствии с этой теорией директора по отношению к уполномоченному имеют преимущественные полномочия. Однако члены совета директоров и исполнительный директор, как представители юридического лица, также учитываются для исполнения законных действий².

Эта точка зрения даёт право директорам общества, которые в соответствии с Коммерческим законом и уставом во внешних отношениях общества с третьими лицами и во внутренних отношениях с акционерами и другими элементами, имеют право преимущественных полномочий³. Иначе говоря, директора считаются законными представителями общества, и это общество со всеми владельцами акций считается доверителем и отношения между директором и обществом являются отношениями между представителем и представляемым⁴.

Высказанные замечания по этому поводу:

Эта теория хотя и устраняет некоторые недостатки теории полномочий, однако имеет еще определенные недостатки, основные из которых являются следующими:

Сравнение одного общества (юридического лица) с человеком который является недееспособным не имеет никаких намерений в выборе свое-

го представителя и не имеющий возможности отменить навязанные полномочия не в его полномочиях, является внешние сравнения, так как общее собрание общества является основой основ создания общества и как законодатель (определяющий основные направления общества) играет определяющую роль в назначении и отмене директоров.

Эта теория, в качестве защиты от третьих лиц, являющиеся стороной отношений объединений и допускающая принятие новых правил Коммерческого закона, необходимости не имеют, так как в теории законного представительства существует два лица и два независимых интереса, одно из них действующее как представительство. В связи с этим, в случае, когда представитель исключается из определенного круга полномочий, это не будет являться ответственностью общества и общество не будет обязано исключить это из круга полномочий директора. В случае когда такие итоги по требованию современной коммерции и важнейшего его принципа – принципа скорости, не соответствует и всегда во взаимоотношениях с обществами различные стороны его должны быть исследованы, и возникает еще одно сомнение, что возможно директор действовал за пределами своей компетенции.

3. Директора как основа общества

Правовые изменения последних лет усиливают особую волю (интерес) юридических лиц. Этот интерес является той заинтересованностью органов принимающих решения и директоров, являющимися юридическими лицами, принимающие решения как юридические лица в том случае, когда интерес директоров является интересом юридического лица⁵. Таким образом, возникает другая теория, в основе которой совет директоров или директор являются частью юридического лица. Состав совета директоров является частью юридического лица, посредством которого оглашается интерес юридического лица и осуществляется деятельность.

Эта теория называемая «единство директора и общества» или «директор основной элемент для общества», и в этом случае достойно исследования, что в принципе любое сооружение устойчиво опорой и основанием, и без этих опор сооружение будет неустойчивым и разваливающимся. Эти опоры являются составляющими сооружения, и всякое воздействие на них соответственно будет считаться воздействием на все сооружение. Основу коммерческого общества со-

¹ Махмуд Ирфонӣ. Хукуки тичорат. Ширкатҳои саҳомии ом ва хос (Техрон, чиҳоди донишгоҳӣ, 1369, ҷоми 2, ҷилди 2), саҳ. 45.

² Хусейнкули Котибӣ. Хукуки тичорат (Интишороти «Ганҷи дониш», 1375, ҷоми 7), саҳ.83.

³ Аббос Мухочирӣ. «Мудирон дар ширкатҳои саҳомӣ». Маҷаллаи «Конуни вуқало», №133, 1354, саҳ.64.

⁴ Котузиён, манбаи пешина, саҳ. 59.

⁵ Амир Хусейн Фахорӣ. Ҷузъаи хукуки тичорат, донишгоҳи «Шаҳид Бихиштӣ», 1369, саҳ.90.

ставляют такого рода опоры как общие собрания акционеров и совет директоров, и без образования и наличия каждой из этих опор невозможно существования самого общества. В связи с этим, образование и наличие каждой из этих опор считается основополагающими для общества.

Безусловно, «единство директора с обществом» не имеет того понятия, что назначение директора будет осуществляться без предъявления к нему никаких требований. Видится что эта теория состоит из двух частей: во первых в отношении директоров с третьими лицами и во вторых в отношениях директоров с обществом.

Относительно отношений директоров с третьими лицами теория единения или основ говорит о том, что в связи с тем, что директор является исполняющим и руководящим лицом общества, имеющий полные полномочия для управления обществом, его инициатива воспринимается как инициатива самого общества. Поэтому, в принципе никаких ограничений обращенных к полномочиям директоров нет, и действия директоров относительно обществ, всегда будут правильными.

Вторая дискуссия: Полномочия директоров

На настоящий момент пределы полномочий директоров обществ, кроме того, что являются результатом правовых теорий, имеют начало из экономических и коммерческих случаев и задач. В действительности, ограниченные полномочия директоров обществ и выполнение различных и препятствующих формальностей, таких которые в принятые в прошлом теории полномочий имеет такие же требования, которые по коммерческим требованиям и основным его принципом – скорость и безопасность не соответствует рыночным отношениям.

1. Полномочия директоров по праву Ирана

Пределы полномочий директоров обществ по определению места директоров в обществах и их отношения с обществом имеет твердую связь. Если рассмотрим директора общества как основу из основ его составляющего (основа мышления и управления им) в этом случае он будет обеспечен всеми необходимыми полномочиями для управления делами общества.

Наблюдается точка зрения в проекте изменений Коммерческого закона также теорией единства директора и общества или теории основ директоров с обществом, так как:

Вначале, в статье 118 проекта изменений Коммерческого закона приводиться следующее «Исключая задачи, которые на основании определений этого закона решаются и усилия отно-

сительно их в особых полномочиях общего собрания, директора общества имеют необходимые полномочия для управления деятельностью общества, при условии, когда их решения и инициативы совершаются в рамках деятельности общества. Ограничение полномочий директоров в уставе или на основании решений общего собрания возможно только с точки зрения отношений директоров и акционеров и недействительны против третьих лиц».

Второе, определенное статьей 135 проекта изменений Коммерческого закона, решения относительно действий и инициатив директоров и директора общества, по отношению к третьим лицам признается и не может по причине неисполнения зависимых инициатив путем избрания признать их действия и инициативы недействительными. С другой стороны это определение с теорией полномочий и законного представительства непригодно, основывается на теории основ, так как в случае, когда инициатива или законные действия, связанные с выбором уполномоченного или представителя не соблюдены, полномочия и представительство недействительны, инициатива уполномоченного или представителя на самом деле не влияет. Поэтому, учитывая статьи 118 и 135 проекта изменений Коммерческого закона следует сказать, что в правовом регламенте акционерных обществ, директора имеют определенные полномочия, каждая инициатива и решение, принимаемые для общества, необходимы с условием, что эти инициативы будут в теме общества и не имеют намерений вмешиваться в полномочия общего собрания.

То о чем говорилось относительно полномочий директоров общества, применительно к директорам обществ с ограниченной ответственностью до той степени, которой в уставе о полномочиях директоров партнерами не были ограничены, и в случае, если в уставе предусмотрены особые условия и правила, порядок, связанный с регистрацией и предупреждением был определен, эти ограничения применяются также против третьих лиц, если по замыслу законодателя это может стать причиной злоупотребления директоров и возникновения ненормальной обстановки для третьих лиц.

В любом случае это является традиционным направлением законодателя, и исполняется только в случае обществ с ограниченной ответственностью и по отношению к акционерным обществам вносимые ограничения, независимо от того внесены они в устав или нет, не применяются относительно третьих лиц.

Вторая дискуссия: Причины ограничения полномочий директоров

В праве Ирана существуют две причины, по которым могут быть ограничены полномочия директоров и они состоят из следующего:

Тема 1: Полномочия общества

В обсуждении содержания общества не рассматриваются вопросы полномочий директоров, рассматриваются лишь полномочия и свобода действия самого общества. Другими словами является ли фиксация содержания деятельности общества в уставе или в положении об обществе в смысле назначения пределов соответствия и соответствие общества ограничено в содержании общества существует или нет?

1. Полномочия Общества в праве Ирана

В статье 118 проекта изменений Коммерческого закона приведено: «Директора общества имеют необходимые полномочия для управления делами общества с условием, что их инициативы и решения находятся в пределах предмета общества» и пунктом 2 статьи 8 этого же проекта закона определено, что предмет деятельности общества должен быть открыт и прозрачен и отражен в уставе.

В соответствии со статьей 118 директора не могут иметь больше прав, чем само общество¹. Другими словами указанная статья обращает внимание на то, что законодательство Ирана тему назначение пределов способности и полномочий общества отмечает, что это с учетом статьи 588 Коммерческого закона непригодно.

2. Решения общих собраний в праве Ирана

На основе Коммерческого закона Ирана основой каждого общества состоит из общего собрания, совета директоров, ревизора или ревизоров. Известно, что каждый из перечисленных органов имеют свои задачи и компетенцию. Поэтому совет директоров не может решать вопросы, входящие в компетенцию общего собрания или другие вопросы не входящие в их компетенцию. Важность разделения задач и компетенций до тех пределов до внедрения основной темы, которые упоминаются в статье 118 изменений Коммерческого закона.

Хотя в праве Ирана общему собранию дано право ограничения полномочий директора однако в коммерческом праве Франции полно-

мочия директоров подобно общим собраниям открыто не представлены, но законодатель не уполномочил общее собрание ограничивать полномочия директоров, это право предоставлено только совету директоров, который может ограничить полномочия исполнительного директора только в соответствии уставом, что по мнению большинства правоведов, эти ограничения ни в коем образе не могут быть причиной отмены прав управления обществом их директоров². Относительно разделения прав общего собрания и совета директоров сказано следующее: принимая во внимание правовое положение акционерных обществ, в принципе должно принять решение о разделении полномочий директоров и полномочий общих собраний для того, чтобы каждый орган для исполнения своих законных задач имел соответствующие полномочия. С другой стороны, с учетом гражданской и уголовной ответственности директоров логически истекает, что для выполнения ими своих управленческих задач, им должны быть даны достаточные и необходимые полномочия.

¹ Эскинй, Рабио. Хукуки тичорат. Ширкатҳои тичорӣ. Интишороти «Самт», чопи 1, Техрон, 1377, ҷилди 2, сах.152.

² Маҳмуд Ирфонӣ. «Накде бар моддаи 118 лоиҳаи ислоҳии қонуни тичорат», нашрияи Институти ҳуқуқ ва илмҳои сиёсии Донишгоҳи Техрон, №24, озармоҳи 1368, сах. 9-78.

Аннотатсия**Чойгоҳ ва салоҳияти мудирони ширкат дар ҳуқуқи Эрон**

Дар мақола, ки аз се баҳс фароҳам омадааст, дар бораи салоҳияти мудирон ва нишон додани мавқеи онҳо дар ҳуқуқи Эрон сухан меравад. Дар баҳси аввал моҳияти ҳуқуқи робитаи мудир ва дар баҳси дуюм салоҳиятҳои мудирон баррасӣ гардида, дар баҳси сеюм чойгоҳи мудирон дар ширкат ва дар низоми ҳуқуқи Эрон муайян карда мешавад.

Аннотация**Место и полномочие директора общества в праве Ирана**

В статье, которая состоит из трех дискуссий, говорится о полномочиях директоров объединений и показано их место в праве Ирана. В первой дискуссии речь идет о сущности правовых отношений директора, во второй - об их полномочиях, а третья дискуссия посвящена определению места директоров в обществах и в правовой системе Ирана.

Annotation**Place and manager of the authority the right to Iran**

In this paper, which consists of three debates, according to the powers of directors of associations and their location is shown in the right of Iran. In the first debate we are talking about the nature of legal relations director, the second - on their credentials, and the third is devoted to discussion of the definition of space in the pool of directors and the legal system of Iran.

иктисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, ки парвандаҳо дар хусуси ҳимояи шаъну шараф ва одоби касбӣ дар соҳаи соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ, аз ҷониби судҳои иқтисодӣ баррасӣ карда мешаванд.

Ҳамзамон, ин гуна парвандаҳо тибқи талаботи қисми 2-и моддаи зикршуда аз ҷониби суди иқтисодӣ новобаста ба иштирокчи будан ё набудани шахси ҳуқуқӣ, соҳибкори инфиродӣ ё дигар шахрвандон ва ташкилот дар муносибатҳои ҳуқуқие, ки аз онҳо баҳс ё талабот ба вучуд омадааст, баррасӣ мегарданд.

4. Мутобиқи талаботи қисмҳои 1 ва 8-и моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон шахрванде, ки дар хусуси ӯ маълумоти пастзанандаи шаъну шараф ё эътибори қориаш, шахси ҳуқуқӣ бошад, нисбати эътибори қориаш паҳн гардидааст, ҳақ доранд барои нодуруст дониستاني маълумоти паҳнгардида, ба суд муроҷиат намоянд.

Тартиби пешакии то судиро дар бораи ҳифзи шаъну шараф ва ё эътибори қорӣ, аз ҷумла, дар ҳолатҳое, ки даъво нисбати воситаҳои ахбори омма, ки ба воситаи он маълумотҳои мазкур паҳн гардидаанд, КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ накардааст.

Шахси воқеӣ ва (ё) ҳуқуқие, ки воситаи ахбори омма дар хусуси ӯ маълумоти бардурӯғ ва ё маълумоти пастзанандаи шаъну шараф ё эътибори қориашро паҳн намудааст, ҳуқуқ дорад аз редакцияи он нашри раддияро талаб намояд. Дар сурати аз тарафи воситаи ахбори омма рад кардани нашри раддия ва ё риоя накардани муҳлати барои нашри ҷунин мавод муқарраршуда, шахси манфиатдор ҳуқуқ дорад дар муддати то як соли баъди нашри мақола ба суд муроҷиат намояд (моддаҳои 19 ва 21 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»).

Воситаҳои ахбори омма вазифадоранд қарори эътибори қонунӣ пайдонамудани судро дар бораи дар ҳамон воситаи ахбори омма нашр кардани он ройгон ва дар муҳлати муқарраршуда нашр намоянд (моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»).

5. Ҷавобгари муносиб аз рӯи аризаҳои даъвогӣ оид ба ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қорӣ муаллифони маълумотҳои пастзанандаи шаъну шараф ё эътибори қорӣ, ки ба ҳақиқат мувофиқат намекунанд, инчунин шахсони паҳнкунандаи ҷунин маълумот доништа мешаванд. Агар маълумоти мавриди баҳс қарордошта тавассути воситаҳои ахбори омма паҳн шуда бошад, он гоҳ ҷавобгарони муносиб муаллиф ва **редакцияи** воситаҳои дахлдори ахбори омма мебошанд.

Дар сурате, ки агар маълумоти мазкур дар воситаҳои ахбори омма бо ишора ба шахсе, ки сарчашмаи он мебошад, паҳн шуда бошад, он гоҳ ин шахс низ ҷавобгари муносиб доништа мешавад.

Ҳангоми бе ному насаби муаллиф чоп ё ба тариқи дигар паҳн кардани маълумотҳои пастзанандаи шаъну шараф ё эътибори қорӣ, ки ба ҳақиқат мувофиқат намекунанд (масалан, дар мақолаи таҳрирӣ), аз рӯи парванда ҷавобгари муносиб **редакцияи воситаҳои ахбори омма, яъне шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ё ташкилотҳои (зерсохторҳои) онҳо, ки нашри воситаи ахбори оммаро амалӣ мегардонанд,** доништа мешаванд.

Агар **редакцияи** воситаҳои ахбори омма шахси ҳуқуқӣ набошад, он гоҳ барои иштирок дар парванда ба ҳайси ҷавобгар муассиси он ҷалб карда мешавад.

Дар ҳолате, ки маълумот аз тарафи қораманд бо сабаби ба амал баровардани фаъолияти касбии худ аз номи ташкилоте, ки дар он ҷо ӯ қор мекунад (масалан, дар тавсифномаи хизматӣ) паҳн шуда бошад, он гоҳ тибқи талаботи моддаи 1083 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгари муносиб шахси ҳуқуқие доништа мешавад, ки қорамандаш ҷунин маълумотро паҳн намудааст. Бо дарназардошти он ки баррасии парвандаи мазкур метавонад ба ҳуқуқу уҳдадорихои қораманд таъсир расонад, ӯ метавонад дар парванда ба ҳайси шахси сеюм баромад намояд ё ин ки барои иштирок дар парванда тибқи аризаи хаттии шахсони иштирокчи парванда ҷалб карда шавад (моддаи 45 КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон).

6. Шаъну шараф ва эътибори қорӣ хангоми тухмат, яъне дидаю доништа паҳн кардани маълумоти бардурӯғ, ки шаъну шараф ва эътибори шахси дигарро паст мезанад ё таҳқир, яъне беадабона бо алфози қабех паст задани шаъну шараф ва эътибори шахси дигар тибқи талаботи моддаҳои 170, 171 ва 174 КГ ҳифз карда мешаванд (моддаи 174¹ КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон).

7. Аз рӯи парвандаҳои категорияи мазкур бояд дар назар дошт, ки ҳолатҳои тибқи моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои парванда аҳамиятдошта, бояд аз тарафи судя хангоми қабули аризаи даъвогӣ ва оморасозӣ ба муҳокимаи судӣ, ҳамчунин, дар рафти баррасии он муайян карда шаванд. Аз ҷумла, ҳолати аз тарафи ҷавобгар паҳн кардани маълумотҳо нисбати даъвогар, ки онҳо хусусияти ҳоси пастзананда дошта ва ба ҳақиқат мувофиқ нестанд.

Зери мафҳуми маълумотҳое, ки шаъну шараф ё эътибори қорӣ шахрвандон ва

шахсони ҳуқуқиро паст мезананд, **чунин маълумотҳое фаҳмида мешаванд, ки дар матбуоти даврӣ, ҳамчунин агентҳои иттилоотӣ, барномаҳои телевизиону радио, кинохроникаҳо, сабтҳо ва барномаҳои аудио ва аудиовизуалӣ, ки дар як сол на камтар аз як маротиба тавассути эфир ё кабел паҳн мешаванд**, паҳши он дар шабакаи Интернет, ҳамчунин бо истифодаи воситаҳои дигари телекоммуникатсионӣ, тафсир дар тавсифномаи хизматӣ, баромадҳои оммавӣ, аризаҳо, ки ба суроғи шахсони мансабдор ё ин ки иттилоот дар ҳама гуна шакл, аз ҷумла, ба тариқи шифохӣ ақаллан ба як шахс ирсол шудаанд. Хабар додани чунин маълумот ба шахсе, ки ба ӯ дахл дорад, дар сурате паҳнкунанда эътироф намегардад, агар аз тарафи шахси хабардиҳанда тадбирҳои кофӣ оид ба махфӣ нигоҳ доштани маълумоти мазкур, то ин ки ба шахсони сеюм маълум нагарданд, андешида шуда бошад.

Судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки агар маълумотҳои пастзанандаи ба ҳақиқат мувофиқ набуда, дар шабакаи Интернет ба воситаи захираҳои иттилоотӣ, ки ба тариқи муқаррарнамудаи қонун ҳамчун воситаҳои ахбори омма ба қайд гирифта шудааст, паҳн гардидааст, он гоҳ хангоми баррасии даъво дар бораи ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қорӣ дастрас намудани меъёрҳои ҳуқуқие, ки ба воситаҳои ахбори омма мансубанд, зарур мебошад.

Зери мафҳуми маълумоти ба ҳақиқат мувофиқ набуда, ин воқеият ё ҳодисаҳое, ки дар вақт ва маҳали асли ба маълумотҳои бахшӣ тааллуқдошта ҷой надошта бошанд, фаҳмида мешаванд.

Маълумотҳое, ки дар санадҳои судӣ, қарорҳои мақомоти тафтиши пешакӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои мувофиқавӣ ё расмӣ ҷой дошта, ки мавриди шикоят ва баҳс қарор додани онҳо тартиби дигари судии бо қонун муқарраргардида пешбинӣ шудааст, маълумотҳои ба ҳақиқат мувофиқ набуда ҳисобида намешаванд (масалан, бо тартиби моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумотҳои дар фармон оид ба аз қор озод намудан рад карда намешаванд, зеро чунин фармон танҳо бо тартиби пешбининамудаи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд КМ Ҷумҳурии Тоҷикистон) мавриди баҳс қарор мегирад).

Маълумоти пастзананда ҳамон маълумоте доништа мешавад, ки дар он тасдиқи аз тарафи шахрванд ё шахси ҳуқуқӣ вайрон кардани қонунгузории амалкунанда, содир намудани кирдори ношоиста, рафтори нодуруст, ғайриахлоқӣ дар ҳаёти шахсӣ, ҷамъиятӣ ё сиёсӣ, бевичдонӣ хангоми баамалбарории

фаъолияти истеҳсолӣ-хоҷагидорӣ ва соҳибқорӣ, вайрон намудани меъёрҳои аз тарафи умум эътирофшудаи ахлоқӣ, қоидаҳои одоби қорӣ **ва анъанаҳои муомилоти қорӣ** ки шаъну шараф ва эътибори қорӣ шахрванд ё шахси ҳуқуқиро паст мезананд, ҷой дошта бошанд.

8. Ба судҳо зарур аст парвандаҳои марбут ба ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қорӣ (моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон) аз парвандаҳои оид ба ҳифзи дигар неъматҳои ғайримоддӣ (моддаи 170 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон) фарқ намоянд.

Масалан, хангоми баррасии баҳс, ки бо паҳн гардидани иттилоот дар бораи ҳаёти фардии шахрванд ба вуқӯъ омадааст, бояд дар назар дошт, ки агар бе ризоияти даъвогар ё намояндаи қонунии ӯ маълумоти ба ҳақиқат мувофиқ буда дар бораи ҳаёти шахсиаш паҳн карда шудааст, ба ҷавобгар вазифаи ҷуброн намудани зарари маънавие, ки бо паҳнкунии чунин маълумот расонида шудааст, воғузур карда мешавад (моддаҳои 170, 171 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Агар паҳн гардидани маълумоти ба ҳақиқат мувофиқ набуда, дар бораи ҳаёти шахсии даъвогар ҷой дошта бошад, он гоҳ ҷавобгар вазифадор аст маълумоти мазкурро рад карда, зарари маънавие, ки бо паҳнкунии чунин маълумот расонида шудааст, дар асоси моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷуброн намояд.

9. Тибқи талаботи қисми 1-и моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар шахси паҳнкардаи маълумоте, ки шаъну шараф ё эътибори қорӣ шахрвандро паст мезананд, дурустии чунин маълумотро ба исбот нарасонад, шахрванд ҳақ дорад аз тариқи суд раддияи чунин маълумотро талаб кунад. Яъне, вазифаи исботкунии ба ҳақиқат мувофиқ будани маълумоти паҳнгардида ба зиммаи ҷавобгар воғузур карда мешавад. Даъвогар вазифадор аст воқеияти паҳн кардани маълумот аз ҷониби ҷавобгар, инчунин хусусияти пастзанандаи маълумоти мазкурро исбот намояд.

Ҳамзамон, бо дарназардошти қисми 3-и моддаи номбаршуда шахрванде, ки воситаҳои ахбори омма дар хусуси ӯ маълумоти халалдоркунандаи ҳуқуқ ё манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандашро нашр кардаанд, ҳақ дорад дар ҳамон воситаҳои ахбори омма ҷавоби худро нашр кунад.

Раддияи **редаксияи** воситаҳои ахбори омма бобати нашр накардани ҷавоби шахсро мавриди баҳси судӣ қарор диҳад. Даъвогар вазифадор аст исбот намояд, ки маълумоти паҳнгардида ҳуқуқи манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандаи ӯро поймол мекунад.

Моддаи 30 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳар кас озодии суҳан, нашр, ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахборро кафолат додааст. Аз ин рӯ, хангоми баррасии парвандаҳо оид ба ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қорӣ, судҳо бояд ба он таваҷҷуҳ намоянд, ки мулоҳизаҳои баҳодихӣ, фикру ақидаҳо, мавзӯи баҳси судӣ оид ба ҳимояи шаъну шараф ва эътибори қорӣ тибқи моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон намебошанд, зеро онҳо ифодаи фикру ақидаи субъективии шахс буда, мавриди санҷиш қарор дода намешаванд.

Шахсони мансабдори давлатӣ оид ба тарзи қору фаъолият, таври иҷро қардани вазифаҳои худ метавонанд дар воситаҳои ахбори омма зерин танқид қарор гирифта шаванд, чунки ин баҳри таъмини шаффофият ва иҷрои вазифаҳои масъули онҳо зарур мебошад.

Агар шахс чунин шуморад, ки мулоҳизаи баҳодихӣ ё фикру ақидаи изҳоргардида, ки дар воситаҳои ахбори омма паҳн шудааст, ба ҳуқуқи манфиатҳои ӯ даҳлат мекунад, метавонад мутобиқи банди 3-и моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моддаи 19 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» дар ҳамаи воситаҳои ахбори омма ҷавоб, тафсир, эътирози ҷавобии (луқмапартоӣ) худро бо мақсади асоснок қардани бепоя будани мулоҳизаҳои паҳншуда, ба онҳо баҳои дигар дода, ҷоп намояд. **Агар фикру ақидаи субъективӣ дар шакли тухмат ё таҳқир бо паст задани шаъну шараф ва эътибори қорӣ даъвогар изҳор шуда бошад, ӯ метавонад бо даъво нисбати ҷавобгар оид ба ҷуброни зарари маънавӣ, ки бо тухмат ё таҳқир расонида шудааст, пешниҳод намояд (моддаҳои 170, 171, 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон).**

10. Моддаи 31 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар қардааст, ки шаҳрванд ҳақ дорад шахсан ва ё якҷоя бо дигарон ба мақомоти давлатӣ муроҷиат намояд.

Бинобар ин, судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки агар шаҳрванд ба мақомоти зикргардида бо ариза муроҷиат намуда, дар ариза ин ё он маълумотро нишон дода бошад (масалан, ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар бораи содир шудани ҷиноят ё тайёри ба ҷиноят маълумот дода бошад), ки иттилооти мазкур дар рафти санҷиш тасдиқи худро наёбад, он гоҳ ҳолати мазкур асос барои ба тартиби ҳуқуқи граждани ба ҷавобгарӣ кашидани шахси мазкур мувофиқи моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон шуда наметавонад. Чунки дар ин ҳолат аз тарафи шаҳрванд ба амал баровардани ҳуқуқи конституционии ӯ

оид ба муроҷиат ба мақомоте, ки тибқи қонун масъуланд маълумоти воридшударо мавриди санҷиш қарор диҳанд, ҷой дошт, на ин ки паҳнкунии маълумоте, ки ба ҳақиқат мувофиқ намебошад.

Талаботи мазкур танҳо дар сурате қонеъ қарда мешаванд, ки агар хангоми баррасии парванда суд муайян намояд, ки муроҷиат ба мақомоти зикргардида, ягон асос надошта, бо мақсади иҷро намудани қарзи шаҳрвандӣ ё ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои бо қонун ҳифзшаванда не, балки маҳз бо мақсади расонидани зарар ба шахси дигар ифода ёфтааст, яъне сӯистифода аз ҳуқуқ ҷой дошт бошад (бандҳои 1, 3 моддаи 10 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон).

11. Судҳо бояд ба инобат гиранд, ки агар маълумоте, ки баҳсро ба миён овардааст, дар рафти баррасии парвандаи дигар аз тарафи шахсони иштирокчиҳои парванда ва инчунин шохидон хабар дода шуда, далел аз рӯи парвандаи мазкур мебошад ва аз тарафи суд хангоми қабули қарор баҳо дода шудаанд, он гоҳ маълумоти зерин наметавонад ба тариқи пешбининамудаи моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баҳс қарор дода шавад. Зеро, бо меъёрҳои КМГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КМЧ Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби маҳсули таҳлил ва баҳодихии далелҳои мазкур муқаррар қарда шудааст. Чунин талабот асосан талаби баҳодихии тақрорӣ судии маълумоти мазкур, аз ҷумла, аз нав баҳодихии далелҳо аз рӯи парвандаҳои қаблан баррасигардида, мебошад. Агар чунин маълумот дар рафти баррасии парванда аз тарафи шахсони дар боло зикршуда нисбати дигароне, ки иштирокчиҳои муроғиати судӣ набуда, вале чунин маълумотро ба ҳақиқат номувофиқ ва паст задани шаъну шарафи худ меҳисобанд, паҳн гардад, шахсони мазкур метавонанд ҳуқуққояшонро дар асоси моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳимоя кунанд.

12. Диққати судҳо ба он ҷалб қарда шавад, ки дар моддаи 34 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» номгӯи ҳолатҳои аз ҷавобгарӣ озод қардан барои паҳн қардани маълумоте, ки ба ҳақиқат мувофиқат намекунад, дар воситаҳои ахбори омма пурра буда, маънидодкунии (шарҳу эзоҳи) зиёдатиго талаб наметавонад. Масалан, ваҷҳи намоёндагони воситаҳои ахбори омма ба он ҳолат, ки табъу нашр маводи рекламаро ифода мекунад, наметавонад асос барои озод қардан аз ҷавобгарӣ гардад.

Боби 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи реклама» пешбинӣ намудааст, ки Қонуни мазкур муносибатҳои соҳаи рекламаро ба танзим дароварда, рекламаи номуно-

сиберо, ки метавонад ба шараф ё шухрати меҳнати истифодабарандагон он зарар расонад, пешгирӣ ва қатъ менамояд.

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо, агар дар маводи реклама маълумоти пастзанандаи ба ҳақиқат номувофиқ мавҷуд бошад, дар асоси моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин шаҳрвандону ташкилотҳое, ки чунин маълумотро пешниҳод намудаанд, исбот накунад, ки маълумот ба ҳақиқат мувофиқ мебошад, он гоҳ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Ҳангоми қонё гардонидани даъво ба **редаксияи** воситаҳои ахбори умум вазифаи додани иттилоот дар бораи қарори суд дар ҳолате низ воғузур карда мешавад, ки агар асоси ҷавобгарии онҳо истисно шуда бошад.

13. Дар вақти баррасии аризаҳои даъвогӣ нисбати **редаксияи** воситаҳои ахбори омма, муаллиф, муассис ва судҳо бояд ба он аҳамият диҳанд, ки барои паҳн кардани маълумотҳои пастзанандаи шаъну шараф ва ба ҳақиқат номувофиқ нашри воситаҳои ахбори омма, ки чунин маълумотро паҳн кардааст, зимни баррасии баҳс қатъ гардидааст, суд ҳуқуқ дорад ҷавобгарро вазифадор намояд, ки бо маблағи худ раддия диҳад ё ин ки нашри ҷавоби даъвогарро дар дигар воситаҳои ахбори омма пардозад.

14. Бо дарназардошти он, ки талаб дар бораи ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қорӣ, талаб дар бораи ҳимояи ҳуқуқҳои ғайримолумулкӣ мебошад, тибқи талаботи моддаи 231 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати онҳо мурури муҳлати даъво паҳн намегардад, ба истиснои ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун.

Судҳо бояд ба инобат гиранд, ки мутобиқи талаботи моддаҳои 18 ва 21 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» шахси воқеӣ ва (ё) ҳуқуқие, ки воситаи ахбори омма дар хусуси ӯ маълумоти ҳалалдоркунандаи ҳуқуқ ё манфиатҳои қонунан ҳифзшавандашро нашр кардааст, ҳуқуқ дорад дар ҳамон воситаи ахбори омма ҷавоби худро нашр кунад. Ҷавоб баъди ба редаксияи воситаи ахбори омма расидан бояд на дертар аз шумораи навбатии он нашр карда шавад. Дар сурати аз тарафи воситаи ахбори омма рад кардани нашри раддия ва ё риоя накардани муҳлати барои нашри чунин мавод муқарраршуда, шахси манфиатдор ҳуқуқ дорад, дар муддати то як соли баъди нашри мақола ба суд муроҷиат намояд.

Гузариши муҳлати яқсолаи зикргардида, бе сабабҳои узрнок метавонад асоси мустақилона барои рад кардани даъво дар бораи беасос эътироф намудани раддияи **редаксияи** воситаҳои ахбори омма оид ба инкор

кардани маълумоти паҳннамудааш ва ҷоп кардани ҷавоби даъвогар дар ҳамин воситаҳои ахбори омма, гардад.

Ҳамзамон шахсе, ки нисбатан чунин маълумотҳо паҳн гардида буданд, ҳуқуқ дорад нисбати редаксияи воситаҳои ахбори омма ба суд бо даъво дар бораи ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қорӣ муроҷиат намояд. Ба ин талабот муҳлати даъво татбиқ намегардад.

15. Тибқи талаботи қисми 6-и моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳрванде, ки дар хусуси ӯ маълумоти пастзанандаи шаъну шараф ё эътибори қорӣ паҳн гардидааст, ҳақ дорад дар баробари раддияи чунин маълумот ҷуброни зиёни маънавии аз паҳн кардани онҳо расидаро низ талаб намояд.

Қоидаи мазкур дар хусуси ҳифзи эътибори қорӣ шаҳрванд мутобиқан дар мавриди ҳифзи эътибори қорӣ шахси ҳуқуқӣ низ истифода мешавад (қисми 8 моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Аз ин рӯ, қоидахое, ки ҷуброни зарари маънавии бо сабаби паҳн кардани маълумоти пастзанандаи шаъну шараф ва эътибори қорӣ шаҳрванд алоқамандро ба танзим мебароранд, дар ҳолатҳои паҳнкунии чунин маълумот нисбати шахси ҳуқуқӣ низ татбиқ карда мешавад.

Ҷуброни зарари маънавий аз тарафи суд ҳангоми қабули ҳалномаи судӣ дар шакли маблағи пулӣ (арзи милли) муайян карда мешавад.

Ҳангоми муайян кардани андозаи ҷуброни зарари маънавий судҳо бояд ба ҳолатҳои дар банди 2-и моддаи 171 ва банди 2-и моддаи 116 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон зикргардида ва дигар ҳолатҳои қобили таваҷҷуҳ аҳамият диҳанд. Агар маълумотҳои пастзанандаи шаъну шараф ва эътибори қорӣ, ки ба ҳақиқат мувофиқ намебошанд, дар воситаҳои ахбори омма паҳн шудааст, суд ҳангоми муайян кардани андозаи зарари маънавий бояд хусусият ва мазмуни нашр, инчунин дараҷаи паҳншавии маълумоти мазкурро ба инобат гирад.

Ҳамзамон, маблағи ҷуброни зарари маънавий, ки рӯёнида мешавад, бояд мутаносиб ба зарари расонидашуда буда, ба маҳдуд кардани озодии ахбори омма боис нагардад.

Талаб дар бораи ҷуброни зарари маънавий метавонад мустақилона пешниҳод гардад, масалан, агар **редаксияи** воситаҳои ахбори омма раддияро, ки даъвогарро қонунан мебаронад, ихтиёран ба таъбу нашр расонидааст. Суд ҳолати мазкурро ҳангоми муайян кардани андозаи ҷуброни зарари маънавий ба инобат мегирад.

16. Дар сурате, ки агар дар яққоягӣ бо талаб дар бораи ҳифзи шаъну шараф ё эъти-

бори кории шахрванд ё ин ки шахси ҳуқуқӣ даъво дар бораи барқарор кардани зарари бо паҳнкунии маълумотҳои пастзанандаи шаъну шараф расонидашуда пешниҳод шуда бошад, суд талаби мазкурро тибқи талаботи моддаи 15 ва қисмҳои 6, 8-и моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳал менамояд.

17. Ҳангоми қонё гардонидани даъво суд вазифадор аст дар қисми ҳуҷумат ҳалнома тарзу усули раддияи маълумотҳои пастзанандаи шаъну шарафро, ки ба ҳақиқат мувофиқат намекунад, дарҷ намояд ва дар сурати зарурӣ матни чунин раддияро ифода намояд, ҳамчунин, маҳз кадом маълумот ба ҳақиқат номувофиқ ва пастзанандаи шаъну шараф мебошад, кай ва чӣ тавр онҳо паҳн шудаанд, инчунин муҳлатеро, ки дар давоми он раддияи мазкур бояд нашр гардад, қайд намояд (**моддаи 18 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»**).

18. Дикқати судҳо ба он ҷалб карда шавад, ки дар асоси талаботи моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳимояи судии шаъну шараф ва эътибори қорӣ метавонад бо роҳи раддияи маълумотҳои пастзанандаи шаъну шараф, ки ба ҳақиқат мувофиқат намекунад, вазифадор кардани шахси чунин маълумотхоро паҳннамуда, оид ба пардохтани ҷуброни зарари маънавӣ ва барқарор кардани зарари расонидашуда, ба амал бароварда мешавад.

Бояд ба инобат гирифт, ки ҷуброни зарари маънавӣ ба ғайри даъвогар, на ба ғайри дигар шахсон, ки ӯ қайд намудааст,

рӯёнида мешавад. Узр хоستان ҳамчун тарзу усули ҳифзи судии шаъну шараф ва эътибори қорӣ бо моддаи 174 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар меъёрҳои қонунгузорӣ пешбинӣ нашудааст.

Аз ин лиҳоз, суд ҳуқуқ надорад ҷавобгаронро аз рӯи парвандаҳои категорияи мазкур вазифадор намояд, ки аз даъвогарон дар ин ё он намуд узр пурсанд.

Суд ҳуқуқ дорад созиши оштиро, ки тибқи он тарафҳо бо ризоияти ҳамдигар узрҳои ҷавобгарро бо сабаби паҳн кардани маълумоти пастзанандаи шаъну шараф нисбати даъвогар, ки ба ҳақиқат мувофиқат намекунад, пешбинӣ намудаанд, тасдиқ намояд, **агар** ин ҳуқуқ манфиатҳои қонунии шахсон дигарро вайрон накунад ва хилофи қонун набошад.

19. Бинобар қабули қарори мазкур Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №8, аз 4 июни соли 1992 «Дар бораи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оид ба ҳифзи шаъну шараф ва эътибори қорӣ шахрвандон ва ташкилотҳо» аз эътибор соқит доништа шавад.

Раиси Пленум,
Раиси Суди Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон Н. Абдуллоев

Котиби Пленум,
Судия Суди Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон М. Саидов

Манбаъ: аз сомонии расмӣи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
<http://sudioli.tj/index.php?action=item&id=130>

ТАФСIRИ
ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
«ДАР БОРАИ САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚӢ»

Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
 Раҳимов Маҳмад Забиорович

(Давомаш. Аввалаш дар шумораҳои гузашта)

БОБИ 5
ТАҲИЯ ВА БА РАСМИЯТ ДАРОВАРДАНИ ЛОИҲАИ САНАДИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚӢ

Моддаи 43. Таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ

1. Лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби ҳуди мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда ё бо супориши онҳо аз ҷониби мақомот, муассиса ва ташкилоти тобеъ таҳия карда мешавад.

2. Мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда метавонад дар асоси шартнома ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқиро супориш диҳад.

3. Мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда метавонад таҳияи алтернативии лоиҳаро ба якчанд мақомот, муассиса, ташкилот ва шахсон супорад ё бо онҳо шартнома бандад, инчунин барои лоиҳаи беҳтарин озмун эълон намояд.

1. Тибқи моддаи тафсиршаванда лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда ё бо супориши онҳо аз ҷониби мақомот, муассиса ва ташкилоти тобеъи он ё ин, ки дар асоси шартнома бо шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин дар асоси супориш ё шартнома лоиҳаи алтернативӣ аз ҷониби якчанд мақомот, муассиса, ташкилот ва шахсон таҳия карда шавад. Ҳамзамон, қонуни мазкур имконият медиҳад, ки барои таҳияи лоиҳаи Қонун озмун эълон карда шавад. Бояд зикр намоем, ки давраи аввали тартиби таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии

ҳуқуқиро қорҳои ташкилӣ, яъне омадагии бевосита ба навиштани матни санади меъёрии ҳуқуқӣ ташкил медиҳад. Дар рафти қорҳои ташкилӣ, ки барои таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ равона карда мешаванд, бояд амалҳои зеринро анҷом дод:

-таъсиси гурӯҳи қорӣ;

-ҷалби мақомотҳои дахлдор ба таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ;

-ҷалби олимони ҳуқуқшинос;

-ҷалби экспертон, мутахассисон ва намоёндагони иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ.

Моддаи 44. Таъсиси гурӯҳи қорӣ оид ба таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ

1. Бо қарори мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда ё мақомоти дорой ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ барои таҳия ё тақмили лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ мумкин аст гурӯҳи қорӣ аз ҳисоби намоёндагони мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳои илмӣ, дигар ташкилотҳо ва олимони алоҳида таъсис дода шавад.

2. Гурӯҳи қорӣ лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқиро мутобиқи нақшаи тасдиқкарда таҳия менамояд.

1. Тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда ё мақомоти дорой ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ барои таҳия ё тақмили лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ метавонад гурӯҳи қорӣ аз ҳисоби намоёндагони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳои илмӣ, дигар ташкилотҳо ва олимони алоҳида таъсис диҳад. Гурӯҳи қорӣ бо қарори мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда ё мақомоти дорой ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ таъсис дода мешавад. Таъсиси ҳайати гурӯҳи қорӣ асосан аз характер ва аҳамияти санади меъёрии ҳуқуқии

таҳияшаванда (яъне қонуни конституционӣ, кодекс, қонуни оддӣ ё санади зерқонунӣ) вобаста мебошад. Гурӯҳи қорӣ аз намоёндагони мақомоти дахлдори давлатӣ (мақомоти манфиатдор), намоёндагони марказҳои илмӣ-тадқиқотӣ, олимони ҳуқуқшинос ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ иборат буда, асосан дар назди мақомоти масъул барои таҳияи санад таъсис дода мешавад. Дар баъзе ҳолатҳо таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби якчанд мақомоти давлатӣ, ё ин ки муассисаҳои илмӣ таҳия гардида ба мақомоти дахлдор, ки барои таҳияи санади мазкур масъул ме-

бошанд, пешниҳод карда шуданаш мумкин мебошад.

Барои сифатнок тайёр намудани лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд, ки экспертон, мутахассисони ботаҷриба ва намояндагони иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои ғайриҳуқуматӣ ва дигарҳо ҷалб карда шуда, инчунин ҳуҷҷатҳои дахлдор (масалан, барномаҳои давлатӣ), маълумотнома, маводҳои оморие, ки ба предмети санади таҳияшаванда тааллуқ доранд, истифода бурда шаванд. Ин дар навбати

худ ба гурӯҳи корӣ ҳуқуқ меҳад, ки аз мақомотҳои давлатӣ маълумотҳои заруриро талаб намояд.

2. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсираванда лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ тибқи нақшаи тасдиқкардашуда бояд таҳия карда шавад. Нақша ва тартиби таҳияи санади меъёрии ҳуқуқӣ тибқи талаботи моддаҳои 28-30 Қонуни мазкур анҷом дода мешавад (Ниг.: тафсири моддаҳои зикршуда).

Моддаи 45. Мукамал ва мушаххас намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ

Барои мукамал ва мушаххас намудани муқаррароти лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ қабули дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ зарур бошад, дар лоиҳаи асосӣ ё дар лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ оид ба мавриди амал қарор додани он ба мақомоти дахлдор дар муҳлати муқарраркардаи мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда таҳия ва қабул намудани чунин санади меъёрии ҳуқуқӣ супориш дода мешавад.

Ҳолатҳои мешаванд, ки барои барои мукамал ва мушаххас намудани муқаррароти лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ зарурияти қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ дигар ба миён меояд. Дар чунин ҳолатҳо тибқи талаботи моддаи тафсираванда дар лоиҳаи асосӣ ё дар лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ оид ба мавриди амал қарор додани он дар бораи таҳия ва қабул намудани чунин санади меъёрии ҳуқуқӣ ба мақомоти дахлдор супориш дода мешавад. Дар супориш муҳлате, ки чунин санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд таҳия ва қабул карда шавад аз ҷониби мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда нишон дода мешавад. Чи тавре, ки мебинем тибқи талаботи моддаи тафсираванда мақомоти

ҳуқуқэҷодкунанда на танҳо таҳия ва қабул намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ дахлдори супориш меҳад, ҳатто муҳлате, ки санади мазкур таҳия ва қабул карда шавад муқаррар карда мешавад. Аммо дар таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба ҳолатҳои дучор мешавем, ки дар қонуни қабулкардашуда танҳо таҳия ва қабул намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мукамал ва мушаххаскунанда муқаррар карда мешавад. Мисоли равшани он Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон шуда метавонад, ки дар он таҳия ва қабул намудани қариб панҷоҳ санади меъёрии ҳуқуқӣ мукамал ва мушаххаскунандаи Кодекси мазкур пешбинӣ карда шудааст.

Моддаи 46. Ҷалб намудани мақомоти давлатӣ ба таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ

Ҷиҳати таҳияи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ оид ба соҳаҳои ҷудоғонаи иқтисодӣ ва дигар соҳаҳои идораи давлатӣ, вазорату идораҳо, дигар мақомоти давлатӣ, ки барои ҳолат ва рушди ин соҳаҳо масъуланд, ҷалб карда мешаванд.

Тибқи моддаи тафсираванда мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда барои таҳияи лоиҳаи Қонун метавонад вазорату идораҳо ва дигар мақомоти давлатии ба соҳаҳои ҷудоғонаи иқтисодӣ ва дигар соҳаҳои идораи давлатиро, ки барои ҳолат ва рушди соҳаҳо масъуланд, ҷалб намояд. Мисол, тибқи амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 июни соли 2013 барои дар таҳрири нав таҳия намудани Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон

намояндагони мақомоти Вазорати адлия, Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ҷалб карда шудаанд.

Моддаи 47. Тартиби мувофиқа кардани лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ

1. Лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ то қабул ё тасдиқи он бо мақомот ва идораҳои манфиатдор мувофиқа карда мешавад.

2. Лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби субъектони ҳуқуқи ташаббуси конунгузорӣ - узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод

мегарданд, бо тартиби муқаррарнамудаи Дастури Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мувофиқа ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фиристонида мешаванд. Лоихаҳои санадҳои қонунгузорие, ки аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мегарданд, мутобики тартиби муқаррарнамудаи онҳо бо мақомоти манфиатдор мувофиқа карда мешаванд.

3. Тартиби мувофиқа кардани лоихаи дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиеро, ки аз ҷониби ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мегарданд, Дастури ин мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда муайян мекунаманд.

4. Лоихаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби муқаррарнамудаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқа карда мешавад.

5. Лоихаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии умумихатмӣ вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, дигар мақомоти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот бо мақомоти идораҳо ва корхона, муассисаю ташкилотҳои манфиатдор мувофиқа карда мешаванд.

1. Ҳамчун қоида санади меъёрии ҳуқуқие, ки қабул ва ё тасдиқ карда мешавад, бояд ба мақомоти манфиатдор мувофиқа карда шавад. Аз ин ҷо қисми якуми моддаи тафсиршаванда то қабул ё тасдиқи лоихаи санади меъёрии ҳуқуқӣ мувофиқа кардани онро бо мақомот ва идораҳои манфиатдор талаб менамояд. Тибқи моддаи 9 Дастури Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 сентябри соли 2001 бо тағйири иловаҳо аз 31 декабри соли 2002 ва 2 феввали соли 2009 лоихаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд ба Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар вазорату муассисаҳо манфиатдор мувофиқа карда шавад.

2. Қисми дууми моддаи тафсиршаванда вобаста ба мақомоте, ки субъекти ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ мебошад, тартиби пешниҳод ва мувофиқа намудани лоихаи санади меъёрии ҳуқуқиро муқаррар менамояд. Аввало тартиби пешниҳод ва мувофиқа намудани лоихаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии аз ҷониби узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, ки ҳамчун субъектҳои ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ пешниҳод намудаанд, муқаррар менамояд. Тибқи он субъектҳои мазкур лоихаи худро бояд ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намоянд. Минбаъд бо тартиби муқаррарнамудаи Дастури Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон лоихаҳои пешниҳодшуда барои мувофиқа ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фиристонида мешаванд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон лоихаҳои пешниҳодна-

мудаи субъектҳои дорои ташаббуси ҳуқуқи қонунгузорӣ зикршударо ба мақомоти дахлдор (манфиатдор) барои додани хулоса ирсол менамояд. Тибқи Низомномаи Маркази миллии қонунгузорӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба лоихаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон фиристодашаванда Маркази миллии қонунгузорӣ танҳо дар асоси супориши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон экспертизаи ҳуқуқӣ медиҳад (зербанди 5 Низомномаи Марказ). Сониян, тартиби пешниҳод ва мувофиқа намудани лоихаҳои санадҳои қонунгузорие, ки аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мегарданд, муқаррар карда мешаванд. Лоихаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии пешниҳоднамудаи онҳо мутобики тартиби муқаррарнамудаи Дастури Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақомоти манфиатдор мувофиқа карда мешаванд (ниг: тафсири қисми 1 моддаи мазкур).

3. Қисми 3 ва 4 моддаи тафсиршаванда тартиби мувофиқа кардани лоихаи дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиеро, ки аз ҷониби ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин лоихаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро муқаррар менамояд. Чунин тартиби мушаххас мавҷуд набуда, дар амал бо тартиби умумии қабулшуда мувофиқа карда мешавад.

Моддаи 48. Ирсоли лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ барои қабули минбаъдаи он

1. Лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи ваколатдори дахлдор бо замимаи чунин ҳуччатҳо ирсол мегардад:

- мактуби ирсоли;
- маълумотномаи асосноккунандаи зарурати қабули лоиҳаи дахлдор, номгӯи мақомот ва ташкилоте, ки лоиҳа бо онҳо мувофиқа гардидааст, дар ҳолатҳои муқаррарнамудаи Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- хулосаи экспертҳо, ки дар натиҷаи экспертизаи мустақил тайёр шудаанд – ҳангоми зарурат;
- асоснокгардонии молиявӣ иқтисодии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки ҳангоми қабул шуданаш хароҷоти молиявиро талаб мекунад;
- дигар ҳуччатҳое, ки ба асосноккунии муқаррароти лоиҳа ё ба лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ дахл доранд – бо хоҳиши мақомоти ҳуқуқэҷодкунандае, ки лоиҳаро пешниҳод намудааст.

2. Лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи дахлдор дар як вақт ҳам дар шакли ҳомили қоғазӣ ва ҳам дар шакли ҳомили электронӣ бо забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо пешниҳод карда мешавад (ҚҚТ, 28.06.11с, №730).

3. Дигар масъалаҳои тартиби пешниҳоди лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи дахлдор муайян мегарданд.

4. Лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки бо риояи нагардидаи талаботи моддаи мазкур ба баррасии мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи пешниҳод мегардад, бидуни баррасӣ баргардонидани мешавад. Баъди баргараф кардани норасоҳои лоиҳа бо тартиби муқарраршуда барои баррасӣ пешниҳод мегардад.

1. Тибқи моддаи тафсиршавандаи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи ваколатдор бо ҳамроҳии мактуби ирсоли, дар ҳолатҳои муқаррарнамудаи Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотномаи асосноккунандаи зарурати қабули лоиҳаи дахлдор, номгӯи мақомот ва ташкилоте, ки лоиҳа бо онҳо мувофиқа гардидааст, инчунин ҳангоми зарурат, хулосаи экспертҳо, ки дар натиҷаи экспертизаи мустақил тайёр карда шудааст, асоснокгардонии молиявӣ иқтисодии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки ҳангоми қабул шуданаш хароҷоти молиявиро талаб мекунад ва бо хоҳиши мақомоти ҳуқуқэҷодкунандае, ки лоиҳаро пешниҳод намудааст дигар ҳуччатҳое, ки ба асосноккунии муқаррароти лоиҳа ё ба лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ дахл доранд ирсол карда мешавад. Бояд зикр намоем, ки тибқи тавсияи методӣ оид ба тартиби таҳияи маълумотномаи асосноккунандаи зарурати қабули лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Фармониши Рохбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 январи соли 2011, №2 тасдиқ карда шудааст маълумотномаи асосноккунандаи маълумоти зеринро дарбар мегирад:

- заминаю нишондиҳандаҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, молиявӣ ва дигар заминаҳои зарурӣ барои асосноккунии қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- оқибатҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоии қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

- манбаъҳо ва сарчашмаҳои маблағгузорӣ барои иҷрои санади дахлдор;

- натиҷаҳои молиявӣ ва оқибатҳои қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои бюджетҳои ҷумҳуриявӣ ва (ё) маҳаллӣ;

- оқибатҳои қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои хароҷот ва даромади шаҳрвандон, соҳибкорони инфиродӣ, инчунин ташкилот;

- оқибатҳои қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таъсири он ба муҳити зист. Ҳамзамон бо дарназардошти мавзӯе, ки тибқи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба танзим дароварда мешавад, субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда метавонанд маълумотҳои дигарро ворид намояд.

Маълумотномаи асосноккунанда аз таърифи субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда дар давраи омодагии лоиҳа таҳия гардида, бо дарназардошти эроду таклифҳое, ки аз ҷониби вазорату идораҳои дахлдор ҳангоми мувофиқа (баимзорасонӣ) пешниҳод мегарданд, бояд дақиқ ва шарҳи сабабу асосноккунии ба инobat нагирифтани таклифу эродҳои пешниҳодшуда дарч карда шаванд.

2. Тибқи қисми 2 моддаи тафсиршавандаи мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи дахлдор лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқиро дар як вақт ҳам дар шакли ҳомили қоғазӣ ва ҳам дар шакли ҳомили электронӣ пешниҳод менамояд. Лоиҳа бояд бо забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо таҳия ва пешниҳод карда шавад.

3. Тибқи қисми 3 моддаи тафсиршавандаи дигар масъалаҳои тартиби пешниҳоди лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби

мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи дахлдор муайян карда мешавад. Аз ҷумла мувофиқи банди 292 Дастури Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми аз ҷониби субъектони ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ба Маҷлиси намояндагон пешниҳод намудани лоиҳаи қонун ҳуҷҷатҳои зеринро бояд пешниҳод намояд:

1) мактуби расмӣи субъекти ташаббуси қонунгузорӣ;

2) тавзеҳнома, ки мазмун, мундариҷа, мақсад ва ғояи лоиҳаи қонуни пешниҳодшавандаро баён мекунад;

3) матни лоиҳаи қонун ва шакли электронии он;

4) номгӯи санадҳои меъёрию ҳуқуқие, ки бо қабул шудани қонуни мазкур безътибор

дониста мешаванд ё ба онҳо тағйироту иловаҳо дохил карда мешаванд ва ё санадҳои меъёрию ҳуқуқии нав қабул карда мешаванд;

5) асоснокгардонии молиявию иқтисодии лоиҳаи қонун ҳангоме, ки қабул намудани он хароҷоти молиявиро талаб менамояд.

4. Тибқи қисми 4 моддаи тафсираванда ҳангоми риоя нагардидани талаботе, ки дар моддаи тафсираванда оид ба пешниҳоди лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда лоиҳа бидуни баррасӣ баргардонида мешавад. Танҳо баъди бо тартиби муқарраршуда баргараф кардани норасоҳои лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқии пешниҳодшуда онро барои аз нав баррасӣ намудан пешниҳод кардан мумкин аст.

Моддаи 49. Экспертизаи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ

1. Лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ бо қарори мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда метавонад мавриди экспертизаи ҳуқуқӣ, забонӣ, молиявию иқтисодӣ ва ё махсуси илмӣ қарор дода шавад.

2. Ба сифати эксперт ташкилот ва шахсоне ҷалб карда мешаванд, ки дар таҳияи ҳамин лоиҳа бевосита иштирок накарда бошанд.

3. Дар баҳодихии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ экспертҳо мустақил буда, ба мавқеи мақомоти ҳуқуқэҷодкунандаи санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки бо супориши он экспертиза гузаронида мешавад, вобаста нестанд.

4. Лоиҳаи санади қонунгузорӣ, ки ба экспертизаи мустақили илмӣ пешниҳод карда шудааст, дар ҷаласаи мақомоти қонунгузор танҳо дар мавриди мавҷуд будани хулосаи экспертиза баррасӣ мегардад.

1. Экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ яке аз талаботҳои асосӣ дар ҳуқуқэҷодкунӣ буда, бо мақсади таъмини сифати баланд ва амали самарноконаи онҳо гузаронида мешавад. Институти экспертизаи ҳуқуқӣ доираи иштироки шаҳрвандон ва аъзоёни ҷамъиятро дар таҳия, қабул, амалигардонии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, додани баҳо ба қарорҳои қабулгардида ва фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва шахсони мансабдорро доир ба ҳуқуқэҷодкунӣ васеъ мегардонад. Одатан аз экспертизаи ҳуқуқӣ лоиҳаҳои нав таҳияшудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ гузаронида мешаванд. Ба ақидаи мо экспертизаи ҳуқуқиро на фақат лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, балки санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки муддати дароз амал мекунанд ва самаранокии танзими ҳуқуқии онҳо дар зери шубҳа қарордоранд, бояд гузаранд. Тибқи қисми якуми моддаи тафсираванда лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ бо қарори мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда метавонад мавриди экспертизаи ҳуқуқӣ, забонӣ, молиявию иқтисодӣ ва ё махсуси илмӣ қарор дода шавад. Ҳамзамон, Қонуни ҚТ аз 26 декабри соли 2012 «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳо-

имеъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»¹ гузаронидани экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои онҳоро пешбинӣ менамояд. Ҳамин тавр, қонунгузори амалкунанда гузаронидани намудҳои зерини экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро пешбинӣ менамояд:

- 1) ҳуқуқӣ;
- 2) молиявию иқтисодӣ;
- 3) зиддикоррупсионӣ;
- 4) забонӣ (имлоӣ);
- 5) илмӣ.

Дар рафти гузаронидани экспертиза, эксперт бояд талаботи меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба экспертиза, аз ҷумла Қонунҳои ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», «Дар бораи экспертизаи экологӣ», «Дар бораи экспертизаи илмӣ ва илмӣ-техникӣ» ба инобат гирифта шаванд.

Экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд дар асоси принципҳои зерин амалӣ карда шаванд:

- 1) принципи қонуният;

¹ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012, №12 қ1, мод.1019

2) салоҳиятноқӣ ва сатҳи баланди касбии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки экспертиза мегузаронанд;

3) муносибати илмӣ, таҳқиқи пурра, ҳамаҷониба ва воқеии объектҳои экспертиза, таъмини асоснокии натиҷаҳои экспертиза;

4) мустақилият ва ҳимояи ҳуқуқи иштироккунандагони раванди экспертӣ ҳангоми аз тарафи онҳо иҷро намудани ҷаъбули касбӣ;

5) ташкили бонизоми корҳои экспертӣ ва таъмини меъёри ва илмию методии онҳо;

6) ба назар гирифтани афкори ҷамъиятӣ оид ба масъалаи мавриди экспертиза қарордошта;

7) ҷавобгарӣ барои дурустӣ, пуррагӣ ва асоснокии тавсияҳои экспертиза;

8) шаффофияти экспертиза;

9) мустақилияти экспертон дар қабули қарор ва ҳулосаҳои мушаххас;

10) масъулияти экспертон оид ба таҳлили пурра ва асоснокии ҳулоса вобаста ба натиҷаи экспертиза.

Гузаронидани экспертизаи ҳуқуқии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ се марҳиларо дарбар мегирад:

1) корҳои ташкилӣ оид ба гузаронидани экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

2) гузаронидани ҳуди экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

3) натиҷабарорӣ аз гузаронидани экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва додани ҳулоса.

2. Чи хеле, ки дар боло зикр намудем, марҳилаи аввали гузаронидани экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ омодабинӣ ва корҳои ташкилӣ мебошад. Дар ин марҳилаи эксперт, экспертон ё ташкилоте, ки экспертизаро мегузаронанд, муайян карда мешаванд. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда ба сифати эксперт ташкилот ва шахсоне ҷалб карда мешаванд, ки дар таҳияи ҳамаҷонибаи лоиҳа бевосита иштирок накарда бошанд.

Гузаронидани экспертиза бо қарори мақомоти ҳуқуқҷодкунанда амалӣ мегардад. Мақомоти ҳуқуқҷодкунанда оид ба лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ маълумоти пурра ва бозътимодро пешниҳод менамояд. Қарор дар бораи гузаронидани экспертиза бояд дорои маълумоти зерин бошад:

- сана ва макони қабули қарор;

- асоси таъини экспертиза;

- супоришҳои барои экспертиза гузашташуда;

- объектҳо ва маводи барои экспертиза пешниҳодшуда;

- шартҳои махсуси муносибат бо объектҳои таҳқиқоти экспертӣ, агар онҳо зарур бошанд;

- номи ташкилоти экспертизе (маълумот дар бораи эксперт), ки гузаронидани экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба онҳо супорида шудааст;

- маълумотҳои дигар.

Экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз таҳлил ва баҳодиҳии лоиҳа оғоз меёбад. Дар рафти таҳлили лоиҳа ё санади қонунгузории амалкунанда дуруст аст, ки рақамҳои оморӣ, натиҷаҳои тадқиқоти сотсиологӣ, маводҳои таҷрибаи танзими ҳуқуқӣ вобаста ба предмети танзими лоиҳа, маводҳо ва тавсияҳои илмӣ истифода бурда шаванд. Дар рафти таҳлил омӯхтани қонунгузории амалкунанда ва таҷрибаи танзими чунин муносибатҳо дар давлатҳои хориҷа, аз ҷумла давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони ҳамкории иқтисодии Аврусиё ва дигарҳо мебошад. Дар рафти таҳлил эксперт донишҳо ва касбияти ихтисосии ҳуқуқшиносии ҳуқуқ ба асос мегирад. Масъалаҳои дар лоиҳа ё санади меъёрии ҳуқуқии амалкунанда дар ҷараёни экспертиза ба вучуд омадаро дар асоси таҷриба ва касбияти худ баҳо медиҳад.

3. Тибқи қисми 3 моддаи тафсиршаванда дар баҳодиҳии лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ экспертҳо мустақил буда, ба мавқеи мақомоти ҳуқуқҷодкунандаи санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки бо супориши он экспертиза гузаронида мешавад, вобаста нестанд. Эксперт ҳангоми гузаронидани экспертизаи илмӣ ва илмӣ-техникӣ дар интиҳоби усулҳои гузаронидани экспертиза мустақил аст ва оид ба объектҳои экспертиза бо таъин ба натиҷаҳои таҳқиқоти мувофиқи донишҳои махсуси худ гузарондааш ҳулоса медиҳад. Расонидани таъсир ба эксперт аз ҷониби намояндаи фармоишгар ё шахсони дигар, ки барои гузаронидани экспертиза манфиатдор мебошанд, манъ аст.

Дар рафти экспертиза ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз нигоҳи зерин бояд баҳо дода шавад:

а) зарурияти қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ;

б) мутобиқати лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон;

в) таносуби лоиҳаи санад бо қонунҳои амалкунанда доир ба предмети лоиҳа;

г) мутобиқати лоиҳаи санад ба санадҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон;

д) саривақтии қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ;

е) интиҳоби шакли дурусти санади меъёрии ҳуқуқӣ (кодекс, қонун, фармон, қарор, оиннома, низомнома ва ғайра);

ж) таъминоти иқтисодӣ, молиявӣ, ташкилии санади меъёрии ҳуқуқӣ;

и) мутобиқати сарфа (молиявӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ) бо натиҷаҳое, ки дар оянда дар рафти татбиқи лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба даст оварда мешаванд;

й) ҳолатҳои манфиёе, ки амали лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба миён меорад (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, экологӣ ва дигарҳо);

к) мутобиқати лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба талаботи техникаи қонунгузорӣ, Қонуни ҚТ «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», забони қонун ва истилоҳоти қонунгузорӣ;

л) мутобиқати лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ба талаботҳо ва дастовардҳои илми ҳуқуқшиносии муосир ва таҷрибаи ҳуқуқӣ.

Натиҷаи экспертиза дар шакли хулоса пешниҳод карда мешавад. Хулоса дар шакли ҳаттӣ аз ҷониби эксперт ё экспертгон тартиб дода шуда ва аз ҷониби роҳбари ташкилоти экспертӣ, ки дар экспертизаи санади меъёрии ҳуқуқӣ иштирок намудааст, имзо карда мешавад. Дар вақте ки экспертиза аз тарафи ташкилоти экспертӣ гузаронида мешавад, хулоса аз тарафи эксперт (ё экспертгон), ки санади меъёрии ҳуқуқиро мавриди таҳлил қарор додаанд, имзо карда мешавад ва аз тарафи роҳбари ташкилоти экспертӣ тасдиқ карда мешавад. Дар ҳолате, ки экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз тарафи гурӯҳи экспертгон анҷом дода мешавад, хулоса бо овоздиҳии аксарияти экспертгон қабул карда мешавад. Дар ин ҳолат бояд қайд намоем, ки хулосаи мақомоти манфиатдор бояд аз хулосаҳои экспертӣ фарқ карда шавад. Фарқи асосии хулосаи экспертӣ аз хулосаҳои мақомоти манфиатдор дар он аст, ки он маҳсули касбият, илмият ва мустақилияти экспертгон мебошад.

Бо мақсади таҳияи яхелаи хулосаҳо, экспертгон ба саволҳои зерин бояд ҷавоб диҳанд:

1) Оё барои қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ ё ворид намудани тағйироту иловаҳо ба санади меъёрии ҳуқуқии амалкунанда зарурият ҳаст?

2) Оё зарурияти танзими ин масъала бо санади меъёрии ҳуқуқӣ ҳаст?

Моддаи 50. Талабот нисбати муқаррар намудани чораҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ

Дар санади меъёрии ҳуқуқие, ки уҳдадорӣ мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо, шахсони мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро муқаррар менамояд, мумкин аст кирдорҳои муайян карда шаванд, ки барои онҳо қонунгузорӣ метавонад ҷавобгарии дахлдор муқаррар намояд.

Моддаи тафсираванда характери ҳаволавӣ дорад. Вай муқаррар намудани чораҳои ҷавобгарӣ ва тартиби ба ҷавобгарӣ кашидани мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо, шахсони мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро барои иҷро накардани уҳдадорӣҳошон тибқи он санади меъёрии ҳуқуқие муқаррар

3) Санади меъёрии ҳуқуқӣ кадом мақсадро дорад ва кадом оқибат натиҷаҳои дилхоҳро ба миён меорад?

4) Чӣ қадар ҳароҷоти моддӣ, молиявӣ ва ташкилӣ зарур аст барои амалӣ гардонидани санади меъёрии ҳуқуқӣ ва оё ҳароҷотҳо ба натиҷаҳои дилхоҳ оварда мерасонанд?

5) Оё дар дигар давлатҳо таҷрибаи танзими чунин муносибатҳо вучуд дорад?

6) Оё лоиҳа ё санади меъёрии ҳуқуқӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои қонунгузорӣ, санадҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон мутобиқат мекунад?

7) Оё санади меъёрии ҳуқуқӣ ба сиёсати ҳуқуқии ҷумҳурӣ дар ин соҳа мутобиқат мекунад?

8) Оё лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ механизми амалигардонӣ дорад, чандон он воқеӣ ва самаранок мебошад?

9) То кадом андоза дар лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ масъалаҳо ҳалли худро пурра ёфтаанд?

10) Бо қабули лоиҳаи мазкур чӣ гуна тағйироту иловаҳо ба қонунгузории амалкунанда ба миён меояд?

11) Бо қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ кадом санадҳои зерқонунӣ бояд қабул карда шаванд?

12) Дар лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ оё дигар роҳҳои танзим ё ҳалли масъалаи гузашташуда ҳаст?

13) Оё сохтори дохилии санади меъёрии ҳуқуқӣ ба Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мутобиқат мекунад?

Эксперт ё ташкилоти экспертӣ – иштирокчиҳои экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои натиҷаҳои он, аз ҷумла барои дер аз муҳлат, бесифат ва ғайриқонунӣ гузарондани экспертиза, иҷро накардани уҳдадорӣҳои шартномавӣ, бе иҷозат ошкор намудани маълумоти хидматӣ, гирифтани инъомҳои пуливу моддӣ аз шахсони воқеию ҳуқуқии манфиатдор ҷавобгарии шахсӣ дорад.

менамоияд, ки фаъолияти онҳоро ба танзим мебарорад. Чора ва тартиби ба ҷавобгарӣ кашидани онҳоро барои кирдори содирнамудаашон Конститутсия, кодексҳо, қонунҳо, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра муайян менамоянд.

Моддаи 51. Тартиби ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санади меъёрии ҳуқуқӣ, боздошт ва аз эътибор соқит дониستاني он

1. Бинобар қабули санади меъёрии ҳуқуқии нав, агар санад ё қисми таркибии он ба меъёрҳои ба санади нав дохилшуда муҳолиф ё худ ба воситаи он бекор шуда бошад, бояд аз эътибор соқит доништа шавад. Дар ҳолати аз эътибор соқит надониستاني чунин санади меъёрии ҳуқуқӣ он дар қисме амал мекунад, ки ба санади меъёрии ҳуқуқии нав қабулгардида муҳолифат надошта бошад.

2. Бинобар қабули санади меъёрии ҳуқуқии нав, агар санади меъёрии ҳуқуқии қаблан қабулгардида қисман ба меъёрҳои ба санади меъёрии ҳуқуқии нав дохилшуда муҳолиф бошад, бояд ба он тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шаванд. Матни чунин тағйиру иловаҳо дар шакли таҳрири нави моддаҳои (қисмҳои, бандҳои) дахлдор ва қисмҳои таркибии онҳо, ҳамчунин ворид намудани тағйиру иловаҳои зарурӣ ба ин моддаҳо (қисмҳо, бандҳо) ва қисмҳои таркибии онҳо ифода карда мешавад.

3. Баъди қабули санади меъёрии ҳуқуқии асосӣ таҳияи лоиҳаи номгӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки бояд аз эътибор соқит доништа шаванд ё ба онҳо тағйиру иловаҳо ворид карда шаванд, ба таври истисно дар мавридҳои иҷозат дода мешавад, ки таҳияшон муҳлати тӯлониро талаб мекунад. Дар ин маврид супориши мақомоти (шахси мансабдори) ҳуқуқэҷодкунандаи дахлдор дар бораи таҳияи лоиҳаи номгӯи мазкур тайёр карда, дар он мақомоти давлатии таҳиякунандаи ҳамин номгӯӣ ва муҳлати пешниҳоди он ба мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда муқаррар карда мешавад.

4. Амали санади меъёрии ҳуқуқӣ (қисми таркибии он) дар ҳолатҳои зарурӣ мумкин аст ба муҳлати муайян боздошта шавад.

5. Санади боздошт қабул мегардад:

- бо қарори якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои қарорҳои якҷояи онҳо;

- бо қарори Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои қарорҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии мақомоти намоёндагии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

- бо қарори Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои қонунҳои конституционӣ, кодексҳо, қонунҳо ва қарорҳои Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, дигар мақомоти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

- бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, дигар мақомоти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

- бо фармоиш ва қарорҳои вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ барои санадҳои меъёрии ҳуқуқии онҳо ва мақомоти зертобеъ ва маҳаллии онҳо;

- бо қарорҳои мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои санадҳои меъёрии ҳуқуқии онҳо ва қарорҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот;

- бо қарорҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот барои санадҳои меъёрии ҳуқуқии онҳо.

1. Санади меъёрии ҳуқуқӣ чун воситаи танзимнамоии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар марҳилаи муайяни инкишофи ҷамъият бо сабаби дигаргуншавии муносибатҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ғайраҳо хусусияти танзимнамоии худро дигаргун ё тадричан аз даст медиҳад. Ин боиси он мегардад, ки ба санади меъёрии ҳуқуқӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шаванд ё ин ки санади ҳуқуқӣ аз эътибор соқит доништа шуда, ба ҷои он санади нав қабул карда шаванд. Тибқи қисми 1 моддаи тафсиршаванда, бинобар қабули санади меъёрии ҳуқуқии нав, агар санад ё қисми таркибии он ба меъёрҳои ба санади нав дохилшуда муҳолиф ё худ ба

воситаи он бекор шуда бошад, бояд аз эътибор соқит доништа шавад. Дар ҳолати аз эътибор соқит надониستاني чунин санади меъёрии ҳуқуқӣ он дар қисме амал мекунад, ки ба санади меъёрии ҳуқуқии нав қабулгардида муҳолифат надошта бошад. Ҳамзамон, пас аз қабули санади меъёрии ҳуқуқии нав, агар санади меъёрии ҳуқуқии қаблан қабулгардида қисман ба меъёрҳои ба санади меъёрии ҳуқуқии нав дохилшуда муҳолиф дошта бошад, бояд ба он тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шаванд. Матни чунин тағйиру иловаҳо дар шакли таҳрири нави моддаҳои (қисмҳои, бандҳои) дахлдор ва қисмҳои таркибии онҳо, ҳамчунин ворид

намудани тағйиру иловаҳои зарурӣ ба ин моддаҳо (қисмҳо, бандҳо) ва қисмҳои таркибии онҳо ифода карда мешавад.

Техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санади меъёрии ҳуқуқӣ як қисми мустақили техникаи ҳуқуқҷодкунӣ мебошад, ки ба худ хусусияҳои хос дорад. Хусусияти хоси он пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки санади нав таҳия намегардад, балки меъёрҳои нав таҳия карда шуда, ба қисмҳои алоҳидаи санади меъёрии ҳуқуқии амалкунанда ворид карда мешаванд ё ин ки як меёр ба меъёри дигар иваз карда мешавад.

Вобаста ба шакли санади ҳуқуқӣ техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ низ дорои хусусиятҳои худ мебошад. Мисол, техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, куллан аз техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳо, дар навбати худ техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳо аз дигар санадҳои зерқонунӣ фарқ менамояд. Аз ин ҷо техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо умумӣ ва махсус шуда метавонад.

Техникаи умумии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба ҳамаи намудҳои санади меъёрии ҳуқуқӣ хос мебошад.

Вақте ки тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади мутобиқгардонии санадҳои ҳуқуқӣ бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав қабулгардида анҷом дода мешавад, аз тарафи субъекти ҳуқуқҷодкунанда бояд муайян карда шавад, ки ба кадом санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо қабули санади нав ворид намудани тағйиру иловаҳо зарур мебошад. Дар чунин маврид бо баробари лоиҳаи санади қабулгардида низ лоиҳаи тағйиру иловаҳо ба дигар санадҳои амалкунанда аз тарафи субъекти ҳуқуқҷодкунанда дар як вақт бояд пешниҳод карда шаванд. Ин имконият медиҳад, ки муҳолифат дар як вақт аз дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ бардошта шавад. Мутаассифона, чунин тартибот бо сабаби дар Қонуни мазкур набудани чунин меёр аксари вақт риоя намегардад. Дар натиҷа номутобикати меёрҳо ба миён омада, боиси муҳолифат дар қонунгузорӣ мегардад. Баъди қабули санади меъёрии ҳуқуқии асосӣ таҳияи лоиҳаи номгӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки бояд аз эътибор соқит дониста шаванд ё ба онҳо тағйиру иловаҳо ворид карда шаванд, ба таври истисно дар мавридҳои иҷозат дода мешавад, ки таҳияшон муҳлати тӯлониро талаб намояд. Дар ин маврид бо супориши мақомоти (шахси мансабдори) ҳуқуқҷодкунандаи дахлдор лоиҳаи номгӯи зикршуда тайёр карда шуда, дар он мақомоти давлатии

таҳиякунандаи ҳамин номгӯӣ ва муҳлати пешниҳоди он ба мақомоти ҳуқуқҷодкунанда муқаррар карда мешавад (Ниг.: тафсири қ.3., м.52 Қонуни мазкур).

Яке аз усулҳои асосии техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ин муайян намудани шакли ворид намудани тағйиру иловаҳо мебошад, ки тартиби он дар қисмҳои 6,7 ва 8 моддаи 42 Қонуни тафсиршаванда муайян карда шуда аст. Тибқи онҳо даровардани тағйиру иловаҳо ба санади меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷониби мақомоти онро қабулкардаи ҳуқуқҷодкунанда (шахси мансабдор) бо роҳи қабул намудани ҳамон намуди санади меъёрии ҳуқуқие, ки ин тағйиру иловаҳо ба он ворид карда мешаванд, ба амал бароварда мешавад. Аз ин ҷо, ба қонуни конституционӣ бо қонуни конституционӣ, ба қонун бо қонун, ба фармон бо фармон ва ғ.-ҳо тағйиру иловаҳо ворид карда мешаванд. Тағйиру иловаҳо ба Кодекс бо роҳи қабул намудани Қонун ворид карда мешаванд. Тағйиру иловаҳоро ба санади меъёрии ҳуқуқии тасдиқшудаи мақомоти ҳуқуқҷодкунанда (шахси мансабдор), ки онро тасдиқ намудааст, бо роҳи қабул кардани ҳамон намуди санади меъёрии ҳуқуқие, ки ин санади меъёрии ҳуқуқӣ бо чунин санади меъёрии ҳуқуқӣ тасдиқ карда шудааст, ворид карда мешавад.

Баъд аз муайян кардани шакли ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санад, субъекти ҳуқуқҷодкунанда бояд муайян намояд, ки кадоме аз меёрҳои санади меъёрии ҳуқуқӣ тағйир дода мешаванд ва кадоме аз меёрҳои нав ба санади ҳуқуқӣ илова карда мешаванд. Он пеш аз ҳама аз номи санади ҳуқуқӣ оғоз меёбад. Одатан, номи санаде, ки тағйиру иловаҳо пешбинӣ мекунад дар таҷрибаи ҳуқуқҷодкунӣ хело гуногун мебошанд: «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба ...», «Доир ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба», «Дар хусуси ворид намудани тағйиру иловаҳо» ва ғайра. Қонунгузор бояд як шакли муайяни номи санадро муайян кунад, ки он аз тарафи ҳамаи субъектҳои ҳуқуқҷодкунанда ҳатман риоя карда шавад. Ба фикри мо ба сифати чунин шакл пеш аз ҳама **«Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба ...» интиҳоб карда шавад.**

Чи тавре, ки дар боло қайд кардем, техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо хусусияти махсус низ дорад. Мисол, ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо бо роҳи раъйпурсӣ тағйиру иловаҳо дохил карда мешавад. Ба ҳама маълум аст, ки ба Конститутсия тағйиру иловаҳо бо роҳи раъйпурсӣ ворид карда мешавад, лекин на ҳама дарк мекунанд, ки худӣ раъйпурсӣ тех-

никаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конституция мебошад. Хамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки раъйпурсӣ чараёни ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конституция пешбинӣ мекунад. Аммо бояд қайд намоём, ки дар рафти гузаронидани раъйпурсӣ як қатор қоидаҳо бояд риоя кард, ки танҳо бо риояи онҳо тағйиру иловаҳои дар раъйпурсӣ қабул гардида эътибори ҳуқуқӣ пайдо мекунад. Аз ҷумла, дар рафти гузаронидани раъйпурсӣ оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конституция, якчанд восита, усул ва қоида истифода бурда мешаванд, ки техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конституция ташкил медиҳанд (Мисол, қоидаи чопи пешниҳоди тағйиру иловаҳо дар матбуот ё мавриди амал қарор гирифтани қарори раъйпурсӣ).

Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конституция хусусиятҳои хоси худро дорад, ки он аз эътибори олии ин санад ва ба танзим даровардани муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ ва давлатӣ ба миён меояд. Бояд қайд кард, ки Конституция ҳамчун ҳуҷҷати сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дорои якчанд меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки онҳо тағйирнопазиранд. Аз ҷумла, тибқи моддаи 100 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон шакли идораи ҷумҳурӣ, тамомияти арзӣ, моҳияти демократӣ, ҳуқуқбунёдӣ, дунявӣ ва иҷтимоии давлат тағйирнопазиранд.

Чӣ хеле аён аст, тағйиру иловаҳо аз пешниҳод дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо оғоз меёбад. Тибқи моддаи 99 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ба Конституция Президент ё ҳади ақал аз се як ҳиссаи умумии аъзои Маҷлиси миллий ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мекунад.

Тағйиру иловаҳо ба Конституция бо шакли махсусе, ки он сарлавҳаи «Тағйиру иловаҳо ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном мегирад, дароварда мешавад. Дар рафти тайёр кардани матни тағйиру иловаҳо ба Конституция қоидаҳои умумии техникаи таҳияи лоиҳаҳои санади меъёрии ҳуқуқӣ истифода бурда мешаванд. Матн бе дебоча ва модда, якбора бо ифодаи пай дар пайи тағйиру иловаҳо ба сохторҳои алоҳидаи Конституция (боб, модда, қисм ва ғ.) оғоз ёфта, бо меъёри охири тағйирёбанда ё ивазшаванда ба охир мерасад.¹ Мисол, фарқияти ифодаи матни тағйиру иловаҳо ба Конституция ва қонуни оддӣ дар нақшаи дида метавонед.

¹ Ниг.: Лоиҳаи тағйироту иловаҳо ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1999 // Достиев А.С. Конституция Республики Таджикистан 1994 года: история разработки, принятия и основные положения. - Душанбе, 2001. - С. 186; Лоиҳаи тағйиру иловаҳо ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2003 // Минбари халқ.- 27 март 2003. - № 14.

Ба Конституция

Лоиҳа²

Тағйиру иловаҳо ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. **Дар дебоча** калимаҳои «Мо, халқи Тоҷикистон» ва калимаҳои «хамин Конституцияро қабул ва эълон менамоем» бо ҳарфҳои калон навишта шаванд.

2. ...

56. Муқаррароти интиқолий...

Ба қонуни оддӣ

Лоиҳа

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 март 2009 (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон...) тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шаванд:

1. Дар моддаи 34...

2.

36. ...

Моддаи 2.

Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.

Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон

Э. Раҳмон

²Лоиҳаи тағйиру иловаҳо ба Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2003 // Минбари халқ. - 27 март 2003. - № 14.

Чӣ хеле ки аз нақшаи мазкур мушоҳида карда мешавад, таҳияи матни тағйиру иловаҳо ба Конституция оддӣ буда, барои он қоидаҳои умумии таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ истифода мешавад. Дар он модда, сарчашмаи интишор, меъёр дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо, инчунин мавриди амал қарор додан ва имзои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мушоҳида карда намешавад. Тибқи моддаҳои 32 ва 33 Қонуни конституционии ҚТ «Дар бораи раъйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қарори дар раъйпурсӣ қабулшуда на дертар аз ҳафт рӯзи овоздиҳии охирина оид ба масъалаи ба раъйпурсӣ гузошташуда нашр мешавад ва аз рӯзи нашр шуданаш эътибор пайдо мекунад, ба шарте ки дар ҳуди

қарори раъйпурсӣ муҳлати дигаре пешбинӣ нашуда бошад. Қарореро, ки дар раъйпурсӣ қабул шудааст, фақат тавассути раъйпурсӣ тағйир додан ё бекор кардан мумкин аст. Тибқи моддаи 1 қонуни зикршуда, қарорҳое, ки раъйпурсии умумихалқӣ қабул менамояд, эътибори олии ҳуқуқӣ дошта, ба ҳеч гуна тасдиқшавӣ эҳтиёҷ надоранд ва иҷрои онҳо дар тамоми қаламрави Тоҷикистон ҳатмӣ мебошад.

Баъд аз таҳияи матни тағйиру иловаҳо ба Конституция, он ба мардум пешниҳод карда мешавад. Тибқи моддаи 99 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, пешниҳоди тағйиру иловаҳо ба Конституция се моҳ пеш аз раъйпурсӣ дар матбуот ҷой мешавад.

БОБИ 6. ИНТИШОРИ САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚӢ

Моддаи 52. Интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

1. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон, ба ғайр аз санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки сирри давлатӣ ё сирри дигари бо қонун хифзшавандаро дарбар мегиранд, дар нашрияҳои расмӣ интишор карда мешаванд.

2. Ҳангоми интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дигар воситаҳои ахбори омма истинод ба манбаи наشري расмӣ ҳатмӣ мебошад.

3. Интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба забони давлатӣ ва тарҷумаи онҳо ба забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо сурат мегирад ва ҳангоми зарурат тарҷумаи онҳо бо дигар забонҳо аз тарафи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад «ҚҶТ 11.03. 2010, №597»; (ҚҶТ. 28.06.2011 №730).

4. Интишори расмии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар шакли нопурра ё иқтибос аз онҳо мумкин нест, ба истиснои ҳолатҳои интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқии дорой муқаррароти алоҳидае, ки набояд интишор шаванд (ҚҶТ. 28.06.2011 №730).

1. Тибқи моддаи 10 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, пас аз интишори расмӣ амал мекунанд.

Давлат ва ҳамаи мақомоти он, шахсони мансабдор, шахрвандон ва иттиҳодияҳои онҳо вазифадоранд Конституция ва қонунҳои ҷумҳуриро риоя ва иҷро намоянд.

Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат накунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд.

Тибқи муқаррароти моддаи 2 Қонуни тафсираванда санади меъёрии ҳуқуқӣ – ҳуҷҷати расмӣ шакли муқарраршудаест, ки бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ ё аз ҷониби мақомоти давлатӣ ё худидоракунии шаҳрак ва деҳот ё шахси мансабдори ваколатдори давлатӣ қабул гардида, хусусияти умумихат-

мӣ дорад ва меъёрҳои ҳуқуқиро муқаррар менамояд, тағйир медиҳад ва ё бекор мекунад.

Санадҳои қонунгузорӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон, ба ғайр аз санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки сирри давлатӣ ё сирри дигари бо қонун хифзшавандаро дарбар мегиранд, қарорҳои яққояи Маҷлиси милли ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси милли Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз қабул гаштан дар рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» ва «Садои мардум», ҳамчунин дар Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр мегарданд. Санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти давлатӣ,

ки хусусияти меъёрии ҳуқуқӣ доранд, аз рӯзи интишори расмӣ эътибор пайдо мекунад. Санади меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул мегардад. Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки хусусияти фардӣ доранд ва амрҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ намебошанд. Санади меъёрии ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешаванд. Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки хусусияти фардӣ доранд ва фармоишҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ намебошанд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии вазоратҳо ва дигар мақомоти давлатӣ дар шакли фармоиш ва кумитаҳои давлатӣ ва Бонки миллии Тоҷикистон дар шакли қарор қабул мегарданд.

Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор мегиранд. Тартиби эътирофи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар ҳуди ин санадҳо ё қонун муқаррар мегардад. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии сирри давлатӣ ва ё дорои маълумоти дигари бо қонун ҳифзшаванда мебошанд, аз рӯзи ба имзо расиданашон эътибор пайдо мекунад. Номгуи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки сирри давлатӣ ё сирри дигари бо қонун ҳифзшавандаро дарбар мегиранд, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» муайян мекунад. Тибқи моддаи 28-и Қонуни мазкур корхона, муассиса, ташкилот ва шахрвандон ҳангоми ба чоп тайёр кардани мавод дар матбуот ва воситаҳои дигари ахбори омма, интишор додан ё аз сарҳад гузаронидани онҳо барои ҳифз намудани маълумоти дорои сирри давлатӣ бояд дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» ва санадҳои дигари қонунгузорӣ амал кунанд. Риояи қонунгузорӣ дар масъалаҳои ҳифзи сирри давлатӣ ва интишор ёфтани он дар матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма, ҳамчунин дар маводҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки барои ба хориҷа бурдан пешбинӣ гардидаанд, аз тарафи Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳуку-

мати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

2. Бо мақсади нишон додани робитаи мутақобилаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ё пешгирии такрори онҳо ҳангоми интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дигар воситаҳои ахбори омма истинод ба манбаи нашри расмӣ ҳатмӣ мебошад. Ғайр аз ин, агар дар матни лоиҳаи санади меъёрии ҳуқуқӣ истиноде мавҷуд бошад, ки аллақай дар қонунгузорӣ мавриди амал қарор дода шудааст, санадҳои мушаххасе, ки дар онҳо ин ё он истинод амалӣ шудааст, бояд номбар карда шаванд. Истинод ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии эътибори нисбатан баландтари ҳуқуқидошта, дар он ҳолат мумкин аст, ки агар зарурати муайян кардани сарчашмаи санади меъёрии ҳуқуқӣ зарур бошад. Аз истинод ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки қувваи нисбатан камтари ҳуқуқӣ доранд, бояд худдорӣ кард.

3. Дар моддаи 2 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст, ки забони давлатии Тоҷикистон забони тоҷикӣ аст. Забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо амал мекунад. Бинобар ин, интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба забони давлатӣ сурат гирифта, ба забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо тарҷума мегардад. Масъулияти тарҷумаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба забони русӣ, ки аз ҷониби Маҷлиси намояндагон пешниҳод шудааст, ба уҳдаи кумитаи масъул ва шӯъбаи тарҷума, таҳрир ва нашри Дастгоҳи маҷлиси намояндагон гузошта мешавад. Ҳамзамон, ҳангоми зарурат тарҷумаи онҳо бо дигар забонҳо аз тарафи Маркази миллии қонунгузорӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад.

4. Интишори расмӣ матни нопурраи санади меъёрии ҳуқуқӣ дар нашрияҳои расмӣ мумкин нест, ба истиснои ҳолатҳои интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқии дорои муқаррароти алоҳидае, ки набояд интишор шаванд. Матни санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд пурра, фаҳмо ва айнан чӣ тавре, ки қабул гаштааст нашр гардад.

Моддаи 53. Тартиби интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

1. Манбаи расмӣ интишори санадҳои қонунгузорӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон, қарорҳои якҷояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» ва «Садои мардум» мебошанд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахсони мансабдор) ба мақомоти нашри расмӣ ворид шудаанд, бояд дар муҳлати на дертар аз 10 рӯз аз лаҳзаи воридшавӣ интишор гарданд.

2. Манбаъҳои матни расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар қисми 1 ҳамин модда пешбини-гардида, инчунин ба ҳисоб мераванд: Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

3. Тартиби интишори расмӣ санадҳои Президент, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тартиби интишори расмӣ санадҳои вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд.

1. Яке аз шартҳои асосии ба эътибори ҳуқуқӣ даромадани санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулгардида ин интишори расмӣ онҳо мебошад. Ҳуҷҷатҳои муҳиме, ки тартиби интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқиро ғайр аз Қонуни тафсиришаванда муайян мекунад, ин Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (м.10), Дастури Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2010, № 261 тасдиқ шудааст), Тартиби интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот (бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 сентябри соли 2009, № 706 тасдиқ шудааст), Тартиби интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ (бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2009, №532 тасдиқ шудааст), Регламенти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 сентябри соли 2001, № 419 тасдиқ шудааст) ва Дастурамали коргузори дар Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо фармоиши Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 январи соли 2001, №3 тасдиқ шудааст) мебошанд.

Дар моддаи 10 Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, пас аз интишори расмӣ амал мекунад. Интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ яке аз шартҳои асосии татбиқи онҳо ба шумор меравад.

Рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» ва «Садои мардум» манбаи расмӣ интишори санадҳои қонунгузорӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон, қарорҳои яққояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси миллий Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси

намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти давлатӣ ба шумор мераванд. Рӯзномаи «Ҷумҳурият» кӯҳансолтарин рӯзнома буда, ҳанӯз аз соли 1925 ва рӯзномаи «Садои Мардум» бошад, аз 29 августи соли 1990 нашр мешаванд.

Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 10 рӯз баъд аз ба имзо расидани онҳо дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» ба таври расмӣ интишор мегарданд. Ҳамзамон, санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахсони мансабдор) ба мақомоти нашри расмӣ ворид шудаанд, бояд дар муҳлати на дертар аз 10 рӯз аз лаҳзаи воридшавӣ интишор гарданд.

2. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» ва «Садои мардум» манбаҳои матни расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии ба шумор мераванд. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашриҳои расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун нашриҳои расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар моҳ як маротиба бо забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо чоп мешавад. Бояд қайд намуд, ки Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун нашриҳои расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳанӯз аз соли 1938 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягона нашриҳои расмие мебошад, ки дар он тамоми қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ чоп мешаванд.

Тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 декабри соли 2001, №737, омодаسازی ва нашри «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба зиммаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шудааст. Яъне, барои сифат ва пуррагии он Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

тон масъул мебошад. Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашрияти расмӣ буда, аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2008 инҷониб нашр мегардад. Бақайдгирии давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии умумихатмӣ вазоратҳо ва дигар мақомоти давлатӣ аз тарафи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муҳлати як моҳ аз лаҳзаи гирифтани санади меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Баъд аз бақайдгирии давлатии санади меъёрии ҳуқуқии умумихатмӣ на дертар аз 15 рӯз, мақоме, ки ин санадро қабул кардааст ба Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумотро дар бораи сарчашмаи интишори ин санади меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод менамояд.

3. Тартиби интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳотро Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 сентябри соли 2009, №706 оиди «Тартиби интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» муайян намудааст.

Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба ғайр аз санадҳо ва ё муқаррароти алоҳидаи онҳо, ки дорои маълумоти сирри давлатӣ ва маълумоти дигари бо қонун ҳифзшаванда мебошанд, дар давоми 10 рӯз баъд аз

ба имзо расидани онҳо дар рӯзномаи «Ҷумҳурият» ба таври расмӣ интишор карда мешаванд.

Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин дар маҷаллаи «Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон» интишор карда мешавад.

Санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки хусусияти меъёрии ҳуқуқӣ доранд, аз рӯзи интишори расмӣ эътибор пайдо мекунанд.

Дигар санадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла санадҳои, ки дорои маълумоти сирри давлатӣ ва ё дорои маълумоти дигари бо қонун ҳифзшаванда мебошанд, аз рӯзи ба имзо расиданашон эътибор пайдо мекунанд.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқии мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар шакли қарор қабул карда мешаванд.

Қарорҳои хусусияти умумихатмидоштаи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар рӯзномаҳои шаҳрӣ ва ноҳиявӣ дахлдор пас аз бақайдгирии онҳо дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар маҷаллаи «Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон» интишор карда мешаванд.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқии хусусияти умумихатмидоштаи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот дар ҳудуди дахлдор аз рӯзи интишори расмӣ эътибор пайдо мекунанд, агар дар ҳуди санадҳо муҳлати дигар муқаррар нагардида бошад.

Моддаи 54. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» нашрияти расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки ҳар моҳ як маротиба бо забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо чоп мешавад. «ҚҶТ 11.03. 2010, №597»; (ҚҶТ. 28.06.2011 №730).

2. «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар намуди шумораҳои алоҳида дар ҳаҷми беаҳдуд (дар мавридҳои алоҳида дар ҷанб қисм) чоп мешавад ва аз се фасл иборат аст.

3. Дар фасли аввал қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода мешаванд.

4. Дар фасли дуюм санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, қарорҳои Суди конституционӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои тафсирии расмӣ ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода мешаванд.

5. Дар фасли сеюм санадҳои хусусияти меъёрии надоштаи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маводи иттилоотӣ чоп карда мешаванд.

6. Интишори расмӣ дар «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тавассути нусхабардории матни пурра ва аниқи санади меъёрии ҳуқуқии нашршаванда бо тартиби хронологӣ бо тамоми нишонаҳои он, ки моддаи 32 Қонуни мазкур пешбинӣ намудааст, сурат мегирад. Инчунин, замимаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ чоп карда мешаванд.

7. Қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷой дода ва нашр шудаанд, чун асоси маҷмӯи хронологии қонунгузории ҷорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф мешаванд.

1. Моддаи тафсиршаванда аз моддаҳои дигари Қонуни мазкур ба кулӣ фарқ менамояд. Зеро, ба яке аз нашрияҳои расмӣ иттилоотӣ ва ҳуқуқӣ «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бахшида шудааст. «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бевоқифа нашрияи расмӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қарорҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои якҷояи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба нашр расонида мешавад. Инчунин моддаи мазкур тартиби ҷобачогузории санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқиро пешбинӣ менамояд.

Аз мазмуни қисми якуми моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» нашрияи расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун нашрияи расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар моҳ як маротиба ҷоп мешавад. Бояд қайд намуд, ки «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун нашрияи расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз соли 1938 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягона нашрияи расмӣ мебошад, ки дар он тамоми қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба ҷоп расонида мешавад. Нашрияи расмӣ мазкур аслан ба забони давлатӣ ба ҷоп расонида мешавад ва бо мақсади муоширати байни миллатҳо ва ҳамчун нашрияи иттилоотӣ ҳуқуқӣ бо забони русӣ низ ба ҷоп расонида мешавад. Матни қонунҳо бояд мухтасар, бо забони содда ва равану фаҳмо баён карда шавад, ки тафсири ҳархелаи меъёрҳоро истисно намояд ва зимни он услуби расмӣ забони адабӣ ва истилоҳоти ҳуқуқӣ риоя гардад.

2. Қисми дуюми моддаи мазкур муқаррар менамояд, ки «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар намуди шумораҳои алоҳида дар ҳаҷми бемаҳдуд (дар мавридҳои алоҳида дар ҷанд қисм) ҷоп мешавад ва аз се фасл иборат мебошад. Бояд дар назар дошт, ки ҳар як нашрияи расмӣ, ки аз тарафи ин ва ё он мақом ба ҷоп расонида мешавад ҳар моҳ ё дар се моҳ як маротиба ба ҷоп расонида мешавад. Бо сабаби он, ки аз тарафи Маҷлиси

Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар моҳ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ зиёд қабул карда мешаванд, нашрияи расмӣ мазкур ҳар моҳ ба ҷоп расонида мешавад. Дар баъзе ҳолатҳо ҳатто дар ду қисм ва аз ин ҳам зиёд ба ҷоп расонида мешавад. Аз ҳамин нуқтаи назар қисми дуюми моддаи мазкур муқаррар намудааст, ки «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳар моҳ як маротиба ҳамчун нашрияи иттилоотӣ ҳуқуқӣ аз навгонҳои қонунгузории қабулгардида хабар медиҳад.

3. Қисми сеюми моддаи тафсиршаванда муқаррар менамояд, ки дар фасли аввал қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллии ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода мешаванд. Бояд қайд кард, ки дар ҳар як шумораи расмӣ ҷопшавандаи «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар фасли аввал қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллии ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода мешаванд. Яъне, як тартиби муайяне, ки қонуни мазкур нисбати нашрияи расмӣ иттилоотӣ ҳуқуқӣ «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» муқаррар намудааст ба амал бароварда мешавад. Лекин набояд фаромӯш кард, ки тартиби муайяне, ки мо дар ин ҷо қайд намудем, дар фаслҳои алоҳида муттаҳид карда мешаванд.

4. Қисмҳои ҷоруми моддаи тафсиршаванда давоми мантиқии қисми сеюми моддаи тафсиршаванда буда, муқаррар менамояд, ки дар фасли дуюми «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» санадҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, қарорҳои Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои тафсирии расмӣ ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллии ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода мешаванд.

5. Қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда пешбинӣ менамояд, ки дар фасли сеюми

«Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аслан санадҳои хусусияти меъёри надохтаи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маводи иттилоотӣ чоп карда мешаванд. Бояд дар назар дошт, ки дар фасли мазкур қарорҳои Шӯрои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар баъзе мавридҳо маводҳои иттилоотии ҳуқуқӣ нашр мегарданд. Дар сурати мавҷуд набудани маводҳои номбаршудаи дар фасли дуюм, ки мо дар боло қайд намудем, қарорҳои Шӯрои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро нашр намудан мумкин аст.

6. Қисми шашуми моддаи тафсиршаванда муқаррар менамояд, интишоори расмӣ дар «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тавассути нусхабардории матни пурра ва аниқи санади меъёрии ҳуқуқии нашршаванда бо тартиби хронологӣ бо тамоми нишонаҳои он, ки моддаи 32 Қонуни мазкур пешбинӣ намудааст, сурат мегирад. Инчунин замимаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ чоп карда мешаванд. Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки санади меъёри ҳуқуқие, ки дар «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» нашр мегардад, бояд дар шакли матни пурра аниқ пешниҳод карда шавад. Зеро «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» яке аз нашрияҳои расмӣ иттилоотӣ ҳуқуқие мебошад, ки дар он тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар шакли пурра бо забони давлатӣ ва русӣ ба чоп расонида мешаванд. Масъалаи дигаре, ки дар ин ҷо қайд гардидааст, ин вобаста ба нишонаҳои санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Бояд қайд намуд, ки нишонаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ яке аз талаботҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад ва дар моддаи 32 Қонуни тафсиршаванда пешбинӣ гардидааст. Тибқи талаботи моддаи мазкур нишонаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ иборат аст, аз намуди санади меъёрии ҳуқуқӣ, мақомоти ҳуқуқэҷодкунанда, ки санади меъёрии ҳуқуқиро қабул кардааст, номе, ки мавзӯи танзими онро ифода мекунад, имзои шахсе (шахсоне),

ки расман ваколатдори (ваколатдорони) имзо намудани санади меъёрии ҳуқуқии дахлдор мебошад (ба истиснои Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои бо роҳи раёйпурсии умумихалқӣ қабулгардида), макон ва санаи қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ, рақами санади меъёрии ҳуқуқӣ (ба истиснои Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои бо роҳи раёйпурсии умумихалқӣ қабулгардида), рақами бақайдгирии санади меъёрии ҳуқуқӣ, маълумот дар хусуси бақайдгирии давлатӣ барои санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки бояд дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шаванд, муҳри дорои нишони давлатии мақомоте, ки санади меъёрии ҳуқуқиро қабул кардааст. Ҳамзамон, бе риоя намудани техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ қабул ва интишор намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ ғайриимкон мебошад. Дар баробари ин, замимаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулгардида бо мақсади осон намудани кор вобаста ба санади меъёрии ҳуқуқӣ дар «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» чоп карда мешаванд. Яъне, дар ҳолатҳои зарурӣ, агар санади меъёрии ҳуқуқӣ дорои ҷадвал, сурат, харита, нақша, номгӯй ва ғайра бошад ва аз тарафи мақомоти меъёрэҷодкунанда қабул гардида бошад, дар чунин сурат дар нашрияи расмӣ «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои чоп намудан ҷой дода мешавад.

7. Қисми ҳафтуми моддаи тафсиршаванда муқаррар намудааст, ки қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷой дода ва нашр шудаанд, чун асоси маҷмӯи хронологии қонунгузории ҷорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф карда мешаванд. Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки ҳар як нашрияи расмӣ «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки дар он санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нашр мегарданд, ҳамчун асоси маҷмӯи хронологии қонунгузории ҷорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф ва хифз карда мешаванд.

Моддаи 55. Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» нашрияи расмӣ буда, бо забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо дар варақҳои ивазшаванда бо мақсади нав кардани маводи он ба қадри вусъатёбию тақомули минбаъдаи қонунгузорӣ нашр карда мешавад, «ҚҶТ 11.03.2010, №597»; (ҚҶТ. 28.06.2011 №730).

2. Матни санади меъёрии ҳуқуқии дар «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷойдодашуда бо тағйири иловаҳое, ки санади меъёрии ҳуқуқии минбаъда ба он дохил кардааст, дарҷ мегардад ва аз рӯи мавзӯ ҷой дода мешавад.

3. «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз фаслҳо ва фаслҳо аз бобҳо иборат буда, бобҳои он дар навбати худ вобаста ба ҳаҷм ва хусусияти мавод ба параграфҳо, бандҳо ва зербандҳо тақсим мешаванд.

4. Иқтибосҳое, ки аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии ба «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохилкардашуда гирифта шудаанд, дар фаслҳои дигари «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷой дода намешаванд. Дар мавридҳои зарурӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар дигар фаслҳои «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷой дода шудаанд, истинод карда мешавад.

5. Дар фаслҳо, бобҳо ва дигар унсурҳои таркибии «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ маъмулан бо тартибе ҷой дода мешаванд, ки он пайдарпайии мавзӯро таъмин менамояд.

6. Барои истифодаи дурусти мавод дар «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» номгӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилшуда ба таври хронологӣ ҷой дода мешавад.

1. Моддаи тафсиршаванда талабот ва шартҳоро нисбат ба «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ намудааст. Бояд иброн дошт, ки мафҳуми ҳуқуқии «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар қонунгузории амалкунанда дода нашудааст. Қонунгузории имрӯза танҳо бо қадом мақсад «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» нашр карда мешавад, онро пешбинӣ менамояд. Тибқи Низомномаи «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади васеъ намудани асосҳои демократикунонии ҷомеа, поягузории давлати ҳуқуқбунёд, тақмили минбаъдаи қонунгузорӣ, таъмини ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мустаҳкам намудани асосҳои ҳуқуқии давлат нашр карда мешавад.

Аз рӯи талаботи қисми якуми моддаи тафсиршаванда «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» нашрияти расмӣ мебошад. Нашрияти расмӣ гуфта, дар назар дошта шудааст, ки он аз ҷониби мақомоти давлатӣ нашр карда мешавад. Бояд иброн дошт, ки тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 декабри соли 2001, №737, омодаасозӣ ва нашри «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба зиммаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошта шудааст. Яъне, барои сифат ва пурагии он Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон масъул мебошад.

Талаботи дигаре, ки дар қисми мазкур дарҷ гардидааст ин оид ба забони «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад. Аз рӯи меъёри мазкур «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо нашр карда мешавад. Ҳангоми нашри «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» он дар варақаҳои ивазшаванда ва бо мақсади нав кардани маводи он ба қадри вусъатёбию тақомули минбаъдаи қонунгузорӣ пешбинӣ гардидааст.

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда талаботро нисбати матни санади меъёрии ҳуқуқӣ ҳангоми ворид кардани тағйиру иловаҳо ба «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ кардааст. Талаботи мазкур аввал дар қисми 7 Низомномаи «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва сипас дар матни моддаи мазкур дарҷ гардидаанд. Аз рӯи меъёри мазкур матни санади меъёрии ҳуқуқии дар «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷойдодашуда бо тағйиру иловаҳо, ки санади меъёрии ҳуқуқии минбаъда ба он дохил кардааст, дарҷ мегардад ва аз рӯи мавзӯ ҷой дода мешавад.

3. Қисми сеюми моддаи тафсиршаванда ба таркиби «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» бахшида шудааст. Аз рӯи шартҳои қисми мазкур «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз фаслҳо ва бобҳо иборат буда, бобҳои он дар навбати худ вобаста ба ҳаҷм ва хусусияти мавод ба параграфҳо, бандҳо ва зербандҳо тақсим мешаванд.

Дар ин ҷо талаботи ба «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ гардида, ба қисми 1 моддаи 34 Қонуни мазкур мутобиқат менамояд. Яъне, метавон гуфт талаботе, ки нисбати таркиби санади меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ шудааст, айнан ба талаботе, ки барои «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ шудааст, як хел аст.

4. Қисми чоруми моддаи тафсиршаванда ду талаботро нисбати «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ кардааст. Талаботи аввал нисбати иқтибосҳо нигаронида шудааст, ки тибқи он иқтибосҳое, ки аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил кардашуда гирифта шудаанд, дар фаслҳои дигари «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷой дода намешаванд. Талаботи дуюм нисбати истинод нигаронида шудааст, ки аз рӯи талаботи қисми мазкур дар мавридҳои зарурӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар дигар фаслҳои «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷой дода шудаанд, истинод карда мешавад.

5. Талаботе, ки дар қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда дарҷ гардидааст, ин таъмини пайдарҳамии мавзӯҳо мебошад. Қонунгузор пешбинӣ кардааст, ки дар фаслҳо, бобҳо ва дигар унсурҳои таркибии «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ маъмулан бо тартибе ҷой дода шаванд, ки он пайдарпайии мавзӯро таъмин намоянд.

6. Қисми шашуми моддаи тафсиршаванда барои истифодаи дурусти мавод дар

«Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ намудааст, ки он бояд ба таври хронологӣ ҷой карда шавад. Хронологӣ гуфта дар қисми мазкур пайдарҳамии он ба инобат гирифта мешавад. Ба таври хронологӣ ҷой додани номгӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои истифодабарандаи «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» хеле мувофиқ аст. Зеро, пайдарҳамии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ алоқамандии онҳоро нишон медиҳад.

Моддаи 56. Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Ба Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар қисми 1 моддаи 7 Қонуни мазкур номбаршуда ворид карда мешаванд.

2. Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатман бояд ба забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо интишор гардад. «ҚҶТ 11.03. 2010, №597»; (ҚҶТ. 28.06.2011 №730)

3. Матни санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷгардида хусусияти расмӣ дорад.

4. Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои чунин маълумот мебошад:

- номи мақоми санади меъёрии ҳуқуқиро қабулнамуда;
- намуди санади меъёрии ҳуқуқӣ;
- санаи қабул ва рақами санади меъёрии ҳуқуқӣ;
- номи санади меъёрии ҳуқуқӣ;
- матни санади меъёрии ҳуқуқӣ;
- санаи мавриди амал қарор додани санади меъёрии ҳуқуқӣ;
- маълумот оид ба тағйири иловаҳо, боздошт ё безътибор донишгари санади меъёрии ҳуқуқӣ.

5. Тартиби пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва даврияти нашри он аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар ва амалӣ мегардад.

1. Моддаи мазкур ба масъалаҳои Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Бояд қайд намуд, ки яке аз манбаъҳои расмӣ интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ин Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Инчунин, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дароварда мешаванд, ки он қисми таркибии системаи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуб ёфта, дар қаламрави давлат расонидани ахбори ҳуқуқиро ба амал мебарорад ва махзани маълумоти ахбори ҳуқуқӣ мебошад.

Қисми якуми моддаи тафсиршаванда муқаррар менамояд, ки ба Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар қисми 1 моддаи 7 Қонуни мазкур номбаршуда ворид карда мешаванд. Тибқи талаботи моддаи мазкур, номгӯи санадҳои меъёри ҳуқуқие, ки ба Феҳристи ягонаи давлатӣ дохил мешаванд, пеш аз ҳама ин - Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷум-

ҳурии Тоҷикистон, ки бо роҳи раёйпурсии умумихалқӣ қабул шудаанд, санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон, қонунҳои конституционӣ, кодексҳо, қонунҳо, қарорҳои яқояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармоишҳои вазоратҳо ва дигар мақомоти давлатӣ, инчунин қарорҳои кумитаҳои давлатӣ, қарорҳои Маҷлисиҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, қарорҳои раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, қарорҳои Маҷлисиҳои вакилони халқи шаҳрҳо ва ноҳияҳо, қарорҳои раисони шаҳрҳо ва ноҳияҳо, қарорҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот мебошанд.

2. Яке аз талаботҳои асосии Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аз он аст, ки

ҳатман бояд ба забони давлатӣ ва забони русӣ ҳамчун забони муоширати байни миллатҳо интишор гардад. Бо ҳамин мақсад дар ҳар як шумораи Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёри ҳуқуқии вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ ҳатман бо забони давлатӣ ва русӣ нашр карда мешаванд.

3. Матни Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки яке аз нишонаҳои он ба ҳисоб меравад ва хусусияти расмӣ дорад, аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад.

4. Қисми чоруми моддаи тафсиршаванда муқаррар менамояд, ки Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои якчанд маълумотҳои ба худ хос мебошад:

- номи мақоми санади меъёрии ҳуқуқиро қабулнамуда бо он мақсад пешбинӣ гардидаст, ки кадом мақомот санади меъёри ҳуқуқиро қабул намудааст. Зеро вобаста ба доираи салоҳият ва ваколатҳо ҳар як мақомот намудҳои гуногуни санадҳои меъёри ҳуқуқиро қабул менамоянд;

- намуди санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд мушаххас нишон дода шавад;

- санаи қабул ва рақами санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд дар санади меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ гашта бошад;

- номи санади меъёрии ҳуқуқӣ ва қисмҳои таркибии он бояд возеҳу фаҳмо бошад ва мазмуни асосии онро дақиқ ифода намояд;

- матни санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд мухтасар, бо забони содда ва равону фаҳмо баён карда шавад, ки тафсири ҳархелаи меъёрҳои ҳақиқатан намояд ва зимни ин услуби расмӣ забони адабӣ ва истилоҳоти ҳуқуқӣ риоя гардад;

- санаи мавриди амал қарор додани санади меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ гашта бошад. Маълуман тартиби мавриди амал қарор додан ва эътибори ҳуқуқӣ пайдо кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ дар қоидаҳои хотимавии ҳуди санади меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ мегардад. Агар дар ҳуди санади меъёрии ҳуқуқӣ муҳлати мавриди амал қарор додан муқаррар нашуда бошад, пас ин санад аз рӯзи имзо, қабул ё тасдиқ мавриди амал қарор дода мешавад;

- маълумот оид ба тағйири иловаҳо, боздошт ё беэътибор донистани санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд дарҷ гардад, яъне ба кадом қисм ё моддаи санади меъёрии ҳуқуқӣ ворид намудани тағйири иловаҳо зарур мебошад ва кадом қисм ё моддаи санади меъёрии ҳуқуқӣ

аз эътибор соқит дониста мешавад мушаххас бошад. Ҳар як санади меъёрии ҳуқуқӣ бо мурури замон зарурати ворид намудани тағйири иловаҳо талаб менамояд. Зеро, муносибатҳои ҷамъиятӣ дар як маврид метавонанд ба вучуд оянд, дар дигар ҳолат тағйир ёбанд, ё ин ки қатъ гарданд. Агар меъёрҳои алоҳидаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нопурра, номувофиқ ва ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ набоянд, ба онҳо бояд тағйири иловаҳо ворид намоем.

5. Қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда тартиби пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дарбар мегирад, ки он ва даврияти наشري он аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар ва амалӣ мегардад. Аз мазмуни қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки яке аз вазифаҳои асосии Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ин пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нашр намудани он мебошад. Масъалаи мазкур на танҳо бо Қонуни мазкур, инчунин тибқи «Тартиби баҳисобгирӣ ва бақайдгирии давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2009, № 608 ва «Тартиби интишорӣ расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ», ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2009, № 532 тасдиқ ва қабул шудааст, ба танзим дароварда мешаванд. Тибқи талаботи санадҳои дар боло номбурда бақайдгирии давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии умумихатмӣ аз тарафи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муҳлати як моҳ аз лаҳзаи гирифтани санади меъёрии ҳуқуқӣ, амалӣ карда мешавад. Баъд аз бақайдгирии давлатии санади меъёрии ҳуқуқии умумихатмӣ на дертар аз 15 рӯз, мақоме, ки ин санадро қабул кардааст ба Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумотро дар бораи сарчашмаи интишори ин санади меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод менамояд. Ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда мешаванд, рақами бақайдгирӣ дода мешавад. Баъд аз бақайдгирии давлатии санади меъёрии ҳуқуқии умумихатмӣ як нусхаи он (матни асли) бо рақами додашудаи бақайдгирии давлатӣ ба мақоми дахлдори идоракунии давлатӣ фиристонида мешавад. Нусхаи дуюми санад дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон нигоҳ дошта мешавад.

Моддаи 57. Интишори ғайрирасмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

1. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ метавонанд дар нашрияҳои ҷопӣ ва электронии ғайрирасмӣ низ интишор гарданд.

2. Интишори ғайрирасмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ баъди интишори расмӣ он амалӣ мегардад. Дар ин маврид манбаи наشري расмӣ ҳатман нишон дода мешавад.

1. Дар баробари интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қонунгузор интишори ғайрирасмӣ онро низ роҳ додааст, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ метавонанд дар нашрияҳои ҷопӣ ва электронии ғайрирасмӣ интишор гарданд. Интишори нашрияҳои ҷопӣ ва электронии ғайрирасмӣ бо мақсади дастрасӣ умум гаштани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Мақомоти давлатӣ баҳри дастрасӣ умум гаштани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон дар сомонаҳои худ саҳифаеро бо номи «санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ҷой мекунад, ки истифодабарандагон метавонанд, бо тариқи электронӣ аз матни пурра ва расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дастрасӣ пайдо намоянд. Чунончӣ, дар сомонаи Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳифаҳо бо номҳои «Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Са-

надҳои ҳуқуқии байналмилалӣ», «Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Консепсия ва барномаҳои давлатӣ» ҷой дода шудааст, барои баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон мусоидат менамояд ва истифодабарандагон ҳар рӯз метавонанд ба тариқи роӣгон аз онҳо истифода баранд.

2. Пас аз интишори расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ интишори ғайрирасмӣ онҳо амалӣ мегардад. Ба тариқи ғайрирасмӣ интишор намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар маҷаллаҳо ба роҳ монда мешаванд ё ба тариқи васоити ахбори омма намоиш дода мешаванд. Ҳангоми интишори ғайрирасмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ манбаи наشري расмӣ ҳатман нишон дода мешавад, дар мавридҳои зарурӣ рақам ва иҷозатномае, ки манбаи наشري ғайрирасмӣ барои наشر намудани он иҷозат гирифтааст низ нишон дода мешавад.

Моддаи 58. Санаи интишори расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ

1. Санаи интишори расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ рӯзи аз ҷоп баромадани матни пурраи расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ дар нашрияи расмӣ ҳисобида мешавад.

2. Дар ҳолати дар вақтҳои гуногун дар якҷанд нашрияҳои расмӣ интишор гардидани санади меъёрии ҳуқуқӣ рӯзи интишори расмӣ ва муҳлати эътибор пайдо кардани он аз рӯзи аввали интишори санади меъёрии ҳуқуқӣ ба забони давлатӣ муайян карда мешавад.

1. Моддаи мазкур ба масъалаҳои санаи интишори расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ бахшида шудааст. Бояд қайд намуд, ки яке аз унсурҳои асосии техникаи ҳуқуқҷодкунӣ, ки қабул намудани санади меъёри ҳуқуқиро ба эътибори қонунӣ мебарорад, ин санаи интишори расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Зеро интишори расмӣ матни санади меъёри ҳуқуқии қабулгардида яке аз шартҳои асосии ба эътибори ҳуқуқӣ даромадани он мебошад. Аз мазмуни қисми якуми моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки санаи интишори расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ рӯзи аз ҷоп баромадани матни пурраи расмӣ санади меъёрии ҳуқуқӣ дар нашрияи расмӣ ба ҳисоб меравад. Бояд қайд намуд нашрияи расмие, ки дар он санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ наشر карда мешаванд дар моддаи 53 Қонуни тафсиршаванда пешбинӣ гардидааст. Тибқи талаботи он ман-

баъҳои матни расмӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» ва «Садои мардум» мебошанд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахсони мансабдор) ба мақомоти наشري расмӣ ворид шудаанд, бояд дар муҳлати на дертар аз 10 рӯз аз лаҳзаи воридшавӣ интишор гарданд.

2. Аз мазмуни қисми дуюми моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки рӯзи интишори расмӣ ва муҳлати эътибор пайдо кардани санади меъёрии ҳуқуқие, ки дар вақтҳои гуногун дар якҷанд нашрияҳои расмӣ интишор гардидаанд, рӯзи аввали интишори санади меъёрии ҳуқуқӣ ба забони давлатӣ ба шумор меравад.

Моддаи 59. Интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар таҳрири нав

Санади меъёрии ҳуқуқие, ки ба он тағйири иловаҳои зиёд ворид карда шудаанд, бо қарори мақоми ҳуқуқҷодкунандае, ки санади мазкурро қабул кардааст, метавонад дар нашрияи расмӣ бо дарназардошти тағйири иловаҳо дар таҳрири нав интишор шавад (ҚҶТ. 28.06.2011 №730).

Моддаи мазкур ба масъалаҳои интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар таҳрири нав бахшида шудааст. Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки санади меъёрии ҳуқуқие, ки ба он тағйиру иловаҳои зиёд ворид карда шудаанд, бо қарори мақоми ҳуқуқ-эҷодкунандае, ки санади мазкурро қабул кардааст, метавонад дар нашрияи расмӣ бо дарназардошти тағйиру иловаҳо дар таҳрири нав интишор карда шавад. Бояд қайд намуд, ки ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санади меъёрии ҳуқуқӣ як қисми мустақили техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад ва баъди қабул гар-

дидани он ҳатман дар нашрияҳои расмӣ интишор карда мешавад. Хусусияти хосаш пеш аз ҳама дар он ифода мегардад, ки санади нав таҳия намегардад, балки меъёрҳои нав таҳия гардида, ба қисмҳои алоҳидаи санади меъёри ҳуқуқии амалкунанда ворид карда мешаванд, ё ин ки як меъёр ба меъёри дигар аз тарфи субъекти ҳуқуқэҷодкунанда иваз карда мешавад. Аз ҳамин лиҳоз, баъд аз қарори субъекти ҳуқуқэҷодкунандае, ки санади мазкурро қабул кардааст, бояд дар нашрияи расмӣ бо дарназардошти тағйиру иловаҳо дар таҳрири нав интишор карда шавад.

Моддаи 60. Шартҳои амалӣ гардонидани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

Баъд аз қабул кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ ва мавриди амал қарор додани он бояд тарзи дурусти амалӣ гардонидани шуданаш бо риояи талаботи зерин ба роҳ монда шавад:

- сари вақт ба маълумоти иҷрокунандагон расонидани санади меъёрии ҳуқуқии қабулшуда;
- таъмини молиявӣ, моддиву техникаӣ, ҳуқуқӣ ва ташкилию техникаии амалисозии санади меъёрии ҳуқуқӣ;
- таъмини риояи муҳлати дар амал татбиқ намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ.

Моддаи тафсиршаванда ба шартҳои амалӣ гардонидани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бахшида шудааст. Шартҳои, ки дар моддаи тафсиршаванда пешбинӣ гардидаанд, сараввал баъд аз қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ ва баъдан пас аз мавриди амал қарор гирифтани он бояд ба роҳ монда шавад. Мақсади меъёри мазкур тарзи дуруст амалӣ намудани талаботҳои, ки дар моддаи тафсиршаванда пешбинӣ гардидааст мебошад. Дар моддаи тафсиршаванда ба таври пӯшида се шартҳои дарҷ гардидааст, ки барои дуруст амалӣ гардидани санади меъёрии ҳуқуқӣ нигаронида шудааст.

Аз рӯи сарҳати якуми моддаи тафсиршаванда санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд сари вақт ба маълумоти иҷрокунандагон расонида шавад. Ин талабот ба он хотир дар қонун дарҷ карда шудааст, ки иҷрокунандагон саривақт донанд, ки моҳияти асосии қонун аз чӣ иборат аст ва барои иҷроишаш масъулиятро ҳис намоянд.

Имрӯз, чӣ тавре ки маълум аст, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо суръат идома дорад. Дар аксар

ҳолатҳо ба қонунҳои амалкунанда тағйироту иловаҳо ворид карда мешаванд. Дар баъзе ҳолатҳо иҷрокунандагон аз тағйиру иловаҳои воридгардида огоҳ нестанд. Аз ин хотир, баҳри саривақт огоҳ гардидан аз меъёри қонунҳои қабул гардида қонунгузор чунин талаботро дар моддаи мазкур раво донистааст.

Талаботи дигаре, ки баҳри амалӣ гардонидани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар сарҳати 2 моддаи тафсиршаванда дарҷ гардидааст, ин таъмини молиявӣ, моддиву техникаӣ, ҳуқуқӣ ва ташкилию техникаии амалисозии санади меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.

Дар қатори ин талаботҳо сарҳати сеюми моддаи тафсиршаванда таъмини риояи муҳлати дар амал татбиқ намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқиро талаб менамояд. Масалан, чӣ тавре ки маълум аст, баъзе қонунҳо ба муҳлати муайян ё ин ки доираи муайяни вақтро дарбар гирифтаанд. Баҳри дуруст амалӣ гардидани он, яъне риоя кардани муҳлати дар амал татбиқ кардани санади меъёрии ҳуқуқӣ чунин талабот танҳо ба манфиати кор хоҳад буд.

Моддаи 61. Дастрасии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

1. Дастрасӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон озод мебошад.

2. Мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ухдадоранд:

- ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дастрасии васеъро барои гирифтани маълумот оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин нусхаҳои онҳо аз матни расмӣ таъмин намоянд;
- санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар сайтҳои Интернет ҷой диҳанд, дигар роҳҳои ба маълумоти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ расонидани маълумотро оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки ба онҳо дахл доранд, таъмин намоянд.
- давра ба давра маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулнамудаашонро нашр намоянд (ҚҶТ.28.06.2011 №730).

1. Чӣ тавре ки аз назария илми ҳуқуқ-шиносӣ маълум аст, қонун муносибатҳои муҳими ҷамъиятиро ба танзим мебарорад. Баъзе аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ функсияҳои танзимкунанда ва дигаре функсияи ҳифзкунанда доранд. Инчунин, санадҳои вучуд доранд, ки меъёрҳои он функсияҳои ҳам танзимкунанда ва ҳифзшавандаро доро мебошанд.

Ба хотири аз меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ огоҳ будан қисми якуми моддаи тафсираванда дастрасии озодро ба он пешбинӣ кардааст. Албатта, ин яке аз нишонаҳои муфиди қонунгузори имрӯза махсуб меёбад. Зеро қонун барои доираи васеи шахсон қабул мегардад ва субъектҳои он барои аз меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ огоҳ будан ҳуқуқи субъективии дастрасии озодро доранд.

Аз талаботе, ки дар моддаи тафсираванда дарҷ гардидааст, маълум мегардад, ки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ метавонанд озод аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дастрасӣ пайдо кунанд. Дастрасии озод маънои бе маҳдудиятро дар ин ҳолат ифода менамояд.

2. Қисми дуюми моддаи тафсираванда дар фарқият аз қисми якум уҳдадорҳои ҳуқуқиро ба зимаи мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор пешбинӣ намудааст. Уҳдадорӣ, ки тибқи қисми мазкур ба зимаи онҳо гузошта мешавад, характери иттилоотӣ дорад. Субъектҳо, ки уҳдадорҳои дар моддаи мазкур ба зимаашон гузошта мешавад, мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор махсуб меёбанд.

Бояд иброн дошт, ки мафҳуми шахсони мансабдор дар аксарияти қонунҳои амалкунанда ҷой дорад ва агар қонунгузори ҷиноятро дида бароем, тибқи моддаи 314 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон шахси мансабдор шахсе дар назар дошта шудааст, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намоёндаи ҳокимиятро ба ҷо меоварад ё вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ, маъмуриро ҳоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти ҳудудоракунии маҳаллӣ, инчунин дар Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дигар қўшунҳо ва ҷузъу томҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом медиҳад.

Сархати аввали моддаи тафсираванда мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдорро уҳдадор намудааст, ки ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дастрасии васеъро барои гирифтани маълумот оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин нусхаҳои онҳо аз матни расмӣ таъмин намоянд.

Ингуна уҳдадорӣ имрӯз қариб аз ҷониби ҳама гуна мақомотҳои давлатӣ бо пуррагӣ иҷро мешаванд. Масалан, мақомотҳои давлатӣ баҳри иҷрои ин уҳдадорӣ дар сомонаҳои худ саҳифаеро бо номи «санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ҷой кардаанд, ки истифодабандгон метавонанд ба тариқи электронӣ аз матни пурра ва расмӣ он дастрасӣ пайдо намоянд.

Сархати дуюми моддаи тафсираванда ду тарзи ба маълумоти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ расонидани маълумотро пешбинӣ намудааст. Тарзи аввал, бо роҳи дар сомонаҳои интернетии худ ҷой кардан ва тарзи дуюм бошад бо роҳҳои дағар.

Дар шароити имрӯза дар сомонаҳои худ ҷой кардан яке аз маъмултарин тарз ба ҳисоб меравад. Барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ низ ин тарз муфид аст, чунки онҳо метавонанд аз лиҳози вақт ва ҷои будубошашон аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дастрасии осон пайдо кунанд. Масалан, аз ноҳияи дурдаст омадан ба марказ ё мақомоти давлатӣ ҳам аз ҷиҳати вақт ва ҳам аз ҷиҳати молиявӣ барои онҳо душворӣ меорад. Лекин тариқи сомонаи интернетӣ дастрасӣ пайдо кардан мушкilotи онҳоро осон мекунад.

Бо дигар роҳҳо ба маълумоти шахсони манфиатдор расонидан метавонад гуногун бошад. Қонун намудҳои онро гарчанде ки пешбинӣ накарда бошад ҳам, лекин чунин имкониятро ба мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор иҷозат додааст. Масалан, тариқи плакатҳо, стендҳо ва ғайраҳо.

Сархати сеюми қисми тафсираванда мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдорро уҳдадор менамояд, ки давра ба давра маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулнамудаашонро нашр намоянд.

Бояд иброн дошт, ки баҳри амалӣ гардидани талаботи сархати мазкур имрӯз мунтазам маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои конституционӣ ва дигар санадҳо аз ҷоп бароварда мешаванд. Аз ҷоп баровардани ингуна маҷмӯаҳо албатта барои амалӣ гардидани меъёрҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, омӯзиш ва истифода кардани он аз ҷониби мақомоти ҳуқуқатбиккунанда заруранд. Лекин бояд як ҳолатро қайд намуд, ки қонун пешбинӣ менамояд «давра ба давра» бояд, ки чунин маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нашр карда шавад. Дар зери ибораи «давра ба давра» қонун қадом давраи вақтро дар назар гирифтааст, норавшан аст. Аз ин хотир, дар амал татбиқ намудани чунин талабот метавонад, мушкilotеро эҷод намояд, ки боиси баҳсҳои илмӣ гардад.

ФАРҲАНГИ РУСӢ БА ТОЧИКИИ ИСТИЛОҲОТИ ҲУҚУҚ
РУССКО-ТАДЖИКСКИЙ СЛОВАРЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Раҳимзода Маҳмад Забир
(Раҳимов М.З.)

ПЕШГУФТОР

Истилоҳот ва истилоҳотофарӣ дар забони тоҷикӣ таърихи дурудароз дорад. Дар давраҳои гуногун аз ҷониби луғатшиносон фарҳангу луғатномаҳои зиёде таҳия карда шудаанд, ки ганҷинаи бебаҳои истилоҳоти забони тоҷикиро ташкил медиҳанд. Дар фарҳангу луғатномаҳои эҷодкардашуда муаллифону мурағибон бо дарназардошти тағйироте, ки дар баҳши забоншиносӣ ба вучуд меомаданд, калимаҳои тозаэҷоди замони худро сабт намуда, ба ояндагон мерос мегузошанд.

Дар замони шӯравӣ низ фарҳангҳои дузабонаи русӣ ба тоҷикӣ ва тоҷикӣ ба русӣ ба нашр расиданд. Аз ҷумла, луғати нимтафсирии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷикии С. Айни; Луғати тоҷикӣ – русӣ (зери таҳрири М. Раҳимӣ ва Л.В. Успенская), Москва, 1954; «Фарҳанги забони тоҷикӣ» иборат аз ду ҷилд зери таҳрири М. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ, Масква, 1969; Луғати русӣ – тоҷикӣ/ зери таҳрири М.С. Осимӣ, Масква, 1985 ва ғайраҳо. Дар замони пасошӯравӣ дар баҳши истилоҳоти забони тоҷикӣ тағйироти зиёде ба вучуд омад. Бо дарназардошти ин тағйироту иловаҳо зарурати эҷоди фарҳанг ва луғатҳои нав ба вучуд омад. Аз ҷумла, дар ҳамин давра «Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ» зери таҳрири Д. Саймиддинов, С.Д. Холматова, С. Каримов, Душанбе, 2006; «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» иборат аз 2 ҷилд зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, Мирзо Ҳасани Султон, Душанбе, 2008 ва ғайраҳо ба таърифи расиданд. Луғат ва фарҳангҳои зикршуда дар рушди истилоҳотофарӣ заминаи фаровони илмӣ ба вучуд оварданд. Бояд зикр намоем, ки калима ва истилоҳоте, ки имрӯз дар забони адабии тоҷик истифода мешаванд баъзеашон аз забонҳои римӣ, юнонӣ, лотинӣ, арабӣ, туркӣ, русӣ ва бархе аз забонҳои аврупоӣ ворид шудаанд. Мавриди қайд аст, ки аз калима ва истилоҳоте, ки ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд, қисми зиёдашон ба забони арабӣ ва русӣ мансубанд. Ҳоло бошад, бо дарназардошти робитаҳои мустақими байнидавлатҳо чунин калимаву истилоҳот аз забони англисӣ вориди забони тоҷикӣ мешаванд. Дар давоми

солҳои дурудароз ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз дигар забонҳо истилоҳоти фаровон ворид гардид. Чунин раванд дар оянда ҳам идома хоҳад ёфт. Аз ин нигоҳ дар марҳилаи кунунии ташаккули забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ яке аз масъалаҳои муҳимтарин дарёфти муродифи муносиб ва дурусти калима ва истилоҳоти байналмилалӣ, ки ба меъёрҳои суннатии забони адабии тоҷик мувофиқат карда тавонанд, ба ҳисоб меравад. Чунки даврони истиқлолият ба рушди забон такони ҷиддие бахшид. На танҳо истилоҳоти ҳислати умумидоштаи забони адабии тоҷикӣ, балки истилоҳоти соҳаҳои алоҳида, аз ҷумла, ҳуқуқ такмил ёфт. Чунин ҳолат аз мо тақозо менамояд, ки барои кормандони соҳаи ҳуқуқ ва ниёзмандони калима ва истилоҳоти ҳуқуқӣ фарҳанге таҳия ва пешниҳод намоем, ки ба кадрҳои имкон ба онҳо кумак карда тавонад. Солҳои охир оид ба эҷоди фарҳангу луғатҳои истилоҳоти ҳуқуқӣ кӯшиш ба ҳарч дода мешаванд. Масалан, соли 2006, Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ аз тарафи гурӯҳи муаллифон ва соли 2011 луғати тоҷикӣ – русии истилоҳоти ҳуқуқ аз тарафи Т.С. Шокиров нашр шудаанд. Вале дар ин ҷода то ба ҳол мушкилоти зиёде ҷой дорад. Аввалан, то ба ҳол стандарти ягонаи истифодабарии истилоҳоти ҳуқуқӣ вучуд надорад. Дуюм, истилоҳотсозӣ ба забони тоҷикӣ дар соҳаи ҳуқуқ чандон рушд наёфтааст. Агар истилоҳ мавҷуд бошад ҳам, мазмунан дар бисёр ҳолатҳо ба талабот ҷавобгӯ нест. Сеюм, ба як калимаи тоҷикӣ якчанд истилоҳи ҳуқуқии аз дигар забонҳо гирифташуда асоснок карда мешавад. Чорум, бояд зикр намоем, ки мафҳуми ҳуқуқии истилоҳи ҳуқуқӣ дар қонунгузори амалкунанда вучуд надорад, аммо дар қонунгузорӣ мафҳумҳои зиёде бо шарҳаш мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» истилоҳ бояд аз калима ва ибораҳои оммафаҳм иборат бошад. Зарурат ба нишон додани он, ки истилоҳ аз калима ва ибораҳои рехтаи оммафаҳм навишта шуда бошад, он аст, ки ҳар як вожаи ҳуқуқӣ, инчунин санади меъёрии ҳуқуқӣ на танҳо барои ҳуқуқшиносон, балки

барои омма пешбинӣ шудааст, фаҳмо ва салису равон бошад. Қонунгузорӣ бояд ба чунин тарз эҷод карда шавад, ки маҳсули ниҳони он қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, бояд қобили дарк, фаҳмо ва дастрас ба дигарсубъектҳо бошад. Дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ истифодаи калима ва ибораҳои душворфаҳм ройиҷ нест (моддаи 36). Аммо дар асл маҳаки муайянкунандаи истилоҳ ба талаботи мазкур бениҳоят мушқил аст. Ба андешаи мо, маҳаки муайянкунандаи калима ва истилоҳ ба талаботи оммафаҳм буданаш, пеш аз ҳама, аз устувории он бояд сарчашма гирад. Ҳамзамон, бояд ин мафҳум ва истилоҳ дар санадҳои меъёрий бештар истифода гардида, серистеъмол ва қобили қабули умум бошад. Истилоҳи санади меъёрии ҳуқуқӣ бояд як маъноро ифода намуна, мазмуни ягона дошта бошад.

Дар ҳолати зарурӣ барои муайян кардани мафҳум ва истилоҳоте, ки дар қонунгузорӣ истифода мешавад, дар қонунҳо моддаи алоҳидае (қисм, банд), ки моҳияти дақиқи калима, истилоҳ ва мафҳумро ифода менамояд, ҷой дода мешавад. Чунин талабот падидаи муқарраридар қонунгузории амалкунанда мебошад. Зеро қариб тамоми муносибатҳои ҷамъияти имрӯз бо қонун ба танзим дароварда мешавад. Дар аксарии онҳо моддаи алоҳида оид ба мафҳумҳои асосӣ вучуд доранд. Қисме аз онҳо сирф ҳуқуқӣ буда, баъзе аз онҳо хусусияти техникӣ, касбӣ ё

умумӣ доранд. Истилоҳоти касбӣ, аз ҷумла ҳуқуқӣ дар санади меъёрии ҳуқуқӣ танҳо бо ҳамон маъное фаҳмида мешавад, ки он дар соҳаи маҳсули дахлдор истифода шудааст.

Бояд зикр намоем, ки луғати мазкур кӯшишест оид ба як низом даровардани истилоҳоти ҳуқуқӣ. Чун иқдоми мо кӯшиш аст, эҳтимол то ҷое муваффақ шуда бошем. Аммо шояд аз камбудихо ҳолӣ набошад. Ба қавли Абӯлмаонӣ Абдуқодири Бедил:

*Ҳатти тақдир аст ҳолӣ аз галат,
Аз галат ҳолӣ набошад ҳеч хат...*

Бинобар ин ба ҳамаи алоқамандони соҳаҳои илми ҳуқуқ, қонундонии амалия, яъне, онҳое, ки қонунро эҷод, татбиқ ва ҳифз мекунанд, шахсоне, ки луғати мазкурро мавриди истифода ва омӯзиш қарор медиҳанд, хоҳишманди ирсолӣ нуктаи назар дорам. Дар урфият мегӯянд, «Ҷомаи бомаслиҳат кӯтоҳ наояд». Барои пешниҳод ва маслиҳатҳои судмандашон оид ба такмили он сидқан ихфори минатдорӣ менамоям. Пешниҳодҳои худро ба нишонии шаҳри Душанбе, кӯчаи академик Адхамов 13, Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бифиристанд, то дар нашрҳои минбаъда ба эътибор гирифта шаванд.

А

Абандон

Аболиционизм

Абонемент

Абонент

Абонентская задолжность

Аборигены

Аборт

Абсолютизм

Абсолютист

Абсолютная монархия

Абсолютная ответственность

Абсолютная категоричность

Абсолютное значение

Абсолютная истина

Абсолютно

Абсолютное вето

Абсолютное право

Абсолютный

Абсолюция

Абстрактная сделка

Абсурд

Абсурдное утверждение

Абсурдность

Абсурдный вывод

Авалирование

– абандон

– бекоркунӣ

– абонемент

– муштарӣ

– қарзи муштарӣ

– таҳҷой, муқимӣ, ватандор, бумиён

– бачапартоӣ, исқоти ҳамл

– мутлақият

– мутлақиятҳо, мутлақиятпараст

– монархияи мутлақ

– ҷавобгарии мутлақ

– қатъияти мутлақ

– аҳамияти мутлақ

– ҳақиқати мутлақ

– мутлақо

– ветои мутлақ

– ҳуқуқи мутлақ

– мутлақ

– озодкунӣ

– аҳди абстрактӣ (норавшан, номуайян)

– бемаънӣ, сафсата

– тасдиқи бемаънӣ

– бемаънигӣ, сафсата будан, сафсатаситезӣ

– хулосаи бемаънӣ

– ба расмиятдарории аввал

Авалист	– авалист
Аваль	– авал
Авальный кредит	– кредити авали
Аванс	– пешмузд, пешпардохт, бунак
Аванс фрахта	– пешмузди киропулӣ
Авансирование	– пешпардохтнамой
Авансовый отчет	– ҳисоботи авансӣ
Авантюра	– мочаро
Авантюристическая политика	– сиёсати мочарочӯёна
Аварийная гарантия	– кафолати садамавӣ
Аварийная оговорка	– тавзеҳоти садамавӣ
Аварийный взнос	– ҳаққи садама
Авария	– садама, фалокат
Авизо	– авизо, огохинома
Ависто	– ависто
Автаркия	– худтаъминкунӣ
Автократ	– ҳокими мутлақ
Автократия	– ҳокимияти мутлақ
Автономия	– мухторият, худидоракунӣ, худмухторӣ
Автономная область	– вилояти мухтор, вилояти худмухтор
Автономный	– мухтор, худмухтор
Автор	– муаллиф
Автореферат	– автореферат
Автореферат диссертации	– автореферати рисолаи илмӣ, автореферати диссертатсия
Авторитаризм	– авторитаризм
Авторитарность	– ҳукмравой, авторитарӣ
Авторитарный	– авторитарӣ
Авторитарный режим	– реҷаи авторитарӣ
Авторитет	– обрӯӣ
Авторитетность	– баобрӯӣ
Авторский гонорар	– ҳаққи муаллифӣ
Авторский договор	– шартномаи муаллифӣ
Авторский договор заказ	– шартномаи муаллифии фармоишӣ
Авторский лист	– варақи муаллифӣ
Авторский надзор	– назорати муаллифӣ
Авторское вознаграждение	– ҳаққи қалам, мукофотпулии муаллиф
Авторское право	– ҳуқуқи муаллиф
Авторское свидетельство	– шаҳодатномаи муаллифӣ
Авторство	– муаллифӣ
Авуары	– молу мулк, амвол
Агент	– агент, гумошта
Агент страховой	– агенти бима
Агентские операции	– амалиёти агентӣ
Агентский договор	– шартномаи агентӣ
Агентское соглашение	– созишномаи агентӣ
Агентство	– шӯъбаи агентӣ
Агентурные сведения	– маълумоти агентӣ
Агитатор	– ташвиқгар
Агитационная группа	– гурӯҳи ташвиқотӣ, таблиғотӣ
Агитационные материалы	– маводи ташвиқотӣ
Агитационный период	– давраи ташвиқот, таблиғот
Агитация	– ташвиқот
Аграрная экономика	– иқтисодиёти кишоварзӣ
Агрессивная политика	– сиёсати таҷовузкорона
Агрессивное намерение	– ниятҳои таҷовузкорона
Агрессия	– ҳучум, ҳамла
Агрессия косвенная	– ҳамлаи бавосита, ҳамлаи ғайримустақим

Агрессия прямая	– ҳамлаи бевосита, ҳамлаи мустақим, рӯирост
Агрессор	– таҷовузкор
Адаптация	– мутобиқшавӣ, мувофиққунӣ
Адат	– одат, анъана
Адатское право	– ҳуқуқи одатӣ, ҳуқуқи анъанавӣ, ҳуқуқи урфӣ
Адвокатура	– адвокатура
Адвокат	– адвокат, ҳимоятгар, ҳимоягар
Адвокатская коллегия	– коллегияи адвокатҳо
Аддендум	– илова ба шартнома, аддендум
Адекватное толкование	– тафсири айнан
Административная ответственность	– ҷавобгарии маъмурӣ
Административная ссылка	– бадарғаи маъмурӣ
Административная юрисдикция	– юрисдиксияи маъмурӣ
Административная юстиция	– адлияи маъмурӣ
Административно-территориальная автономия	– мухторияти маъмурию ҳудудӣ
Административно-территориальная единица	– воҳиди маъмурии ҳудудӣ
Административно-территориальное устройство	– сохтори маъмурии ҳудудӣ
Административное взыскание	– ҷазои маъмурӣ, рӯёниши маъмурӣ, ситониши маъмурӣ
Административное выселение	– қўчондани маъмурӣ
Административное задержание	– боздошти маъмурӣ
Административное право	– ҳуқуқи маъмурӣ
Административное правонарушение	– ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ
Административное установление процентных ставок	– бо тариқи маъмурӣ муқаррар кардани мизони дарсад
Административные операции	– амалиёти маъмурӣ
Административные расходы	– хароҷоти маъмурӣ
Административные суды	– судҳои маъмурӣ
Административный	– маъмурӣ
Административный акт	– санади маъмурӣ
Административный арест	– ҳабси маъмурӣ
Административный государственный служащий	– хизматчии давлатии маъмурӣ
Административный надзор	– назорати маъмурӣ
Административный округ	– ҳавзаи маъмурӣ
Административный порядок	– тартиби маъмурӣ
Административный проступок	– кирдори маъмурӣ
Административный процесс	– муурофияи маъмурӣ
Административный суд	– суди маъмурӣ
Административный управляющий	– мудири маъмурӣ, маъмур
Административный штраф	– ҷаримаи маъмурӣ
Администрация	– маъмурият
Администрация Президента Республики Таджикистан	– Дастгоҳи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Адрес	– нишонӣ, суроға
Адрес местожительства	– нишонии маҳалли (ҷои) зист, суроғаи маҳалли зист
Адрес юридический	– нишонии ҳуқуқӣ, суроғаи ҳуқуқӣ
Адресант	– фиристонанда, ирсолкунанда
Адресат	– қабулкунанда
Адюльтер	– хиёнат, хиёнати ҳамсар
Ажио	– баландшавии қурби асъор, филизоти қиматбаҳо
Азартные игры	– қимор, бозиҳои сархушкунанда
Азартный игрок	– қиморбоз
Азиатский банк развития	– Бонки Рушди Осиё
Академическая свобода	– озодии академӣ
Академия	– академия
Аккредитация	– аккредитатсия, иҷозати расмии фаъолияти ашхоси ҳуқуқӣ ва физикӣ

Аккредитив	– аккредитив
Аккредитив безотзывный	– аккредитиви бебозхост
Аккредитив денежный	– аккредитиви пулӣ
Аккредитив документированный	– аккредитиви ҳуччатнок
Аккредитив отзывной	– аккредитиви бозхостӣ
Аккредитив открытый	– аккредитиви кушод
Аккредитив резервный	– аккредитиви захиравӣ
Аккредитив товарный	– аккредитиви молӣ
Аккредитив чистый	– аккредитиви соф
Аккредитование	– аккредитивикунонӣ
Акт	– санад
Акт агрессии	– амали тачовузкорона
Акт административный	– санади маъмури
Акт коммерческий	– санади тичоратӣ
Акт нормативный правовой	– санади меъёрии ҳуқуқӣ
Акт о передачи имущества	– санади супоридани молумулк
Акт осмотра	– санади азназаргузаронӣ, санади тафтиш
Акт подзаконный	– санади зерқонунӣ
Акт ревизии	– санади тафтиш
Акт судебно–медицинской экспертизы	– санади ташхиси судию тиббӣ
Акт террористический	– амали террористӣ
Акт юридический	– санади ҳуқуқӣ
Актив	– дорой
Активное воздействие	– таъсиррасонии фаъолона
Акты гражданского состояния	– санади ҳолати шаҳрвандӣ
Акцепт последующий	– акцепти минбаъда
Акцепт	– акцепт, қабулшуда
Акцепт банковский	– акцепти бонкӣ
Акцепт неопределенный	– акцепти номуайян
Акцепт отрицательный	– акцепти манфӣ
Акцепт положительный	– акцепти мусбат
Акцепт предварительный	– акцепти пешакӣ
Акцептант	– акцептант, қабулқунанда
Акцептная форма расчетов	– шакли ҳисоббаробарқунии акцептӣ
Акцептный кредит	– кредити акцептӣ
Акцессорная	– ҳуччати замиравӣ ба шартнома ё қарордод
Акцессорное правоотношение	– муносибатҳои ҳуқуқии иловагӣ, замима
Акцессорный	– шартномаи иловагӣ
Акцессорный договор	– шартномаи иловагӣ
Акциз	– аксиз
Акции именные	– саҳмияҳои номӣ
Акции на предъявителя	– саҳмияҳои манзуршаванда
Акции неголосующие	– саҳмияҳои беовоз
Акции обыкновенные	– саҳмияҳои муқаррарӣ
Акции привилегированные	– саҳмияҳои имтиёзнок
Акции простые	– саҳмияҳои оддӣ
Акционер	– саҳмдор, саҳом
Акционерная коммандита	– коммандити саҳомӣ
Акционерное закрытое общество	– ҷамъияти саҳомии пӯшида
Акционерное общество	– ҷамъияти саҳомӣ
Акционерное открытое общество	– ҷамъияти саҳомии кушода
Акционерный банк	– бонки саҳомӣ
Акционерный капитал	– сармоияи акционерӣ
Акционерный регистр	– сабти акционерӣ
Акционеров реестр	– феҳристи саҳомон
Акционирование	– саҳомикунонӣ
Акция	– саҳмия
Акция золотая	– саҳмияи тиллоӣ

Алиби	– алиби (дар чои дигар будани айбдоршаванда ҳамчун далели бегуноҳии ӯ)
Алимент	– алимент
Алкоголизм	– майзадагӣ, майпарасти, майхорагӣ
Алкоголик	– майзада, майпараст
Аллонж	– аллонж
Альтернативные выборы	– интихоботи алтернативӣ (интихобӣ)
Алчность	– ҳарисӣ, тамаъкорӣ
Алчный	– ҳарис, тамаъкор
Альтернатива	– интихобӣ
Альтернативное обязательство	– уҳдадорихои алтернативӣ (интихобӣ)
Альтернативное голосование	– овоздиҳии алтернативӣ (интихобӣ)
Альтернативный	– аз ду яке интихоб кардан
Аманат	– амонат
Амнистия	– авф, авфи умумӣ
Аморальный	– зиддиахлоқӣ, бемаънигӣ, бадахлоқӣ
Амортизация	– истехлок, хӯрдашавӣ
Анализ	– таҳлил, таҷзия, таҳқиқ
Анализ доказательства	– таҳлили далелҳо
Анализ преступления	– таҳлили ҷиноят
Аналитик	– таҳлилгар
Аналогичные преступления	– ҷиноятҳои шабех
Аналогичный	– шабех, монанд
Аналогия	– қиёс
Аналогия закона	– қиёси қонун
Аналогия права	– қиёси ҳуқуқ
Анархизм	– анархизм
Анархист	– анархист
Анархия	– анархия, беҳокимиятӣ, бесарусомонӣ
Анаша	– нашъа
Англосаксонское право	– ҳуқуқи англосаксонӣ
Андеррайтер	– андеррайтер
Андеррайтинг	– андеррайтинг
Анклав	– худуди дар иҳотаи марзҳо, ҷузву томҳои кишвари бегонабуда
Аннексия	– ғасб
Аннотация	– аннотатсия (мас. мазмуни мухтасари асар, ҳуҷҷат ва ғ.)
Аннулирование записей	– аз эътибор соқит кардани қайдҳо
Аннулирование международного договора	– бекор кардани шартномаи байналмилалӣ
Аннулирование	– бекор кардан, аз эътибор соқит кардан
Аннулированный чек	– чеки безътибор
Аномалия	– хилофи қоида, ғайримуқаррарӣ, ғайриқоидавӣ
Аномальное явление	– зухуроти ғайримуқаррарӣ, зухуроти ғайриодӣ
Аномальный	– ғайримуқаррарӣ, ғайриқоидавӣ
Аноним	– беном
Анонимный счет	– суратҳисоби беном
Антигосударственный	– зиддидавлатӣ
Антидемпинговое законодательство	– қонунгузории зиддидемпингӣ
Антиконкурентная практика	– амалияи зиддирақобатӣ
Антиконституционный	– зиддиконститутсионӣ
Антимонопольное законодательство	– қонунгузории зиддиинҳисорӣ
Антимонопольная политика	– сиёсати зиддиинҳисорӣ
Антинародный	– зиддихалқӣ
Антинациональный	– зиддимиллӣ
Антиобщественные действия	– амали зиддичамъиятӣ
Антиобщественный	– зиддичамъиятӣ

Антипартийный	– зиддиҳизбӣ
Антипатичный	– нафратовар, баднамо
Антипатия	– бадбинӣ, нафрат
Антиправительственный	– зиддиҳукуматӣ
Антирасизм	– зиддинажодпарастӣ
Антитеррористический	– зиддитеррористӣ
Антитрестовое законодательство	– қонунгузории зиддитрестӣ
Антрепренер	– соҳибкор
Апартеид	– апартеид
Апатия	– бепарвогӣ, рӯҳафтадагӣ, беҳавсалагӣ
Апатриды	– шахси бешаҳрванд
Апеллировать	– шикоят кардан
Апеллянт	– апеллант (тарафе, ки дар муурофияи судӣ шикояти апеллятсионӣ медиҳад)
Апелляционная жалоба	– шикояти апеллятсионӣ
Апелляционная инстанция	– марҳилаи апеллятсионӣ
Апелляционный срок	– муҳлати апеллятсионӣ
Апелляционный суд	– суди апеллятсионӣ
Апелляция	– апелляция
Аполитичность	– аз сиёсат дур будан
Аппарат	– дастгоҳ
Аппарат государственный	– дастгоҳи давлатӣ
Аппарат правления	– дастгоҳи идорақунӣ
Арбитр	– арбитр, ҳакам
Арбитраж	– арбитраж, ҳақамият
Арбитражная комиссия	– комиссияи арбитражӣ
Арбитражная оговорка	– эзоҳи арбитражӣ, тавзеҳоти арбитражӣ
Арбитражное примирение	– созиши арбитражӣ
Арбитражное процессуальное право	– ҳуқуқи муурофиявии арбитражӣ
Арбитражные расходы	– хароҷоти арбитражӣ
Арбитражное решение	– ҳалномаи арбитражӣ
Арбитражное соглашение	– созишномаи арбитражӣ
Арбитражные заседатели	– мушовирҳои арбитражӣ
Арбитражный комитет	– комитети арбитражӣ
Арбитражный процесс	– муурофияи арбитражӣ
Арбитражный суд	– суди арбитражӣ
Арбитражный управляющий	– мудири арбитражӣ
Аренда	– иҷора
Аренда земли	– иҷораи замин
Аренда финансовая	– иҷораи молиявӣ
Арендатор	– иҷорагир
Арендная плата	– иҷорапулӣ
Арендное предприятие	– корхонаи иҷоравӣ
Арендное право	– ҳуқуқи иҷора
Арендный подряд	– пудрати иҷоравӣ
Арендный договор	– шартномаи иҷора
Арендодатель	– иҷорадеҳ
Арест имущества	– ҳабси молумулк
Арест	– ҳабс
Арест административный	– ҳабси маъмурӣ
Арест корреспонденции	– ҳабси мукотибот ё муросилот
Арест на вклад	– ҳабси амонат
Арест счета	– ҳабси суратҳисоб
Арестант	– маҳбус, зиндонӣ
Арестовать	– ҳабс кардан
Армия	– артиш
Артель	– артел
Артельный устав	– оинномаи артел

Архив	– бойгонӣ
Аспирант	– аспирант
Аспирантура	– аспирантура
Ассигнация	– пулҳои қоғазӣ
Ассигнование	– маблағчудокунӣ
Ассортимент	– ассортимент, хел, навъ
Ассоциация водопользователей	– ассотсиатсияи истифодабарандагони об
Ассоциация международного права	– ассотсиатсияи ҳуқуқи байналмилалӣ
Ассоциация	– ассотсиатсия, иттиҳодия
Атрибут	– хусусият, аломат
Атташе	– атташе
Аттестационная комиссия	– комиссияи аттестатсионӣ
Аттестация	– аттестатсия
Аудиенция	– қабул, қабули расмӣ, пазирой
Аудит	– аудит
Аудитор	– аудитор
Аудиторская деятельность	– фаъолияти аудиторӣ
Аудиторское заключение	– хулосаи аудиторӣ
Аудиторская служба	– хадамоти аудиторӣ
Аудиторская фирма	– фирмаи аудиторӣ
Аудиторский отчёт	– ҳисоботи аудиторӣ
Аукцион	– музояда
Аукционные правила	– қоидаҳои ауксионӣ, қоидаҳои музоядавӣ
Аукционные товары	– молҳои музоядӣ
Аукционный торг	– савдои музоядӣ
Аукционная цена	– нархи ауксионӣ, нархи музоядавӣ
Аутентичное толкование	– тафсири аутентӣ (аслӣ)
Аутентичный	– асл, саҳеҳ
Аутентичный текст	– матни аслӣ
Афёра	– фиребгарӣ, қаллобӣ
Аффект	– беҳудӣ, ҳаяҷони руҳӣ, девонагӣ
Аффилированная компания	– ширкати бонуфуз
Аффилированное лицо	– шахси бонуфуз

Б

Багаж	– бағоч
Бакалавр	– бакалавр
Баланс	– тавозун, мувозина
Баланс бухгалтерский	– тавозуни муҳосибӣ
Баллотирование	– овоз додан, интиҳоб кардан
Баллотироваться	– номзадии худро ба овоз мондан
Баллатировка	– овоздиҳӣ, овоз додан
Баллатировочный бюллетень	– варақаи овоздиҳӣ
Банда	– даста
Банда разбойников	– дастаи роҳзанон
Бандит	– роҳзан
Бандитизм	– роҳзанӣ
Бандформирование	– дастаи муташаккил, дастаи созмондодашуда
Банк	– бонк
Банк государственный	– бонки давлатӣ
Банк данных	– бонки маълумот
Банк депозитный	– бонки амонатӣ
Банк коммерческий	– бонки тиҷоратӣ
Банк национальный	– бонки миллӣ
Банк развития	– бонки рушд
Банкир	– соҳиби бонк, бонкдор

Банкноты	– пули қоғазӣ
Банковская гарантия	– кафолати бонкӣ
Банковская деятельность	– фаъолияти бонкӣ
Банковская комиссия	– комиссияи бонкӣ
Банковская ликвидность	– пардохтпазирии бонк
Банковская неплатежеспособность	– пардохтнопазирии бонкӣ
Банковская система	– низоми бонкӣ
Банковская ставка	– мизони бонкӣ, меъёри бонкӣ
Банковская тайна	– сирри бонкӣ
Банковские активы	– дороиҳои бонкӣ
Банковские документы	– ҳуҷҷатҳои бонкӣ
Банковские инвестиции	– сармоияи бонкӣ
Банковские книги	– китобҳои бонкӣ
Банковские операции	– амалиёти бонкӣ
Банковские правила	– қоидаҳои бонкӣ
Банковские расходы	– хароҷоти бонкӣ
Банковские резервы (ресурсы)	– захираҳои бонкӣ
Банковские сделки	– аҳдҳои бонкӣ
Банковский заем	– қарзи бонкӣ
Банковский кредит	– кредити бонкӣ, қарзи бонк
Банковский надзор	– назорати бонкӣ
Банковский перевод	– интиқоли бонкӣ
Банковский счёт	– суратҳисоби бонкӣ
Банковский чек	– чеки бонкӣ (расиди бонк)
Банковское законодательство	– қонунгузори бонкӣ
Банковское право	– ҳуқуқи бонкӣ
Банковское регулирование	– танзими бонкӣ
Банковские монополии	– инҳисори бонкӣ
Банкрот	– муфлис
Банкротство	– муфлисшавӣ
Батрак	– панҷяккор
Батрачество	– батракӣ, муздурӣ
Бартер	– ивазкунӣ
Бартерная сделка	– аҳди ивазнамой
Беглец	– гуреза, фирорӣ
Бегство	– фирор, гурехтан
Беда	– мусибат
Бедственный	– фалокатовар, мусибатнок
Бедствие	– офат, фалокат
Бежать из плена	– аз асирӣ гурехтан, фирор кардан аз асорат
Беженец	– гуреза, фирорӣ
Без видимой причины	– бо сабаби номаълум
Без вмешательства извне	– бе даҳолати беруна
Без исключения	– беистисно
Без надобности	– безарурат
Без оговорок	– бетавзеҳот, бешарт, беззоҳ
Без отдачи	– бенатича
Без разбора	– бесанчиш
Безапелляционный	– беапеллятсия
Безбрачный	– мучаррад
Безвестное отсутствие	– бедарак ғоибшуда
Безвестность	– бедаракшуда
Безвинный	– бегуноҳ
Без вины виноватый	– гунаҳкори бегуноҳ
Безвластие	– беҳокимиятӣ
Безвозвратная ссуда	– қарзи бекозгашт
Безвозмездный	– ройгон, бемүзд, беподош

Безвозмездное изъятие	– ройгон гирифтан
Безвозмездное пользование	– истифодабарии ройгон
Безвозмездное пользование имуществом	– ройгон истифода бурдани молу мулк
Безвыходный	– ноилоҷӣ
Безгласный	– бесадо, хомӯшона, сукут
Без гражданства	– бешахрвандӣ
Бездокументарные ценные бумаги	– қоғазҳои қиматноки беҳуччат
Бездокументарная форма эмиссионных ценных бумаг	– шакли ғайрихуччати қоғазҳои қиматноки эмиссионӣ
Бездействие власти	– беамалии ҳокимият
Безделие	– бекорхӯчагӣ, бекоргардӣ, оворагардӣ
Бедетность	– бефарзандӣ, безуретӣ
Бедетный	– бефарзанд, безурет
Бедоказательность	– бедалелӣ, беасос
Бедоказательное обвинение	– айбдоркунии бедалел
Бедоказательное утверждение	– тасдиқи бедалел
Беззаконие	– беконунӣ
Безнадежный (сомнительный) долг	– қарзи безътимод (шубҳанок)
Безнаказанность	– бечазо мондан
Безнравственный	– бемаънавиятӣ, бадахлоқӣ
Беззаконный	– беконунӣ, ғайриқонунӣ
Беззаконные действия	– амали ғайриқонунӣ
Беззаконность	– беконуниятӣ
Беззащитность	– бепаноҳӣ, беҳимоягӣ
Беззащитный	– бепаноҳ, беҳимоя
Безналичная форма найма	– шакли ғайринақдии кироя
Безличие	– бешахсиятӣ, номустақили
Безличность	– бешахсият
Безнадзорный	– беназорат
Безнадзорные животные	– ҳайвоноти беназорат
Безнаказанный	– бечазо мондан
Безнаказанный поступок	– кирдори бечазо
Безналичный расчет	– ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ
Безопасность	– беҳатарӣ, амният
Безопасность товара (работы, услуги)	– беҳатарии мол (кор, хизмат)
Безопасность экологическая	– беҳатарии экологӣ
Безопасные условия труда	– шароити беҳатарии меҳнат
Безопасные условия для человека	– шароити беҳатарӣ барои инсон
Безоружный	– бесилоҳ
Безответственный	– бемасъулият
Безответственный поступок	– кирдори бемасъулиятона
Безответственный налогоплательщик	– андозсупорандаи бемасъулият
Безрасудный акт	– амали беақлона
Безработный	– бекор
Безработица	– бекорӣ
Безработные граждане	– шаҳрвандони бекор
Безродный	– беватан
Безупречная служба	– хизмати бенукс
Бенефициар	– бенефитсиар
Бенефициарный собственник	– молики бенефитсиар, соҳибмулки бенефитсиар
Бесчестить	– беобрӯй кардан
Бесчестная	– бешарафӣ, беобрӯй
Бесчинства	– бадкирдорӣ, худсарӣ
Бесчужденное состояние	– ҳолати беҳушӣ
Беспокойство	– беқарорӣ, нооромӣ, норохатӣ
Беспризорность	– бепарасторӣ, бесарпарастӣ
Бесприкословное подчинение	– итоати бечунучаро, бечунучаро итоат кардан

Бесприкословное исполнение	– ичрои бечунучаро, бечунучаро ичро кардан
Беспристрастный посредник	– миёнрави бегараз (холис)
Беспричинный	– бесабаб
Беспроцентная ссуда	– қарзи бефоиз, қарзи бебахра
Беспошлинная торговля	– савдои бебoч
Беспошлинный	– бебoч
Бесперывный	– мутгасил, пайваста, беист, пай дар пай, мунтазам
Беспошлинный ввоз	– воридоти бебoч
Беспризорный	– беназорат
Беспорное взыскание	– ситониши бебахс
Беспорные выборы	– интихоби бебахс
Беспорный факт	– далели бебахс, бурхони қотeъ
Беспочвенные доказательства	– далелҳои беасос
Бесправие	– беҳуқуқӣ
Бесправное владение	– беҳуқуқӣ доштан, беҳуқуқ соҳибӣ кардан
Бесправное положение	– ҳолати беҳуқуқӣ
Беспредельность	– беинтиҳой, беҳад
Бесплатный	– бепул
Бесперспективный	– беоянда
Беспомощное состояние	– ҳолати очизӣ, ҳолати нотавонӣ
Бесплодие	– бенаслӣ, бефарзандӣ
Беспорядок	– бетартибӣ
Бесследный	– беасар, бепай
Бессовестный	– бевичдон, бешарм, беҳаё
Беспорное производство	– муурофияи бебахс
Беспорная истина	– ҳақиқати баҳснопазир
Беспорные факты	– далелҳои бебахс
Бесследно пропавший	– бедарак гумшуда (ғоибшуда)
Бесследно пропадать	– бедарак шудан, бедарак ғоиб шудан
Беспорный иск	– даъвои бебахс
Бессрочный	– бемуҳлат
Бессрочный вклад	– амонати бемуҳлат
Бессрочный заем	– қарзи бемуҳлат
Бессрочное пользование землей	– истифодаи бемуҳлати замин
Бессемейный	– беоила, беҳонавода
Бессознательный поступок	– кирдори бешуурона
Бестелесный	– бечисм
Бесхозная вещь	– ашъи бесоҳиб
Бесхозное имущество	– молу мулки бесоҳиб
Бесхозяйственность	– бесарусомонӣ
Бесцельность	– бемақсад
Бесцеремонный	– густох, рафтори густохона
Беременная	– ҳомила, ҳомиладор
Бизнес	– соҳибкорӣ
Бизнесмен	– савдогар, корчаллон
Биологическая смерть	– марги биологӣ
Бипатризм	– бисёршаҳрвандӣ
Биржа	– биржа
Биржа валютная	– биржаи асьор
Биржа реального товара	– биржаи моли воқеӣ
Биржа товарная	– биржаи молӣ
Биржа труда	– биржаи меҳнат
Биржа универсальная	– биржаи универсалӣ
Биржа фондовая	– биржаи фондӣ
Биржевая игра	– бозии биржавӣ
Биржевая котировка	– нархмонии биржавӣ
Биржевая пошлина	– боци биржавӣ

Биржевая прибыль	– фоидаи биржавӣ
Биржевая сделка	– аҳди биржавӣ
Биржевая спекуляция	– ҳаннотии биржавӣ
Биржевая торговля	– савдои биржавӣ
Биржевая цена	– нархи биржавӣ
Биржевое законодательство	– қонунгузории биржавӣ
Биржевой налог	– андози биржавӣ
Биржевой оборот	– муомилоти биржавӣ
Биржевой брокер	– брокери биржавӣ, миёнрави биржавӣ
Биржевое собрание	– маҷлиси биржавӣ
Биржевой комитет	– комитети биржавӣ
Биржевой курс	– қурби биржавӣ, арзиши биржавӣ
Биржевой маклер	– маклери биржавӣ
Биржевой посредник	– миёнрави биржавӣ
Биржевой товар	– моли биржавӣ
Блага нематериальные	– неъматҳои ғайримоддӣ
Благотворитель	– эҳсонкор
Благотворительная деятельность	– фаъолияти эҳсонкорӣ
Благотворительная организация	– ташкилоти эҳсонкорӣ
Благотворительная программа	– барномаи эҳсонкорӣ
Благотворительный фонд	– фонди эҳсонкорӣ
Благотворители	– эҳсонкорон
Благополучатели	– эҳсонгирҳо
Благодарный	– оқил, боандеша, мулоҳизакор
Благодаримие	– боақлӣ, фарзонагӣ, хирадмандӣ
Благоприятный	– мусоид
Благонамеренный	– хушният, хушбин
Благородный	– хуштинат
Бланкетная норма права	– меъёри бланкетии ҳуқуқ
Бланковая надпись	– навиштаҷоти бланкагӣ
Близкие лица	– шахсонӣ наздик
Близкие родственники	– ҳешовандони наздик
Блокада	– муҳосира
Блуд	– зино
Блудить	– зино кардан, зинокорӣ
Блудный сын	– писари нохалаф
Блюсти	– риоя кардан
Блюсти закон	– қонунро риоя кардан
Блюсти трудовую дисциплину	– интизоми меҳнатро риоя кардан
Блюститель	– ниғаҳбон, ҳомӣ
Блюстители порядка	– ҳомии тартибот
Богатство	– сарват, боигарӣ
Богатый	– давлатманд, сарватманд
Боевые действия	– амалиёти ҷангӣ
Боеприпасы	– лавозимоти ҷангӣ
Бойкот	– бойкот (усули муборизаи сиёсӣ ва иқтисодӣ ба муқобили давлат, ташкилот ё шахси ҷудоғона)
Болезнь	– беморӣ
Больной	– бемор
Большинство	– аксарият
Бонд	– кафолат, гарав
Боязливый	– тарсон
Боязнь	– ваҳм, тарс
Боязливость	– тарсончақӣ, ҳаросонӣ
Бояться	– тарсидан, ҳаросидан, ваҳмидан
Борьба с терроризмом	– мубориза бар зидди терроризм
Брак	– никоҳ, издивоҷ

Бракосочетание	– аҳди никоҳ
Брак фактический	– никоҳи асли, аҳди никоҳи асли
Брачное свидетельство	– шаҳодатномаи аҳди никоҳ
Брачный возраст	– синни никоҳӣ
Брачный договор	– шартномаи аҳди никоҳ
Брачный союз	– аҳди никоҳ
Бракованный товар	– моли нуқсдор
Браконьер	– қӯрукшикан
Время доказывания	– гаронии исботкунӣ, вазнинии исботкунӣ
Время	– гаронӣ
Бродяжничество	– оворагардӣ
Бродящий	– оворагард
Брокер	– брокер, миёнарав
Брокерская деятельность	– фаъолияти брокерӣ
Брокерское представительство	– намояндагии брокерӣ
Брокерское место	– чои брокерӣ
Брошенные вещи	– ашёҳои партофташуда
Бронь	– брон (чудо карда мондан)
Бросание жребия	– куръапартой, куръакашӣ
Брат под защиту	– зери ҳимоя гирифтан
Брат под сомнение	– зери шубҳа гирифтан
Буддизм	– буддой
Буквальное толкование	– тафсири айнан, ҳарф ба ҳарф, тахтуллафзӣ
Букмекер	– букмекер (шахсе, ки ставкаи маблағхоро аз бозингарон ҳангоми бозӣ дар тотализатор қабул менамояд)
Бумажные деньги	– пулҳои қоғазӣ
Бумажные носители	– ҳомили қоғазӣ
Бунт	– исён, ошӯб
Бунтарь	– исёнгар, ошӯбгар
Бухгалтер	– муҳосиб
Бухгалтерия	– муҳосибот
Бухгалтерская отчетность	– ҳисоботи муҳосибӣ
Бухгалтерская тайна	– сирри муҳосибӣ
Бухгалтерский баланс	– тавозуни муҳосибӣ
Бухгалтерский учет	– баҳисобгирии муҳосибӣ
Быть под подозрением	– гумонбар шудан
Бытовой заказ	– фармоиши маишӣ
Бытовой прокат	– кирои маишӣ
Бытовые услуги	– хизмати маишӣ
Бюджет	– буҷет
Бюджет администрации свободной экономической зоны	– буҷети маъмурияти минтақаи озоди иқтисодӣ
Бюджет государственный	– буҷети давлатӣ
Бюджетная дисциплина	– интизоми буҷетӣ, низоми буҷетӣ
Бюджетная инициатива	– ташаббуси буҷетӣ
Бюджетная классификация	– таснифи буҷетӣ
Бюджетная система	– низоми буҷетӣ
Бюджетная ссуда	– қарзи буҷетӣ
Бюджетное право	– ҳуқуқи буҷетӣ
Бюджетная комиссия	– комиссияи буҷетӣ
Бюджетная организация	– ташкилоти буҷетӣ
Бюджетное обязательство	– уҳдадории буҷетӣ
Бюджетное регулирование	– танзими буҷетӣ
Бюджетное учреждение	– муассисаи буҷетӣ
Бюджетное финансирование	– молиякунонии буҷетӣ
Бюджетные ассигнования	– маблағгузории буҷетӣ

Бюджетные ограничения	– маҳдудияти бучетӣ
Бюджетные счета	– суратҳисоби бучетӣ
Бюджетный год	– соли бучетӣ
Бюджетный дефицит	– касри бучетӣ, камбудии бучет
Бюджетный закон	– қонуни бучет
Бюджетный контроль	– назорати бучетӣ
Бюджетный кредит	– кредити бучетӣ
Бюджетный период	– давраи бучетӣ
Бюджетный процесс	– муурофияи бучетӣ
Бюллетень	– варақаи овоздиҳӣ
Бюро	– бюро, идора
Бюро кредитных историй	– бюрои таърихи қарз
Бюро жалоб	– идораи шикоятҳо
Бюрократ	– расмиятпараст
Бюрократия	– расмиятпарастӣ
Бюрократический строй	– соҳти бюрократӣ

В

Важное лицо	– шахси муътабар, шахси обрӯманд
Вакансия	– вазифаи холӣ
Вакантная должность	– мансаби холӣ, вазифаи холӣ
Вакуф (вакф)	– вакф
Вакуфное право	– ҳуқуқи вакфӣ
Вакуфные земли	– заминҳои вакфӣ
Валовой внутренний продукт (ВВП)	– маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД)
Валовой национальный продукт (ВНП)	– маҷмӯи маҳсулоти миллӣ (МММ)
Вальвация	– арзёбӣ, арзишгузорӣ
Валовой доход	– даромади умумӣ
Валовая продукция	– маҳсулоти умумӣ
Валовой расход	– харочоти умумӣ
Валюта	– асъор
Валюта векселя	– асъори векселӣ
Валюта денежных обязательств	– асъори маблағҳои пулӣ
Валюта кредита	– кредити асъор
Валюта платежа	– пардохти асъор
Валюта сделки	– аҳди асъор
Валютная биржа	– биржаи асъор
Валютная блокада	– муҳосираи асъорӣ
Валютная интервенция	– мудохилаи асъорӣ
Валютная ликвидность	– асъори бозоргир, асъори пардохтпазир
Валютная лицензия	– иҷозатномаи асъорӣ
Валютная монополия	– инҳисори асъорӣ
Валютная оговорка	– эзоҳи асъорӣ, тавзеҳоти асъорӣ, шарҳи асъорӣ
Валютная политика	– сиёсати асъорӣ
Валютная система	– низоми асъорӣ
Валютные действия	– амали асъорӣ
Валютное ограничение	– маҳдудияти асъорӣ
Валютное законодательство	– қонунгузории асъор
Валютное регулирование	– танзими асъор
Валютные операции	– амалиёти асъорӣ
Валютные отношения	– муносибатҳои асъорӣ
Валютные резервы	– захираҳои асъорӣ
Валютный риск	– таваккали асъорӣ
Валютные фонды предприятия	– фондҳои асъории корхона
Валютные ценности	– арзишҳои асъорӣ

Валютный дефицит	– камчинии асьор
Валютный контракт	– қарордоди асьорӣ
Валютный курс	– курби асьор
Валютный рынок	– бозори асьор
Валютный счёт	– суратҳисоби асьор
Валютный обмен	– мубодилаи асьор, ивази асьор
Валютный контроль	– назорати асьор
Валютные преступления	– қиноятҳои асьорӣ
Валютные ресурсы	– захираҳои асьорӣ
Валютный бюджет	– бучети асьорӣ
Валюта иностранная	– асьори хоричӣ
Валюта национальная	– асьори миллӣ
Валютная мировая система	– низоми асьории ҷаҳонӣ
Валютный своп	– свопи асьорӣ
Валютный фонд	– фонди асьор
Валютчик	– точири асьор
Вандализм	– харобкорӣ, вайронкорӣ, вандализм
Варрант	– варрант (шаҳодатномаи ба анбор қабул шудани бор)
Вассалитет	– васалият, тобеият
Ваучер	– ваучер
Ввести в заблуждение	– ба гумроҳӣ бурдан, ба иштибоҳ андохтан
Вдовство	– бевагӣ
Вдовый	– бева (занмурда ё шавҳармурда)
Вдовец	– занмурда
Ведомство	– муассиса, идора
Ведомственный арбитраж	– арбитражи муассисавӣ
Ведомственное подчинение	– тобеияти идоравӣ
Важный	– муҳим
Вежливость	– боодобӣ, хушмуомилагӣ
Вежливый	– боодоб, хушмуомила
Везир (Визирь)	– вазир
Векселедатель	– векселдиханда
Векселедержатель	– векселнигоҳдоранда
Вексель	– вексел
Вексель поручительства	– вексели замонатӣ
Вексель товарный	– вексели молӣ
Вексель фиктивный	– вексели қалбақӣ
Вексельная дисциплина	– интизоми векселӣ
Вексельная давность	– мурури вексел, муҳлати вексел
Вексельное право	– ҳуқуқи векселӣ
Венчурный фонд	– фонди венчури
Вердикт	– вердикт, ҳукмнома
Вербальная нота	– нотаи шифоҳӣ, нотаи даҳонӣ
Верительная грамота	– эътимоднома
Вертикальное соглашение	– созишномаи амудӣ
Верность документа	– бозътимодии ҳуҷҷат, дурустии ҳуҷҷат
Вероломство	– аҳдшиканӣ, хиёнат
Вероломный	– аҳдшикан
Верховенство закона	– волоияти қонун
Верховный совет	– шӯрои олий
Верховный суд	– суди олий
Верховный суд Республики Таджикистан	– суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Верховенство	– волоият
Вероятность	– эҳтимолият
Вероятно	– эҳтимол
Вероятный	– эҳтимолӣ

Вера	– эътиқод, боварӣ
Вероучение	– таълимоти динӣ
Версия	– ривоят, нақл, ақида, мавқеъ, тахмин
Верхняя палата	– палатаи болоӣ
Веский довод	– далели асоснок
Ветеринар	– байтор, духтури ҳайвонот
Ветеринарные правила	– қоидаҳои байторӣ
Ветеринарная деятельность	– фаъолияти байторӣ
Ветеринарное свидетельство	– шаҳодатномаи байторӣ
Ветеринарно-санитарная безопасность	– беҳатарии беҳдошти байторӣ
Ветеринарный паспорт	– шиносномаи байторӣ
Ветеринарный сертификат	– гувоҳномаи байторӣ
Вето	– вето, манъ кардан
Вещественное доказательство	– далели шайъӣ
Вещное право	– ҳуқуқи ашёӣ
Вещь	– ашё, шайъ
Вещный иск	– даъвои ашёӣ
Вещи индивидуального пользования	– ашёи истифодаи шахсӣ
Вещи определяемые родовыми признаками	– ашёи бо нишонаи навъ муайяншаванда
Взаимность	– тарафҳо, мутақобил
Взаимное доверие	– эътимоди тарафҳо, эътимоди дутарафа
Взаимный расчёт	– ҳисоби тарафҳо, мутақобила
Взаимопонимание	– ҳамдигарфаҳмӣ
Взаимовыгодное сотрудничество	– ҳамкории муфид, ҳамкории судманд
Взаимоисключающий	– ҳамдигарро истисноқунанда
Взаимоисключающие доводы	– далелҳои ҳамдигарро истисноқунанда
Взаимное страхование	– бимаи тарафҳо, бимаи мутақобила
Взаимодополняемые товары	– молҳои якдигарро пуррақунанда
Взаимозависимые лица	– шахсони баҳамвобаста
Взаимозаменяемые товары	– молҳои баҳамивазшаванда
Взрыв	– тарқиш, тарқидан
Взрывные работы	– корҳои тарқишотӣ, корҳои инфичорӣ
Взрывающийся	– тарқанда, мунфачиршаванда
Взрывчатое вещество	– моддаи тарқанда
Взимающий	– ситонанда
Взыскивать	– ситонидан
Взыскание	– ситониш, танбех
Взыскание штрафа	– ҷарима ситонидан
Взыскание недоимок	– ситонидани бақия
Взыскание алиментов	– ситонидани алимент
Взыскатель	– ситонанда
Взять в плен	– асир гирифтан, бандӣ кардан
Взять на поруки	– ба кафолат гирифтан
Взять под опеку	– ба васоят гирифтан
Взять под контроль	– ба назорат гирифтан
Взять под стражу	– ба ҳабс гирифтан
Взять реванш	– қасос гирифтан
Взятка	– пора, ришва
Взяткодатель	– ришвадиханда, порадиҳанда
Взяточник	– ришвахӯр, порахӯр
Взятничество	– ришвахӯрӣ, порахӯрӣ
Взяткодатель	– порадеҳ, порадиҳанда
Вид	– навъ, намуд
Виды государственных органов	– намудҳои мақомоти давлатӣ
Вид на жительство	– ҳуҷҷати зист
Виды заработков	– намудҳои музди кор
Виды конституций	– намудҳои конституция

Виды наказаний	– намудҳои чазо
Виды норм права	– намудҳои меъёри ҳуқуқ
Виды правонарушений	– намудҳои ҳуқуқвайронкунӣ
Виды социальных норм	– намудҳои меъёрҳои иҷтимоӣ
Виды уголовного преследования	– намудҳои таъқиби ҷиноятӣ
Виды ценных бумаг	– намудҳои қоғазҳои қиматнок
Виды юридической ответственности	– намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ
Визитная карточка	– варакаи боздид
Виза	– рухсатнома, рухсат, иҷозатнома, раводид
Визирование	– қайд кардан
Визирование паспорта	– шиносномаро аз қайд гузаронидан
Визировать	– аз қайд гузаронидан
Вина	– гуноҳ
Виновный	– гунаҳкор
Виновность	– гунаҳкорӣ
Виноватость	– худро гунаҳкор доништан
Виндикация	– виндикатсия, талаб карда гирифтани
Вирус иммунодефицита человека	– вируси норасоии масунияти одам
Вице-консул	– ноиби консул
Вице-президент	– ноиби президент
Выборка	– интихоб
Выгода	– нафъ, даромад, фоида
Высокомерный	– ҳавобаланд
Вклад	– амонат
Вклад до востребования	– амонати то талабкунӣ, амонати то дархосткунӣ
Вкладчик	– амонатгузор, сахмгузор
Вкладчик капитала	– сармоягузор
Владелец	– доранда, соҳиб
Владелец товара	– дорандаи мол, соҳиби мол
Владелец ценных бумаг	– дорандаи қоғазҳои қиматнок
Владение	– доштан, соҳибӣ
Власть	– ҳокимият
Властолюбие	– мансабпарастӣ
Власть имущие	– ҳокимияти дороҳо
Влияние	– нуфуз, таъсир
Вложение капитала	– сармоягузорӣ
Вменяемый	– мукаллаф
Вменяемость	– мукаллафӣ
Вменяемое состояние	– ҳолати мукаллафӣ
Вмешательство	– даҳолат, мудохила
Вменить в вину	– гунаҳкор кардан
Вменить в обязанность	– ба уҳда гузоштан
Вне закона	– берун аз қонун
Внебрачный	– беникоҳ
Внебрачные дети	– кӯдакони беникоҳ, ғайриникоҳӣ
Внести задаток	– байъона додан
Внебюджетные расходы	– хароҷоти ғайрибуҷетӣ
Внебюджетные средства	– воситаҳои ғайрибуҷетӣ
Внести уточнение	– аниқ кардан, дақиқ кардан
Внешние сношения	– робитаҳои хориҷӣ
Внешняя безопасность	– амнияти берунӣ, беҳатарии берунӣ
Внешняя трудовая миграция	– муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷа
Внешнее управление	– идоракунии берунӣ
Внешнее управление имуществом	– идоракунии берунаи молу мулк
Внешнеторговая деятельность	– фаъолияти савдои беруна

Внешнеторговая политика	– сиёсати савдои беруна
Внешнеторговая сделка	– аҳди савдои беруна
Внешнеторговый банк	– бонки савдои беруна
Внешнеторговый договор	– шартномаи савдои беруна
Внешнеэкономическая деятельность	– фаъолияти иқтисодии беруна
Внешнеэкономическая политика	– сиёсати иқтисодии беруна
Внешнеэкономические связи	– алоқаҳои иқтисодии беруна
Внешние функции государства	– функсияҳои берунаи давлат
Внешний долг	– қарзи беруна
Внешний заем	– қарзи беруна
Внешний рынок	– бозори беруна
Внешний управляющий	– мудири беруна, идоракунандаи беруна
Внешняя задолженность	– қарзи беруна
Внешняя торговля	– савдои беруна
Внеочередной	– ғайринавбатӣ
Вновь открывшиеся обстоятельства	– ҳолатҳои навошкоргардида
Вновь приобрести силу	– аз нав эътибор пайдо кардан
Внутренняя компетенция государства	– ваколати дохилии давлат
Внутренние воды	– обҳои дохилӣ
Внутренние войска	– қўшунҳои дохилӣ
Внутренние займы	– қарзҳои дохилӣ
Внутренние налоги	– андозҳои дохилӣ
Внутренние функции государства	– функсияҳои дохилии давлат
Внутренний аудит	– аудити дохилӣ
Внутренний государственный долг	– қарзи дохилии давлатӣ
Внутренний контроль	– назорати дохилӣ
Внутренний валютный рынок	– бозори дохилии асъор
Внутренний распорядок	– тартиботи дохилӣ
Внутренняя миграция	– муҳоҷирати дохилӣ
Внутренняя политика	– сиёсати дохилӣ
Внутренняя служба	– хизмати дохилӣ
Внутриконтинентальное государство	– давлати дохили континенталӣ, дохиликит- ъавӣ
Внушающий страх	– воҳиманок
Во избежание ошибки	– барои пешгирӣ кардани хато
Вовлечение	– ҷалб кардан
Вовлечение несовершеннолетних в совершение преступления	– ҷалби ноболиғон барои содир намудани ҷиноят
Водное законодательство	– қонунгузориҳои об
Водное право	– ҳуқуқи об
Водные ресурсы	– захираҳои обӣ
Водный кодекс Республики Таджикистан	– Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон
Водный объект	– объекти об
Водный режим	– речаи об
Водный сбор	– хирочи об, ҳаққи масрафи об
Водный транспорт	– нақлиёти обӣ
Водный фонд	– фонди об
Водоохрана	– муҳофизати об
Водопользование	– истифодаи об
Водопользователь	– истифодабарандаи об
Водопотребитель	– истифодабарандаи об
Военная безопасность	– амнияти ҳарбӣ, бехатарии ҳарбӣ
Военная контрабанда	– қочоқи ҳарбӣ
Военная контрибуция	– товони ҳарбӣ, товони ҷанг
Военная коллегия	– коллегияи ҳарбӣ
Военная прокуратура	– прокуратураи ҳарбӣ

Военная присяга	– савгандихарбӣ
Военная служба	– хизмати ҳарбӣ
Военная тайна	– сирри ҳарбӣ
Военная техника	– техникаи ҳарбӣ
Военная юстиция	– адлияи ҳарбӣ
Военное положение	– вазъияти ҷанг, ҳолати ҷанг
Военное право	– ҳуқуқи ҳарбӣ
Военное ведомство	– муассисаи ҳарбӣ
Военное принуждение	– маҷбурияти ҳарбӣ
Военнообязанный	– уҳдадории хизмати ҳарбӣ
Военнопленный	– асири ҳарбӣ
Военные действия	– амалиёти ҷангӣ
Военная повинность	– уҳдадориҳои ҳарбӣ
Военные санкции	– муҷозоти ҳарбӣ
Военные преступления	– ҷинояти ҳарбӣ
Военные преступники	– ҷинояткорони ҳарбӣ
Военнослужащий	– хизматчии ҳарбӣ
Военный суд	– суди ҳарбӣ
Военный следователь	– муфаттиши ҳарбӣ
Военный советник	– мушовири ҳарбӣ
Военный билет	– билети ҳарбӣ
Военный комиссариат	– комиссариати ҳарбӣ
Военный разведчик	– ҷосуси ҳарбӣ
Военный шпион	– ҷосуси ҳарбӣ
Военный трибунал	– трибунали ҳарбӣ
Военный	– низомӣ, ҳарбӣ
Военный корабль	– киштии ҳарбӣ
Военный прокурор	– прокурори ҳарбӣ
Военный преступник	– ҷинояткори ҳарбӣ
Воля	– ирода
Волеизъявление	– изҳори ирода
Волеизъявление избирателей	– изҳори иродаи интиҳобкунандагон
Волнение	– ҳаяҷон
Волокита	– кашолкорӣ, қоғазпаронӣ
Волокитчик	– кашолакор, қоғазбоз
Возбуждение	– оғоз
Возбуждение уголовного преследования	– оғози таъқиби ҷиноят
Возбуждение уголовного дела	– оғози парвандаи ҷиноятӣ
Возвести в закон	– ба ҳукми қонун даровардан
Возвращение высланного	– баргашти бадарғашуда
Воздержатся	– худдорӣ кардан
Воздушное международное сообщение	– роҳи байналхалқии ҳавоӣ
Воздушное законодательство	– қонунгузориҳои фазои ҳавоӣ
Воздушный кодекс Республики Таджикистан	– Кодекси фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Воздушное передвижение	– ҳаракати ҳавоӣ
Воздушное право	– ҳуқуқи фазои ҳавоӣ
Воздушные пираты	– роҳзанони ҳавоӣ
Воздушные границы	– қаламрави ҳавоӣ, ҳарими ҳавоӣ
Возмездие	– сазо, қасос
Возмездный	– музднок
Возможность	– имконият
Возможный	– имконпазир
Возместить растрату	– товони камомадро додан, пӯшондан, ҷуброн кардан
Возмещение	– рӯёнидан
Возмещение вреда	– рӯёнидани зарар, ҷуброни зарар

Возмещение расходов	– рӯёнидани харочот
Возмещение убытков	– рӯёнидани зиёнҳо
Возможные последствия	– оқибати имконпазир, оқибатҳои мавриди назар
Возмутитель спокойствия	– вайронкунандаи оромӣ
Вознаграждение	– подош, музд
Вознаграждение за труд	– подоши меҳнат
Возобновление дела	– оғози парванда, аз нав оғоз кардани парванда
Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам	– оғози парванда аз рӯи ҳолатҳои нав ошкоршуда
Возобновление судебного следствия	– оғози тафтиши судӣ
Ввоз	– воридот
Возврат налогов	– баргардондани андозҳо
Возражение	– норозигӣ
Возраст брачный	– синни никоҳӣ
Возрастной ценз	– меъёри синнусолӣ
Возвращаемые грузы	– борҳои баргардондашаванда
Возложение	– ниҳодан, гузоштан, вогузор кардан
Возмутитель	– ошӯбгар
Возбуждённый	– пуризитироб, дар ҳаяҷон
Воинское звание	– унвони ҳарбӣ
Воинская обязанность	– уҳдадории ҳарбӣ
Воинские преступления	– чинояти ҳарбӣ
Воинская повинность	– уҳдадории ҳарбӣ
Воинская часть	– қисми ҳарбӣ
Воинская служба	– хизмати ҳарбӣ
Воинский учёт	– қайди ҳарбӣ
Воинский устав	– оинномаи ҳарбӣ
Война	– ҷанг
Воин	– ҷанговар
Воплощение	– таҷассум
Вопреки ожидания	– бар хилофи ҷашмдошт
Вооружённый	– мусаллаҳ
Вооружённый конфликт международного характера	– низоиҳои ҳарбии дорои ҳислати байналмилалӣ
Вооруженное нападение	– ҳамлаи мусаллаҳона
Вооруженное ограбление	– ғорати мусаллаҳона
Вооруженные силы	– қувваҳои мусаллаҳ
Вооруженные силы Организации Объединённых Наций (ООН)	– қувваҳои мусаллаҳи Созмони Милали Муттаҳид (СММ)
Вооружённый отряд	– дастаи мусаллаҳ
Воображение	– хаёл, тасаввурот
Вор	– дузд
Воровство	– дуздӣ
Ворованный	– дуздидашуда
Ворованные вещи	– ашёи дуздӣ
Воровать	– дуздидан, дуздӣ кардан
Воровски	– дузд барин
Воровская шайка	– дастаи дуздон
Вор-рецидивист	– дузд-ретседивист
Восстановление	– барқароркунӣ
Восстановление брака	– барқарор кардани никоҳ
Восстановление в гражданстве	– барқарор кардани шаҳрвандӣ, барқарор кардани табаият
Восстановление международного мира	– барқарор кардани сулҳи байналмилалӣ
Восстановление на работу	– ба кор барқарор кардан
Восстановление пропущенного срока	– барқарор кардани муҳлати гузашта
Восстание	– исёнгарӣ

Воспитание	– тарбия
Воспитатель	– тарбиятгар
Воспитанник	– тарбиятгиранда
Воспитательно-трудовая колония (ВТК)	– колонияи тарбияи меҳнатӣ (КТМ)
Воспитательный дом	– тарбиятхона
Востребование	– пасталабкунӣ
Вотум	– изҳор
Вотум доверия	– изҳори боварӣ
Вотум недоверия	– изҳори нобоварӣ
Воюющий	– чангкунанда
Воюющая сторона	– тарафҳои чангкунанда, тарафҳои даргир
Вправе	– ҳақ
Вражда	– душманӣ, адоват, хусумат
Враждебная деятельность	– фаъолияти душманона
Враждебные стороны	– тарафҳои ба ҳам зид
Врать	– дурӯғ гуфтан
Врач	– табиб
Врачебная комиссия	– комиссияи тиббӣ
Врачебная экспертиза	– ташхиси тиббӣ, экспертизаи тиббӣ
Врачебная тайна	– сирри тиббӣ
Врачевание	– табибӣ
Врачевание незаконное	– табибии ғайриқонунӣ
Вред	– зарар
Вред окружающей среде	– зарар ба муҳити зист
Вредное воздействие вод	– таъсири зараровари об
Вредный	– зарарнок, зараровар
Вредное воздействие на человека	– таъсири зарарнок ба инсон
Вредитель	– зиёнкор, зараррасон
Вредительство	– зиёнкорӣ
Вредительский	– зиёнкорона
Вредные условия труда	– шароитҳои зарарноки меҳнатӣ
Временная нетрудоспособность	– муваққатан ғайри қобили меҳнат будан, корношоямии муваққатӣ
Временная занятость (работа)	– шуғли (кори) муваққатӣ
Временное пребывание	– таваккуфи муваққатӣ
Временное убежище	– паноҳгоҳи муваққатӣ
Временное хранение	– нигоҳдории муваққатӣ
Временные работники	– кормандони муваққатӣ
Временные жильцы	– истиқоматкунандагони муваққатӣ
Временный вывоз	– содироти муваққатӣ
Временный поверенный в делах	– дар корҳои муваққатӣ ваколатдор
Временный управляющий	– мудири муваққатӣ, идоракунандаи муваққатӣ
Время	– вақт, замон
Время отдыха	– вақти истироҳат
Время открытия наследства	– вақти кушодани мерос
Время совершения преступления	– вақти содир намудани ҷиноят
Время работы	– вақти кор
Время наступления смерти	– замони оғози марг
Время прекращения брака	– вақти қатъ гардидани никоҳ
Враг	– душман
Враждебный	– душманона, бадҳоҳона
Временное хранение	– нигоҳдории муваққатӣ
Временное местожительство переселенцев	– маҳалли истиқомати муваққатии муҳоҷирон
Вручение	– супурдан
Все виды риска	– ҳама намуди таваккал
Все свидетели на лицо	– ҳамаи шохидҳо ҳозиранд

Всемирный	– умумичаҳонӣ
Всемирный банк	– бонки умумичаҳонӣ
Всенародное голосование	– овоздиҳии умумихалқӣ
Всенародное достояние	– сарвати умумихалқӣ
Всеобщая декларация прав человека	– Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар
Всенародное обсуждение	– муҳокимаи умумихалқӣ
Всенародный референдум	– райъпурсии умумихалқӣ
Всеобщее избирательное право	– ҳуқуқи интихоботии умумӣ
Всеобщее равное и тайное голосование	– овоздиҳии умумии баробар ва пинҳонӣ
Встреча с избирателями	– вохӯрӣ бо интихобкунандагон
Встречная вина	– гуноҳи мутақобила
Встречная закупка	– хариди мутақобила
Встречная торговля	– савдои мутақобила
Встречное исполнение обязательств	– иҷрои мутақобилаи уҳдадорихо
Встречное требование	– талаботи мутақобила
Встречный иск	– даъвои мутақобил
Всеобщая воинская обязанность	– хизмати ҳарбии умумӣ
Всеобщая амнистия	– авфи умум
Всеобщее одобрение	– эътирофи умум
Вскрытие могилы	– кушодани гӯр
Вскрытие трупа	– чок кардани часад, кушодани часад
Вскрыть злоупотребление	– сӯистеъмолро ошкор кардан
Вскрыть подоплёку	– сабаби пинҳониро ошкор кардан
Вселение	– маскун кардан
Всесторонний	– ҳаматарафа, ҳамачониба
Встать! Суд идёт!	– Аз ҷой бархезед! Суд меояд!
Вступительные взносы	– ҳаққи дохилшавӣ
Вступительный пай	– ҳаққи узвият (дохилшавӣ)
Вступить в законную силу	– эътибори қонунӣ пайдо кардан
Вступление в брак	– никоҳ кардан, хонадоршавӣ
Вступление в силу	– эътибор пайдо кардан
Вступление в законную силу приговора	– эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукм
Вступление в силу решения суда	– эътибор пайдо кардани ҳалномаи суд
Вторичный рынок	– бозори дуюминдараҷа
Вторжение	– ба зӯрӣ даромадан, маҷбури ворид шудан
Вторичные водопользователи	– истифодабарандагони дуюминдараҷаи об
Вторичный рынок ценных бумаг	– бозори такрории қоғазҳои қиматнок
Врачебно-трудовая экспертная комиссия (ВТЭК)	– комиссияи ташхиси тиббӣю меҳнатӣ (КТТМ)
Вуалировать свои намерение	– ниятҳои худро пардапӯш кардан
Выбор гражданства	– интихоби шахрвандӣ, интихоби табаият
Выборная должность	– мансаби интихобӣ
Выборная проверка	– санҷиши интихобӣ
Выборное должностное лицо	– шахси мансабдори интихобӣ
Выборность судей	– интихобӣ будани судяҳо
Выборщик	– интихобкунанда
Выборы	– интихобот
Выборы альтернативные	– интихоботи алтернативӣ
Выборы в Республике Таджикистан	– интихобот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
Выбрасывание	– исқоти ҳамл, бачапартоӣ
Выбытие	– баромадан, хориҷ шудан
Вывести на чистую воду	– фош кардан
Вывоз капитала	– содироти сармоя
Вывоз культурных ценностей	– содироти сарватҳои фарҳангӣ
Вывозная пошлина	– боҷи содиротӣ
Выговор	– танбех
Выгода	– нафъ, манфиат

Выгодоприобретатель	– нафъбадастоваранда, манфиат бадастоваранда
Выдать тайну	– сирро фош кардан
Выдать себя	– худро ошкор кардан
Выдача преступников (экстрадиция)	– супоридани чинояткорон
Выдача замуж несовершеннолетней	– духтари ноболиғро ба шавҳар додан
Выдвижение	– пешбарӣ кардан
Выделение	– ҷудо кардан
Выделение имущества	– ҷудо кардани молу мулк
Выделение уголовного дела	– ҷудокунии парвандаи чиноятӣ
Выделение юридического лица	– ҷудо кардани шахси ҳуқуқӣ
Выделение материалов дела	– ҷудо кардани маводи парванда
Выдвинуть обвинение	– айбдориро пешниҳод кардан
Выдворение	– берун кардан, хорич кардан
Выездная сессия	– иҷлосияи сайёр
Выездное заседание суда	– маҷлиси сайёри суд
Выемка	– ёфта гирифтан, баровардан, гирифтан
Вызвать в суд	– ба суд даъват кардан
Вызов	– даъват
Вызывное производство	– муурофияи даъватӣ
Выигрышный вклад	– амонати бурднок
Выиграть процесс	– муурофияро буридан, дар муурофия пирӯз шудан
Выйти в отставку	– ба истеъфо баромадан
Выйти из повиновения	– аз итоат баромадан
Выкидыш	– бачапартой
Выкрасть	– дуздидан
Выкуп	– бозхарид, бозхаридан
Выкупная сумма	– маблағи фида
Выкуп ценных бумаг	– хариди қоғазҳои қиматнок
Выкуп страхового полиса	– харидани полиси бима
Вылет	– парвоз
Вымещение	– интиқом гирифтан
Вымогатель	– тамаъҷӯӣ, тамаъкор
Вымогание	– тамаъ кардан, тамаъ чустан
Вымогательство	– тамаъҷӯӣ
Вымогательство государственного имущества	– тамаъҷӯии молу мулки давлатӣ
Вымогательство взятки	– тамаъи ришва
Выморить	– захр дода куштан
Выморочное имущество	– молу мулки беворис, шахшуда
Вынести приговор	– ҳукм баровардан
Вынесение судебного решения	– баровардани ҳалномаи суд
Вынудить	– маҷбур кардан
Вынужденный невыход на работу	– аз ноилоҷӣ ба кор набаромадан
Вынужденный прогул	– проғули маҷбури
Вынужденные переселенцы	– муҳочирони иҷборӣ
Выплачивать	– пардохтан, додани маблағ
Выплата дивидендов	– пардохти суд, боци суд
Выписка	– иқтибос
Выписка нотариальная	– иқтибоси нотариалӣ
Выполнение обязательств	– иҷрои уҳдадорӣ
Выпуск	– нашр, интишор
Выпуск товаров	– иҷозати баровардани мол
Выпуск эмиссионных ценных бумаг	– барориши қоғазҳои қиматноки эмиссионӣ
Выпустить на свободу	– ба озодӣ раҳо кардан
Выпустить из тюрьмы	– аз маҳбас озод кардан
Выражение согласия	– изҳори розигӣ
Выручка	– даромад
Высокомерие	– ҳавобаландӣ

Высокопоставленный	– олимартаба, олимансаб
Выселение	– кӯчондан, баровардан
Высшая мера наказания	– чораи ҷазои олий
Высылка	– бадарға
Выслать	– бадарға кардан, равон кардан
Выслуга лет	– хизмати дарозмуддат, хизмати бардавом
Высший	– олий
Высокое чувство гражданского долга	– хисси баланди қарзи шаҳрвандӣ
Вынудить	– маҷбур кардан
Вынужденно	– маҷбуран
Вынужденный	– маҷбур, ночор
Выслуга лет	– собикаи қорӣ
Высший арбитражный суд	– Суди Олии арбитражӣ
Выставить кандидатуру	– номзадиро пешниҳод кардан
Выступить	– баромад кардан, суҳанронӣ кардан
Выступить на защиту обвиняемого	– барои ҷимояи айбдоршаванда баромад кардан
Выступить с протестом	– эътироз баён кардан
Высшая инстанция	– марҳилаи болоӣ
Высылка	– бадарға кардан, фиристодан
Вытрезвитель	– хушёрхона
Выходное пособие	– кумакпулӣ
Выходные дни	– рӯзҳои истироҳат
Выявление	– ошқор кардан, маълум кардан
Вышестоящая избирательная комиссия	– комиссияи болоии интихоботӣ
Вуаль	– хиҷоб, ниқоб

**НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ГРАЖДАНӢ,
СОҲИБКОРӢ ВА ОИЛАВӢ**

Дар семоҳаи якуми соли 2015 дар соҳаи қонунгузорию граждани, оилавӣ ва соҳибкорӣ як қатор қонунҳо аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон имзо гардида, мавриди амал қарор гирифтаанд, аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак»;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафт ва газ»;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ»;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мораторияи санчишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ»;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон»;

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум)»;

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шахрвандӣ»;

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи реклама»;

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол».

Бо мақсади ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак дар низоми қонунгузорию Тоҷикистон аввалин маротиба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» қабул карда шудааст, ки асосҳои ҳуқуқи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак ва кафолатҳои давлатии амалишавии онҳоро муайян менамояд. Бояд қайд кард, ки то қабул гардидани Қонуни мазкур ҳуқуқҳои кӯдак тибқи Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳифз карда мешуд. Қонуни мазкур аз 6 боб ва 50 модда иборат буда, сиёсати давлатӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак, ҳуқуқи озодиҳои кӯдак,

ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакони ятим ва бепарастор, ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакони маъҷуб ва ғайраро муқаррар менамояд.

Бо мақсади танзими муносибатҳо вобаста ба истихроҷ ва истифодабарии нафт ва газ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафт ва газ» қабул карда шудааст, ки асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ ва сиёсати давлатиро дар соҳаи нафт ва газ муқаррар менамояд. Қонуни мазкур аз 6 боб ва 20 модда иборат буда, танзими давлатӣ дар соҳаи нафт ва газ, тартиби пешбурди корҳо оид ба омӯзиши захираҳо ва истихроҷи нафт ва газ, иншооти кубурҳои магистрاليю интиқоли нафт ва газ, таъмини бехатарии истифодабарии иншооти истихроҷ ва кубурҳои магистрاليю интиқоли нафт ва газ ва ғайраро пешбинӣ менамояд.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015, тахти №1194 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» (минбаъд Қонун) як қатор тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст, ки қисми зиёди онҳо хусусияти тахрирӣ дошта, бо мақсади мукамалгардонӣ ва мушаххаснамоии Қонун қабул гардидаанд. Инчунин, тибқи тағйирот мафҳуми бизнес-инкубаторҳо дар тахрири нав ифода карда шудааст.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 мартисоли 2015, тахти №1192 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мораторияи санчишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ» як қатор тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст, ки моддаҳои 1, 3, 5, 6 ва 8-ро фаро гирифта, қисми зиёди онҳо хусусияти тахрирӣ доранд. Ҳамзамон ба моддаи 8 илова ворид карда шудааст, ки тибқи он Кодекси шахрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рӯйхати санадҳои меъёрии ҳуқуқие ворид карда мешавад, ки амали меъёрҳои он дар давраи татбиқи мораторияи санчишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ боздошта мешавад.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март 2015, тахти №1193 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» (минбаъд-Қонун) як қатор тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст. Асосан қисме аз тағйиру иловаҳо бо мақсади ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мутобиқ намудани

меъёрҳои Қонун, инчунин бо мақсади ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон барои гирифтани чеки мол, чеки хазинадорӣ ё дигар ҳуҷҷати тасдиқкунандаи пардохти мол моддаи нав илова карда шудааст.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015, таҳти №1178 ба Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум) ду илова ворид карда шудааст, ки қисми зиёди онҳо хусусияти таҳрирӣ дошта, бо мақсади мушаххаснамоӣ ва мукамалгардонии Кодекс қабул карда шудаанд.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015, таҳти №1198 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст, ки моддаҳои 4¹, 9, 11¹, 12, 20, 21, 23, 30, 36 ва боби 11 Қонунро дарбар мегирад. Тибқи тағйирот баъзе аз муқаррароти фаъолият дар мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ, ситонидани боҷи давлатӣ ва хизматрасонии иловагии музднок барои ба ҷо овардани амалиёти бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ, бақайдгирии давлатии таваллуди кӯдаки ба синни яқсолагӣ расида ё аз он калонтар, бойгонии мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ тағйир дода шуда, ҷиҳати

пешбинӣ намудани маблағгузории мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ моддаи нав илова карда шудааст.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015, таҳти №1202 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи реклама» як қатор тағйирот ворид карда шудааст, ки моддаҳои 17, 27 ва 28 Қонунро фаро мегиранд. Тибқи тағйирот хусусиятҳои рекламаи навъҳои алоҳидаи мол тағйир дода шуда, ваколатҳои мақомоти давлатӣ дар соҳаи реклама мукамал ва мушаххас карда шудааст.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015, таҳти №1195 ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол» як қатор тағйирот ворид карда шудааст, ки моддаҳои 4, 5, 15, 20, 21, ва 23-ро фаро гирифта, қисме аз онҳо хусусияти таҳрирӣ дошта, қисми дигар бо мақсади ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ мутобиқ намудани меъёрҳои Қонуни мазкур ворид карда шудааст.

Исмоилова М.,
мутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ
оид ба гражданин, соҳибкорӣ ва оилавӣ

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МЕҲНАТ,
МУҲОЧИРАТ ВА ИҶТИМОӢ

Дар қонунгузори соҳаи меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоӣ як қатор навигариҳо вобаста ба қабул ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунанда ба назар мерасанд, аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника»;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид»;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон»;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи солимии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ»;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ».

Бо мақсади рушд ёфтани сатҳи зехнию фарҳангии шахрвандон 18 март соли 2015, таҳти рақами № 1197 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти илмӣ ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника» дар таҳрири нав қабул гардид, ки аз 8 боб ва 37 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур асосҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии фаъолияти илмӣ ва илмию техниро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намуда, ба фароҳам овардани шароити мусоид барои дастгирии давлатии илм ва афзун намудани сатҳи зехнию фарҳангии шахрвандон равона шудааст.

Бо дарназардошти дастгирӣ намудани соҳибкорон, ки дар пешрафти иқтисоди кишварамон саҳми назаррас доранд, дар сарҳати 64 моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 августи соли 2011 «Дар бораи рӯзҳои ид» бо мазмуни зайл илова ворид карда шуд:

«-Рӯзи соҳибкорон-14 октябр».

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 1993 «Дар бораи таъмини нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

Номи моддаи 21 дар таҳрири зайл ифода гардид:

«Моддаи 21. Шартҳо ва давраи таъини нафақаи маъҷубӣ»;

Қисми 3 моддаи мазкур чунин таҳрир гардид:

«Нафақаи маъҷубӣ барои тамоми даврае, ки аз ҷониби Хадамоти давлатии ташхиси тиббию иҷтимоӣ муқаррар гардидааст, таъин карда мешавад.».

Қисми 2 моддаи 22 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Тартиби муайян намудани дараҷаи корношоямии маъҷубон, муқаррар намудани гурӯҳҳои маъҷубӣ, сабаб, давра ва муҳлати маъҷубии шахрвандонро Хадамоти давлатии ташхиси тиббию иҷтимоӣ муқаррар менамояд. Низомномаи Хадамоти давлатии мазкур аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад.».

Моддаи 32 хориҷ карда шуда, дар моддаи 53 рақамҳои «22, 32» ба рақамҳои «21, 22» иваз карда шуданд.

Дар моддаи 96 калимаҳои «маҳалли истиқомати» ба калимаҳои «ҷойи қайди» иваз гардида, калимаҳои «сарфи назар аз ҷойи қайд» хориҷ карда шуданд.

Дар ном ва матни моддаи 99 калимаҳои «эътимоднома», «Эътимоднома» ва «Эътимодномаро» мувофиқан ба калимаҳои «ваколатнома», «Ваколатнома» ва «Ваколатномаро» иваз карда шуданд.

Дар қисми 1 ҳамин модда пас аз калимаи «Нафақаро» калимаҳои «ба истиснои нафақаи маъҷубони гурӯҳҳои II ва III» илова карда шуданд.

Бо мақсади бартараф намудани проблемаҳо дар соҳаи ҳифзи саломатии аҳоли 18 март соли 2015, таҳти рақами №1201 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи солимии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ» қабул гардид, ки ин тағйирот моддаҳои 13 ва 20-ро дарбар мегирад.

Умуман, мазмуни моддаи 13 масъалаҳои вобаста ба ҳуқуқи ноболиғону ҷавонон оид ба гирифтани таълиму тарбияи ахлоқии ҷинсӣ ва хизматрасонӣ дар соҳаи ҳифзи саломатии репродуктивӣ, аз ҷониби соҳаи маориф ва тандурустӣ ҷорӣ намудани барномаҳои таълимӣ роҷеъ ба тарбияи ахлоқии ҷинсӣ ва солимии репродуктивӣ, додани машварати тиббӣ бо тариқи хайрхоҳона ва маҳрамона ба гурӯҳҳои таҳти хатар қарордоштаро дарбар мегирад.

Ҳамчунин, моддаи 20 қонуни мазкур дар таҳрири зерин ифода карда шудааст:

«Қатъи сунъии ҳомиладорӣ бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли» ва Қонуни мазкур танзим карда мешавад».

То қатъи сунъии ҳомиладорӣ ва пас аз он машварати тиббию иҷтимоӣ дода мешавад. Қатъи сунъии ҳомиладорӣи вобаста ба чинси ҷанин манъ аст. Қатъи сунъии ҳомиладорӣи ноболиғон ва шаҳрвандоне, ки мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайри қобили амал ё дорои қобилияти маҳдуди амал доништа шудаанд, бо розигии намояндагони қонунӣ (падару модар, фарзандхондагон, вассиён ва парасторон) гузаронида мешавад.

Баҳсҳо вобаста ба қатъи сунъии ҳомиладорӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешаванд.

Ҳамзамон, бо мақсади бартараф намудани камбудихо ва амалӣ намудани сиёсати давлат дар соҳаи таъминоти иҷтимоӣ шаҳрвандон 18 март соли 2015, тахти рақами №1200 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» қабул гардид, ки ин тағйирот моддаҳои 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,

14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 51, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61 ва боби 6 Қонуни мазкурро дарбар мегирад.

Илова бар ин баъзе моддаҳо, қисмҳо, сархатҳо, бандҳо ва зербандҳои Қонуни зикршуда хорич карда шуданд, аз ҷумда:

Моддаҳои 23, 29, 33, 34, 47 ва 55, қисмҳои 3, 5 ва 7 м. 17, банди 2 қ. 6 ва қ. 7 м. 18, қ. 1 м. 22, қ. 5 м. 49, қисмҳои 3, 4, 5 м. 58 ва қисмҳои 3, 7 м. 59, сархатҳои 4, 11, ва 14 м. 1, сархатҳои 3 ва 4 қ. 1 м. 3, сархати 3 м. 28, зербанди г) м. 39, аз қ. 4 м. 32 калимаҳои «дар муҳлати муайян», аз қисми 7 м. 7 калимаҳои «ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ва аз м. 8 калимаҳои «(ба ғайр аз нафақа барои хизмати шоён дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки илова ба нафақаи суғуртавӣ муқаррар карда мешавад)» хорич карда шуданд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки Қонуни зикргардида аз 1 сентябри соли 2015 мавриди амал қарор мегирад.

Замираи Қурбон,
мутахассиси шӯъбаи қонунгузорӣ
оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоӣ

**НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МОЛИЯ,
АНДОЗУ ГУМРУК ВА ФАЪОЛИЯТИ БОНКӢ**

Дар нимсолаи аввали соли 2015 дар қонунгузори соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ як қатор навигариҳо ба вуҷуд омад, ки метавон онҳоро пешравиҳо дар соҳаи мазкур номид. Аз ҷумла, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон»; ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон; ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон»; ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»; қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият».

1. Кодекси фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санаи 13 ноябри соли 1998 қабул гардида, то ба имрӯз шаш маротиба тағйиру иловаҳо ба он ворид гардидааст. Аз ҷумла, тағйироти охирин санаи 18 марти соли 2015 ворид гардида, мазмуни он чунин мебошад:

Моддаи 6 Ҷавобгарӣ барои риоя накардани Кодекси мазкур хориҷ гардида, он тибқи муқаррароти Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» дар қисми хотимавии Кодекси мазкур ҷойгир гардид.

Аз қисми 8 моддаи 38 ва қисми 6 моддаи 44 ҳамин Кодекс калимаи «гражданин» хориҷ карда шуд.

Инчунин ба Кодекси фазои ҳавоии ҚТ боби нав илова гардид:

БОБИ 18. МУҚАРРАРОТИ ХОТИМАВИӢ

Моддаи 129. Ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи истифодаи фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи истифодаи фазои ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, ба роҳ монда мешавад.

Моддаи 130. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Кодекси мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Кодекси мазкур мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.».

2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 17 сентябри соли 2012 қабул гар-

дида, ба он маротибаи дуввум аст, ки тағйиру иловаҳо ворид карда мешаванд. Аз ҷумла:

Дар зербанди а банди 28-и моддаи 17 ҷумлаи зерин илова карда шуд: «Агар дар муҳлати шаш моҳи тақвими пас аз соли ҳисоботӣ доир ба истифодабарии фоидаи баъди андозбандӣ боқимонда қарори дахлдор қабул нашуда бошад, новобаста ба истифодабарии минбаъдаи он, барои мақсадҳои андозбандӣ фоидаи мазкур байни саҳмдорон (иштирокчиён) тақсимшуда ҳисобида мешавад».

Банди 54 моддаи 17 бо чунин мазмун илова карда шуд:

«54) Минтақаҳои оффшорӣ - давлатҳо ва (ё) худудҳои, ки ба ғайррезидентҳо (шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии хориҷӣ) низоми имтиёзҳои андозсупорино пешниҳод менамоянд ва (ё) ошкор ва пешниҳоди маълумотро доир ба амалиётҳои бо маблағ ва дигар молу мулк гузаронидашуда пешбинӣ намеkunанд. Барои мақсадҳои андозбандӣ номгуӣ минтақаҳои оффшорино Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи пешниҳоди мақоми ваколатдори муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузорино терроризм муайян менамоянд»;

Сарҳати 4 қисми 4 моддаи 23 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«- агар амалиёт (аҳд) бо корхонаҳои резидентии дорои ҳиссаи (саҳми) иштирокчино минтақаи оффшорӣ ва (ё) бо шахсони дар минтақаҳои оффшорӣ бақайдгирифта анҷом дода шуда бошад»;

Қисми 1 моддаи 71 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«1. Уҳдадорҳои андоз бо тартиби зерин пӯшонида мешаванд:

- маблағи андозҳои ҳисобшуда (иловагӣ ҳисобшуда);
- фоизҳои ҳисобшуда;
- ҷаримаҳои ҳисобшуда.».

Аз банди 11 моддаи 104 калимаҳои «(ба истиснои Хадамоти давлатии «Муҳофиза»)» хориҷ карда шуданд.

Дар қисми 5 моддаи 107 сарҳати 2 ба мазмуни зайл илова карда шуд:

«- кӯмакҳои молиявие (субсидияҳои), ки муассисаҳои давлатии фарҳангӣ то 1 январи соли 2018 аз ҳисоби маблағҳои бучетӣ барои нигоҳдорино фаъолияти худ мегиранд»;

Қисми 4 моддаи 109 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«4. Фоидаи тавозунии воқеан бадастovarдаи Бонки миллии Тоҷикистон ба бучети давлатӣ аз рӯи меъёрҳои, ки дар моддаи 12 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» муқаррар шудаанд, пардохта мешавад.».

Аз банди 4 қисми 1 моддаи 110 калимаҳои «Бонки миллии Тоҷикистон» хориҷ карда шуданд;

Ба моддаи 156 қисми 9 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«9. Эъломияи Бонки миллии Тоҷикистон оид ба фоидаи воқеии ба бучети давлатӣ пардохташаванда, ки шакли он аз тарафи мақоми ваколатдори давлатӣ тасдиқ карда мешавад, то 1 августи соли, ки баъди соли ҳисоботӣ фаро мерасад, пешниҳод карда мешавад.»;

Ба моддаи 158 қисми 7 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«7. Бонки миллии Тоҷикистон андоз аз фоида ро на дертар аз 1 августи соли, ки баъди соли ҳисоботӣ фаро мерасад, месупорад.». Қисмҳои 7 ва 8 мувофиқан қисмҳои 8 ва 9 ҳисобида шуданд.

Дар моддаи 279 сарҳатҳои 3, 4, 5, ва 6 қисми 2 дар таҳрири зерин ифода карда шуданд:

«- барои объектҳои ғайриманқул оид ба амалӣ намудани фаъолияти савдо, ташкили нуқтаҳои хӯроки умумӣ, дигар намуди хизматрасонӣ ва иҷрои корҳо истифодашаванда то 250 метри мураббаъ - ба андозаи 12,75 фоиз, барои шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Қўрғонтеппа ва Кўлоб – ба андозаи 2-каратаи меъёри мазкур;

- барои объектҳои ғайриманқул оид ба амалӣ намудани фаъолияти савдо, ташкили нуқтаҳои хӯроки умумӣ, дигар намуди хизматрасонӣ ва иҷрои корҳо истифодашавандаи масоҳати боқимондаашон зиёда аз 250 метри мураббаъ - ба андозаи 15 фоиз, барои шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Қўрғонтеппа ва Кўлоб – ба андозаи 2-каратаи меъёри мазкур;

- барои объектҳои ғайриманқул оид ба амалӣ намудани дигар намуди фаъолият истифодашаванда то 200 метри мураббаъ - ба андозаи 9 фоиз, барои шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Қўрғонтеппа ва Кўлоб – ба андозаи 2-каратаи меъёри мазкур;

- барои объектҳои ғайриманқул оид ба амалӣ намудани дигар намуди фаъолият истифодашавандаи масоҳати боқимондаашон зиёда аз 200 метри мураббаъ - ба андозаи 12 фоиз, барои шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Қўрғонтеппа ва Кўлоб – ба андозаи 2-каратаи меъёри мазкур»;

Қисми 3 моддаи 294 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«3. Кўмакҳои молиявие (субсидияҳои), ки муассисаҳои давлатии фарҳангӣ то 1 январии соли 2018 аз ҳисоби маблағҳои бучетӣ барои нигоҳдории фаъолияти худ мегиранд, ба даромади умумии онҳо дохил намегарданд.».

3. Ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти зерин ворид карда шуд:

а) Дар банди 7 моддаи 345 калимаҳои «муҳими давлатӣ» ба калимаи «муҳим» иваз карда шуданд;

б) Қисмҳои 1 ва 2 моддаи 381 дар таҳрири зайл ифода карда шуданд:

«1. Барои батаъхиргузори ё тамдиди муҳлати пардохти бочҳои гумрукӣ ва андозҳои мутобиқи қонунгузори андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида намешавад, ба истиснои ҳолатҳои пешбинишудаи зерин: 2 фасли II ва моддаҳои 382, 393, 394, 396 ва 398 Кодекси мазкур.

«2. Дар ҳолатҳои пешбинишудаи қисми 1 моддаи мазкур андозҳои пеш аз пардохти қарз ё ҳамзамон бо пардохти маблағи қарзи бочҳои гумрукӣ ва андозҳои мутобиқи Кодекси мазкур супорида мешаванд.».

4. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2015» санаи 15 апрели соли 2015 сол тағйири иловаҳо ворид карда шуд.

Қисми 7 моддаи 15 бо мазмуни зайл илова шуд:

«7. Дар соли 2015 иҷрои кор ва хизматрасонии фармоишгар ва пудратчии асосӣ оид ба сохтмони Театри миллии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе аз пардохти андоз аз арзиши иловашуда, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард ва андоз аз фоидаи озод карда мешаванд.».

Қисмҳои 7 ва 8 мутобиқан қисмҳои 8 ва 9 ҳисобида шуданд;

Ҳамзамон, санаи 5 майи соли қорӣ ба қисми 5 моддаи 19 Қонуни мазкур тағйироти навбатӣ ворид карда шуда, ҷумлаи якум дар таҳрири зерин ифода гардид:

«5. Дар соли 2015 50 фоизи маблағи аз додани сертификат бадастovarдаи Агентии стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои 2758619 сомонӣ, ки ба пудратчии сохтмони бинои гузаргоҳи назоратӣ ва бино барои воҳурии сарҳадчиён дар шаҳри Исфара пардохта мешавад, ба даромади бучети ҷумҳуриявӣ гузаронида мешавад.»;

Инчунин, санаи 2 июни соли 2015 ба қисми 4 моддаи 15 Қонуни мазкур пас аз калимаҳои «Қолинҳои Суғд» калимаҳои «, таҷҳизот, технология ва масолеҳи сохтмонии

аз ҷониби Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Хуачиан Гаюр Индастриал» барои сохтмони заводҳои истеҳсоли гипсокартон ва ғӯрагач (шпаклёвка) дар ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон воридшаванда, ки номгӯй ва миқдори онҳоро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд» илова карда шуданд.

5. Сархати 7 моддаи 17 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» дар таҳрири зайл ифода карда шуд:

«– фаъолият оид ба истеҳсол, сохтан, фурӯш, коллексиякунӣ ё ба намоишгузорию силоҳ ва лавозимоти ҷангии он;».

Сархати 53 моддаи 17 хориҷ карда шуд.

**Шаҳриёр Орифӣ,
мутахассиси пешбари шӯбаи қонунгузорӣ
оид ба молия, андозу гумрук
ва фаъолияти бонкӣ**

**НАВИГАРИҶОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҶАИ СОҶТОРИ ДАВЛАТӢ,
МАҚОМОТИ СУДӢ ВА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ**

Дар қонунгузори соҳаи соҳтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ дар се-моҳаи аввали соли 2015 як қонуни нав ва як қатор тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунанда қабул карда шудаанд, аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ», аз 18 марти соли 2015, №1182;

2. Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 18 марти соли 2015, №1175;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 18 марти соли 2015, №1176;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 18 марти соли 2015, №1177;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 18 марти соли 2015, №1179;

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси мурофиаи ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 18 марти соли 2015, №1180;

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ», аз 18 марти соли 2015, №1185;

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият», аз 18 марти соли 2015, №1186.

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ» аз 7 боб ва 52 модда иборат буда, баҳри муқаррар намудани асосҳои ҳуқуқи фаъолияти адвокатӣ, ҳуқуқи уҳдадорихои адвокатҳо ва ташкили адвокатура таҳия гардидааст.

Боби 1-уми Қонуни мазкур аз 7 модда иборат буда, «Муқаррароти умумӣ» ном гирифтааст ва доир ба мафҳумҳои асосӣ, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ, адвокат,

фаъолияти адвокатӣ ва принципҳои фаъолияти адвокатӣ, адвокатура ва давлат, инчунин ба истифодабарии истилоҳоти дар Қонуни мазкур пешбинишуда бахшида шудааст.

Дар боби 2-юми Қонуни зикргардида «Асосҳои фаъолияти адвокатӣ» омадааст, ки масъалаҳои вобаста ба ваколатҳои адвокат, ҳуқуқҳои адвокат, уҳдадорихои адвокат ва сирри адвокатиро муқаррар мекунад.

Ҷиҳати ноил шудан ба мақоми адвокатӣ дар Қонуни қабулшуда боби 3 бо номи «Мақоми адвокат» таҳия гардидааст, ки аз 13 модда иборат мебошад ва талаботро оид ба ноил шудан ба унвони адвокат, ба феҳристи ягонаи адвокатҳо ворид кардани маълумот, вобаста ба иҷозат додан ба имтиҳони таҳассусӣ ва савганди адвокат, инчунин боздошти мақоми адвокат ва қатъ намудани мақоми адвокаторо муайян мекунад.

Боби 4-уми Қонуни зикргардида аз 12 модда иборат буда, «Ташкили фаъолияти адвокатӣ» ном гирифтааст ва масъалаҳои вобаста ба шаклҳои ташкили фаъолияти адвокатӣ, маҳдудиятҳои таъсис додани ташкилоти адвокатӣ ҷиҳати доштани кабинети адвокат, маслиҳатхонаи адвокат ва созишнома дар бораи расонидани ёрии ҳуқуқиро дарбар мегирад.

Боби 5-уми Қонуни адвокатура ва фаъолияти адвокатӣ аз 8 модда иборат буда, «Мақомоти идоракунии адвокатҳо» ном гирифтааст ва масъалаҳои вобаста ба Иттифоқи адвокатҳо, анҷумани адвокатҳо, раёсати Иттифоқи адвокатҳо, инчунин комиссияи ревизионии Иттифоқи адвокатҳо, молу мулкҳои Иттифоқи адвокатҳо ва мақомоти минтақавии Иттифоқи адвокатҳоро муайян мекунад.

Боби 6-ум «Муқаррароти давраи гузарии» ном дошта, аз 5 модда иборат мебошад ва вобаста ба масъалаҳои соҳиб шудан ба мақоми адвокатӣ, баргузори маҷлисҳои таъсисии мақомоти минтақавии Иттифоқи адвокатҳо, гузаронидани анҷумани якуми адвокатҳо, ҳамчунин доир ба тартиби даровардани шакли ташкили ташкилотҳои адвокатие, ки то мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур ташкил шудаанд, ва ҷиҳати расонидани ёрии ҳуқуқи роӣгон ба шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин расонидани ёрии ҳуқуқӣ аз рӯи таъинот таҳия карда шудааст.

Масъалаҳои вобаста ба ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур дар бораи аз эътибор соқит донистани Қонуни

Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура» ва мавриди амал қарор додани Қонуни зикргардида ба боби 7-уми ҳамин Қонун тааллуқ дошта, боби мазкур «Муқаррароти хотимаӣ» ном гирифтааст.

2. Қонуни конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон» бо мақсади такмил ва бартараф намудани муҳолифатҳои дохилии Қонуни мазкур қабул гардидааст. Вобаста ба ин дар муқаддимаи Қонун калимаҳои «муносибатҳои ҳуқуқиро вобаста ба фаъолияти ташкилию ҳуқуқии Суди конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «муносибатҳои вобаста ба фаъолияти Суди конститутсионии Чумхурии Тоҷикистонро» иваз карда шуд.

Дар қисми 2-юми моддаи 6-и Қонуни зикргардида бинобар васеъ будани доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки қонунгузорино низ дарбар мегирад, дар қисми мазкур калимаи «қонунгузорино» ба калимаҳои «меъёрии ҳуқуқиро» иваз карда шуд.

Инчунин қисми 2-юми моддаи 8 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«2. Ба вазифаи судьяи Суди конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон шаҳрванди Чумхурии Тоҷикистон, ки таҳсилоти олии ҳуқуқшиносӣ дошта, синнаш аз 30 кам ва аз 65 зиёд набошад ва беш аз 10 сол собиқаи кории касбӣ дошта бошад, интихоб мешавад.»

Дар қисми 3-юми моддаи 11-уми Қонуни конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Чумхурии Тоҷикистон» калимаи «фикрашро» ба калимаи «ақидаашро» иваз карда шуд, ҳамчунин ба қисми 5 пас аз калимаҳои «ҳолатҳои, ки» калимаҳои «Конститутсияи (Сарқонуни) Чумхурии Тоҷикистон ва» илова карда шуда, калимаи «кардааст» ба калимаи «кардаанд» иваз гардид.

Ба моддаи 14-уми Қонуни мазкур, ки амалигардонии бозхонди судьяи Суди конститутсионии Чумхурии Тоҷикистонро бо пешниҳоди Президенти Чумхурии Тоҷикистон аз тарафи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон муайян мекунад, сарҳати 8-ум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- барои истиқомати доимӣ баромада рафтани аз ҳудуди Чумхурии Тоҷикистон;».

Боби 15-уми Қонуни зикргардида масъалаҳои истеъфои судьяи Суди конститутсионии Чумхурии Тоҷикистонро муайян мекунад, ки маъноӣ бо ифтихор ба нафақа баромадани судяро дорад, аз ин ҷо ба қисми 4-уми

моддаи 15 пас аз калимаҳои «Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Чумхурии Тоҷикистон,» калимаҳои «Прокурори генералии Чумхурии Тоҷикистон,» илова карда шуд.

Дар қисми 5 моддаи 20 калимаи «фикрашро» ба калимаи «ақидаашро» иваз карда шуд.

Дар моддаи 57-уми Қонуни мазкур калимаҳои «Фикри» ва «фикри» мувофиқан ба калимаҳои «Ақидаи» ва «ақидаи», инчунин дар сарҳати 4 қисми 3-юми моддаи 34 калимаҳои «меъёрии ҳуқуқии» ба калимаи «қонунгузорино» иваз карда шуд, ки дар маҷмӯъ хусусияти техникӣ-ҳуқуқӣ дорад.

3. Аз ҷониби мақомоти олии қонунгузорино ба моддаи 401¹-уми Кодекси ҷиноятии Чумхурии Тоҷикистон эзоҳ ба мазмуни зайл илова карда шуд. «Эзоҳ: Шаҳсе, ки ихтиёрӣ аз иштироқи ғайриқонунӣ дар воҳиди мусаллаҳ, задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди дигар давлатҳо то қатъ гардидани фаъолияти воҳиди мусаллаҳ, анҷом ёфтани задухӯрди мусаллаҳона ё амалиёти ҷангӣ даст мекашад, агар дар қирдори ӯ аломатҳои таркиби ҷинояти дигар мавҷуд набошанд, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.»

4. Иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи ноболиғ, ки дар моддаи 174-уми Кодекси ҷиноятии Чумхурии Тоҷикистон бамаврид дарҷ гардидааст, яке аз масъалаҳои аввалиндараҷаи замони муосир буда, ояндаи тақдирсози давлату миллат аз таълиму тарбияи дурусти кӯдакони ноболиғ вобастагии бевосита дошта, дар ин самт падару модар, мактаб ва дигар афроди ҷамъиятӣ бояд дастгирӣ намоянд. Бинобар гуфтаҳои дар боло зикргардида аз ҷониби мақомоти қонунгузор бахри таълиму тарбияи дурусти ноболиғон аз ҷониби шахсони дарҷгардида дар ном, матни модда ва инчунин ба санксияи моддаи 174-уми Кодекси ҷиноятии Чумхурии Тоҷикистон иловаҳои зерин ворид карда шуд, аз ҷумла ба ном ва матни модда пас аз калимаҳои «оид ба» калимаи «таълиму» илова карда шуда, ба санксияи моддаи пеш аз калимаҳои «маҳдуд кардани» калимаҳои «ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсад нишондиханда барои ҳисобҳо ё» илова карда шуд.

5. Ҳуқуқи маъмурӣ яке аз соҳаҳои муҳими ҳуқуқ дар низоми ҳуқуқии ватаниву хориҷӣ ба ҳисоб меравад. Нақши меъёрҳои он дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ниҳоят калон аст. Қариб бо ҳамаи соҳаҳои ҳуқуқӣ

алоқамандии зич дорад. Ҳамзамон, ба як қатор моддаҳои Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳои зарурӣ ворид карда шуд. Аз ҷумла, дар моддаи 90-уми Кодекси мазкур ба номи модда пас аз калимаи «ва» калимаи «таълиму» илова карда шуд. Ба диспозитсияи модда пас аз калимаҳои «ё тарбиявӣ» калимаҳои «, инчунин шахсе, ки дар асоси шартнома кӯдакро тарбия мекунад,» илова гардид ва дар санксияи модда бошад, калимаҳои «як то се» ба калимаҳои «се то панҷ» иваз карда шуд.

Иҷроиши масъалаи идора намудани воситаи нақлиёт бо рақами қайди бегона ва ё қалбақӣ тавассути моддаи 313-уми Кодекси зикргардида баррасӣ карда мешавад. Аз ин ҷо ба санксияи қисмҳои 1-ум ва 2-юми моддаи мазкур тағйири иловаҳои зерин ворид карда шуд, аз ҷумла дар санксияи қисми 1 калимаҳои «панҷ то ҳафт» ва «се то шаш» мувофиқан ба калимаҳои «ҳафт то даҳ» ва «чор то шаш» иваз карда шуда, дар санксияи қисми 2 калимаҳои «ҳафт то даҳ» ба калимаҳои «даҳ то понздаҳ» иваз карда шуд.

Моддаи 329-ум, ки оид ба талаботи қонунии қорманди милитсияро бобати боздоштани воситаи нақлиёт иҷро накардани ронандагон бахшида шудааст, аз 3 қисм иборат буда, ба санксияҳои қисмҳои мазкур тағйири иловаҳои зерин ворид карда шуд:

- дар санксияи қисми 1 калимаҳои «як то се» ва «то як сол» мувофиқан ба калимаҳои «се то панҷ» ва «аз шаш моҳ то як сол» иваз гардид;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «се то панҷ» ба калимаҳои «панҷ то ҳафт» иваз карда шуд;

- дар санксияи қисми 3 калимаҳои «панҷ то ҳафт» ба калимаҳои «ҳафт то даҳ» иваз карда шуд.

Имрӯзо аз тарафи ронандагони воситаҳои нақлиёт дағалона вайрон кардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ ба назар мерасад, ки ин намуди қоидавайронкуниҳо боиси расонидани зарар ба саломатии шаҳрвандон мегардад. Аз ин рӯ ба қисми 3-и моддаи 333-юми Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳо бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«3. Барои риоя накардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ аз тарафи ронандагони воситаҳои нақлиёт, ки боиси расонидани зарари сабук ба саломатии инсон гаштааст,-

ба андозаи аз даҳ то понздаҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати то шаш моҳ таъин карда мешавад.»

Ҳамчунин, чиҳати аз тарафи шахсе, ки ҳуқуқи ронандагӣ надорад, идора кардани воситаи нақлиёт ва ё ба шахси ҳуқуқи ронандагӣ надошта барои идоракунӣ додани воситаи нақлиёт моддаи 336-уми Кодекси маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ мегардад, ки аз 3 қисм иборат мебошад ва ба санксияи қисмҳои 1-ум ва 2-юми он тағйири иловаҳо бо мазмуни зайл илова карда шуд:

- дар санксияи қисми 1 калимаҳои «ду то се» ба калимаҳои «се то панҷ» иваз карда шуд;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «се то панҷ» ба калимаҳои «панҷ то ҳафт» иваз карда шуд.

Ҳамин тариқ, ба санксияҳои ҳарду қисми моддаи 337-уми Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи мақомоти қонунгузор тағйири иловаҳои зерин ворид карда шуд:

- дар санксияи қисми 1 калимаҳои «сӣ то панҷоҳ» ба калимаҳои «панҷоҳ то ҳафтод» иваз гардид;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «панҷоҳ то ҳафтод» ба калимаҳои «ҳафтод то ҳаштод» иваз карда шуд.

Дар санксияи Моддаи 342-юми Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати ба идора кардани воситаҳои нақлиёт роҳ додани ронандагоне, ки дар ҳолати мастӣ мебошанд ё шахсоне, ки ҳуқуқи идора кардани воситаҳои нақлиётро надоранд, бахшида шудааст, калимаҳои «бист то сӣ» ба калимаҳои «сӣ то чил» иваз карда шуд.

Инчунин, ба санксияи ҳарду қисмҳои моддаи 473-юми Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти зерин ворид карда шуд:

- дар санксияи қисми 1 калимаҳои «се то панҷ», «понздаҳ то бист» ва «чил то панҷоҳ» мувофиқан ба калимаҳои «панҷ то ҳафт», «бист то сӣ» ва «панҷоҳ то ҳафтод» иваз карда шуд;

- дар санксияи қисми 2 калимаҳои «панҷ то ҳафт» ва «сӣ то чил» мувофиқан ба калимаҳои «ҳафт то даҳ» ва «чил то панҷоҳ» иваз карда шуд.

Қисмҳо ва номи моддаи 550-уми Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи мақоми қонунгузор дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 550. Рекламаи доруворӣ, маснуоти таъиноти тиббӣ, техникаи тиббӣ, таҷҳизоти санитарии гигиенӣ, ғизои кӯдакон, шишачаҳои ширмакони (шишачаҳои ширдӯшӣ) ва мақаку пистонак.

1. Барои рекламаи доруворӣ, маснуоти таъиноти тиббӣ, техникаи тиббӣ, таҷҳизоти

санитарию гигиенӣ бе иҷозати истехсол ё фурӯши онҳо, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдори соҳаи тандурустӣ дода мешавад,-

- ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз даҳ то бист, ба шахсони мансабдор аз сӣ то чил ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз панҷсад то ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.

2. Барои рекламаи ғизои кӯдакон, шисачаҳои ширмакони (шисачаҳои ширдӯшӣ) ва мақау пистонак,-

- ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз бист то чил, ба шахсони мансабдор аз чил то шаст ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз панҷсад то ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.».

6. Санаи 18-уми марти моли 2015 (таҳти №1180) ба моддаи 93-юми Кодекси муруфияи ҳуқуқвайрокунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масъалаи аз тарафи суд дар доираи салоҳияти худ баррасӣ намудани парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурии дар моддаҳои Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинигардида тағйирот бо мазмуни зайл ворид карда шуд: рақамҳо ва калимаи «333 қисми 1» ба рақамҳо ва калимаҳои «333 қисмҳои 1 ва 3».

7. Ба боби 2 ва як қатор моддаҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» тағйиру иловаҳо ворид карда шуд, ки асосан ин тағйирот хусусияти мазмунӣ ва меъёриро дорост. Аз ҷумла, ба моддаи 1 ҷунин тағйиру иловаҳо ворид карда шуд: аз сархатҳои сеюм ва ҳаштум калимаҳои «дигар» ва «мачмуи» хорич карда шуд. Инчунин ба сархати дувоздахум пас аз калимаҳои «Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «, воҳидҳои дигари ҳарбӣ» илова карда шуд.

Ҳамчунин, дар номи боби 2-юм калимаҳои «ДАВЛАТӢ ВА» ба калимаҳои «ДАВЛАТӢ, ҲУҚУҚ ВА УҲДАДОРИҲОИ» иваз карда шуд.

Инчунин, дар сархати сеюми моддаи 9-уми Қонуни мазкур аломати нуқтавергул «;» ба аломати нуқта иваз гардида, сархати чорум хорич карда шуд.

Дар номи моддаи 12-ум калимаҳои «ва ташкилотҳо» ба калимаҳои «ҳуқуқ ва уҳдадориҳои ташкилотҳо» иваз карда шуда, дар сархатҳои даҳум ва дувоздахум калимаҳои «ваколатҳои худ» ба калимаҳои «ваколат, ҳуқуқ ва уҳдадориҳои худ» иваз гардид.

Моддаи 13-ум вобаста ба маълумот дар соҳаи ҳарбӣ, ки ба сирри давлатӣ мансубанд, ҷунин тағйиру иловаҳо ворид карда шуд, ки

аксаран такмили техникаи ҳуқуқиро ба худ гирифтааст. Масалан, дар банди 10 калимаи «боррасонии» ба калимаи «таҳвили» иваз карда шуда, ба ҳамин монанд дар банди 16 калимаҳои «Вазорати мудофия, Кумитаи давлатии амнияти миллий, Вазорати корҳои дохилӣ, Гвардияи миллий» ба калимаҳои «Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуд. Ҳамчунин, дар банди 29 калимаи «расонидани» ба калимаи «таҳвили» иваз карда шуда, дар банди 36 калимаи «боррасонӣ» ба калимаи «таҳвил» низ иваз гардид.

Инчунин, дар банди 3 моддаи 15 калимаҳои «ҳамлу нақли бор» ба калимаи «боркашонӣ» иваз карда шуд.

Дар қисми 1 моддаи 16-ум дар банди 15 калимаи «картографияе» ба калимаи «харитасозие», дар банди 17 калимаи «боррасониҳои» ба калимаи «таҳвили», дар банди 29 калимаи «расонидани» ба калимаи «таҳвили» дар банди 30 калимаҳои «Кумитаи давлатии амнияти миллий, Вазорати корҳои дохилӣ, Вазорати мудофия» ба калимаҳои «Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз гардиданд.

Дар қисми 1 моддаи 17 дар банди 6 калимаи «расонидани» ба калимаи «таҳвили» ва дар банди 7 калимаҳои «ҳамлу нақди борҳои» ба калимаи «боркашонии» иваз карда шуд.

Дар моддаи 18 дар банди 12 калимаи «расонидан» ба калимаи «таҳвил» ва дар банди 17 калимаҳои «Кумитаи давлатии амнияти миллий, Вазорати корҳои дохилӣ» ба калимаҳои «Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз гардиданд.

Дар қисми 1 моддаи 23 калимаи «соҳиби» ба калимаи «молики» ва дар сархати 9 қисми 4 моддаи 24 калимаи «картографӣ» ба калимаи «харитасозӣ» иваз карда шуд.

Ба қисми 2-юми моддаи 27-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» ҷумлаи дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд: «Зимнан муҳлате, ки махфӣ будани маълумоти дорой сирри давлатӣ ба муддати он тамдид карда мешавад, набояд аз муҳлати пешбининамудаи қисми 2 моддаи 24 Қонуни зикргардида зиёд бошад.».

Инчунин, дар сархати 1 моддаи 32 ва дар моддаи 33 калимаҳои «ҳамлу нақд» ба калимаи «интиқол» иваз карда шуд, ки дар мачмуъ хусусияти техникаи ҳуқуқиро нишон медиҳад.

8. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият» аз тарафи мақомоти қонунгузор баҳри мукамал гардониданаш тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд, аз ҷумла, дар сарҳати сеюми моддаи 1 калимаи «баромадан ба» ба калимаҳои «баромадан ба» иваз гардида, аз моддаи 8-уми Қонуни мазкур сарҳати дуюми банди 1 хориҷ карда шуда, дар банди 2 калимаҳои «сарҳати якуми банди 1 моддаи 9» ба калимаҳои «сарҳатҳои якум ва чоруми банди 1 моддаи 9» иваз гардида, аз банди 2 моддаи 9 калимаҳои «амалӣ намуда, шиносномаи умумишаҳрвандии хориҷии шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистонро» хориҷ карда шуд.

Ба моддаи 27, ки ба муҳлати додани ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият ихтисос

дода шудааст, қисми 2 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«2. Муҳлати додани ҳуҷҷати тасдиқкунандаи шахсияти хизматчии ҳарбиرو бо дарназардошти талаботи қисми 2-юми моддаи 25-уми Қонуни мазкур Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.» ва қисми 2 қисми 3 ҳисобида шуд. Ҳамчунин, дар қисми 1 моддаи 32 пас аз калимаи «таҳқиқ» калимаҳои «, инчунин суд» ва пас аз калимаи «маъмури» калимаҳои «ё баррасии онҳо» илова карда шуд.

Зухуров Б.,
сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ
оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ
ва ҳифзи ҳуқуқ

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Бори нахуст дар таърихи қонунгузори чумхӯрӣ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалии тичоратӣ» таҳия ва қабул гардида, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 18 марти соли 2015 ба имзо расид.

Боиси ёдоварист, ки Қонуни мазкур дар ҳайати гурӯҳи корӣ, ки тибқи дастури Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №23.4/147 ханӯз 26 декабри соли 2012 таъсис ёфта буд, омода гардида, бо тартиби ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардид.

Роҳбарии гурӯҳи корӣ ба уҳдаи д.и.х., профессор Раҳимзода М.З. вогузор шуда, ба ҳайати он шахсони мутасаддӣ аз шуъбаи ҳуқуқи Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мушовири Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати ҳуқуқӣ, намояндагон аз Суди Олии иқтисодӣ, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доираҳои илми ҳуқуқшиносӣ, ҷомеаи шахрвандӣ ва инчунин кормандони шуъбаи ҳуқуқи байналмилалии Маркази шомил гардиданд.

Дар натиҷа лоиҳаи Қонун омода ва баррасӣ гардида, ба вазорату идораҳои масъул ирсол гардид. Бо дарназардошти таклифу пешниҳодоти вазорату идораҳои дахлдор, аз ҷумла, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи Қонун такмил дода шуд.

Мақсади қабули Қонун бинобар омилҳои зерин зарур доништа мешавад:

1. Боиси зикр аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид «Дар бораи эътироф ва мавриди иҷро қарор додани қарорҳои арбитражи хориҷӣ»-ро аз 10 июни соли 1958 ба тасвиб расонида, ба узвияти Созмони Умумиҷаҳонии Савдо пазируфта шуд. Аз ин рӯ, бо мақсади тақвияти уҳдадорҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мустаҳкам намудани нақши чумхӯрӣ

дар муносибатҳои байналмилалии тичоратӣ зарурати қабули Қонун ба вучуд омад.

2. Навобаста аз он, ки ханӯз 5-уми январи соли 2008 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои ҳакамӣ» қабул гардида, баҳсҳои марбут ба муносибатҳои граждани ва иқтисодии байни субъектҳои хоҷагидори дохилӣ, баҳсҳои, ки аз муносибатҳои шартномавӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқии граждани хангоми амалисозии савдои хориҷӣ ва дигар робитаҳои байналмилалии иқтисодӣ байни субъектҳои ҳуқуқи дохилӣ ва хориҷӣ ба вучуд меоянд, берун аз танзими ҳуқуқӣ қарор гирифтанд. Аз ин рӯ, хангоми қабули Қонун холигии қонунгузорӣ оид ба баррасии баҳсҳои байни субъектҳои хоҷагидори хориҷӣ ва субъектҳои хоҷагидори ватанӣ бартараф гардид.

3. Таҳияи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалии тичоратӣ» инчунин, бинобар қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ» аз 3 июли соли 2012 муҳим арзёбӣ мегардад. Зеро, бо таъсиси арбитражи байналмилалии тичоратӣ ҳамчун механизми муносири ҳуқуқии ҳалли баҳсҳои субъектҳои фаъолияти савдои хориҷӣ низ имкон пайдо менамоянд, ки оид ба қонунгузори нисбат ба аҳдхояшон татбиқшаванда, интихоби суд ӯ арбитражи салоҳиятнок беғараз ба мувофиқа расида, баҳсҳои худро ба воситаи онҳо ҳаллу фасл намоянд.

4. Дар шароити рушди босуботи иқтисоди миллӣ падидаи нави арбитражи байналмилалии тичоратӣ метавонад барои амалӣ гардидани рукнҳои ҷомеаи шахрвандӣ, усулҳои пешрафтаи демократикунонии ҳалли одилона, натиҷабаш ва камхарчи баҳсҳои байни субъектҳои хоҷагидор мусоидат намоянд.

5. Арбитражи байналмилалии тичоратӣ барои ҷалби сармоягузорӣ мусоидат намуна, рақобатпазирии байналмилалии чумхӯрӣ дар самти ҳалли алтернативии баҳсҳои соҳибкорони ватанӣ ва соҳибкорони хориҷӣ ҳамчун шарикони фаъоли тичоратӣ мустаҳкам менамояд.

Қонун аз 9 боб ва 55 модда иборат аст, ки муқаррароти умумӣ, тартиби таъсиси арбитраж ва мақомоти он, мазмун ва моҳияти созишномаи арбитражӣ, ҳайати арбитраж ва ваколатҳои он, хароҷоти баррасии баҳсҳои дар арбитраж, баррасии парвандаҳои дар арбитраж, баровардани ҳалномаи арбитражӣ ва қатъ кардани парванда, мавриди баҳс қарор

додани ҳалномаи арбитраж ва иҷрои ҳалномаи арбитражиро пешбинӣ менамояд.

Дар боби якуми Қонун “МУҚАРРАРОТИ УМУМӢ” доираи амал, мафҳумҳои “арбитраж”, “арбитр”, “баррасии арбитражӣ”, “созишномаи арбитражӣ”, “ҳалномаи арбитражӣ”, “суди босалоҳият”, “Дастури арбитраж”, “тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва “тавзеҳоти арбитражӣ” пешбинӣ ва принсипҳои фаъолияти арбитражи байналмилалии тичоратӣ мушаххас гардидаанд.

Боби дууми Қонун “ТАРТИБИ ТАЪСИСИ АРБИТРАЖ ВА МАҚОМОТИ ОН” дар маҷмӯъ вазъи ҳуқуқӣ, тартиби таъсис, сохтор ва салоҳияти мақомоти арбитражи байналмилалии тичоратии доимоамалкунанда ва арбитражи яқборамалкунанда, аз ҷумла, Раёсати арбитражи байналмилалии тичоратиро муқаррар намудааст.

Бинобар аҳамияти фавқулодда муҳими созишномаи арбитражӣ дар фаъолияти арбитражи байналмилалии тичоратӣ боби сеюми Қонун “СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ” номгузори гардидааст. Дар боби мазкур мазмун, шакли созишномаи арбитражӣ, тартиби баррасии баҳс, чораҳо дар робита ба таъмини даъво ва пешниҳоди даъво оид ба моҳияти баҳс ба суди босалоҳият пешбинӣ гардидаанд.

Дар боби чоруми Қонун “ҲАЙАТИ АРБИТРАЖИ ТИҶОРАТӢ ВА ВАКОЛАТИ ОН” талабот нисбати номзадҳо ба арбитрӣ, тартиби интихоби арбитр, асосҳо ва тартиби рад кардани арбитр, эксперт (коршинос), қатъ гардидани ваколатҳои арбитр, иваз намудани арбитр, баровардани қарор дар бораи салоҳияти арбитражи байналмилалии тичоратӣ ва ваколатҳои он оид ба тадбирҳои таъминоти даъво муайян карда шудаанд.

“БОБИ 5. ХАРОҶОТИ БАРРАСИИ БАҲСҲО ДАР АРБИТРАЖ” таркиби хароҷоти баррасии арбитражӣ ва тартиби тақсими хароҷоти ба ҳалли баҳс алоқамандро, ки дар арбитражи байналмилалии тичоратӣ ба вучуд меоянд, пешбинӣ менамояд.

Боби шашуми Қонун “БАРРАСИИ ПАРВАНДАҲО ДАР АРБИТРАЖ” муносибатҳои тарафҳои баҳси арбитражиро дар заминаи принсипи баробарии тарафҳо, муайян намудани қоидаҳои баррасии арбитражӣ, макони баргузори ва забони баррасии арбитражӣ, тартиби оғози баррасии арбитражӣ, шакл ва мазмуни аризаи даъвогӣ, пешниҳоди аризаи даъвогӣ, номгӯи ҳуҷжатҳои ба аризаи даъвогӣ замимашавад, изҳори назар ва баргардонидани аризаи даъвогӣ, гирифтани иттилооти хаттӣ, дасткашидан аз ҳуқуқ ба норозигӣ, баррасӣ ва таҳқиқи парванда тибқи ҳуҷжатҳо, ҳуқуқҳои тарафҳои баррасии парванда, таъини эксперт (коршинос) ва мусоидати суди босалоҳият ба пешниҳоди чораҳои таъминоти ва гирифтани далелҳоро муқаррар намудааст.

Дар боби ҳафтуми Қонун “БАРОВАРДАНИ ҲАЛНОМАИ АРБИТРАЖӢ ВА ҚАТЪ КАРДАНИ БАРРАСИИ ПАРВАНДА” меъёрҳои оид ба моҳияти баҳс татбиқшавад, муқаррар намудани мазмуни меъёрҳои ҳуқуқии хоричӣ, ҳалномаи арбитражӣ, аз ҷумла, ҳалномаи арбитражӣ дар ҳаёти дастҷамъона, шакл ва мазмуни ҳалномаи арбитражӣ, созиши ошӣ, қатъ гардидани баррасии баҳс дар арбитраж ва тартиби ислоҳ, тафсири ҳалнома, қабули ҳалномаи иловагӣ дарҷ гардидаанд.

Дар боби ҳаштуми Қонун “МАВРИДИ БАҲС ҚАРОР ДОДАНИ ҲАЛНОМАИ АРБИТРАЖ” тартиби пешниҳоди дархост оид ба бекор кардани ҳалномаи арбитражӣ пешбинӣ ва суди босалоҳият мушаххас гардидааст.

Дар боби нӯҳуми Қонуни мазкур “ИҶРОИ ҲАЛНОМАИ АРБИТРАЖӢ” тарзи иҷрои ҳалномаи арбитражӣ, тартиби эътироф ва мавриди иҷро қарор додани ҳалномаҳои арбитражҳои байналмилалии тичоратии хоричӣ ва асосҳои рад кардани чунин як эътирофнамой мушаххас гардидаанд.

Маҳмадшоев Ф.А.,
сардори шӯбаи ҳуқуқи байналмилалӣ, н.и.х.
Носиров Д.Қ.,
мутахассиси пешбари шӯбаи ҳуқуқи байналмилалӣ

ОИЛА ДАР МЕҲВАРИ АНЪАНАҲОИ МИЛЛӢ, АҲЛОҚ ВА ҚОНУН

Дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 23 апрели соли равон дар мавзӯи «Оила дар меҳвари анъанаҳои миллӣ, ахлоқ ва қонун» конференсияи илмӣ-амалӣ дар партави Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷли-

си Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироки доираи васеи намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, қонунгузорӣ, иҷроия, судӣ, ҳифзи ҳуқуқ, муассисаҳои таҳсилоти олий, илмӣ, ходимони ташкилоту иттиҳодияҳои динӣ ва дигар намояндагони аҳли ҷомеа доир гардид.

Баъди сухани ифтитоҳии директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳимзода Маҳмад Забир дар робита ба «Соли 2015-соли оила» раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҳкам Маҳмудзода дар мавзӯи «Таҳкими заминаҳои қонунгузори оилавӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ», мудири бахши ҳуқуқи Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Дӯсмурод Муродӣ, директори Маркази тиббии «НАСЛ», профессор Шамсиддин Курбонов,

сардори шӯбаи қонунгузори граждани, соҳибкорӣ ва оилавии ММҚ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илми ҳуқуқ Умрило Меликов, устои Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ Санавбар Тағоева, устои Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дотсент Ҳабибулло Ҳиматов ва устои фанҳои ҳуқуқи граждани Академияи ВКД ҶТ А. Курбонов, адиб Ҳасани Муҳаммадӣ, адвокат С. Холова, сармутахассиси шӯбаи ҳуқуқи байналмилалӣ ММҚ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Н. Каримова, мутахассиси шӯбаи қонунгузори граждани, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази номбурда М. Исмоилова маъруза карданд.

Дар маърузаҳо масъалаҳои гуногуни муҳими қонунгузорию оила, хусусан масъалаи аз никоҳи ҳешутаборӣ ба дунё омадани фарзандони ҷисману руҳан носолим, ҳуқуқи кӯдакон, нақши анъанаҳои миллӣ дар танзими муносибатҳои оилавӣ, ахлоқ ҳамчун арзиши умумиинсонии оиладорӣ, ҷойгоҳи оила дар Ислон, таносуби Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузорию амалқунанда ва дигар паҳлӯҳои оила ва оиладорӣ мавриди баҳсу мунозираи иштирокчиёни конференсия қарор гирифт. Дар конференсия таъкид шуд, ки имрӯз дар кишварамон аз рӯи ҳисобҳои оморӣ 3 300 кӯдакони бепарастор мавҷуданд ва имрӯз вақти он расидааст, ки ҷиҳати ҳимояи ҳуқуқи онҳо чораҳо андешида шавад. Дар конференсия таъкид шуд, ки пайдории оилаҳо, махсусан дар байни ҷавонон ташвишвар мебошад. Маърузачиёну онҳое, ки дар қисмати мубодилаи афкори конференсия иштирок карданд, никоҳро муносибати махсус ва ҳуқуқи оилавию қисми таркибии ҳуқуқи

граждани арзёбӣ карданд. Дар конференсия аз кодекси оилаи кишварҳои хориҷи дур ва наздик, аз ҷумла кишварҳои Қазоқистон ва Олмон дар муқоиса бо Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба назару эътибор гирифтани динамикаи Кодекси оила мисолҳои мушаххас оварда шуданд. Дар мавриди унсурҳои бунёдии оила-ахлоқ таъкид шуд, ки ахлоқ арзишест, ки инсонро дар пириносолӣ ҳам меомӯзонад ва ҳам ахлоқ, муҳаббат, ҷавҳари оила ва оиладорӣ махсус мешавад. Имрӯз зарур аст, ки дар мактабҳои фанни маърифати оиладорӣ омӯзонда шавад. Ҳарчанд, ки оила дар паноҳи давлат аст, вале ҷомеа бояд барои мустақамшафии оилаҳо ва баланд бардоштани маърифати оиладорӣ тадбирҳои муҳим ва заруриро андешад. Чунки насли солими ҷомеаи солим аз оилаҳои солим ба камол мерасанд ва оила ҷайкаи ибтидоии давлат аст.

С. ИСКАНДАРОВ,
рӯзномаи «Омӯзгор»

КОНФЕРЕНСИЯ ИЛМӢ – АМАЛИИ ҶУМҲУРИЯВӢ ДАР МАВӢӢ «ҶОИ ҲУҚУҚИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИИ ҶАҲОНИ МУОСИР»

Мутобиқи Низомномаи Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз вазифаҳои Марказ – гузаронидани таҳлилҳои муқоисавӣ-ҳуқуқӣ мебошад. Дар вобастагӣ ба ҳамин вазифа мувофиқи банди 10 Нақшаи кори Марказ ва банди 8 Нақшаи кори шӯбаи ҳуқуқи байналмилалӣ барои соли 2015 баргузори конференсияи илмӣ-амалӣ ва муқоисавӣ дар мавзӯи «Ҷои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми ҳуқуқи ҷаҳони муосир» моҳи майи соли қорӣ ба нақша гирифта шуда буд.

Ҷихати дар сатҳи дахлдор гузаронидани конференсия кумитаи тадорукотӣ созмон дода шуда, ба нишони 52 муассиса, ташкилотҳои давлатӣ, муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва васоити ахбори оммаи ҷумҳурӣ мактубҳои иттилоотӣ фиристода шуд. Боиси зикр аст, ки вобаста ба 15 мавзӯи барои баромад пешниҳодгардида воқунишҳои зиёд сурат гирифта, барномадаъватномаи дахлдори конференсия омода гардид. Барои баромад дар конференсия аз рӯи 18 мавзӯи марбут ба соҳаҳои мухталифи ҳуқуқӣ 47 баромад, баромадҳои иловагӣ дар шакли презентатсия ва мақолаҳои илмӣ пешниҳод гардид.

Санаи 27 майи соли 2015 дар Марказ бо иштироки намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатии иҷроия, қонунгузорӣ ва судӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва муассисаҳои илмӣ конференсияи мазкур доир гардид.

Мақсад аз баргузори конференсия, муайян намудани ҷои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми ҳуқуқи ҷаҳони муосир, муаррифӣ гардидани мавқеи низоми мазкур дар таносуб бо дигар низомҳои ҳуқуқӣ арзёбӣ гардид.

Дар конференсия директори Марказ доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор М. Раҳимзода бо сухани ифтитоҳӣ ва дар мавзӯи «Низомҳои ҳуқуқӣ: наздикшавӣ, таъсиррасонӣ ва таҷассуми меъёрҳои онҳо дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон», Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон д.и.х., З. Ализода зери унвони «Ҳуқуқу озодиҳои инсон асоси низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон», муовини сардори Раёсати ҳуқуқи Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

н.и.х., Саидвализода Б.С. бо мавзӯи «Накши ҳуқуқи ҷиноятӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон», д.и.х., профессор Менглиев Ш.М. вобаста ба мавзӯи «Ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигарон баромадҳо намуданд.

Инчунин, дар конференсия баромадҳо, презентатсияҳои Каримзода К.М., муовини Раиси Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.с., олимони соҳаҳои мухталифи ҳуқуқ Иброҳимов С., д.и.х., профессор, Шарипов Т.Ш., д.и.х., профессор, Меликов У.А., н.и.х., Бобоев Ҷ.Қ., н.и.х., Маҳмадшоев Ф.А.,

н.и.х., Пулатов А.С., н.и.х., Юсуфов А., н.и.х., Табаров Н., Сафаров Ю., ва дигарон оид ба вазъи соҳаҳои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли ҳуқуқи конституционӣ, ҳуқуқи маъмурий, ҳуқуқи ҷиноӣ, ҳуқуқи муҳофизатии иқтисодӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ ва хусусӣ, криминология, таҳлилҳои муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вобастагӣ бо ҷорӣ намудани вазъи факултета, истифодаи Интернет, андоз, фаъолияти соҳибқорӣ хориҷӣ, гумрук, дар муқоиса бо як қатор кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла, Федератсияи Россия, Эрон ва ШМА шунда ва пешниҳод гардиданд.

Дар ҷараёни конференсия оид ба мавзӯҳои баромадкунандагон саволу ҷавоб ва баҳсу мунозираҳои илмӣ сурат гирифтанд. Музокираҳои ҷолиби диққат оид ба масъалаҳои мақоми санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми ҳуқуқ ва нақши онҳо дар танзими муносибатҳои иҷтимоӣ, декриминализатсияи

ҳуқуқи ҷиноӣ, ҷавобгарӣ ва пурзӯр намудани ҷавобгарӣ барои истифодаи Интернет, ҷорӣ намудани ҷавобгарии ҷиноӣ барои ваъдаи миёнаравӣ ва додани пора ва ғайра сурат гирифтанд.

Маҳмадшоев Ф.А.,
сардори шӯъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ, н.и.х.

ТОҶИКИСТОН СОЛИ 2014 ЯКЕ АЗ БЕҲТАРИН ДАВЛАТҲО ДАР САМТИ ИТТИЛООТИ ОЗОД ДОНИСТА ШУД

Соли 2014 дар ҳар як давлат ва дастрасии озода маълумоти ҳуқуқиву иттилоотӣ тавассути шабакаи интернет ба шаҳрвандон, воситаҳои ахбори умум ва ҷомеа аз ҷониби Лоихаи байналмилалӣ Global Open Data Index санҷиши навбатии маълумотҳои кушода дар байни 185 давлат гузаронида шуд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин Рейтинги санҷишӣ аз рӯи даҳ маълумоти соҳавӣ бо нишондоди 585 дар қатори Ҷумҳурии Австрия ва Ҷумҳурии Фаронса бо ҷойҳои 21 ва 22-юм, ҷои 23-юмро сазовор гардид.

Global Open Data Index ин лоиҳаест, ки меъёр ва нишондиҳандаҳои маълумотҳои кушодаро (озод) дар тамоми сомонаҳои расмӣ давлатҳо санҷида, ҳар сол онҳоро ба таври маълумоти содда ва фаҳмо дар шакли Рейтинг пешниҳоди истифодабарандагон менамояд. Яъне, маълумотҳои дар сомонаҳо ҷойдошташуда бояд барои шаҳрвандони худӣ давлат ва дигар истифодабарандагони дохиливу хориҷӣ бо қадри имкон кушода ва ройгон бошанд. Рейтинги навбатӣ дар соли 2014 аз рӯи даҳ маълумоти соҳавӣ зерин гузаронида шуд: ҷадвали ҳаракати нақлиёт, буҷети давлатӣ, хароҷоти давлатӣ, натиҷаҳои овоздиҳӣ, бақайдгирии ширкатҳо, харитаи миллӣ, маълум-

мотҳои оморӣ миллӣ, қонунгузорӣ, индексҳои почта ва партовҳои ифлоскунанда.

Маркази миллии қонунгузорӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун муассисаи иттилоотӣ дорой сомонаи расмӣ (www.mmk.tj) мебошад, ки дар он санадҳои қонунгузорӣ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва дигар иттилооти ҳуқуқӣ ба таври озода ва ройгон ҷойгир карда мешаванд. Пайваста сари вақт ҷойгир намудани иттилоот ва азнав гардидани он, хизматрасонии фаврӣ дар самти муҷриати шаҳрвандон ва озодона дастрас будани истифодабарии сомонаи Марказ асос гардид, ки дар соли 2014 зиёда аз 500 ҳазор нафар шаҳрвандони дохиливу хориҷӣ аз он истифода намуда, маълумотҳои заруриро дастрас карданд. Ҳамин буд, ки сомонаи Маркази миллии қонунгузорӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари дигар сомонаҳои расмӣ ҷумҳурӣ соли 2014 аз ҷониби Фонди ғайритиҷоратии «Open Knowledge» ва Лоихаи «Global Open Data Index 2014» бо ҳисоби 75 дарсад дар баҳши қонунгузорӣ ҳамчун сомонаи дорой маълумотҳои кушода баҳогузорӣ карда шудааст, ки он дар сомонаи расмӣ ин ниҳоди байналмилалӣ (<http://global.census.okfn.org/place/tj>) дар чунин шакл дарҷ шудааст:

Places / Tajikistan

This is the overview page where you can see the state of open data across each key dataset.

Dataset	Score	Breakdown	Location (URL)	Information
Transport Timetables	5%		*15	Propose Revisions
Government Budget	45%		*15 http://minfin.tj/in...	Propose Revisions
Government Spending	45%		*15 http://minfin.tj/	Propose Revisions
Election Results	0%		*15 http://www.osce...	Propose Revisions
Company Register	75%		*15 http://www.ando...	Propose Revisions
National Map	30%		*15 http://mapfactor...	Propose Revisions
National Statistics	100%		*15 http://stat.tj/	Propose Revisions
Legislation	45%		*15 http://mmk.tj/	Propose Revisions
Postcodes / Zipcodes	0%		*15	Propose Revisions
Pollutant Emissions	75%		*15 http://meteo.tj/	Propose Revisions

Key: Yes No Unsure No data

- чадвали ҳаракати нақлиёт: 5%;
- буҷети давлатӣ: 75% (www.minfin.tj);
- хароҷотҳои давлатӣ: 75% (www.minfin.tj);
- натиҷаҳои овоздиҳӣ: 75% (www.osce.org/odihr/elections/tajikistan/143306);
- бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ: 75% (www.andoz.tj);
- харитаи миллий: 30% (www.mapfactory.tj/tg/catalog/all.tj);
- маълумотҳои омори миллий: 100% (www.stat.tj);
- қонунгузорӣ: 75% (www.mmk.tj);
- индекси почта: 0%;
- партовҳои воситаҳои ифлоскунанда: 75% (www.meteo.tj).

Нуров Ҳ.П.,
мутахассиси шӯъбаи иттилооти
ҳуқуқӣ ва мурағабсозӣ

Масъули чоп
Ответственный за выпуск

Мачалла дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «Империял-Групп» бо тарзи рақамӣ ба таъб расидааст.

Ба матбаа 20.07.2015 супорида шуд. Ба чопаш 06.08.2015 иҷозат дода шуд. Қоғази офсетии №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Tj. Ҷузъи чопии шартӣ 19,0. Адади нашр 200 нусха. Супориши № 01/15

Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи А. Адҳамов, 13
Телефон/факс 227-47-71

Ғуломҳайдаров Ҷ.М.

Журнал подготавливается к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «Империял-Групп».

Сдан в печать 20.07.2015. Разрешен к печати 06.08.2015. Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Tj. Условный печатный лист 19,0. тираж 200 экз. Заказ № 01/15.

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица А. Адхамова, 13
Телефон/факс 227-47-71

ш. Душанбе, к. А. Қаҳҳоров 27, тел.: 221-95-94